

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ARKEOLOJİYE BAKIŞ (1923 - 1940)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep Omay KOCA

2901090016

Danışman

Prof. Dr. Oktay ASLANAPA

İstanbul 2012

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ARKEOLOJİYE BAKIŞ (1923 - 1940)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep Omay KOCA

2901090016

Danışman

Prof. Dr. Oktay ASLANAPA

İstanbul 2012

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ Bilim Dalında 2901090016 numaralı Zeynep Omay Koca 'in hazırladığı CUMHURİYET DÖNEMİNDE ARKEOLOJİYE BAKIŞ (1923 - 1940) konulu **YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ** ile ilgili **Tez Savunma Sınavı**, İ.Ü. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 10./28. Maddesi uyarınca ..... günü saat .....’de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayı tezinin .....’ne* **OYBİRLİĞİ/ OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA

“Doktora/Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Cumhuriyet Döneminde Arkeolojiye Bakış (1923-1940) “ adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.”

Zeynep Omay Koca

ÖZET

“ Cumhuriyet Döneminde Arkeolojiye Bakış 1923 – 1940 ” başlıklı tez çalışmasında, arkeolojinin tanımına, algılanışına ve geçirdiği evrelere, Osmanlı Devleti'nin arkeoloji bilimiyle tanışmasına ve ağırlıklı olarak da Atatürk dönemi şeklinde nitelenedirebileceğimiz 1923 – 1938 yılları arasındaki konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalar üzerinde durulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde arkeoloji ve müzecilik alanlarında yetersiz de olsa ancak Tanzimat'ın ilanından sonra konuya ilmi anlamda yaklaşılmaya başlanmıştır diyebiliriz. Öncelikle Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar Osmanlı Devleti'nin özellikle “hasta adam” olarak nitelendirildiği dönemde; siyasi, ekonomik, askeri alanda güçlenmiş, emperyalizm peşindeki Batı'nın karşısında kültür varlıklarına verilen değer ve bu konuda yapılmaya başlanan çalışmalara değinilmiştir. Bu bağlamda, atılmış önemli adımlardan olan Asar-ı Atika Nizamnameleri, Müze-i Hümayun'un kurulması ve Türk arkeolojisinin yapı taşlarından biri olan Osman Hamdi Bey'in katkıları ele alınmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde özellikle yeni bir milli devlet oluşturulurken, toplumda milli şuurun yerleşmesi açısından Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk'ün tarih, kültür, sanat ve arkeoloji anlayışı ve özellikle bu bakış doğrultusunda kurulan Türk Tarih Kurumu'na yer verilmiştir.

Son iki bölümde ise, tez konusunun özü itibariyle 1923 – 1940 yılları arasındaki çalışmalara değerlendirilmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün önderliğinde yapılan arkeolojik faaliyetlerden söz edilmiştir. Arkeoloji alanında Türk Tarih Kurumu başta olmak üzere, Üniversiteler, ülkemizdeki yabancı arkeoloji enstitüleri ve bilim adamları tarafından yapılan çalışmalara değinilmiş, genç Cumhuriyetin ilk müzeleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arkeoloji, Atatürk, Müze

ABSTRACT

In this thesis work entitled, “A Look at Archaeology During the Republic Period: 1923 – 1940” studies conducted on the definition, perception and the phases of archaeology, the Ottoman State’s introduction to the science of archaeology and predominantly the period between 1923 and 1938, which we can characterize as the Atatürk Era, were emphasized.

Even if the Ottoman State was inadequate in the areas archaeology and museology, we can say that only during the declaration of *Tanzimat* was the subject approached in a scientific manner. At the beginning, the period prior to the Republic Period, the period in particular termed as the “sick man of Europe,” the strengthened political, economic and military, and the value placed on cultural assets against the West in pursuit of imperialism as well as the work carried out on this subject are examined. In this context, the *Asar-ı Atika* Regulations, the founding of *Müze-i Hümayun* and one of the building blocks of Turkish archaeology, the contributions of Osman Hamdi Bey will be reviewed.

In the first section, in particular as a new national state was being formed and in terms of the establishment of a national consciousness in society, the founder of the Republic, Atatürk’s views on history, culture, arts and archaeology and in particular from this perspective the founding of the Turkish Historical Society are discussed.

In the last two sections, in terms of the subject-matter of the thesis, the work that took place during 1923-1940 is evaluated. During the early Republic period, the archaeological activities carried out under the leadership of Atatürk are reviewed. With notably the Turkish Historical Society, the work conducted by universities, the foreign archaeology institutes in our country and scientists in the field of archaeology are examined and the first museums of the young Republic are considered.

Key Words: Archaeology, Atatürk, Museum

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRATCT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÖNSÖZ	x
RESİM LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1
1. Osmanlı Devleti'nde Arkeoloji.....	6
2. Osmanlı Devleti'nde İlk Müze.....	13
3. Asar-ı Atika Nizamnameleri	17
4. Osman Hamdi Bey Dönemi ve Sonrası	23

1. BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN KÜLTÜR, SANAT, TARİH VE ARKEOLOJİ ANLAYIŞI

1.1. Atatürk ve Kültür	29
1.2. Atatürk ve Sanat	38
1.3. Atatürk'ün Tarih Anlayışı	44
1.3.1. Türk Tarih Tezi	48
1.3.2. Türk Tarih Kurumu	51
1.4. Atatürk ve Arkeoloji	59

2. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ 1923 – 1940 ARKEOLOJİ FAALİYETLERİ

2.1. Cumhuriyet Dönemi Arkeoloji	66
2.2. Türk Tarih Kurumu'nun Arkeolojiye Katkısı.....	75
2.3. Üniversitelerin Arkeolojiye Katkısı	79
2.3.1. İstanbul Üniversitesi	80
2.3.2. Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.....	83
2.4. Kazılar	87
2.4.1. Phokaia Kazısı.....	87
2.4.2. Efes Saint Jean Kilisesi Kazısı.....	88
2.4.3. Hebdomon Kazısı.....	88
2.4.4. Manganlar Kazısı	88
2.4.5. Notion Kazısı	89
2.4.6. Teos Kazısı.....	89
2.4.7. Didyma Apollon Kazısı.....	89
2.4.8. Sızma Kazısı.....	90
2.4.9. Beştepeler Kazısı.....	90

2.4.10. Çukurbostan Kazısı	90
2.4.11. Karaman Manazat Mağaraları Kazısı.....	91
2.4.12. Kültepe-Kaniş Kazısı	91
2.4.13. Ankara Ogüst Mabedi	92
2.4.14. Aizanoi Kazısı.....	92
2.4.15. Efes Kazıları.....	93
2.4.16. Alişar Kazısı.....	93
2.4.17. Sultanahmet Kazısı	94
2.4.18. Şimşekhane Kazısı	95
2.4.19. Balabanağa Mescidi ve Bodrum Camii Kazıları.....	95
2.4.20. Karaoğlan Kazısı.....	96
2.4.21. Gavurkale Kazısı	97
2.4.22. Aslantepe Kazısı.....	98
2.4.23. Çankırıkapı Kazısı.....	98
2.4.24. Boğazköy Kazısı	98
2.4.25. Efes Belevi Kazıları	99
2.4.26. Larissa Kazısı	100
2.4.27. İzmir Agora Kazıları	100
2.4.28. Gazi Orman Çiftliği Kazısı (Ankara Numune Fidanlığı).....	100
2.4.29. Yalova Kazısı	101
2.4.30. Troia Kazısı	101
2.4.31. Hatay Kazıları	103
2.4.32. Pergamon Kızıl Avlu Kazısı	104
2.4.33. Ahlatlıbel Kazısı.....	105
2.4.34. Karalar Kazısı.....	106
2.4.35. Karatepe Kazısı	106
2.4.36. İzmit Kazısı	107
2.4.37. Gözlükule Kazısı	107
2.4.38. Göllüdağ Kazısı.....	108
2.4.39. Kusura Kazısı	108
2.4.40. Yanık Odalar, Kemankeş Mustafa Paşa Cami Kazısı.....	109
2.4.41. Ayasofya Kazısı	109
2.4.42. Yazılıkaya Midaion Kazısı.....	110
2.4.43. Arasta Sokağı- İshak Paşa-Sultanahmet Kazıları.....	110
2.4.44. Alacahöyük Kazısı	111
2.4.44.1. Alacahöyük Kazısının Önemi	115
2.4.45. Kırtepe ve Taşköprü Kazıları	117
2.4.46. Trakya Tümülüs Kazıları	117
2.4.47. Beyköy ve Hayra Baba Kazısı	121
2.4.48. Demircihöyük Kazısı	121
2.4.49. Çankırıkapı Roma Hamamı	121
2.4.50. Topkapı Sarayı Kazısı.....	122
2.4.51. Sivas Şifaiyesi Kazısı.....	123
2.4.52. Etiyokuşu Kazısı	124
2.4.53. Afrodisias Kazısı.....	125
2.4.54. Pazarlı Kazısı	125
2.4.55. Van Tilkitepe Kazısı	127
2.4.56. Rhegion Kazısı	128
2.4.57. Trakya Uzun Hacı Höyüğü	129
2.4.58. Samsun ve Çevresindeki Kazılar	130

3. BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİ FAALİYET GÖSTEREN ARKEOLOJİ ENSTİTÜLERİ
VE KURULAN MÜZELER

3.1. Arkeoloji Enstitüleri.....	131
3.1.1. İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü	131
3.1.2. İstanbul Macar İlimler Enstitüsü	132
3.1.3. Türk Antropoloji Enstitüsü	133
3.1.4. Alman Arkeoloji Enstitüsü.....	135
3.1.4.1. Alman Arkeoloji Enstitüsü Tarafından Çıkarılan Dönemin Yayınları.....	139
3.1.5. Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü.....	142
3.1.5.1. Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü Tarafından Çıkarılan Dönemin Yayınları.....	143
3.2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Müzeler.....	145
3.2.1. Askeri Müze	151
3.2.2. İstanbul Arkeoloji Müzesi.....	152
3.2.3. Deniz Müzesi	153
3.2.4. Türk ve İslam Eserleri Müzesi	154
3.2.5. Ankara Arkeoloji Müzesi (Anadolu Medeniyetleri Müzesi)	154
3.2.6. Topkapı Sarayı Müzesi	157
3.2.7. Edirne Müzesi	161
3.2.8. İzmir Müzesi	161
3.2.9. Ankara Etnoğrafya Müzesi	162
3.2.10. İzmir Bergama Müzesi.....	163
3.2.11. Ayasofya	164
3.2.11.1. Cumhuriyet Dönemi Ayasofya	166
3.2.11.2. Ayasofya'nın Müze Oluşu	167
3.2.12. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.....	170
3.2.13. Atatürk Dönemi'nde Kurulan Diğer Müzeler.....	171
SONUÇ	174
KAYNAKÇA.....	178
EKLER.....	194
RESİMLER.....	199

ÖNSÖZ

Arkeoloji tarih bilimine katkıda bulunan en önemli kaynaktır. Geçmişten günümüze kalan kültür zenginliğini ortaya çıkarıp, inceleyen bir bilim dalıdır. Arkeolojide herşey somut şekilde gözler önündedir ve bu haliyle objektiftir. 12. yüzyıldan itibaren Avrupada eski eser toplama ve inceleme başlamış ancak bunlar bilinçli olmayan yetersiz faaliyetler olarak kalmıştır. Rönesans'la beraber eski eserlere ilgi artmış, beraberinde koleksiyonculuk sonrasında müze oluşumunu hazırlamıştır.

Görüldüğü gibi Avrupa'nın arkeolojiyle tanışması Osmanlı Devleti ile kıyaslandığında oldukça erken bir tarihi veriyor. Daha önce yapılmış nice değerli araştırmada ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti'nin son döneminde yabancıların yaptığı kazılar ele alınmış fakat cumhuriyetin erken dönem çalışmalarının çok fazla irdelenmemiş olduğu düşünülerek, bu durum tez konusunun seçiminde belirleyici olmuştur. Tez kapsamında Osmanlı Devleti'nin yabancı olduğu bu bilim dalını algılayışı ve bu konudaki tutumuna değinilmiş ancak ağırlıklı olarak 1923 – 1940 yılları arasındaki arkeoloji faaliyetleri irdelenmeye çalışılmıştır. Tez çalışmasında, nerdeyse herşeye sıfırdan başlayan bir milletin, milli kültürü yaratılırken tarih, kültür, sanat ve arkeolojinin toplumu birleştirici ve şekillendirici niteliğinin bilincinde olan Atatürk'ün, özellikle tarih ve buna bağlı olarak arkeolojiye verdiği önem üzerinde durulmuştur. 1923 – 1940 yıllarındaki arkeoloji çalışmalarında, dönemin tüm yoksulluğuna, olanaksızlıklarına rağmen, geç kalınmış fakat sağlam ilerlemeler kaydedilmesinde Türk milleti adına en büyük şans, kuşkusuz Atatürk gibi vatansever, öngörüsü yüksek bir devlet adamının liderliğidir.

Bu araştırmada faydalanılabilecek kaynakların pek çoğuna ulaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle İstanbul Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Marmara Üniversitesi kütüphanelerinden ve Taksim Atatürk Kitaplığı kaynaklarından mümkün olduğunca yararlanıldı.

Tez çalışmamda konu seçimimde beni yönlendiren, sahip olduğu eşsiz donanımla bana yol gösteren, kaynaklık eden saygı değer Hocam Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Zeus Tapınağı	200
Resim 2: Osman Hamdi Bey Nemrut Kazısı	200
Resim 3: Revue Hitittite Et Asianque'in Atatürk yazısı	201
Resim 4: Atatürk Aspendos'ta	202
Resim 5: Atatürk Pergamon'da	203
Resim 6: Phokaia (Foça) Taş Kule	203
Resim 7: Efes Saint Jean Kilisesi	204
Resim 8: Efes Ayasuluk	204
Resim 9: Hebdomon (Bakırköy)	205
Resim 10: Manganlar Kazısı Buluntusu	206
Resim 11: Notion'dan Kadın Heykeli	207
Resim12: Teos Kazısı	207
Resim 13: Didyma Apollon Tapınağı	208
Resim 14: Didyma Medusa Başı	208
Resim 15: Ankara İstasyonu Kazısı	209
Resim 16: Kültepe Kaniş Asur Mühürleri	209
Resim 17: Kültepe, Oyun Levhası	210
Resim 18: Kültepe Yapı Kalıntıları	210
Resim 19: Kültepe Tabletleri	211
Resim 20: Ankara Ogüst Tapınağı	211
Resim 21: Ogüst Tapınağı, Augustus Kitabesi	212
Resim 22: Aizanoi, Meter Steune	212
Resim 23: Aizanoi, Zeus Tapınağı	213
Resim 24: Alişar Höyük Kazısı Fotoğrafı	214
Resim 25: Alişar Höyük	215
Resim 26: Alişar Höyük, İçki Kabı	215
Resim 27: Alişar Höyük, Frig Dönemine Ait Sur	215
Resim 28: Sultanahmet Kazısı, Büyük Saray Mozaikleri	216
Resim 29: Sultanahmet Kazısı, Saray Mozaiklerinden Bir Sahne	216
Resim 30: Şimşekhane Kazısı, II. Theodosius Zafer Takı Kalıntıları	217
Resim 31: Şimşekhane Kazısı, II.Theodosius Zafer Takı Kalıntıları	217
Resim 32: Karaoğlan Mührü ve Sürahileri	218
Resim 33: Gavurkale Kabartması	218
Resim 34: Malatya Aslantepe Kazı Alanı	219
Resim 35: Aslantepe, Sulumeli Kabartması	219
Resim 36: Aslantepe, Kapı Arslanı	220
Resim 37: Çankırıkapı Roma Avlusu	220
Resim 38: Çankırıkapı'da Kitabe	221
Resim 39: Boğazköy, Hitit Kral Sarayı	221
Resim 40: Boğazköy Aslanlı Kapı	222
Resim 41: Boğazköy Sfenksli Kapı	222
Resim 42: Boğazköy Kral Kapısı Kabartması	223

Resim 43: Efes Belevi Mezar Anıtı	223
Resim 44: Larissa, Duvar Kalıntısı	224
Resim 45: Larissa, Burç	224
Resim 46: İzmir Agorası	225
Resim 47: İzmir Agora Revak Kornişleri	225
Resim 48: İzmir Agora, Hadrian'a İhtiram Kitabesi	226
Resim 49: Yalovada'ki Mezar Taşları	227
Resim 50: Troia IV Yapı Kalıntıları	228
Resim 51: Troia IV Kale Duvarı	228
Resim 52: Troia İlion Athena Tapınağı Kabartması	229
Resim 53: 1869 – 1871'de Kaçırılan Troia Hazinelelerinden Bir Parça	229
Resim 54: Hatay Kazıları	230
Resim 55: Tel Atchana Höyüğü	230
Resim 56: Tell Tainat Höyüğü	231
Resim 57: Antakya Mozaiklerinden, İphigenia Mozaiği	231
Resim 58: Antakya Mozaiklerinden, Sevinç Mozaiği	232
Resim 59: Antakya Mozaiklerinden, Mahsüller Mozaiği	232
Resim 60: Antakya Mozaiklerinden, Tethys ve Balıklar Mozaiği	233
Resim 61: Antakya Mozaiklerinden, Yer Mozaiği	233
Resim 62: Pergamon, Kızıl Avlu	234
Resim 63: Pergamon, Kızıl Avlu	235
Resim 64: Atatürk Ahlatlıbel Kazısında	236
Resim 65: Ahlatlıbel İdol	236
Resim 66: Ahlatlıbel Mühürleri	237
Resim 67: Karalar Buluntuları ve Çifte Mezar Kubbeleri Çizimi	238
Resim 68: Nikomedia (İzmit) Heykelcik	239
Resim 69: Nikomedia'lı Doidalses Afroditesi	239
Resim 70: Göllüdağ Aslanları	240
Resim 71: Göllüdağ'daki Göl	240
Resim 72: Ayasofya, On İki Havari Frizi	241
Resim 73: Yazılıkaya Midas Anıtı	242
Resim 74: Yazılıkaya, Nişli, Basamaklı Altar	242
Resim 75: Alacahöyük, Sfenks	243
Resim 76: Alacahöyük, Sfenksli Kapı Üstündeki Kabartma	243
Resim 77: Alacahöyük, Güneş Kursu	244
Resim 78: Alacahöyük, Maşrapa	244
Resim 79: Trakya Tümülüs Kazıları, Miğfer	245
Resim 80: Ankara Roma Hamamı	245
Resim 81: Etiyokuşu Kazısı Buluntusu	246
Resim 82: Etiyokuşu Bakır Çağı İstasyonu Temeli	246
Resim 83: Afrodiasias Güney Agora	247
Resim 84: Afrodiasias Tiberus Portikosu	247
Resim 85: Afrodiasias Tiberus Portikosu Frizi	248
Resim 86: Trakya Uzun Hacı Höyüğü Buluntuları	248

KISALTMALAR

a.e.	: aynı eser/yer
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
çev.	: çeviren
DTCF	: Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
Enst.	: Enstitü
İcom	: International Council of Museums (Uluslar Arası Müzeler Konseyi)
m.	: metre
km	: kilometre
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	: Millat önce
M.S.	: Milattan sonra
s.	: sayfa
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
Üniv.	: Üniversite
vb	: ve benzeri
vs	: ve saire
Yay.	: Yayınlayan

GİRİŞ

Arkeoloji kelimesi Yunancadan gelir. Arkhaiologia, “eski şeyler hakkında münazara” anlamındadır. Fakat günümüzde geçmişten bugüne kadar gelen eşyaların izlerinden yola çıkarak insanoğlunun geçmişini incelemek anlamındadır.¹ Arkeolojiyi, geçmişi zaman ölçeğiyle ve somut kalıntılara dayanarak, uygarlığın gelişim sürecini geleceğe katkıda bulunmak amacıyla anlamaya ve yorumlamaya çalışan bilim dalı olarak tanımlayabiliriz. Bu tanım, ayrıntıları bir yana bırakırsak, “güzel” ya da “ilginç”, “bizden” ya da “değil” ayrımı yapmadan tüm insanlığın ortak kültür mirasını kapsayan, evrensel bir anlamı içermektedir. Buna göre arkeolojinin amacı, “geçmişe ait bir şeyler bulmak” değil, geçmişi anlamak ve ortaya çıkan bilgiyi, günümüzde yaşayan insanların kimliklerini zenginleştirecek, onların uygarlık süreci içindeki yerlerini anlamalarına, bunun önemini hissetmelerine yardımcı olacak şekilde kullanmak ve bu birikimi gelecek kuşaklara aktarmaktır. Kısacası arkeolojiyi bir zaman laboratuvarı olarak tanımlayabiliriz.²

Arkeoloji teriminin bugünkü anlamı 17. yüzyılda yaşamış bir doktor ve Lyons antikaları uzmanı olan Jacques Spon tarafından yeniden keşfedilmiştir. Kendisi “arkeografi” terimini de önermiştir ancak bu terim yaygınlaşmamıştır.³ Günümüzde arkeolojik buluntuların saptanmasında, tarihlendirilmesinde, özelliklerinin belirlenmesinde fen, doğa ve tıp gibi çeşitli bilimlerin matematik ölçüm-analiz ve laboratuvar yöntemlerinden yararlanılmaktadır. Böylece en ufak ayrıntılar bile ortaya çıkmaktadır.⁴

---

¹ Paul Bahn, **Arkeolojinin ABC'si**, çev: Banu Örenk, İstanbul, Kabalcı Yayınevi. 1999, s.12.

² Mehmet Özdoğan, **Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006, s.43-44.

³ Bahn, **a.g.e.**,s.21.

⁴ Taner Tarhan, **Tarih Yazımında Arkeolojinin Önemi**, İstanbul, Arkeloloji ve Sanat Yayınları, 1995. s.30.

Gerçekte arkeoloji tanınabilir durumdaki ilk “kalıntı”nın (aletin) ortaya çıkmasıyla başlamaktadır. Eldeki kanıtlara göre bu yaklaşık 2,5 milyon yıl önce Doğu Afrika’da başlayarak günümüze değin gelmektedir.⁵

Arkeoloji “Kültürel Antropoloji’nin geçmiş zamanı” olarak da adlandırılır ve insanoğlunun geçmişiyle ilgilendiğinden antropolojinin bir boyutunu oluşturduğu su götürmezdir. Bununla birlikte bir o kadar da tarihin bir parçasıdır. Aslında insanoğlunun geçmişinin yüzde doksan dokuzundan fazlası tek gerçek bilgi kaynağı arkeoloji olduğundan, haklı nedenlerden ötürü tarih, arkeoloji buzdağının su üstündeki kısmı olarak açıklanabilir. Tarih, sözlü tarihten farklı olarak M.Ö. 3000 civarında, önce Batı Asya’da ve çok sonraları da dünyanın birçok yerinde yazılı belgelerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır ve tarih çağları için bile arkeolojik verilerden edinilen bilgi metinlerden öğrenilenleri tamamlama açısından çok değerlidir; her halükarda belgeleri, yazıtları topraktan çıkaran da genellikle arkeologtur.⁶

Bilinen en eski “arkeolog” M.Ö. 6. yüzyılda binlerce yıl önce inşa edilen bir tapınağın bir katından başlayarak temel taşına kadar kazan Babil kralı Nabonidus’tur. Kazıda 3200 yıl önce inşa edilen Naram-Sin tapınağının bir temel tuğlasını bulur.⁷ Şüphesiz o dönemdeki “arkeologlar” bugünün arkeologlarına benzemiyorlardı. Aslında M.Ö. ilk yüzyıllarda Yunanistan’da bu terim sahnede dramatik mimiklerle eski efsaneleri canlandıran aktörler için kullanılırdı.⁸

Arkeolojiye eski eser koleksiyonculuğu açısından bakıldığında ise ilk kez Romalı asiller ve askerler tarafından eski eser toplandığı görülür. Koleksiyonculuk, savaş ganimetleri ile zenginleşmiş Avrupa’da önce soylular daha sonra zengin burjuva aileler arasında artarak devam etmiştir.⁹ Eski eser toplama, 17. yüzyılda Avrupalıların deniz aşırı sömürgeler sayesinde zenginleşmesi sonucunda İngiltere, Fransa ve Flemenk ülkelerinde yaygınlaşmış, daha sonra bu merak Almanya ve Rusya’ya da yayılmıştı.¹⁰ 18. yüzyılın ortalarında arkeoloji ve sanat tarihi

---

⁵ Bahn, **a.g.e.**, s.12.

⁶ **A.e.**, s.27-28.

⁷ **A.e.**, s.20-21.

⁸ **A.e.**, s. 21.

⁹ Süleyman Özkan, **Osmanlı Devleti’nde Arkeolojik Kazı Çalışmaları**, İzmir, Ege Üniv. Basımı, 2009, s.2.

¹⁰ Özkan, **a.g.e.**, s.2-3.

konularında önemli mesafeler kaydedilmiştir.¹¹ Geçmişin eserleri konusunda sistemli ve bilimsel olmayı arzulaması açısından arkeoloji, 19. yüzyıl sonlarında bir hazine avı olmaktan çıkıp, bir bilgi arayışına, belirli soruların cevaplanması için bir vasıtaya dönüşür. 20. yüzyılda ise sayısız alanın uzmanlığından yararlanan, muazzam ve birçok uzmanlık dalı olan bir girişim haline gelir.¹²

Batıda ilk olarak gelişen arkeoloji, birbirinden çok farklı yaklaşım ve yöntemleri bünyesinde barındırmıştır. İlk, Rönesans'la birlikte başlayan ve Avrupa uygarlığının Hellenistik - Roma köklerini aramaya yönelen, daha çok antik tiyatrolar, saraylar, surlar gibi anıt yapılarla, heykellerle, bezeli vazolarla, sanat eserleriyle ilgilenen bir daldı. Zaman içinde Klasik Arkeoloji'yi ortaya çıkartan bu yaklaşımın coğrafi ilgi alanı Ege ve Akdeniz çevresi, zaman boyutu da Yunan - Roma dönemleriyle sınırlı kalmıştır. Yöntem olarak sanat tarihine daha yakın bir yaklaşım sergileyerek, bir yanda toplum yaşamını göz ardı ederken, öte yandan da "koleksiyonculuk" ya da "antikacılık"la da özdeşleşmiştir. Batı uygarlığının köklerini ön plana çıkartan bu süreç, "Hellen hayranlığı" ya da "Grecism" olarak adlandırılan ve özellikle 18. yüzyıldan itibaren batıda hakim olan, romantik bir görüşü de körüklemiştir.¹³

Bu tarihte gerçekleştirilen Herculaneum ve Pompei kazıları ile bu kazılarda çıkan malzemeyi inceleyen arkeolojinin kurucusu sayılan, Alman arkeolog ve sanat tarihçisi Johann Winckelmann'ın yayınları, eskiçağ tarihini aydınlatmada gereken yolu gösteren, dolayısıyla arkeoloji merakını körükleyen ve gözleri antik uygarlıkların izlerini taşıyan topraklara yönelten önemli gelişmeler olmuştur. Eski Çağ ve arkeolojiye karşı gelişen bu ilgi, Fransız devrimini izleyen yıllarda, eski eser koleksiyonculuğunun yerini alan ulusal müzeciliğin yaygınlaşmasıyla daha da artmıştır. Fransız aydınlanmacı düşünürlerin, krallığa ait koleksiyonların halka açılmasına ilişkin gösterdikleri çabalar, Louvre Sarayı'nın 27 Temmuz 1793 tarihli bir kararname ile müze olarak düzenlenmesiyle sonuçlanmıştır ki, bu olay bilimsel müzecilik açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten itibaren gelişmekte olan müzelere antik eser kazandırma düşüncesi, Oryantalizm*'in de verdiği bir hızla ön

---

¹¹ Ferruh Gerçek, **Türk Müzeciliği**, İstanbul, TC. Kültür Bakanlığı Basımevi ,1999, s.7.

¹² Bahn, **a.g.e.**, s.23-24.

¹³ Özdoğan, **a.g.e.**, s.46-47.

* Oryantalizm yani şarkiyatçılık.. Batı, Ortaçağ'dan itibaren Doğu kültürleri, medeniyetleri ve inançları etrafında başlattığı şarkiyat çalışmalarıyla kendi Doğu'sunu oluşturmuş, bu çalışmalar

plana çıkmıştır. Napoleon Bonaparte'in Mısır seferi sırasında (1798) beraberinde getirdiği bir grup oryantalistin keşfettiği tarihi hazineleri Fransa'ya taşıma çabaları, bunun bir göstergesidir.¹⁴

Antik çağa duyulmaya başlayan ilgiden kısa bir süre sonra, "Biblical Archaeology" olarak adlandırılan, Tevrat ve İncil'de sözü edilen yerleri ortaya çıkartmaya yönelik, Doğu Akdeniz, Mezopotamya ve Mısır'da araştırmalar başlamıştır. Kutsal kitaplarda sözü edilen yerler; Yakın Doğu'nun kurak ve yarı kurak bölgeleridir; buralarda su kıtlığı nedeniyle yerleşimler hep aynı yerlerde kurulmuş, dolayısıyla "höyük" olarak adlandırdığımız çok katmanlı yükselti oluşmuş, yapı malzemesi olarak da genellikle kerpiç tercih edilmiştir. Bu bakımdan, Yunan - Roma dünyasından farklı olarak yüzeyde korunagelmiş anıtsal yapı kalıntısı oldukça enderdir. Bu nedenle Yakın Doğu Arkeolojisi, daha ilk başlardan itibaren Klasik Arkeoloji'nin sanat tarihi yöntemleri yerine farklı bir bakış açısı geliştirmiş, günlük yaşamla daha fazla ilgilenmiştir.¹⁵

Antik kültürlere ve eski eserlere Rönesans'tan beri süregelen ilgi, 19. yüzyılda Tevrat Arkeolojisi'nin, ata-köken konusunun ve doğa bilimlerinin önem kazanması ile daha da körüklenir.¹⁶ Bunun doğal sonucu olarak hız kazanan arkeolojik çalışmaların devletlerce desteklenmeye başlanması, antik kültürlere sahne olmuş

---

neticesinde ortaya çıkan ve akla gelen bütün olumsuzlukların yüklendiği Doğu imajını günlük hayattan siyasete, sosyal bilimlerden güzel sanatlara kadar hemen hemen hayatın her sahasında kullanıma sokmuştur. Buna göre Doğu ile Batı arasında her alanda derin farklılıklar söz konusudur. Batı, akli ve rasyonel düşünme yeteneği sayesinde insanlığın en ileri aşamasını temsil etmektedir. Akli kullanma yeteneğinden ve tarihten yoksun, tarihin dışında yaşayan Doğu'nun kendi başına bu gelişmeleri gerçekleştirmesi mümkün değildir. Ayrıca Batı, tembelliği, uyuşukluğu, çalışma disiplininin yoksunluğu, günahkârlığı, cinselliğe düşkünlüğü, zorbalığı temsil eden geri kalmış gayri medeni Doğu üzerinde vesayet ve tasarruf hakkına sahiptir. Özellikle 19. yüzyıldan sonra Batı'nın Doğu üzerinde gerçekleştirdiği sömürge ve işgal gayretleri bu vesayet ve tasarruf hakkını kendisinde görmesinin neticesidir. Edward Said, **Oryantalizm**, İstanbul, İrfan Yay.,1995,s.22.;Ali Şükrü Çoruk, "Oryantalizm Üzerine Notlar", **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:IX , Sayı: 2, Afyon, Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yay., 2007,.s.194.; Doğu Doğu'nun tam olarak nereyi ifade ettiği Batılı'nın zihninde 1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgalinden sonra şekillendi. Napolyon'un bu seferi oryantalizmin tarihinde de önemli bir dönüm noktası oldu. Napolyon Mısır'da görülen, yaşanan ve gözlemlenen her şey kayda geçilmesi istemiş, böylece gerek Mısır gerekse diğer İslam ülkelerinde, Doğu üzerinde edindiği bilgiler ile Batı, etüd yapma imkanı bulacaktı. Böylelikle Doğu'yu Doğulaştırma projesinin ilk adımı atılmış oldu. Ali Okumuş, "Doğu ile Batı Arasında Oryantalizm Dikotomisi ve Edward Said", e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi-ISSN:1308-9633 Genç Araştırmacılar Özel Sayısı, Aralık 2010, s.16-18.

(Çevrimiçi) <http://www.sarkiyat.org/makaleler/genç/2.pdf>, 15.08.2011.

¹⁴ Gül Ersin Kundakçı, "19. Yüzyılda Anadolu Arkeolojisine ve Eskiçağ Tarihine Genel Yaklaşım", **XIII.Türk Tarihi Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK, 2002, s.1083.

¹⁵ Özdoğan, a.g.e., s.47.

¹⁶ Güven Arsebük, "Dünden Bugüne Arkeoloji", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C:I, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.66.

topraklarda çekişmeli bir yarışını beraberinde getirmiştir. Eski Çağ tarihine damgasını vurmuş olan kültürlerin izlerini kesintisiz olarak sunan Anadolu ise bu yarışta önemli bir kulvar olmuştur. Anadolu, kültür ve gelenekleri ile Avrupalı oryantalistlerin sanat çalışmalarına konu olurken, tarihsel zenginliği ile de arkeoloji bilimine uygulama alanı olmuş; Eski Çağ tarihi alanında bilimsel çalışmalara önemli veriler sunmuş; değerli hazineleri ile de Avrupa müzelerini süslemiştir.¹⁷

17. yüzyıldan itibaren Batı ve Orta Avrupa’da görülen hızlı kentleşme, yeni tarım ve endüstri alanlarının açılması, arazi ıslah çalışmaları, artan hammadde gereksinimi Avrupa topraklarında yoğun bir toprak hafriyatı gerektirmişti. Bu süreç içinde Batı ve Orta Avrupa’nın kültür mirasının çok büyük bir kısmının tahrip olduğunu bugün bilmekteyiz; ancak bu arada gelişen jeoloji ve diğer mühendislik alanlarında çalışanlar, toprak hafriyatlarıyla ortaya çıkan birçok buluntuyu da toplamış, bu nesnelere ulusal arkeolojinin hammaddesi olmuş, diğerlerinden farklı bir arkeolojinin doğuşunu beraberinde getirmiştir. Bu bölgelerde görkemli kalıntılar olmadığı için, yeni gelişen arkeoloji daha çok sıradan toplumların yaşayışına, onların kullandıkları teknolojilerin incelenmesine yönelmiş, bunun sonucunda bugün hala kullanmakta olduğumuz “Taş Devri”, “Tunç Devri” ve “Demir Çağı” gibi adlamalar ortaya çıkmıştır. Aynı süreç içinde jeolojinin gelişmesi, dünyanın yaşının eskiliğini, dünyanın ilk oluştuğu gibi kalmadığını, jeolojik katmanlarda izlenebilen uzun bir gelişim süreci olduğunu ve bunun son kısımlarında da jeolojik katman içinde insanla ilgili kalıntıların bulunduğunu ortaya koymuştur. Jeoloji, fizik, antropoloji, biyoloji gibi fen dallarıyla ilişki içinde olan farklı bir arkeoloji, “Paleolitik Çağ Arkeolojisi” de bu şekilde ortaya çıkmıştır.¹⁸ Paleolitik Arkeoloji ile Avrupa arkeolojisinin kurumsallaşmasına neden olan bu süreç, özellikle ulus devletlerde arkeolojik araştırmaları hızlandırmış, ancak geçmişe karşı “bizden olanlar-olmayanlar” şeklinde seçiciliği de beraberinde getirmiştir.¹⁹

Birbirlerinden farklı coğrafyalarda, ayrı yöntem ve bakış açılarıyla başlayan arkeolojinin akademik bir dala dönüşmesi ancak 20. yüzyılın başlarında

---

¹⁷ Kundakçı, **a.g.m.**, s. 1084.

¹⁸ Özdoğan, **a.g.e.**, s.49-50.

¹⁹ **A.e.**, s.50.

gerçekleşmiştir. Bu tarihten itibaren farklı arkeolojiler giderek birbirlerine yaklaşmış, yalnızca yöntemde değil bakış açısında da birlik sağlanmıştır.²⁰

Tüm bu süreç, eskiye duyulan ilgiyi, eski eserlerin sanatsal, ekonomik, kullanım değerlerine veya dini kökenli korku-saygı gibi birçok faktöre dayandırmakta ve bu durum, ülkeleri kültür varlıklarına tavır takınmaya zorladığını²¹ ortaya koymaktadır.

Arkeoloji, dünyada böyle bir gelişim izlerken Osmanlı Devleti'nin arkeolojiyle tanışması oldukça geç bir dönemde gerçekleşmiştir. Batı, Osmanlı Devleti ile kıyaslandığında, her türlü amaç ve aracı içinde barındıran bu ilgiyi çok daha erken bir dönemde farketmiş ve değerlendirmeye başlamışken, Osmanlı Devleti ancak 19. yüzyılda hem yenileşme yolunda kendisine model sunan batıya yönelmiş, hem de batının oryantalizm adı altında karşımıza çıkan doğu ilgisine tanıklık etmeye başlamıştır. 18. yüzyılda doğmakla birlikte 19. yüzyılda yoğunluk kazanan bu ilgi, doğunun sadece kültür ve geleneklerine değil, gelişmekte olan arkeoloji ve müzecilikle birlikte tarihi zenginliğine ve bunun somut göstergeleri olan tarihi kalıntılara da yönelmiştir.²² Kısaca arkeolojiyi, batı düşünce sistemi içinde gelişen ve oldukça yakın bir tarihte Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere "ithal" olarak gelmiş olan bir kavram²³ şeklinde değerlendirmek mümkündür.

1. Osmanlı Devleti'nde Arkeoloji

Osmanlı Devleti'nin toprakları, bugünkü İran sınırından Cezayir'e, Viyana'dan Basra Körfezi'ne, Kırım'dan Kafkaslara, Polonya'dan Sudan ve Çad'a kadar geniş bir alana yayılmaktaydı. Bu topraklar, günümüze birçok mirası kalan ilk uygarlıkların ortaya çıktığı ve geliştiği yerlerdi. Eski uygarlıkların kalıntıları, höyükleri, mezarları, kaya anıtları ve küçük buluntularıyla göz önünde bulunuyordu. Orta Çağ'dan itibaren insanlar bu kalıntılara karşı ilgi duymuş, kimi hazine bulmak, kimi taş çıkarmak, kimi başka sebeplerle buralarda kazma sallamıştı.²⁴

---

²⁰ A.e., s.50.

²¹ Emre Madran, "Osmanlı Devleti'nde Eski Eser ve Onarım Üzerine Gözlemler", **Belleten**, C: XLIX, S:195, Ankara, TTK Basımevi, 1986., s. 503.

²² Kundakçı, **a.g.m.**, s.1083.

²³ Özdoğan, **a.g.e.**, s.45.

²⁴ Özkan, **a.g.e.**, s.1.

Batılı gezginler, sanatçılar, diplomatlar, Hristiyan hacılar, din adamları, tacirler, maceracılar, 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti topraklarına gelmeye başlamışlardır. 16. yüzyıldan itibaren zenginleşen Batılılar için doğu ülkelerinin insanları, yani müslümanlar pis, vahşi ve ilkel, hatta dinsiz olarak görülmekteydi. Buna rağmen Avrupalı gezginler, Doğu'ya seyahat etmekten çekinmemişlerdir. Bu gezginlerin amacı sadece bu topraklarda yaşayan İslam kültürünü değil, aynı zamanda eski harabeleri de incelemek, onlara göre Batı kültürünün temelini oluşturan Yunan kültürünün kalıntılarını görmek ve eserlerini toplamaktır. Bugüne kadar yapılan incelemeler sonucunda, Doğu'dan eski eser getiren ilk kişi Navarralı haham Benjamin de Tudele'dir. Haham Tudele, 1160'larda Mezopotamya'ya uzanan uzun bir gezi yapmıştır. Kuzey Mezopotamya'da Musul ve civarını ziyaret ederken ünlü Ninive harabesini keşfetmiş, bu gezi sırasında bulduğu bazı çivi yazılı eserleri beraberinde İspanya'ya götürmüştür.²⁵

1547 yılında İstanbul'a Fransa elçisi olarak atanan Gabriel d'Aramon, yanında dönemin ünlü bilginlerini de getirmiştir. Sultanahmet'te At Meydanı'nda Bizans arkeolojisine ilişkin ilk kazılar onun girişimleriyle yapılmıştır.²⁶ Genişleme döneminde, Avrupa kadar büyük bir ülkeye sahip olan Osmanlı Türklerinin, elleri altında bulunan topraklardaki her türlü olaydan haberdar olmaları beklenemez. Bugün eski eser olarak kabul ettiğimiz, ister Osmanlı ister daha eski dönemlere ait her türlü kültür varlığının, o gün için yabancılara satılması kimsenin dikkatini bile çekmemekteydi. Arkeolojik ve etnografik eserlerin Osmanlı yöneticilerinin gözünde değer kazanması ancak Avrupa'da bu eserlerin kazandığı değer fark edilmesinden sonradır. Bu çok geç bir zamanda, 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Eski eser alımı, kazı yapılması, müzelerin kurulması, müzecilerin yetiştirilmesi yöneticilerin gözünde para verilmesi gerekli görülmemiş işlerdendi. Oysaki Avrupalılar eski eser toplama ve ilk bilimsel incelemelere, 13. yüzyıldan itibaren başlamışlardı.²⁷

Osmanlılar, arkeologlarla karşılaşan Batılı olmayan ilk ülke durumundadır. Uzun bir süre Osmanlılar Batılı gezginlerin eski taşlara, örenlere olan ilgisine ilgisiz kalmış, bunu Batılıların tuhafliklarından biri olarak görmüştür.²⁸ Oysa, Batı'da

---

²⁵ A.e., s.1-3.

²⁶ Semavi Eyice, "Aramon", TDV İslam Ansiklopedisi, C:III, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s.270-272.

²⁷ Özkan, a.g.e., s. 2.

²⁸ Özdoğan, a.g.e., s. 51.

Aydınlanma Çağı'nda, görkemli olduğuna inanılan bir geçmişin kanıtlarını ortaya çıkarmak kaygısıyla başlayan arkeoloji, o tarihten itibaren politik sistemlerin vazgeçilmez bir aracı haline gelmiştir.²⁹ Avrupalıların, Yunan ve Helen kültürüne ilgi duyması, onları bu kültürün eserlerini toplayıp, bu eserlerle müzeleri daha da doldurmaya yöneltmiştir. Bu eserlerin büyük bölümü ise Osmanlı topraklarında mevcuttu. Bu da Avrupalıları Osmanlı topraklarına yöneltmiştir. Osmanlı topraklarından eski eserleri alıp kendi müzelerinde sergilemişlerdir. Getirdikleri özgün heykelleri ve çeşitli eserleri müzelerinde sergilemiş olmaları, bu tür parçaları elde etmek için birbiriyle yarışan Avrupalıların gücünü vurgulamakla kalmamış, aynı zamanda Avrupa uluslarının Osmanlı egemenliğindeki toprakların çok katmanlı tarihi üzerinde doğal hak sahibi olduklarının altını çizmiştir. Nitekim sömürgeci yayılmalarla birlikte, doğrudan doğruya bu topraklar üzerinde de hak iddia edeceklerdir.³⁰

19. yüzyılda, antik kültürlerle, arkeolojiye ve müzeciliğe karşı gittikçe artan ilgi ve bilgi birikimi ile birlikte, bu alanlarda hizmet veren kurumlara, yetişmiş elemanlara ve donanımına sahip olan Batı, Osmanlı Devleti'nin karşısına kültür tarihinin her türlü malzemesine sahiplenecek ve bunları değerlendirecek bir uygarlık bekçisi³¹ olma iddiası ile çıkmıştır. Bu bağlamda Batı'nın Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu toprakların tarihi zenginliğine yaklaşımı temelde iki amaçlıdır. Bunlardan ilki, gelişmekte olan müzeciliğin verdiği bir hızla ve adeta yağmacı bir tutumla Avrupa müzelerine eser kazandırmak; ikincisi ise arkeoloji aracılığıyla antik kültürlerle ışık tutmak ve bunları yayın yolu ile bilim dünyasına sunmaktır.³²

Tanzimattan önceki dönemde Osmanlı Hükümeti'nin eski eserler hususunda bir bilgi ve ilgiye sahip olmadığını görüyoruz. Osmanlı yöneticileri antik şehirleri, daima yapı malzemesi sağlanan bir taş ocağı olarak görmekteydiler. Daha Selçuklular devrinde başlayan bu durum Osmanlı Devleti yönetiminde de devam etmiştir.³³ Türkler, Anadolu'ya gelmeleriyle beraber pragmatik bir yaklaşımla, Bizans'ta olduğu gibi, dönemin Anadolu'sunda bulunan eski ve harabe niteliğinde

---

²⁹ A.e., s.69.

³⁰ Wendy M K. Shaw, **Osmanlı Müzeciliği: Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi**, Çev.Esin Soğancılar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.30.

³¹ İlber Ortaylı, "Osman Hamdi'nin Önündeki Gelenek" **1. Osman Hamdi Bey Kongresi; Bildiriler**, Yay. Haz: Zeynep Rona, İstanbul, Mimar Sinan Üniv.Yay. 1992, s.126.

³² Kundakçı, **a.g.m.**, s.1084.

³³ Özkan. **a.g.e.**, s. 9.

olan yapı malzemelerini mimari eserlerinde kullanmışlardır. Örneğin, Konya'daki Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. Alaaddin tarafından kendi adına yaptırılan caminin yapımında Bizans ve klasik devirlere ait kırk bir adet sütun kullanılmıştır.³⁴ Gerçi, eski harabelerin enkazından yararlanma yoluna giden yalnızca Osmanlılar değildir. 1402 yılında, St. Jean şövalyeleri, Bodrum Kalesi'ni inşa etmek için antik dünyanın yedi harikasından biri olan Mousoleum'u yıkmaktan kaçınmamışlardır. Yine de mezar anıtını süsleyen ve Yunanlılarla Amazonların savaşını gösteren Yunan Klasik Çağı'na ait ünlü kabartmalarını, kalenin dış duvarlarına yerleştirmişlerdir. Geriye kalanları da kireç yapmak üzere yakmışlardır.³⁵

19. yüzyılın ortalarında, Batılılaşma süreciyle birlikte birkaç aydın Batılıların eski eserleri ülkelerine götürmelerine karşı çıkarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda da bir "müze" kurulması gereğini savunurken , bazı yöneticiler de bu işten nasıl çıkar sağlayacaklarının hesabını yapmışlardır.³⁶ Osmanlıda İstanbul'un fethine kadar ve fetih esnasında ele geçmiş olan kıymetli silah, araç ve gereçler "Cebhane" adı verilen Aya İrini Kilisesi'nde muhafaza ediliyordu. Burası 1726 yılında bazı değişiklikler yapılarak Darülesliha adıyla askeri bir müze haline getirilmişti.³⁷ Ancak söz konusu girişim sadece askeri araç gereç açısından değerlendirilmiş olup, tam anlamıyla müzecilik hareketi olarak nitelendirilemez.³⁸ Ayrıca daha eski dönemlere baktığımızda, Osmanlı sarayında korunan Kutsal Emanetler ile evvelki padişahlara ait eşyaların saklanması da müzecilik anlayışı yoktur. Bu eşyalar İslam dinine ve atalara karşı duyulan saygı ve sevgiden dolayı muhafaza edilmiştir. Osmanlılarda müze denilebilecek yerlerin tekke ve türbeler olduğu ileri sürülebilir. Türbelerde gömülü kişilerin silah, miğfer, zırh, elbise, kavuk gibi özel eşyaları ile buraya hediye edilmiş şamdan, halı, seccade, kumaş, yazı levhaları sergilenmekte ve Kur'an-ı Kerim'ler bulundurulmaktaydı. Ayrıca devrin yazı ve bezeme özelliklerini gösteren berat, ferman gibi belgeler de türbedar tarafından saklanmaktaydı. Aynı şekilde tekkelerde de tarikatı kuran kişinin elbiseleri, yazı ve kitapları ile tarikatın alem,

---

³⁴ Zeki Atçeken, **Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakım ve Kullanılması**, Ankara, TTK Yay., 1998, s. 57.

³⁵ Özkan, **a.g.e.**, s.9-10.

³⁶ Özdoğan, **a.g.e.**, s. 51.

³⁷ Tahir Nejat Eralp, "Askeri Müze", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C:VI., İstanbul, İletişim Yayınları, 1981, s.1604.

³⁸ Fatma Şimşek, Güven Dinç, "XIX, yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Bu Alanda Uygulanan Politikalar", **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:X, S:16, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basım Evi, 2009/1, s.104.

bayrak, müzik aletleri, silahlar ve yazı levhaları gibi çeşitli eserleri sergilenmekte ve bu yerlerde tarihi belgeler de bulunmaktaydı.³⁹

Batı'nın, Anadolu'nun arkeolojik değerlerini sahiplenme konusunda sergilediği tutum, kuşkusuz Osmanlı Devleti'nin Eski Çağ tarihine ve bu çağdan gelen kültür kalıntlarına yaklaşımıyla da ilgilidir. Ancak bu alanlara eğilimi belirleyen, bir devlet ve toplumun kültür, bilim ve sanat alanında gelişmişliği ve bunun da bir ön koşulu olan refah ve eğitim düzeyidir. Oysa yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti, ekonomik ve siyasi gücü gittikçe azalan, ayakta kalma mücadelesi veren ve eğitimde geri kalmış bir devlet görünümündedir. Eğitim, bilim ve sanat alanında, ancak Tanzimat ve onu izleyen Meşrutiyet dönemlerinde sağlam adımlar atılmaya başlanmıştır; Eski Çağ'a ve arkeolojik değerlere yönelik artan ilgi ile beraber, eski eserlerin yurt içinde korunup değerlendirilmesi anlayışı da bu dönemde gündeme gelmiştir.⁴⁰ Zira, bu dönemden itibaren yapılacak kazılarda resmi ruhsat alma zorunluluğu getirilmiştir. İlk resmi ruhsatın verildiği tarih konusunda farklı tarihlendirmeler bulunmakla birlikte en eski tarih olarak 1840 yılı görülmektedir.⁴¹ Ancak bu dönemde verilen izinlerin etraflı ruhsatnameler ve sözleşmeler olduğu söylenemez.⁴² 1846 yılında Tophane-i Amire Müşiri Fethi Ahmet Paşa, çeşitli vesilelerle ele geçen her türlü eski eseri Aya İrini Kilisesi'nde toplayıp depo etmeye başlamıştır. Bu ilk müze, bugünkü anlamda bir müze olmaktan ziyade eski ve değerli silahların, imparatorluğun çeşitli yerlerinden getirilen antik devirlere ait eşyaların toplanıp korumaya alındığı bir depo görünümünde idi.⁴³

Osmanlı Devleti'nin eski eserleri korumaya yönelik bir anlayışla müzeciliğin temellerini attığı bu dönemde bile Batılı araştırmacıların antik kültür kalıntlarına kolaylıkla sahiplenebilecekleri inancı taşıdıkları ve bunu da yağmacı bir tutum sergileyerek başardıkları görülmektedir.⁴⁴ Bu tarihlerde Osmanlı yönetiminde söz sahibi olanların, Batı'nın Anadolu kültür değerlerine karşı sömürgeci tutumu karşısında, dönemin siyasi koşullarına bağlı olarak sessiz kaldıkları görülmektedir. Bu gün Avrupa müzelerinde sergilenen Anadolu topraklarına ait eserlerin önemli bir

---

³⁹ Özkan, **a.g.e.**, s. 11.

⁴⁰ Kundakçı, **a.g.m.**, s.1085.

⁴¹ Kamil Su, **Osman Hamdi Bey'e Kadar Türk Müzesi**, İstanbul, İcom Türkiye Milli Komitesi Yayınları, 1965, s. 8.

⁴² İber Ortaylı, "Tanzimat'ta Vilayetlerde Eski Eser Taraması", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C:VI., İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.1599.

⁴³ Su, **a.g.e.**, s. 7.

⁴⁴ Kundakçı, **a.g.m.**, s.1085.

bölümü, devletler arası ilişkilerin çıkar hesabına dayandığı bir dönemde, devleti ayakta tutma çabasında olan Osmanlı yöneticilerinin izni ile yitirilmiştir.⁴⁵

Tarihinin en zayıf dönemini yaşayan Osmanlı Devleti zaman zaman, hafriyat yapmak için ülkemize gelen ama siyasetin ve diplomasinin tamamen içerisinde, güçlü olan devletleri arkalarına alarak başka amaçlar ve emeller peşinde koşan, bilim adamı kisvesine bürünmüş kişileri ülkesinde barındırmak ve konuk etmek şanssızlığına da uğramıştır.⁴⁶ Bu konuyla ilgili olarak birkaç örnek vermek mümkündür:

Osmanlı Devleti topraklarında hakimiyet kurmak isteyen İngiliz hükümeti bölgeye Arkeolog Sir Henry Layard'ı göndermiştir. Layard arkeolojik kazı amacıyla geldiği bölgedeki (Mezopotamya) etnik unsurlar hakkında raporlar hazırlamıştır. Osmanlı topraklarını tanıdıktan sonra da İstanbul'a İngiliz Büyükelçisi olarak atanmış, Paris Antlaşması sırasında da Kıbrıs'ı İngiltere garantörlüğü altına sokmuştur.⁴⁷

İngiliz İstihbarat Servisi'nin diğer bir elmanı olan Arkeolog D. Hogarth, Güneydoğu Anadolu'da Gaziantep ilinin Nizip ilçesi yakınlarında bulunan ve önemli Geç Hitit şehirlerinden biri olan Kargamış'da (Cerablus) Osmanlı Devleti'nden yasal olarak kazı izni almış ve 1910 yılında kazılara başlamıştır. Hogarth 1887'den itibaren Kıbrıs, Mısır, Girit ve Anadolu'da arkeolojik çalışmaları yönetmiştir. Daha sonra Oxford'da Ashmolean Müzesi'nin müdürlüğünü yapmıştır. Hogarth, I. Dünya Savaşı'nda Kahire'de Arap şeflerinin yanında özel olarak görev almış, 1919 Barış Konferansı'nda Britanya'nın Orta Doğu Sorunları Komiserliği'ni yapmıştır. Hogarth'ın Kargamış kazısı heyetinde, sonraları bölgeyi karıştıracak olan ünlü İngiliz casusu T.E. Lawrence da bulunmaktaydı.⁴⁸

Bir başka örnek ise tarihçi, arkeolog, kaşif, gezgin, edebiyatçı, dil bilgini ve İngiliz istihbaratçısı, T.E. Lawrence'in yaratıcısı Gertrude Margaret Lowthian Bell'dir.⁴⁹ 1902 yılından itibaren defalarca ülkemize gelen Bell, Anadolu'daki ve

---

⁴⁵ İsmet Ebcioğlu, "Türkiye'den Batı Ülkelerine Götürülen Arkeolojik Eserler", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C:I, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.76.

⁴⁶ Gerçek, **a.g.e.**, s.25.

⁴⁷ Mehmet İpçioğlu, "Gertrude Bell'in Anılarında Konya" **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S:21, Konya, Selçuk Üniv.Yay., Ekim 2009, s.250.

⁴⁸ Gerçek, **a.g.e.**, s.22.

⁴⁹ **A.e.**, s.23.

Suriye'deki arkeolojik kazılara da katılmıştır. Bu arada birçok bilimsel yayın yapmış bir süre Tahran'da bulunmuş ve hatta İranlı Milli Şair Şirazlı Hafız'ın divanını İngilizceye çevirerek yayınlamıştır. Bell, ordunun mali desteğiyle Orta Doğu'ya yaptığı ikinci gezide Haşimi Hanedanı'nın Bağdat'ta iktidara gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bell, 1913 yılından itibaren ve I. Dünya Savaşı sırasında Arap Yarımadası'nı karış karış dolaşmış, bir yandan da Kahire'deki istihbarat bürosuna ayrıntılı raporlar göndermiştir. Ayrıntılı olmamakla beraber tuttuğu günlükleri yayınlayan Bell, Arap dünyasının kadın gezgini ünvanının kazanmıştır.⁵⁰

Daha önce de sözettiğimiz gibi Osmanlı Devleti'nde eski eserlere değer verilmesi, bu konuda çaba sarfedilmeye başlanmasını Tanzimat sonrasında tarihlendirmemiz pek de yanlış olmaz. Sultan Abdülmecid'in saltanatının ilk yıllarında ilan edilen Tanzimat Fermanı (1839), Osmanlı ülkesinde batı tarzında bazı yeniliklerin oluşması amacını güdüyordu. 1856 yılındaki İslahat Fermanı'yla da bu yenileşme hareketleri devam etti. Bu dönemde ilk kez bir müze kurma fikri ortaya çıkmıştır. Eski eserler ile anıtların korunması ve yurt dışına çıkartılmaması düşüncesi doğdu. Nitekim 1858 tarihli ceza kanununda yörede bulunan güzel eser ve binaları kıran veya tahrip edenlere verilecek cezalardan söz edilmektedir.⁵¹

Osmanlı yönetimi, bulunan eserlere kültür varlığı açısından değil, pragmatik bir bakış açısıyla, kullanılabilirliği ve maddi faydalarını göz önünde bulundurarak yaklaşmaktaydı. Bu yaklaşımı besleyen temel husus elbette ki şeriat hükümleri idi. Bu hükümler yalnızca sahibi bulunmayan menkul eşyalar ile ilintiliydi. Gayrimenkul olanların ise devlete, vakfa ya da şahsa ait olduğu varsayılmaktaydı. Menkul olan eşyalarda geçerli olan uygulamalara göre, üzerinde İslami imgeler bulunan eseri bulan kişi durumu bildirdiğinde eğer sahibi çıkmazsa ve bulan şahıs yoksul ise eser kendisine bırakılmaktaydı. Eğer şahıs zengin ise eser yoksullara ya da devlet hazinesine verilmekteydi. Üzerinde başka dinlere ait işaretler bulunan eserlerin 1/5'i devlet hazinesine kalmaktaydı. Geriye kalan kısmı, bulunduğu araziye tasarruif edene ya da mirasçılara intikal etmekteydi. Eğer arazi kimsenin tasarrufunda değilse eser, bulan kişiye bırakılırdı. Tüm bu hükümlerden Osmanlı tebaasından olmayan yabancılar yararlanamazlardı. Eğer yabancı bir padişahın izniyle define arıyorsa

---

⁵⁰ A.e., s.24.

⁵¹ Halit Çal, "Osmanlı Devletinde Asar-ı Atika Nizamnameleri", **Vakıflar Dergisi**, S:26, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1997, s.391.

kendisine beratında belirlenen şartlara uygun hisse verilirdi. 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin 133. maddesinde yer bulan⁵² bu şer'i hükümlerden anlaşılacağı üzere menkul eski eserlere sahip olmak çok da zor değildi. Dolayısıyla eski eserler bakımından oldukça zengin olan Osmanlı coğrafyası, hem hukuki bakımdan hem de yöneticilerin konuya ilgisi bakımından açıkca talan edilmeye müsait bir durumdaydı.⁵³ Devletin topraklarında yapılan kazıları denetleyecek, gezginlerle ilgilecek, müzenin ihtiyaçlarını bilecek memurlar bulunmuyordu. Devlet bu konudaki açığını diğer konularda olduğu gibi yabancı bilimadamları ile kapatmak yoluna gitmiş, ilerisi için bir plan dahi yapmamıştır. Ayrıca bu dönem zengin kişilerin de özel koleksiyonlarında arkeolojik eserlere az yer verdiklerini sanıyoruz.⁵⁴

2. Osmanlı Devleti'nde İlk Müze

Batı dünyasında "müze"lerin ilk örnekleri, ilginç, tuhaf nesnelere sergilenmesiyle başlamıştır. Önce Aydınlanma Çağı ve hemen ardından Endüstri Devrimi'nin düşünsel atılımları, arkeoloji, etnoğrafya, sanat tarihi ve antropoloji gibi alanlardaki çalışmaları hızlandırdıkça, müzeler bu alanlardaki eserlerin korunduğu ve topluma tanıtıldığı yerlere dönüşmüştür. Yakın zamanlara kadar müzeler, daha çok belli bir kültürel birikime, bilgi altyapısına sahip insanların tat alabileceği yerler olarak kalmış, ancak geçen yüzyılın ortalarından sonra daha geniş kitleleri çekebilecek yeni bir anlatım dili geliştirebilmiştir. Başka bir anlatımla müzeler, giderek göze güzel gelen, parasal değeri olan, ender ya da ilginç olan nesnelere uzmanlara ve hedef kitlesi belli bir kültür düzeyine sahip insanlara yönelik sergi mekanları olmaktan çıkmış, bilgilendirmek kadar geniş kitleleri kendine çekme işlevini de yüklenmeye başlamıştır.⁵⁵

1845 yılında, iyi bir asker ve aydın bir devlet adamı olan Damat Fethi Paşa, Tophane-i Amire Müşirliği'ne atandı. Kendisi Paris ve Viyana'da büyükelçi olarak bulunmuştu. Batı kültürüne aşina olduğundan ülkemizin ilk müzesini kurma şerefini elde etti (1846). Ölünceye kadar on iki yıl hizmette bulunduğu bu görev sırasında

---

⁵² Ahmet Mumcu, "Eski Eserler Hukuku ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:XXVI., S:3-4, Ankara, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1969, s.66-68.

⁵³ Şimşek, Dinç, **a.g.m.**, s.105-106.

⁵⁴ Özkan, **a.g.e.**, s.35.

⁵⁵ Özdoğan, **a.g.e.** s. 91.

toplanan eserler, Aya İrini Kilisesi'nde koruma altına alındı. 1846'dan itibaren bu birikim, Mecma-i Assar-ı Atika (Eski Eserler Koleksiyonu) ve Mecma-i Esliha-ı Atika (Eski Silahlar Koleksiyonu) adlı iki bölümden oluşmaktaydı. Müzehane-i Amire adını taşıyan bu yer, halka kapalı olup ancak özel izinle gezilebiliyordu. Sultan Abdülmecid, Yalova'da üzerinde Konstantin adı geçen taşları, saygı göstererek İstanbul'a göndermiş. Ahmet Fethi Paşa da bunları müzede koruma altına almıştı. Bu, sultanın da müzeyi benimsediğini göstermektedir.⁵⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nda oluşturulacak olan müzenin ilk nüvesi olan bu girişim için Aya İrini Kilisesi'nin seçilmesi ideolojik sebeplere dayanmaktadır. Eski kilise bulunduğu yer itibariyle hem saraya hem de halka yakındır. Böylece kilisedeki eserler özellikle güç gösterisi ve şanlı bir geçmişin kalıntıları olarak halka, elçilere, konsoloslara vs. teşhir edilebilmekteydi. Ancak bu iyi niyetli başlangıç daha çok şahsi olup ne bir nizamname ne de bir kaideye bağlı olarak gerçekleşmiştir. Yine de bu konuda ilk adımları ifade etmesi bakımından önemlidir.⁵⁷

Müzeğe gönderilen ilk arkeolojik eser 1850 yılında fotoğrafçı Maxime du Camp tarafından bulunan, Aydın valisi Osman Bey'in gönderdiği eserdir. Du Camp, 1849'da Mısır'ı gezmiş ve eski yapıların fotoğraflarını çekerek bunları yayınlamıştır. İstanbul'a gelen eser, Aydın Karapınar'da bulunmuş olan komik bir aktör kabartması işlenmiş mermer masa ayağıdır.⁵⁸

Bu dönemde müzeyi gezen Fransız yazarlar Gustave Flaubert ve Theophile Gautier, eserlerden kısaca bahsetmektedirler.⁵⁹ Ne yazık ki o zamanlar müze teşkilatı henüz tam manasıyla oluşmadığından, bir yerde kazı yapmak imkansızdı. Yalnız vilayetlere gönderilen genelgelerle eski eserlerin tespit edilip, kıymetli olanların İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Buna rağmen çok az eser gelmiştir.⁶⁰ Bunun nedeni o yıllarda olan Kırım Harbi ve 1860'daki Dürzi-Maruni isyanları gibi olaylardır. Ayrıca ulaşımın da yetersiz olması buna eklenmelidir. Yine de İstanbul ve civarından çok sayıda eser toplanıp müzeğe getirildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır.⁶¹

---

⁵⁶ Özkan, a.g.e., s.36.

⁵⁷ Şimşek, Dinç, a.g.m., s.106-107.

⁵⁸ Özkan, a.g.e., s. 36.

⁵⁹ Semavi Eyice, "Arkeoloji Müzesi ve Kuruluşu", **Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C:VI, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.1597.

⁶⁰ Ortaylı, **Tanzimat'ta Vilayetlerde Eski Eser Taraması**, s.1599-1600.

⁶¹ Özkan, a.g.e., 36-37.

Bu dönem Batılı büyükelçi ve konsolosların bizzat kendisi tarafından veya desteği ile Mezopotamya ve Anadolu’da büyük kazılar başlamıştır. Gittikçe zayıflayan Osmanlı Devleti, bu faaliyetlerle yeterince ilgilenememiştir. Kazılar hakkında ilk emirname 1863 yılında çıkarılmıştır.⁶² Buna göre kazıda aynı eserden iki adet bulunursa biri devlete verilecek, tek olanlar kazanın olacak, bir yere konulmuş eserler varsa o yerden götürülmemek şartıyla kazı izni verilecektir. Fakat sonuçta bu emirnamenin kazıcılar tarafından uygulanmadığı anlaşılmıştır. Yabancıların bu emirnameye uymadıkları şu örnekten de anlaşılmaktadır: 1865’de İngiliz Diyarbakır konsolosu olan J. G. Taylor, Dicle’nin güney kıyısında bulunan büyük Kurh höyüğünde (Kerh şimdi Üçtepe) iki Geç Asur steli* ile bazı küçük eserleri British Museum’a göndermiştir.⁶³

1857 yılında Fethi Ahmet Paşa’nın ölümüyle müzeye bir yetkili atanmamış, bu nedenle eserler on iki yıl boyunca başıboş kalmış, iyi korunamamıştır.⁶⁴ 1869’da Ali Paşa’nın sadareti sırasında bu küçük koleksiyona⁶⁵ Safvet Paşa’nın Maarif Nazırlığı zamanında, Aya İrini Kilisesi’ndeki eski eserlere el atılışına şahit olunur. Aya İrini’deki mevcut eserlerle Müze-i Hümayun kurulur. Galatasaray Sultanisi öğretmenlerinden Goold 8 Temmuz 1869’da müze müdürlüğe tayin edilir. Böylece ilk Türk müzesini meydana getiren müessese resmen doğmuş olur.⁶⁶

Bu dönem müze konusu ile Maarif Nazırı Safvet Paşa’nın bizzat ilgilendiği görülmektedir.⁶⁷ 1869-71 yılları arasında Safvet Paşa valilere bir genelge göndererek, vilayetin sınırları içinde bulunan eski eserlerin dikkatle toplanarak İstanbul’daki müzeye yollanmasını emretmiştir.⁶⁸ Goold iki yıl kadar müdürlük yaptıktan sonra ayrılmış, yerine Avusturyalı Teranzio atanmıştır. Bir yıl kadar konservatör olarak

---

⁶² Çal, 1997., s.391.

* Genellikle yazıt, bezeme ya da her ikisini de içeren ve dik bir biçimde zemine yerleştirilen dar levhaya verilen ad.

⁶³ Özkan, a.g.e., s.37.

⁶⁴ A.e., s. 51.

⁶⁵ Alpay Pasinli, “Osman Hamdi Bey’in Müzecilik Yönü ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri”, **1. Osman Hamdi Bey Kongresi 2- 5 Ekim**, yay haz: Zeynep Rona, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yay., 1992, s.148.

⁶⁶ Mustafa Cezar, **Sanatta Batı’ya Açılış Ve Osman Hamdi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 1971, s.166.

⁶⁷ Cezar, **Sanatta Batıya...1971**, s.167.

⁶⁸ Pasinli, a.g.m., s.148.

müzenin sorumluluğunu taşıyan Teranzio'dan sonra 1872'de Alman A. Dethier müdür olmuştur.⁶⁹

Dethier, Goold zamanında 160 olan müzedeki eser sayısını 650'ye çıkartmıştır. Müze ile ilgili yazışma ve olayların kaydedildiği bir defter ve bir dosya tanzim ettirmiş, ayrıca bir de küçük katalog meydana getirmiştir. Dethier'in müdürlüğü zamanında, müzecilik ve arkeolojik faaliyetler konusunda, etkileri hayli geniş çaplı olacak bazı önemli olay ve davranışlar da göze çarpar. Bunlardan biri müzenin Çinili Köşk'e taşınması, diğeri 1874 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin çıkartılması ve bir üçüncüsü de Arkeoloji Okulu* açılmak istenmesidir. Harbiye silah ambarı olan Aya İrini Kilisesi müze kabul edildikten sonra buraya konan müze eşyaları zamanla artmaya başlamıştı. İleriki yıllarda buraya müze eşyalarının sığdırılması mümkün olmadığı gibi teşhire de müsait değildi. Üstelik rutubetli oluşu da müze eşyaları için zararlıydı. Müzenin gelişebilmesi için başka bir binanın bulunması lazımdı. İşte bu amaçla yapılan araştırmada Topkapı Sarayı müştemilatından olan Çinili Köşk uygun bulunmuştur.⁷⁰ 1867'de Maarif Nazırı olan Abdülatif Suphi Paşa'nın, eserlerin Çinili Köşk'e taşınmasını önerdiği söylenmektedir. Paşa, 1873 yılının sonunda hükümete müracaat eder ve 1874 yılı Ocak ayında müzenin Çinili Köşk'e taşınması kesinleşir. Çinili Köşk'teki onarım, değişiklik ve eski eserlerin taşınması 1880 yılına kadar sürer. 16 Ağustos 1880 tarihinde düzenlenen bir törenle Maarif Nazırı Münif Paşa, Çinli Köşk Müzesi'ni hizmete açar.⁷¹

3 Mart 1881'de Dethier'in ölümüyle, ilk Türk müze müdürü olarak Sadrazam Edhem Paşa'nın oğlu Osman Hamdi Bey, 11 Eylül 1881 tarihinde Müze-i Hümayun'un başına getirilir. Aslında Osman Hamdi Bey'in müze ile olan ilgisi

---

⁶⁹ Pasinli, **a.g.m.**, s.148.

* Yabancıların yaptıkları kazılarda çıkan eserlerin değerini takdir edebilecek, aynı zamanda bizzat kazı yapabilecek, mevcut olan veya kazılarda bulunacak tarihi eserlerin bakım ve muhafazasını başarabilecek elemana ihtiyaç duyulmuştur. Bundan dolayı müzecilikten anlayacak, bizzat arkeolojik kazı yapacak elemanın memleket içinde yetiştirilmesi meselesi üzerinde durulmaya başlanmıştır. Esasen okulun yönetmeliği incelenince, burada daha çok arkeolojiye dair bilgi verilmek ve özellikle arkeolojik kazı yapacak eleman yetiştirilmek istendiği görülmektedir. Fakat bu Arkeoloji Okulu projesi, kuruluş emri 1875'de padişahın onayından geçmesine, programının yayınlanmasına rağmen, faaliyete geçişine dair bir bilgiye rastlanılmaz. Mustafa Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi I, II**. 2.baskı, İstanbul, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 1995, s.244-245.

⁷⁰ Cezar, **Sanatta Batıya...1971**, s.177.

⁷¹ Gürsoy Şahin, "Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği", **Ankara DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, C:26, Sayı:42, Ankara, Ankara DTCF Yayınları, 2007, s. 115.

müdür olmadan önce Dethier zamanında 1877’de Müze Komisyon üyesi seçilmesiyle başlamıştır.⁷²

3. Asar-ı Atika Nizamnameleri

İlk eski eserler nizamnamesinin 1874 yılında Dr. Deither zamanında yayınlandığı ifade edilmekle birlikte bu tarihten daha erken dönemlerde yani 1869 tarihinde bir düzenlemenin yapıldığı anlaşılmaktadır.⁷³

Yapılan yeniliklerin bir kaideye oturtulması için nizamnameler hazırlanması, Tanzimat döneminin karakteristik özelliklerindedir. Bu ilk nizamnamenin hazırlık aşamasından kaleme alınan 29 Ocak 1869 (15 Şevval 1285) tarihli bir belge (A MKT MHM_ 433/3), Osmanlı yöneticilerinin eski eserler konusunda nasıl bir anlayışa sahip olduklarını yansıtmaları bakımından ilginç ayrıntılar içermektedir. Belgede ifade edildiği üzere, bu döneme kadar ortaya çıkarılan eserler eğer çift ise bir adedi devlete, diğeri kazı yapana (bunlar çoğunlukla yabancıdır) bırakılmaktaydı. Ancak çift olan antikaların nadiren bulunması ve bulunanların da genellikle saklanması sonucunda mevcut müzenin gelişiminin aksadığı vurgulanmaktadır. Bu nedenle devlet tarafından eski eserler konusunda uzman memurlar tayin olunup ülkedeki eserlerin araştırılıp bulunarak mükemmel bir müze oluşturulması için bir düzenleme yapılması, kurulacak müze için Maarif Nezareti bütçesine 200.000 kuruş ilave olunmasının Şura-yı Devlet tarafından uygun görüldüğü belirtilmektedir. Belgede, bu konuda örnek ülke olarak Fransa gösterilmektedir. Fransa’da olduğu gibi, eski eser araştırmak isteyenlerin öncelikle resmi ruhsat almak üzere Maarif Nezareti’ne başvurmaları, izin verilmesi halinde bulacakları eserlerin ülkelerine götürmelerinin yasaklanmasının da altı çizilmektedir. Buldukları eserleri imparatorluk içerisinde istedikleri kişiye ve eğer talep olunursa hükümete satmak konularında serbestlik tanınması, verilen ruhsatın sadece yer altındaki eserler için geçerli olması, arazi üzerinde bulunacak eserler ve müştemilatının ruhsat dışında tutulması ve buna uymayanların cezalandırılmaları, bir devlet tarafından eski eser araştırılmak

---

⁷² Pasinli, a.g.m., s.148.

⁷³ Şahin, a.g.m., s. 112.

istendiğinde ise bunun padişah iznine bağlanması gibi hükümleri içeren bir nizamname hazırlanması gerektiği Şura-yı Devlet mazbatasında ifade edilmiştir.⁷⁴

Adı geçen belgede Aydın vilayetine yazılan şukkada, Şura-yı Devlet mazbatasına atıf yapılarak İngiliz John Turtle Wood'un daha önce almış olduğu kazı ruhsatlarından başka⁷⁵ beşinci defa ruhsat talebine ilişkin isteği, bir nizamname hazırlığı aşamasında bulunduğu belirtilerek bu ve benzeri izinlerin ertelenmesinin gerektiği bildirilmektedir.⁷⁶

Yine 1869 yılında Maarif Nazırı Safvet Paşa'nın başkanlığında toplanan kurul bir yönetmelik hazırlayarak, okulların eğitim, öğretim, kütüphane, matbaa işlerinin yanında müze işleri ile ilgilenmesini de bakanlığın görevleri arasına almıştır.⁷⁷

İmparatorluğun değişik noktalarında gerçekleştirilen kazı çalışmaları, bilimsel olmaktan ziyade bir takım buluntuların gün yüzüne çıkarılması ve değerli görülenlerin başkente taşınması şeklinde gerçekleşmiştir.⁷⁸ Ayrıca yurt dışına eser çıkarılması yasaklanmasına rağmen uygulamada bu hükme pek de riayet edilmemiştir. Bunun gibi durumlar eksiklikleri ortaya çıkardığından yeni bir nizamname hazırlanmasını gereği doğmuştur. Nitekim 7 Nisan 1874 (20 Safer 1291) tarihinde yeni bir nizamname yayınlanmıştır.⁷⁹

1874 Nizamnamesi bir giriş, dört bölüm ve bir sonuç şeklinde sıralanmış olarak otuz altı maddeden ibaretti. Tüzüğün birinci ve ikinci maddelerinde eski eserin tanımı yapılmakta, üçüncü maddesinde kazılarda çıkan eski eserlerin nasıl taksim olunacağı belirtilmekte, dördüncü maddesinde Maarif Nezareti'ne (Milli Eğitim Bakanlığı) başvurulmasının gerektiği hususu yer almaktadır. Daha sonraki maddeler kazı işleri, çıkan eserler, eserlerin taksimi ve saire ile ilgilidir. 1874 tarihli tüzük, arkeolojik kazılar için bir takım esaslar getirmiş olması bakımından, şüphesiz ileri bir adımı temsil etmekteydi lakin hayli sakat tarafları da mevcuttu: Tüzüğün kazılarda çıkan eserlerin üçte birinin kazı yapana, üçte birinin arazi sahibine, üçte birinin de

---

⁷⁴ Şimşek, Dinç, **a.g.m.**, s.107.

⁷⁵ Hüseyin Karaduman, "Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi", **Belgeler**, C:25, S: 29, Ankara, TTK Yay., 2004, s.76-79.

⁷⁶ Şimşek, Dinç, **a.g.m.**, s. 108.

⁷⁷ Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara, TTK Yay., 1991, s. 288.

⁷⁸ Madran, **a.g.m.**, s. 505-506.

⁷⁹ Nurettin Can Gülekli, **Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Kanun, Nizamname ve Emirler**, Ankara, MEB, 1948. s. 1-5.

devlete ait olduğunu gösteren üçüncü maddesi ile eserlerin yurt dışına çıkarılmasını yasaklamayan, sadece basit formalite kayıtlarına tabi tutan otuz ikinci maddesi.⁸⁰

1874 nizamnamesinin yaptırım gücünden yoksun oluşu ve içerdiği pek çok boşluk nedeniyle tarihi eserlerin yabancı ülkelere götürülmesi hem müze yönetiminde hem de kamuoyunda giderek daha fazla rahatsızlık yaratır. 1880'lerin başında bazı arkeolojik etkinlikler konusunda yaşanan çekişmeler, mevcut hukuki uygulamalar konusundaki hoşnutsuzluğun giderek artmakta olduğunu göstermektedir.⁸¹

Örneğin, Alman demiryolu mühendisi Carl Humann, 1867'de Bergama'da araştırmalarına, 1871'de de kazılara başlar. Humann demiryolu ve yolun geçeceği güzergah konularında danışmanlık ettiği Sadrazam Fuad Paşa aracılığıyla Osmanlı bürokrasisiyle önemli bağlantılar kurar. 1880 yılına kadar kazı alanını satın alır ve bu alanda bulunan eserlerin üçte biri üzerindeki hakkını yalnızca yirmi bin frank karşılığında kendisine satması için Osmanlı Devleti'yle anlaşır. Humann, 1881-1886 döneminde Berlin'deki Tarihi Eserler Müzesi'ne yüzlerce ton eser gönderir; bunlar arasında daha sonra müzede yeniden kurulan Zeus altarı da vardır. Humann'ın yaptığı gerçi yasalıdır. Ama Osman Hamdi ile Almanya Tarihi Eserler Müzesi yöneticisi Alexander Conze arasındaki yazışmalar, Osman Hamdi'nin imparatorluktan götürülen eser sayısının büyük miktarlara ulaşmış olmasından hoşnutsuzluk duyduğunu gösterir. Conze 1882 yılında Osman Hamdi'ye yazdığı bir mektupta, İstanbul'daki müzeyle aralarındaki iyi ilişkileri sürdürmek düşüncesiyle, Bergama kazısı hakkında bazı yayınlar gönderdiğini bildirir; ayrıca kazı alanında bulunmuş bir Apollon heykelinin alçı dökümünü göndereceğine de söz verir. Bunun karşılığında Bergama Cami'sinin dış duvarında yer alan bir taş ister ancak Osman Hamdi, bu talebi doğrudan yanıtlamak yerine yalnızca Apollon heykelinin alçı dökümü için teşekkür eder ve Bergama'dan götürülen bütün büyük heykellerin kopyalarının gönderilmesini ister. Osman Hamdi'nin kısa ve sert yanıtında haklı olarak kendi müzesine ait olduğunu düşündüğü özgün heykellerin kopyalarını istemek zorunda kalışının ironisi yakalanmaktadır. Conze'nin mektubu sayesinde müze, Bergama Cami'sinin duvarındaki taşın önemini farkederek. Müzeye bağlı olarak

---

⁸⁰ Cezar, **Sanatta Batıya...1971**, s.285-286.

⁸¹ Shaw, **a.g.e.**, s.141-142.

çalışan Dimostin Baltacı Bey, söz konusu taşı Kurşunlu Cami'sinin duvarından çıkarır; bu taş 1885 yılında Müze-i Hümayun'daki yerini alır.⁸²

Daha yürürlüğe konduğu ilk günlerde dahi yetersizliği anlaşılan 1874 nizamnamesi, henüz senesini doldurmadan günümüzdeki Milli Eğitim Bakanlığı'nın Talim ve Terbiye Dairesi durumunda bulunan Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından değişiklik istemiyle bir madde hazırlanmış ancak bu madde değişikliği gerçekleşip, tüzüğe işlenenemiştir. Bu konudaki duyarlılığı dönemin gazetelerinde de görmek mümkündür. Örneğin Basiret gazetesinin 30 Ocak 1875 tarihli nüshasında, Arkeoloji okulu kurulması konusundaki yazıdan sonra İngiliz ve Amerikalıların ülkemizden eser kaçırmalarına dair örnekler verilip, şöyle devam edilmiştir:

“Eski eserlerin kadir ve kıymetini biz de takdir edenlerden bulunduğumuz ve Avrupa müzelerinin Osmanlı toprakları sayesinde dolduğunu işitip durduğumuz halde, bizdeki müzenin onlara nisbetle ikinci derecede kalabilmesi ve özellikle Avrupa’ dan eseki eser araştırmasına gelenlere müracaatları sırasında Babiali’den verilen emirler ile buna ait tüzük hükümlerini yerine getirmeye, bilerek bilmeyerek itina göstermeleri, eski eserlerin yabancı ellere geçmesi sonucunu vermekte, bu da üzüntü ve teessüfümüzü mucip olmaktadır. Bu bakımdan, şu halin ortadan kaldırılması ile bizim müzenin dahi gereken yüksek seviyeye ulaşmasını temin etmek ve taşralarda eski eser araştırmasına giden Avrupa’lıların hükümet memurlarını iğfal edebilmeleri imkanına mani olmak için, eski eserler nizamının tadil ve genişletilmesi ile beraber, taşraya gidecek yabancıların araştırma yaptıkları sırada yanlarında bulunup çıkardıkları eserlerin ne olduğunu anlayacak memurlar yetiştirmek gereklidir.”⁸³

Abdülhamit devri basınından daha serbest ve serbestliğinden dolayı daha da kaliteli görünen Abdülaziz devri basının, aksaklıkların düzeltilmesi ve yeni bir şeyler yapılması ihtiyacını duyurup bunun işaretini vermesi bakımından, idare adamları üzerinde olumlu etkiler yaptığı muhaktır.⁸⁴

Sadrazamlık makamından Maarif Nezareti Encümeni'ne iletilen bir talimatta, yeni bir nizamnamenin hazırlanmasını gerektiren nedenler açıklanır:

---

⁸² A.e., s.142-143.

⁸³ Cezar, **Sanatta Batıya...1971.**, s 287.

⁸⁴ A.e., s. 288.

*“Avrupa’da eski eser araştırcıları, meydana çıkardıkları her nevi eski eserin yalnız alçıdan yapılmış birer kopyasını alarak asıllarını mahalli müzelere bırakıyor. [...] bu işlem dışında bir yola gidilmesinin memleketimizdeki birtakım eski eserlerin dışarıya çıkması sonucu vereceği, onun için bundan böyle Türkiye’de arkeolojik kazı yapmak isteyenlere bulacakları eserlerin yalnız bir kopyasının verilmesi ve asıllarının Müze-i Hümayun’a konması şartıyla ruhsat verilmesi esasına dayanacak bir tüzüğün elde bulunması [gerekir]”.*⁸⁵

Bu talimat, yeni düzenlemenin gerekçesi olarak nesnelere iktisadi, estetik ya da tarihsel değerlerine atıfta bulunmaz. Osmanlı hukukunda yapılacak değişikliğin gerisindeki tek sebep olarak, başka ölkelerdeki pratiklerden sözeder. 1884 nizamnamesi, imparatorlukta tarihi eserlere yönelik olarak giderek artmakta olan ilgiyi yansıtmak ya da güçlendirmek için çıkarılmış değildir. Batı dünyasıyla karşılaştırıldığında Osmanlı’da açıkça gözlenen bir eksikliği gidermeyi hedefler. Bu mantık tarihi eserlerin sanatsal ya da kültürel değerinden çok siyasal değerini önemseyen Osmanlı yönetiminin eğilimleriyle de örtüşür.⁸⁶

1884 Nizamnamesi, net bir tarihi eser tanımıyla başlar. Her türlü ele geçirilen tarihi eserin doğrudan devlete ait olduğunu, eserlerin kendiliğinden Osmanlı mirasının parçası olduğu belirtilir. Bu eserlere zarar verilmesini, alınıp götürölmesini yasa ihlali olarak niteler.⁸⁷

Beş bölüm ve otuz yedi maddeden meydana gelen 1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi 13 şubat 1884’de Meclis-i Mahsus-i u Vukela’da kabul edilir.⁸⁸ 1874 nizamnamesinde olduğu gibi 1884 nizamnamesinin çıkarılması da uygulanmasını sağlayamaz. Buna karşın, çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanan makalelerin yansıttığı gibi, kamuoyunun bu konuda giderek bilinçlenmesi, tarihi eserlerin hiçbir kısıtlamaya tabi olmadan serbestçe Avrupa müzelerine akmasına izin verilmesinin daha fazla sorgulanmasına neden olur. Arkeoloji müzesinin yeni binasının açılışıyla aynı sıralarda, bu tür makalelerin sayısının artması, halkın müze etkinliklerine katılımını sağlanması yönünde güçlü bir isteğin varlığını gösterir. Halkın tarihi

---

⁸⁵ Shaw, a.g.e., s. 144.

⁸⁶ A.e.,s, 145.

⁸⁷ A.e., 145-146.

⁸⁸ Cezar, **Sanatta Batıya...1971**, s.297.

eserlere yönelik ilgisinin artması, bu eserlerin yabancı devletlere hediye edilmesini zaman zaman engeller.⁸⁹

1884 Nizamnamesi'nin de yetersizliği nedeniyle yeni bir düzenlemeye gerek duyulur. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar geçerli olmakla kalmayıp, Türkiye Cumhuriyeti tarafından da benimsenip bazı küçük değişikliklerle 1973 yılına kadar uygulamada kalan yeni nizamname 23 Nisan 1906'da çıkarılır. Burada öncelikle tarihi eser tanımı yerine tarihi eserlerin denetimine ilişkin sorunlara yer verilmiştir. Dolayısıyla o tarihe kadar açıkça belirtilmemiş olan hükümlerin uygulanmasını sağlayacak düzenekleri, hükümlerin varlık nedeni olan olguların önüne geçirir. Nizamnamede müze müdürü, yardımcısı ve iki müze bekçisinden oluşan merkezi bir komisyon kurulması öngörülür. Ayrıca Maarif Nezareti'nin yerel yöneticilerinin yerel müzelerden sorumlu olmaları kararlaştırılır; yerel yöneticiler bölgelerindeki arkeolojik etkinlikleri denetleyecek ve merkezi komisyona bilgi iletacaktır. Böylece yeni nizamnamede nihayet bir yönetim ve uygulama düzeneği kurulmuş olur. Müze ilk kez çeşitli işlevleri olan bir kurum olarak tanımlanır: Tarihi eserlerin denetiminden sorumlu bir kurum, bu eserlerin toplanıp teşhir edilmesi için uygun olan tek mekan ve tarihi eserlerin korunmasıyla yükümlü en önemli devlet kurumudur.⁹⁰

Müzeye çok sayıda eser gelmiş, arkeolojik ve etnoğrafik eser sayısı bu dönemde otuz bini aşmış durumdadır.⁹¹ 1917 yılında meclis kararıyla müze dışındaki eski eserleri ve anıtları korumaya yönelik çalışmalar yapacak olan "Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümen-i Daimisi"(Eski Eserler Koruma Kurulu) kurulmuştur.⁹²

Osmanlı Dönemi'ndeki tüm bu çalışmalarda duyarlı yöneticilerin, özellikle de eski eser ve müzecilik alanında bir mihenk taşı olan Osman Hamdi Bey'in katkıları çok büyük olmuştur.

---

⁸⁹ Shaw, **a.g.e.**, s.151-153.

⁹⁰ **A.e.**, 168.

⁹¹ Özkan, **a.g.e.**, 77.

⁹² (Çevrimiçi) <http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/muzecilik.htm+eski+eserleri+koruma> 29.11.2011.

4. Osman Hamdi Bey Dönemi

Sadrazam İbrahim Edhem Paşa'nın oğlu olan Osman Hamdi Bey; Osmanlı kültür, sanat ve bilim hayatında son derece önemli bir rol oynamıştır. 30 Aralık 1842'de İstanbul'da doğan Osman Hamdi Bey, 1857 yılında hukuk eğitimi almak üzere Paris'e gider. Fakat güzel sanatlara duyduğu ilgi onu dönemin ünlü ressamlarından dersler alarak resim çalışmalarına yöneltir. Ayrıca eğitimi sırasında arkeoloji derslerine de katılır. Paris'te kaldığı süre içerisinde açılan Paris Sergisi'nde görev alır. 1869 sonrasında İstanbul'a dönmesini izleyen yıllarda çeşitli devlet görevlerinde bulunur. 1873 yılında Viyana Sergisi'ne birinci komiser olarak katılır. Bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ni oluşturan Müze-i Hümayun'un müdürü Alman Dr. Philip Anton Dethiér' in ölümünden sonra, 4 Eylül 1881 yılında II. Abdülhamid tarafından müzeye müdür olarak atanır ve Türk müzeciliğinde yeni bir dönem başlar. Osman Hamdi Bey'in 1910 yılına kadar devam eden müdürlüğü zamanında müze, dünyanın sayılı müzeleri arasında girmiştir. Türk müzecilik ve resim tarihinde pek çok önemli iz bırakmış olan Osman Hamdi Bey, 1910 yılında Kuruçeşme'deki yalısında hayata gözlerini kapamasının ardından kendi vasiyeti üzerine Eskişehir'deki evinin bahçesine gömülür. Bir devlet töreni ile defnedilen Osman Hamdi Bey'in mezarının iki ucuna isimsiz Selçuklu mezar taşı dikilerek, kitabesi ayrı bir taşla işlenmiştir. Planlarını kendisinin çizdiği olduğu İzmit, Eskişehir' daki evi 1987 yılında müze olarak düzenlenerek ziyarete açılmıştır.⁹³

Resim alanında Oryantalist akımın önde gelen sanatçılarından biri olan Osman Hamdi Bey, eski eserler konusundaki başarılarından başka Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi'ni, (Güzel Sanatlar Akademisi) kuran kişi olarak da Türk kültür yaşamında çok seçkin bir yere sahiptir. Osman Hamdi, Avrupalı bir dünya görüşüne sahip olduğu ve bütün ülkelerin arkeologlarıyla çok yakın dostluklar kurduğu halde, yurdunun ulusal çıkarlarını hep ön planda tutmuştur.⁹⁴

Osman Hamdi müdür olarak işe başladığında devraldığı Müze-i Hümayun, 600-700 kadar eserle, depo niteliğinde bir eski eser yığını görünümündeydi. O, bir taraftan varolan eski eser koleksiyonlarının bilimsel bir tarzda sınıflandırılması ve

⁹³ (Çevrimiçi) http://www.istanbularkeoloji.gov.tr/osman_hamdi_bey 23.12.2010.

⁹⁴ Ekrem Akurgal, "Osman Hamdi'den Günümüze Değın Eski Eserler Sorunu" **1. Osman Hamdi Bey Kongresi Bildiriler 2-5 Ekim**, Yay. Hazırlayan: Zeynep Rona, İstanbul, Mimar Sinan Üniv. Yay., 1992, s.32.

düzenlenmesiyle uğraşiyor, öte yandan da yabancı arkeologlar getirterek, onlara eserlerin kataloglarını hazırlatıyor, arkeolojik konularda fikirlerini alıyordu. Ancak, ülkede sanat eserlerine karşı ilgi ve sevgi yaratılmadan eski eser tahribatını önlemenin mümkün olmayacağını da gayet iyi biliyordu. Bu nedenle Çinili Köşk'ün yanına şimdiki Eski Şark Eserleri Müzesi olan Sanayi-i Nefise Mektebi Ali'sini yaptırarak 1883'te hizmete açtı ve müze müdürlüğü yanı sıra bu okulun da müdürlüğünü üstlendi.⁹⁵ Bu okul, Osmanlılara, yurt dışına gitmeksizin estetik ve sanat teknikleri alanında eğitim alma imkanı vermiştir. Böylece tarihi eserlerin toplanması ve korunması konusunda entelektüel birikime sahip yeni bir sanat eliti yaratılmaya başlanır.⁹⁶

Bu dönemde yine Osman Hamdi Bey'in öncülüğünde gerçekleştirilen Sayda kazılarında çıkan lahitler için büyük bir müze binasına ihtiyaç duyulmuş ve Mimar Vallury tarafından yapılan yeni müze binası, 13 Haziran 1891 yılında padişahın onayıyla açılmıştır.⁹⁷ Osman Hamdi Bey, 1903 ve 1908 tarihlerinde binaya yeni ilaveler yaptırarak görkemli bir müze binası yaratır. Asar-ı Atika Müzesi adını alan bu yapı ilk Türk müzesi olmanın yanısıra, 19. yüzyılın sonlarında, dünyada müze binası olarak tasarlanıp yapılan ilk sekiz - on yapı arasında yer almıştır..⁹⁸

13 Ocak 1892'de yayınlanan bir yazıda, Osman Hamdi Bey, arkeoloji bilimini öğrenmeyi kolaylaştırmak amacıyla bir kütüphane kurulması çalışmalarının yürütüldüğünü, kütüphanenin yakında açılacağını, ayrıca müzenin üst katında bir doğa tarihi müzesinin kurulmasına başladığını belirtir.⁹⁹ Neo klasik üsluptaki İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin alt katta yirmi, üst katta da on altı olmak üzere toplam otuz altı teşhir salonu vardır.¹⁰⁰ Yeni binada kütüphane, fotoğraf laboratuvarı ve model atölyesi bulunmaktadır. Ancak müzenin toplumla ilişkisi henüz kurulmamış, işlevlerin belirlenmesinde yalnızca elit bir kesim ya da araştırmacılar göz önünde tutulmuştur.¹⁰¹

1892'den itibaren müzenin müdür yardımcılığını Osman Hamdi'nin kardeşi Halil Ethem üstlenmiş ve 1931'de emekli oluncaya kadar görevini sürdürmüştür.

---

⁹⁵ Pasinli, **a.g.m.**, s.148-149.

⁹⁶ Shaw, **a.g.e.**, s125-126.

⁹⁷ Cezar, **Sanatta Batıya...1995**, s.261.

⁹⁸ Pasinli, **a.g.m.**, s.150.

⁹⁹ Cezar, **Sanatta Batıya...1995** s.264.

¹⁰⁰ Pasinli, **a.g.m.**, s.150.

¹⁰¹ Cezar, **Sanatta Batıya...1995**, s.271.

Halil Ethem Bey de yabancı uzmanlardan faydalanarak bilimsel yayınlar yaptırmıştır. Gustav Mendel, 1912 ve 1914 yılları arasında İstanbul Arkeoloji Müzelerini dünyaya tanıtan üç ciltlik “Catalogues de Sculptures Grecques, Romanies et Byzantines” isimli kataloğu yayınlamıştır. Halil Ethem aynı zamanda Yakın Doğu ülkeleri eserlerini ayırarak Eski Şark Eserleri Müzesi’ni düzenlemiştir¹⁰²

Bu dönemde ilk kez İstanbul dışında Müze-i Hümayun’un birer şubesi olarak yeni müzelerin kurulduğunu görüyoruz*. Bu dönemde ilk müze 1901’de Kudüs’te, ikincisi 1902’de Konya’da, üçüncüsü 1904’de Bursa’da kurulmuştur. Bunun dışında eser depolanan yerler mevcuttur. Bunların bir kısmı kazı yerlerindeki depolardır. Asur, Babil, Tel Halaf, Samerra, Bergama, Milet ve Efes’te bu türde kazı depoları vardır. Ayrıca Adana, Ankara, Kayseri, Konya, Çanakkale, Nablus, İstanköy, Sivas ve Selanik gibi kimi şehirlerde de eser toplanan yerler vardır. Bu depoların bazıları okulların bünyesinde yer alırken bazıları ise valilik ve belediyelerin denetiminde sadece taş eserlerin toplandığı eski bir binadan oluşmaktadır. Bunlar bugünkü müzelerin çekirdeklerini teşkil etmiştir.¹⁰³

Türk müzesi adına yapılan milli kazının ilki şimdiki Adıyaman ili sınırları içinde kalan Nemrut Dağı’nda cereyan etmiş ve kazının başında da Hamdi Bey’in bizzat kendisi bulunmuştur. Nemrut Dağı’nda Kommagene kralı Antiokhos’un büyük mezarını ve bazı arkeolojik kalıntıları keşfetmiştir. Osman Hamdi Bey’in en önemli kazılarından biri ise Sayda kazısıdır. Sayda kazısına bir tesadüf sebep olmuştur. Sayda civarındaki Aya mevkinde Şerif Efendi namında birisi tarlasını kazarken, içi toprakla dolu bir kapı meydana çıkmış, bunun gerisinde de iki tane lahit bulunduğu anlaşılmıştır. İşte bu olaya dair haberin İstanbul’a ulaşması Hamdi Bey’in Sayda’da kazı yapmak üzere harekete geçmesine sebep teşkil etmiştir.¹⁰⁴

Osmanlı Devleti’nin son dönemindeki diğer arkeolojik faaliyetler ise şu şekilde özetlenebilir:

---

¹⁰² Yeşim Kartaler Çınar, “Müzecilik Eğitiminde Yeni Eğilimler Türkiye’de Müzecilik ve Meslek Eğitimi”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.47.

* Konu, çalışmanın “Müzeler” bölümünde daha detaylı işlenecektir.

¹⁰³ Özkan, **a.g.e.**, s.82.

¹⁰⁴ Cezar, **Sanatta Batıya...1971**, s.273-274.

Osman Hamdi Bey'in idare ettiği Lagina kazısı, Hamdi Bey'in oğlu Mimar Ethem Bey'in idare ettiği Tralles kazısı, Halil Ethem Bey nezaretindeki Alabanda kazısı, müzedeki arkeologlardan Makridi Bey'in görev aldığı Rakka, Boğazköy, Alacahöyük, Akalan, Langaza, Taşoz, Notion kazıları, Osman Hamdi Bey'in de hazır bulunduğu ve İngiliz arkeolog ve gezgin John Garstang tarafından yapılan Sakçagözü kazısı, Halil Ethem Bey'in Sidamara, müze görevlilerinden Bedri Bey'in Bozöyük kazısı, müze adına Dr. King'in yönettiği Rodos kazısı, P.Gaudin idaresinde Yortan kazısı, Fransız Gautier'in yönettiği Kadeş kazısı, İsviçreli Guyer'in Gorikos kazısı, Fransız Scheil'in Irak Sıpara kazıları diğer kazılardır. Ayrıca Mısır, Irak ve Suriye'de halkın define aramak ya da ele geçen tarihi eserleri yabancılara satmak için yaptıkları gizli kazılardan biri olan Tedmür harebelerinde bulunan bir takım kabartmalar, mezar taşları, cam ve seramik eşya hükümet adamları tarafından el konularak İstanbul'a gönderilmiştir.¹⁰⁵ Anadoludaki en eski kazılar ise Troia Bergama'da yapılmıştır. Bunu Van, Mirina, Assos, Zincirli, Priene, Milet, Nisa, Didim, Afrodiasias, Trisa, Halikarnasos, İstanköy, Efes, Magnesia, Tell Halaf, Kyme, Labissa ve Larissa, Kargamış, Sard, Kültepe, Gordion kazıları izlemiştir.¹⁰⁶

Osmanlı İmparatorluğu toprakları dahilinde yabancıların yaptıkları arkeolojik kazılarda elde edilen eserlerden Türk müzesine intikal edenlerin oranı yüksek değildir. Türk müzelerini zenginleşmesi ancak yabancıların buldukları tarihi eserlerin yurt dışına çıkarmalarının tamamen önlenmesi ve arkeolojik kazıların Türkler tarafından yapılması ile mümkün olmuştur.¹⁰⁷

Bu dönem yabancıların tutku derecesinde kazı çalışmalarının yanında, bazı azınlık ve yabancı okulların kendi müzelerini kurduklarını da görüyoruz. Özellikle Rum ve Ermeni okullarıyla Amerikan kolejlerinin müzeleri olduğu bilinmektedir. Okul koleksiyonları, öğretmenleri tarafından, çevreden topladıkları eserlerden oluşmakta ve okul içinde bulunan bir salonda sergilenmekteydi.¹⁰⁸

Müzeciliğimizin ve onunla beraber yürütülen arkeoloji işlerimizin ikinci safhası 1910 yılında Osman Hamdi Bey'in kardeşi Halil Ethem Bey'in Müzeler Müdürlüğü'ne getirilmesi ile başlamıştır. Halil Ethem Bey'in müdürlük dönemi de

---

¹⁰⁵ Cezar, **Sanatta Batıya...1971**, s.276-283.

¹⁰⁶ **A.e.**, s. 232-264.

¹⁰⁷ **A.e.**, s.264.

¹⁰⁸ Özkan, **a.g.e.**, s.63.

siyasi olayların olumsuz geliştiği, Osmanlı İmparatorluğu'nun pazarlık masalarına oturtulduğu zamana rastlar. Bu şartlar, çabalar Cumhuriyete kadar sürer. Bu dönemde İstanbul müzelerine çok değerli sanat ve arkeoloji eserleri kazandırılmıştır. Bunda iki kardeş en büyük paya sahiptir. Burada dikkati çeken ilginç noktalardan biri, bu müzelere arkeolojik eserden çok, çivi yazılı tabletlerin getirilmiş olmasıdır. Bu durum müzelerimizde batılı çivi yazısı uzmanlarının filologlarının görev almasına sebep olmuştur. Bugün çivi yazılı vesikalar bakımından İstanbul müzeleri, British Museum'dan sonra dünyada en zengin olan müzelerdir. Bu Ankara ile birleştirildiği zaman, dünyanın en zengin çivi yazılı tablet koleksiyonlarının memleketimizde bulunduğu gerçeği ortaya çıkar.¹⁰⁹

Bu dönem, İslam ve Eski Ön Asya eserlerinin Yunan-Bizans devri eserlerinden ayrılmasının iyi olacağını düşünen müze yönetimi, yeni binalar tahsis etmiştir. 1914'te Evkaf-ı İslamiyye Müzesi (Türk ve İslam Eserleri Müzesi) kurulmuştur. Bu müzede devletin çeşitli yerlerinden gönderilmiş çok sayıda İslami yazıt, kabartma, dokuma, ahşap ve madeni eserle yazmalar bulunmaktadır. Ayrıca satın almalar dışında, Müze-i Hümayun'da bulunan Tel Halaf, Samerra ve Rakka kazılarında gelen eserler de bu müzeye aktarılmıştır.¹¹⁰

1917'de Sanayi Nefise Mektebi, Cağaloğlu'na taşınca binası Eski Şark Eserleri Müzesi olarak Anadolu, Mezopotamya, Mısır ve Arabistan eserleri için ayrılmıştır. Çivi yazılı tabletler de bu müzede korunmaktadır.¹¹¹

Savaş yıllarında Osmanlı topraklarındaki kazı faaliyetleri durmuştur. Ama istilacılar, en küçük bir fırsatı dahi değerlendirmektedirler. Örneğin Çanakkale Savaşı sırasında işgal kuvvetleri siper kazarken buldukları eski eserleri ülkelerine götürmüşlerdir. Bu arada Samerra ve Asur kazı depolarında bulunan savaş nedeniyle aktarılamayan eski eserlerin İngiliz askerlerince yağmalandığı ve askerlerin daha sonra bunları sattıkları görülmüştür.¹¹²

1918 yılında Osmanlı Devleti'nin toprakları galip devletlerce paylaşıldığı için Müze-i Hümayun yetkililerinin çalışma alanı çok daralmıştır. Bu yıllarda kazıların

---

¹⁰⁹ Tahsin Özgüç, "Atatürk ve Arkeoloji", **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri**, Ankara, TTK Yay., 1975, s. 113.

¹¹⁰ Özkan, a.g.e., s.151.

¹¹¹ A.e., s.151.

¹¹² A.e., s.149.

çoğu, işgal kuvvetlerinin askerleri ve yabancı bilimadamları tarafından gerçekleştirilmiştir. Leonard Wooley, ara verilen Kargamış kazısını devam ettirmek üzere 1919-1920 yılları arasında Gaziantep'e gelmiştir. Wooley, bazı eserleri British Museum'a aktarmıştır. Batı Anadolu'yu işgal eden Yunanlılar arkeolojik kazılar da yapmışlardır. Urla'da Klazomenia şehrini (1921-1922) kazmış, buluntuları Atina Milli Müzesi'ne götürmüşlerdir.¹¹³ Halil Ethem Bey, İstanbul Sarayburnu'nda bir işgal subayının yaptırdığı kazıyı durdurmuş ve buluntuları müzeye getirtmiştir. Bunlar, işgal kuvvetlerinin kısa egemenlikleri sırasında nüfuz bölgelerinde kazılar yaparak ülkeyi adeta yağmaladıklarını göstermektedir.¹¹⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Türk ve Yunan devletleri arasındaki mübadele sırasında bazı Rum aileleri ile koleksiyonerler de ellerinde bulunan eski eserleri gittikleri yerlere aktarmışlardır. Yurdumuzdan göç eden Ermeniler de çok sayıda eseri yanlarında götürmüşlerdir. Balkanların elden çıkmasıyla burdaki Türk eserleri de soyulmuştur.¹¹⁵

Görüldüğü gibi Batı'ya nazaran daha geç bir dönemde eski eser anlayışının geliştiği bir devlet olan Osmanlı'nın, belki de en büyük talihsizliği çöküş sürecini yaşıyor olmasıydı. Nihayetinde vatansever idareci ve ilim adamlarının gayretleriyle kültür zenginliklerimize sahip çıkılmaya çalışılmıştır. Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanması, Türkiye Cumhuriyeti'nin askeri, sosyal, kültürel alanlarda ayağa kalktığı bir dönemin başlangıcı olmuştur.

---

¹¹³ A.e., s.152-153.

¹¹⁴ A.e., s.149.

¹¹⁵ A.e., s.157-158.

1.BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN KÜLTÜR, SANAT, TARİH VE ARKEOLOJİ ANLAYIŞI

1.1. Atatürk ve Kültür

Kültür, insanları aşan, onlara biçim yön ve kişilik veren bir birikimdir. Hegel buna “maddeleşmiş ruh” (objektif geist) demiş, ondan sonra gelen düşünürler ise buna kültür adını vermişlerdir.¹¹⁶ Kültür, insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik demektir; doğanın insanlaştırılma biçimi, bu insanlaştırmaya özgü süreç ve verimdir; insanın kendine, kendi evinde duymasını sağlayacak bir dünya ortaya koymasındır; kültür, insan var oluşunun nasıl ve ne olduğudur; insanın ne tür bir yaşama-biçimi ne tür bir var olma programı, ne tür bir eylem-kalıbı benimsediğidir. Teknik, ekonomi, hukuk, estetik, bilim, devlet, yöntem insanın meydana getirdiği her şey kültüre girer; örgütler, dernekler, kurumlar, okullar tüm kendilerine ilişkin şeylerle birlikte kültürden sayılırlar. İnsanlar arasındaki her çeşit karşılıklı etkileşmelere, her türlü yapıp yaratma alışkanlıklarına, bütün “manevi” ve “maddesel” yapıt ve ürünlere kültür denir.¹¹⁷

Türkiye’ye “kültür” kelimesini ilk kez Ziya Gökalp “hars” diye çevirerek sokmuştur. Ziya Gökalp kültür ile uygarlık (medeniyet) arasında benzerlikleri ve ayrılıkları belirtirken özetle şöyle diyor: “Kültür ile uygarlık arasında hem ortak noktalar, hem de ayrılıklar vardır. Ortak nokta, ikisinin de tüm sosyal yaşamları kapsamasıdır. Sosyal yaşamlar şunlardır: Dinsel yaşam, ahlaki yaşam, hukuki yaşam, ekonomik yaşam, estetik yaşam, bilimsel yaşam ve dil. Bunlara kültür dendiği gibi uygarlık da denir. Ayrılıklara gelince; önce, kültür ulusaldır; uygarlık ise uluslar arası

---

¹¹⁶ Cevdet Perin, **Atatürk Kültür Devrimi**, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitapevleri, 1982, s.25.

¹¹⁷ Nermi Uygur, **Kültür Kuramı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996, s.17.

niteliktedir. Kültür, yalnız bir ulusun yukarıda saydığımız yaşamlarının uyumlu bir toplamıdır. Oysa uygarlık, birçok ulusun sosyal yaşamlarının ortak toplamıdır.¹¹⁸

Atatürk ise, kültür (hars) ve medeniyetin (uygarlık) aynı şeyler olduğunu söylüyor ve bunu şöyle ifade ediyor: “*Medeniyetin ne olduğunu başka başka tarif edenler vardır. Bence medeniyeti harstan ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Bu nokta-i nazarımı izah için hars ne demektir tarif edeceğim: “Bir insan cemiyetinin hayatında; fikir hayatında yani ilimde, içtimaiyatta ve güzel sanatlarda; iktisadi hayatta yani ziraatte, sanatta, ticarete, kara, deniz ve hava münakalatçılığında yapabildiği şeylerin muhassalasıdır.”*¹¹⁹

M.Ö. 1000’ den başlayarak günümüze kadar gittikçe genişleyip kesintisiz olarak yaşayan kültürleriyle, Türkler, dünyanın en eski ve en büyük milletleri arasında yerlerini almıştır. Ancak 18. yüzyıl sonlarına kadar Avrupa bir Türk kültürünün varlığını kabul etmemiştir. Türk Sanat Eserleri; İslam, Arap, İran ve Bizans sanatlarından alınmış şekiller olarak görülüyordu.¹²⁰

Atatürk, millet hayatında kültürün yer ve öneminin idraki içinde, kültür birliğinin bir milleti millet yapan, ona varolmasını sağlayan yaşama gücü veren, diğer milletler arasında milli bir kişilik kazandıran başlıca unsur ve büyük bir değerler manzumesi olduğunu çok iyi bilmekteydi.¹²¹

Atatürk’ün gerçekleştirmeye çalıştığı ideal hedef modern Türk Devleti idi. O’nun, “Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür” ifadesiyle ortaya koymaya çalıştığı felsefe, yeni Türk Devleti’nin kuruluşu sırasında var olan modern düşünce ve modern hayat ile kopuklukları giderecek bir anlayışı ihtiva eden düşünce sistemidir. Atatürk’ün düşünce sisteminde “kendi değer ve özellikleri içinde” çağdaş ufuklar açmak başka bir deyimle, Türk kültüründe bir “Rönesans” yaratmak temel hedef olmuştur.¹²²

---

¹¹⁸ Perin, **a.g.e.**, s.22-23.

¹¹⁹ Emre Kongar, **Atatürk Üzerine**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000, s.79.

¹²⁰ Oktay Aslanapa, “Atatürk’ün Kültür ve Sanat Faaliyetleri”, **Erdem**, C:2, S:6, Ankara, TTK Basımevi, 1986, s.741.

¹²¹ Müjgan Cunbur, **Atatürk ve Milli Kültür**, 1. bs., Sakarya, Sakarya Valiliği Kültür Yayınları, 2006,s.9.

¹²² E. Semih, Yalçın, “Türk Modernleşmesi ve Atatürk”, **2023**, S: 23,Ankara, Atılım Yay.15 Mart 2003, s. 52-56.

“ Millet, dil, kültür ve mefküre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai hey’ettir”¹²³ diyen Atatürk, milleti irki değil kültürel bir varlık olarak görmüştür. Bu nedenle Atatürk’ün kültür politikasının özünü, imparatorluktan bize kalan Anadolu’yu, Kafkasyalıyı, Rumeliliyi ve Giritliyi yani imparatorluk içerisindeki bütün etnik gurupları aynı milli değerler etrafında toplayarak, milli karakteri belli olan yeni bir Türk toplumu inşa etmek oluşturmaktadır.¹²⁴ Bu politika aslında kültürün kendi benliğini, kimliğini korumasına dayanır; ancak kültür kendi öz varlığı ve gelişmesi içinde zenginleşirken, başka kültürlerin verilerinden kendi bünyesine uygun olanları almaya açık ama taklitçilikten uzaktır. Atatürk “milli seviye ve tarihimizde mütenasip bir kültürü kast” etmektedir.¹²⁵ “Milli Kültür” Atatürk için yalnızca millet bütünlüğünü sağlayan başlıca unsur değil, “ebed müddet” olduğuna yüzyıllar boyu iman edilmiş olan Türk devlet yapısının da “temel direği” sayılmaktaydı.¹²⁶ Atatürk’ün milli kültür anlayışının özünde, yüce Türk milletinin bizzat yaşadığı acı tatlı olaylar, karşılaşılan gerçekler ve bunların sonucunda kazanılan engin tecrübeler yatar.¹²⁷

Milletleri oluşturan fertler, tarihin tecrübelerinden yola çıkarak; milli görüş, duyuş ve düşünüş etrafında kaynaşır, bütünleşir; bilim, kültür ve sanatta ilerleyip, yükselmenin yollarını araştırır; sonuçta tarihten aldıkları şevk ve heyecanla millet ve memleket için daha büyük hedeflere, amaçlara yönelirler.¹²⁸ Bu bakımdan Bağımsızlık Savaşı’nı kazanan da her ferdiyle birlik içinde hareket eden Türk milleti idi. Fiilen 1911’de, Türklük bilincini geliştirmek ve ilerletmek amacıyla bir kültür derneği olarak kurulan Türk Ocakları, Cumhuriyetin ilanından sonra kültürel yapının yeniden inşasında önemlidir. Türk Ocakları, Türkiye Cumhuriyeti’nin felsefi ve ideolojik temellerinin gelişiminde etkili olmuştur. Bu etkilenme süreci Türk Ocakları çevresindeki aydınlar ile Cumhuriyetin kurucu kadrosu arasında çift boyutludur. Kurucu kadronun fikren beslendiği Türkçülük paydasının entelektüel boyutunu Türk Ocakları, Türk Ocaklarının Türklük ülküsünün devletleştiği somut

---

¹²³ Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, Ankara, 1969, s.18.; Cunbur, **a.g.e.**, s.29.

¹²⁴ Bayram Kodaman, **Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk**, Isparta, Süleyman Demirel Üniv. Yay., 1999, s.80.

¹²⁵ Sulhi Dönmezer, **Milli Kültür, Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara,T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1983,s.21.

¹²⁶ Cunbur, **a.g.e.**, s.10.

¹²⁷ Önder Göçgün, **Atatürk Milli Kültür ve Medeniyet**, Denizli, Pamukkale Üniv. Yay.,2010, s.2.

¹²⁸ **A.e.**, s.28.

alanı da Türkiye Cumhuriyeti temsil etmektedir. Türk Ocakları yönetim ile halk arasında bir rol oynamayı ilke edinen vatanın müdafaası, inkılapların yerleştirilmesi, ülkede milli birlik ve beraberliğin sağlanması gibi konularda aktif bir şekilde çaba sarfeden sosyal ve kültürel bir seçkinler topluluğuydu.¹²⁹ Ayrıca, Cumhuriyet'in ilk yıllarının millilik üzerine kurulu yapılanma gayretinin yanında Anadoluçuluk ya da Memleketçilik adı verilen bir düşünce akımı da dönemin bazı aydınları arasında yer bulmuştur. Anadoluçuluk, Türk Tarih Tezi'nden ayrılan yönleri olmasına karşın Türk düşüncesini etkileyen felsefi bir akım olarak yorumlanabilir. İlk tohumları Türk Ocağı içinde büyük Türkçülüğe karşı Türkiyecilik şeklinde 1917'de atılmış olan Anadoluçuluk, içerisinde sosyolojik ve siyasi açılımları da barındıran bir düşünce hareketidir. Anadoluçuluk, dağılan imparatorluk coğrafyasında savunulabilecek toplumsal, felsefi, siyasi ya da ideolojik denilebilecek tavır alışını şekillendirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken Tanzimat'tan itibaren yaşanan acı tecrübelerin, ıslahat hareketlerinin ve ideolojik formülasyonların gözden geçirilmesini önermiştir. Anadoluçuluk hareketi pek çok kaynaktan beslenmiştir. Bunların başında tarih, coğrafya, arkeoloji, folklor, edebiyat, din, tasavvuf, pedagoji, sosyoloji ve felsefe gelmektedir. Bu ilimlerin ışığında Anadolu realitesinin maddi ve manevi bir dökümünün çıkarılması hedeflenmiştir. Anadoluçular eski Anadolu'da yaşamış millet ve toplulukların bugünkü Türk kültürünün kaynağı olduğunu iddia etmişlerdir. Anadoluçulukta artık İslamcılık, Osmanlıcılık, Turancılık gibi akımlar savunulamaz ve vatan fikrinin temelinde bulunması gereken de tarihsel kader birliği kavramıdır. Çünkü Sibirya'dan Balkanlar'a kadar uzanan bu geniş coğrafyada kader birliğinin oluşması neredeyse imkansız olarak nitelendirilmiştir.¹³⁰ Anadoluçulara göre Anadolu Türkleşmemiş sadece bazı göçmenler buraya yerleşip, yerli kavimlerle karışarak Anadolu halkını oluşturmuşlardır. Bu haliyle Anadoluçuluk, Türk Tarih Tezi'ne karşı bir duruş geliştirmiştir. Oysa ki, Tarih Tezi ile Türkiye Cumhuriyeti'ni Anadolu üzerinde meşru kılmak, Laisizm vurgusu yapmak ve yeni ulusal kimliği İslam'ın dışında arayarak İslam-öncesi uzak Türk tarihine değinmek, dünyadaki diğer çağdaş ve egemen uluslarla eşit ilişkiler kurmak, Orta Asya merkezli kültürel

---

¹²⁹ Ali Ata Yiğit, "Atatürk Dönemi Kültür Politikası" **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi**, C:1, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., 2009, s.79.

¹³⁰ Levent Bayraktar, "Anadoluçuluk", **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi**, C:2, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2009, s.569-570.

bir yayılım söz konusu edilerek bugünkü dünya uygarlığının yaratıcıları arasında Türkleri de görmek arzu edilmiştir.¹³¹

Anadolucular, Cumhuriyetin modernleşme projesini yerel unsurlarla ve gelenekle tamamlayarak içselleştirme girişiminde bulunmuştur diyebiliriz. Bu bakımdan Anadolu kültür mirasının araştırılmasında, sahiplenilmesinde farklı bir ses olarak yine de varlığıyla katkıda bulunmuştur.

Bir milletin kendi varlık bilincine erişmesinin en doğal sonucu milliyetçiliktir. Onun kaynağı da milli kültürdür. Milli kültür ise o milletin kendi varlık sebebi ve eseri olan dil, edebiyat, resim, mimarlık, müzik, el sanatları, gelenek görenek gibi milli ve kültürel faaliyetler oluşturur.¹³² Atatürk milli kültürümüzde kendimize ait özel çizgilerin silinmemesi gerektiğini vurgulamış, kendi beğendiğimizden fedakarlık yapmaktan ve körü körüne taklitçiliğe saptan kaçınmamızı öğütlemiştir.¹³³

Atatürk'ün kültür politikası eğitim politikasından ayrı düşünülemez. Tespit edilen kültür değerleri eğitimle yeni nesillere ve bütün topluma maledilmektedir. Cumhuriyet rejimi kendisini eski rejimin eğitim müfredatından ve usulünden özenle ayırdetmektedir. Eğitimin milletin karakterine ve çağa uygun bir milli kültüre dayanması istenmekte ve yeni yetişen nesillerin bu şekilde milli bağımsızlığını koruyacağına inanılmaktadır.¹³⁴ Çünkü kültür ve eğitim kavramları arasında birbirini bütünleyen, birbirleriyle karşılıklı koşul ilişkisiyle bağımlı olan anlam yakınlaşması bulunmaktadır. Kültür, eğitimin tüm içeriksel alanını kendisinde toplar. İnsan bilincinin bütün ürünlerinin toplamı kültürü oluşturmaktadır. Bunların birer etkinlik olarak ortaya çıkmaları ise doğrudan doğruya eğitimle ilişkilidir. Eğitimin amacı, insanları kültürün amaçları doğrultusunda değiştirmektir. Her kültür oluşumunda veya kültürlenme sürecinde eğitim, temel etken konumundadır. Kültürlerin aşılması, oluşturulması ve kuşaktan kuşağa aktarılması gibi temel işlevleri eğitim

---

¹³¹ Suavi Aydın, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1993, s.227.

¹³² Göçgün, **Milli Kültür**, s.1

¹³³ Aydın Sayılı, "Atatürk ve Milli Kültürümüz", **Erdem**, C:6, S:17, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek KurumuYay.,1990, s.327.

¹³⁴ (Çevrimiçi) <http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-23868/kultur-ve-egitim.html>,10.12.2011.

yerine getirir.¹³⁵ Bu nedenle, ülkemizde eğitim ve kültür konularına henüz Cumhuriyet ilan edilmeden, daha Milli Mücadele yıllarında yıllarında önem verilmeye başlanmıştır. Mustafa Kemal, 16 Temmuz 1921 tarihinde Ankara’da Maarif Kongresi’nde yaptığı konuşmada ve 1 Mart 1922 tarihindeki birinci devrenin üçüncü toplanma yılı başında Büyük Millet Meclisi kürsüsünde yaptığı konuşmasında, yeni yönetimin milli eğitim ve kültür politikalarını ortaya koymakta ve yapılacak çalışmalara yön vermekte idi. Atatürk konuşmasında şöyle söylemektedir;

“Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihî tedenniyâtında en mühim bir âmil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurâfâtından ve evsâf-ı fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan fikirlerden, Şarktan ve Garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i millîye ve tarihiyemizle mütenâsip bir kültür kasd ediyorum. Çünkü dehâ-i millîmizin inkişâf-ı tammı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lâalettayin bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muharrip neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (har'aset-i fikriyye) zeminle mütenâsiptir. O zemin, milletin seciyesidir.”

“Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile, hakkı ile, birliği ile teâruz eden bilumum yabancı anâsırla mücadele lüzumunu ve efkâr-ı millîyeyi kemâl-i istiğrak ile her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârâne müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuvâ-i ruhiyesine bu evsâf ve kabiliyetin zerki mühimdir. Daimî ve müthiş bir cidâl şeklinde tebâruz eden hayat-ı akvâmın felsefesi, müstakil ve mesut kalmak isteyen her millet için bu evsâfı kemâl-i şiddetle talep etmektedir.”¹³⁶

Atatürk, T.B.M.M.’nin dördüncü toplantı yılını açış nutkunda da şunları söylemiştir:

”Ameli ve şamil bir maarif için hududu vatanın merakizi mühimmesinde asri kütüphaneler, nebatat ve hayvanat behçeleri konservatuvarlar, darülmesailer, müzeler ve sanayi-i nefise meşherleri tesisi lazım olduğu gibi, bilhassa şimdiki

¹³⁵ Anıl Çeçen, “Kültürel Haklar”, **İnsan Hakları Yıllığı**, C:7-8, S:1, Ankara, Todaie Yayını, 1985-86, s.137-138.

¹³⁶ (Çevrimiçi) <http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-23868/kultur-ve-egitim.html>, 10.12.2011.

teşkilat-ı mülkiyeye nisbetle kaza merkezlerine kadar bütün memleketin matbaalarla techizi icabetmektedir.”¹³⁷

Kültüre yeni Türk Devleti'nin temeli sayacak kadar büyük bir önem veren Atatürk, “Kültür Birliği”ni Türk milletini meydana getiren unsurlar arasında kabul etmiştir. Şöyle ki, hazırlanmasını, yazılmasını, çeşitli basımlarını dikkatle izlediğini, bazı bölümlerini düzelttiğini, bazı bölümlerini ise bizzat yazdığını veya yazdırdığını, tıpkı basımı yapılan müsveddelerinden anladığımız “Medeni Bilgiler”adlı eser, O'nun 1923'te söylediği “*Büyük şeyleri yalnız büyük milletler yapar*” cümlesi ile başlar.¹³⁸ Kitabın ilk bölümü “Millet” başlığını taşır ve bu başlığın altında bir tanım yer alır: “*Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına “Türk Milleti” denir.*”¹³⁹ Milletın genel tarifini şöyle yapar: “*...milli fikrin, ahlakın, hissın, heyecanın hatıra ve ananelerinin millet efradında meydana gelmesini ve kökleşmesini temin eden müşterek mazinin, birlikte yapılmış tarihin, vicdanları ve zihinleri doğrudan doğruya birleştiren müşterek dilin, milletlerin teşekkülünde en mühim amiller olduğunu bir defa daha kaydettikten sonra millet hakkında, ikinci derece unsurları kale almayarak mümkün olduğu kadar her millete uyabilecek bir tarifi biz de alalım: Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan; Beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan, ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden, vücuda gelen cemiyete millet namı verilir. Bu tarif tetkik olunursa bir milleti teşkil eden insanların rabitalarındaki kıymet, kuvvet ve vicdan hürriyetiyle insani hisse gösterilen riayet, kendiliğinden anlaşılır. Filhakika; maziden müşterek zafer ve yeis mirası, istikbalde tahakkuk ettirilecek aynı program, beraber sevinmiş olmak, beraber ümitleri beslemiş olmak. Bunlar elbette medeni zihniyetinde diğer her türlü şartların fevkinde manave şümul alır.*”¹⁴⁰

1 Mart 1922 tarihinde T.B.M.M.'ni açarken Türk milletini, “*Türkiye halkı ırkan veya dinen ve harsen müttehit, yek diğerine karşı hürmet-i müteakabile ve fedakarlık*

---

¹³⁷ Gerçek a.g.e., s.144.

¹³⁸ Cunbur, a.g.e., s.29.

¹³⁹ A. Afetinan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 3. bs., Ankara, TTK Yay., 1998, s.351.

¹⁴⁰ A.e.,s.378-381.

hissiyatıyla meşhun ve mukadderat ve menafî müşterek olan bir heyet-i içtimaiyedir” diye tanımlamıştır.¹⁴¹

Atatürk, Türk milletinin tarihte yüksek bir kültüre, ırki bir karaktere sahip olduğuna inanmıştır. Bu inanca dayanarak Türklerin yine yüksek bir medeniyetin malik ve varisi olduğunu birçok konuşma ve yazılarında açıklamış, Batı milletleri karşısında bu fikrini savunmuş, delilleriyle ileri sürdüğü tezi ispat etmeye çalışmıştır. Türk milletinden de davranışlarıyla bu hususu ıspatlamasını istemiştir. Atatürk’ün kültürü medeniyetten ayırmamak istemesinde, o yıllarda, yine kendisinin “alem-i medeniyet” ve “ medeni milletler” diye adlandırdığı Batı dünyasında Türkler hakkındaki olumsuz, yüzde yüz haksız görüşlerin rolü olması gerektir. Atatürk’ün milletini Batı medeniyeti çevresine sokmak, ancak bu yeni çevreye girerken Türklerin yüksek bir medeniyetin sahibi olduğunu da kabul ettirmek istemiştir. Türk Tarihi ve Türk Dili* alanlarında yaptığı ve yaptırdığı çok derinliğine çalışmalar Türk fikir ve kültür ürünlerinin bütün belgeleriyle ortaya çıkarılmasını istediği içindir. Atatürk bu ürünlerin zenginliğine inanmış, gücünü de bu inançtan almıştır. Kültür alanının genişliğini, halkla aydınlar arasındaki kültür farklılaşmasını, aydınlardan bir kısmının milli kültürü gereği kadar tanımadıklarını bilmekteydi. Onun başlıca amacı memleketinde bir kültür birliğine ve bütünlüğüne gitmekti. Kültürün gelişip yükselmesini ise milli benliğin unutulmadan olmasını istemiştir.¹⁴²

Cumhuriyetin kurulmasıyla ülkeyi çağdaş toplumlar seviyesine çıkarma yolunda yapılan devrimlerle birlikte, halkı bütünleştirici ve aydınlatıcı en önemli adımlar Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurum’larının kurulması olmuştur. Öncesinde 1928 yılında Latin esasına dayalı yeni Türk harfleri kabul edilmiştir. Dil inkılabını doğuran ana sebeplerden biri Osmanlı İmparatorluğu’nda milli bir dil anlayışının bulunmaması ve Türk dilinin hakettiği değere kavuşturulamamasıdır. O halde dilin kendi benliğini bulabilmesi ve kendi kendini geliştirebilmesi için yönlendirici bir

---

¹⁴¹ Cunbur, **a.g.e.**, s.29.

*Dil meselesinin tarihle birlikte ele alınması Türk tarih tezinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstün ırk olan Alpin ırkının medeniyetin tesisi ve yayıcısı fonksiyonunu üstlenmesi dil alanında da kendini bir kez daha ortaya koyacak ve Türk dili bütün dillerin anadili olarak tasvir edilecektir. Agop Dilaçar, **Atatürk ve Türk Dili, Atatürk ve Türkçe** Ankara, TDK Yayınları, A.Ü. Basımevi,1963., s.49-50

¹⁴² Cunbur, **a.g.e.**, s.113-114.

müdahele yapılması gerekmişti.¹⁴³ Atatürk harf inkılabını, Türk toplumunu çağdaşlaştırmak yolunda bir araç, önemli bir basamak olarak görmüş ve Türk kültürünü halk kitlelerine yaymak, geliştirmek ve Türk halkının eğitim seviyesini yükseltmek, halk arasında kültür birliğini sağlamak amacıyla yeni Türk alfabesinin gerekliliği üzerinde önemle durmuştur. Harf inkılabı, Türk kültürünün millileşmesi ve gelişmesini amaçlayan büyük bir adamın parçası olarak görülmüştür.¹⁴⁴ Türk Dil Kurumu bu amaç ve ihtiyaçların giderilmesi için kurulmuştur.

Dile ilişkin çalışmaları yürütecek bir dernek kurulmasına karar verildiğinde Türk tarihinin eskiliğini ve Türklerin uygar bir toplum olduğunu kanıtlarıyla ortaya çıkarılması amacıyla Atatürk'ün isteğiyle 1931'de kurulan Türk Tarih Kurumu örnek alınır.¹⁴⁵ Türk Dil Kurumu, Türk Dili Tetkik Cemiyeti adıyla 12 Temmuz 1932'de Atatürk'ün talimatıyla kurulur. Cemiyetin kurucuları, hepsi de milletvekili ve dönemin tanınmış edebiyatçıları olan Samih Rif'at, Ruşen Eşref, Celal Sahir ve Yakup Kadri'dir. Kurumun ilk başkanı Samih Rif'at'tır. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin amacı, "Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek" olarak tespit edilmiştir. Atatürk'ün sağlığında, 1932, 1934 ve 1936 yıllarında yapılan üç kurultayda hem kurumun yönetim organları seçilmiş, hem dil politikası belirlenmiş, hem de bilimsel bildiriler sunulup tartışılmıştır. 1934'te yapılan kurultayda Cemiyetin adı, Türk Dili Araştırma Kurumu; 1936'daki kurultayda ise Türk Dil Kurumu olmuştur.¹⁴⁶

Atatürk dönemi kültür politikası, inkılaplar yoluyla millileşme ve çağdaşlaşma yönünde, radikal bir değişimi öngörmektedir. Bu değişim, çağın özelliğini ve Osmanlıdan intikal eden tarihi süreci yansıttığı kadar yeni Türkiye'nin kuruluş felsefesini de ortaya koymaktadır. Temel gayesi ise Türk devleti ve milletinin sonsuza kadar yaşatılmasıdır.¹⁴⁷

---

¹⁴³ Osman Horata, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Medeniyetin Coşkun Seli Karşısında İmtihanı ve ya Atatürk ve Kültür", **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi**, C:1, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., 2009, s.70.

¹⁴⁴ Neriman Tongul, "Türk Harf İnkılabı", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 33-34, Ankara, Ankara Üniv Yay., Mayıs-Kasım 2004, s.111-112.

¹⁴⁵ (Çevrimiçi) <http://www.dildernegei.org.tr/TR/BelgeGoster.aspx> 02.06.2011.

¹⁴⁶ (Çevrimiçi) <http://www.tdk.gov.tr/index.php?option> 02.06.2011.

¹⁴⁷ Yiğit, **Atatürk Dönemi...**, s.74.

1.2. Atatürk ve Sanat

Atatürk, çağdaş Batı kültürü seviyesine ulaşmak ve bu ulusların saygısını kazanmanın yalnızca dış değerler olan ekonomi ve sanayi ile değil, iç değerler olan güzel sanatlara da önem verilmesiyle sağlanabileceğini öngörmüştür.¹⁴⁸

Atatürk, altı yüz yıllık bir imparatorluktan yeni ulusal bir devlet yaratan bir düşünürdür. O, yoğun devlet işleri arasında kültürel ve sanatsal faaliyetleri izlemeyi hiçbir zaman ihmal etmemiş ve bunu görevinin bir parçası olarak saymıştır. Atatürk, Yunus Emre'nin şiirleri, Mimar Sinan'ın yapıtları gibi sonsuza kalan Türk sanat eserlerinin bu milletin uygarlığa, insanlığa en yüce katkısı olduğuna inanmıştır. Türk gençlerinin sanatsal yetenekleri yanında, onlara sanatsal ortamı hazırlayan Atatürk'ün sanatın her alanına ilgisi olduğu şüphesizdir.¹⁴⁹

Atatürk, edebiyat, resim, heykel, müzik, tiyatro, mimari gibi bütün güzel sanatları kültür devriminin parçası olarak görmüştür. Atatürk sanatı şöyle tanımlamıştır: “ *Sanat güzelliğin ifadesidir. Bu ifade sözle olursa şiir, nağme ile olursa musiki, resim ile olursa ressamlık, oyma ile olursa heykeltıraşlık, bina ile olursa mimarlık olur.*”¹⁵⁰

Güzel sanatların her dalı bir kültür formasyonu ister ve bir milletin bu konulardaki eserleri daima büyük ilgi çeker. Çünkü milli varlıklar, medeniyetin çeşitli konularında bir çalışma gücü ve yaratıcılığı gösterdiği vakit kültürlerini tamamlamış olurlar. Örneğin: Mimari bir eser hem müspet bir ilmin matematik, geometri uygulanmasını hem de estetik görünüş bakımından bir icadın örneğidir. Diğer konular da bunları tamamlar. Resim, heykel, musiki, edebi eserler gibi.¹⁵¹

Atatürk birçok konuşmasında da kültürle sanatı yanyana anmıştır. Konuyla ilgili olarak, Adana esnafıyla 16/3/1923 günü yaptığı konuşma şöyledir:

---

¹⁴⁸ Cemal Avcı , **Güzel Sanatlar Alanında Gelişmeler, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002,s 205.

¹⁴⁹ Fethiye Erbay, Mutlu Erbay, **Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Atatürk'ün Sanat Politikası**, İstanbul, Boğaziçi Univ. Yay., 2006, s. 63.

¹⁵⁰ Cunbur, **a.g.e.**, s.72.

¹⁵¹ Afet İnan, “Atatürk ve Kültür”, **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri Seminare Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK Yay., 1975, s.107.

“Bir milleti yaşatmak için bir takım temeller lazımdır ve bilirsiniz ki, bu temellerin en mühimlerinden biri sanattır. Bir millet sanattan ve sanatkardan mahrumsa tam bir hayat malik olamaz. Böyle bir millet ayağı topal, bir kolu çolak sakat ve alil bir kimse gibidir. Hatta kasedtiğim manayı bu söz de ifadeye kafi değildir. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur. Yalnız şunu söyleyim ki, milletlere ferden sanatkar yetiştirmek kafi değildir. İnsanlar ferdi olarak çalışırlarsa muvaffak olamazlar. Çünkü Allah insanı yaratırken onlara öyle bir haslet vermiştir ki, her insan hem cinsi insanlarla çalışmağa mecbur ve mahkumdur. Bu ortalık faaliyeti adeta bir ilahi ihtiyaç olunca, maksatları birleştirmenin nasıl bir zaruret olduğunu kolayca anlarız. İlk hakikat olarak anlarız ki, herhangi sanatta emniyetle terakki arzu edilirse, aynı meslek ve sanatta bulunan insanların mütesanit bir şekil altına girmesi lazımdır... Bir millet sanata ehemmiyet vermedikçe büyük bir felakete mahkumdur. Birçok unsurlar o felaketin derecesini fark etmez. Farkettiği gün de ne kadar müthiş bir faaliyetle çalışmak lazım geldiğini tahmin eyleyemez.”¹⁵²

Atatürk, kültür ve sanattaki çağdaşlık hareketini, Cumhuriyet yönetim ve devletçilik anlayışıyla bütünleştirmiştir. Cumhuriyetin ilanıyla sanatçılara serbest, hür ve güvenli bir ortam sağlanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet politikası olarak öncelikle sanatçıyı özendirici, destekleyici kararlar alınmıştır.¹⁵³

“Çetin bir mücadele hayatında uğraşacak unsurların yüreklerinde kuvvet, neşe, hayat ve azim bulmaları, muvaffak olabilmeleri için, hem başlangıç noktası, hem devam vasıtası, hem neticeye ermenin tesirli tulsımı güzel sanatlardır.”¹⁵⁴ diyen Atatürk, Batı'nın evrensel ve çağdaş norm kalıplarına ulaşılabilecekse, güzel sanatların her alanına Cumhuriyetin büyük bir ilgi göstermesi gerektiği fikrindedir.¹⁵⁵

Atatürk, Türk kültürünün, dil, edebiyat, tarih, sanat gibi en önemli konularını araştırıp, hem kendi milletimize öğretmek hem de ilim alemine tanıtmak üzere faaliyete geçecek bir enstitü kurulması emrini vermiş, bunun üzerine Cumhuriyet hükümeti İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'ne bağlı bir Türkiyat Enstitüsü kurulmasını kararlaştırarak hazırladığı Talimatname ve Kararnameyi 12 Kasım

¹⁵² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri ; C.II., Ankara, TTK Basımevi, 1997,s.125-126.

¹⁵³ Erbay, **Sanat Politikası 2006**, s.7.

¹⁵⁴ Afet İnan, **Tarihten Bugüne**, Ankara, TTK Yay.,1970, s.145.

¹⁵⁵ Turhan Feyzioğlu., “Türk İnkılabının Temel Taşı: Laiklik” **Atatürk Yolu**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1987, s .210.

1924'te Mustafa Kemal'in imzasına sunmuştur. Yeni kurulan ve dünya çapında bir ilim merkezi halini alması istenen enstitünün müdürlüğüne yurt içinde ve dışında tanınmış Türkolog M. Fuad Köprülü getirilmiştir. Enstitü ancak 1926'da özel bir bütçe sağlanmasıyla ciddi, sistemli ve programlı çalışmalara başlayarak ilmi bir kadro teşkil edebilmiş ve yayın faaliyetine geçebilmiştir.¹⁵⁶

Atatürk, esasen medeniyet dediği zaman bütün ferdi ve sosyal çalışmalarla vucuda getirilen her türlü kuruluş ve eserleri bir bütün olarak kabul ediyordu. Yine ısrarla üzerinde durduğu fikir, güzel sanatların her bölümünde ilerleyen ve eser veren milletlerin asrın ileri medeniyetlerinde ancak yerlerini alabilecekleri idi. Sanatta ferdi bütün kabiliyetlerin, muhitin ve yetişme imkanlarının devlet eliyle hazırlanması sayesinde mümkün olacağına inanan Atatürk, bu husustaki kuruluşları geliştirmek için hükümete emirler veriyordu. Bu fikirlerin daha belirli bir ifadesi olarak 1936'da TBMM'nin açılış nutkunda diyor ki:

*“Güzel sanatlara da alakamızı yeniden canlandırmak isterim. Ankara’da bir Konservatuvar ve bir temsil Akademisi kurulmakta olmasını zikretmek, benim için hazdır... Güzel sanatların her şubesi için T.B.M. Meclisinin göstereceği alaka ve emek, milletin insani ve medeni hayatı ve çalışkanlık veriminin artması için çok tesirlidir.”*¹⁵⁷

“Dünyada mütemadiyen, müterakki ve mütekamil olmak isteyen herhangi bir millet behemal heykel yapacak ve heyketraş yetiştirecektir. Abidelerin şuraya buraya tarihi hatıralar olarak dökülmesinin dine aykırı olduğunu iddia edenler şeriat hükümlerini layıkıyla okuyup incelememiş olanlardır. Münevver ve dindar olan milletimiz ilerlemenin sahiplerinden biri olan heykeltraşlığı son derecede ilerletecek ve memleketimizin her köşesi ecdadımızın ve bundan sonra yetişecek evlatlarımızın hatıralarını güzel heykellerle dünyaya ilan edecektir.

Milletimiz din, dil gibi kuvvetli iki fazilete maliktir. Bu faziletleri hiçbir kuvvet, milletimizin kalp ve vicdanından çekip alamamıştır, ve alamaz. İnsanlar mütekamil olmak için bazı şeylere muhtaçtır. Bir millet ki resim yapamaz, bir millet ki heykel yapamaz, bir millet ki fennin icap ettirdiği şeyleri yapamaz, itiraf etmeli ki o milletin

¹⁵⁶ Aslanapa, **a.g.m.**, s. 743.

¹⁵⁷ İnan, **Tarihten Bugüne**, s.217-218.

ilerleme yolunda yeri yoktur. Halbuki bizim milletimiz, gerçek vasıflarıyla medenileşmiş ve ilerlemiş olamaya layıktır ve olacaktır.”¹⁵⁸

Atatürk’ün sanatçıların his ve heyecan dünyasına, sanat kabiliyetlerine verdiği değer her türlü takdirin üstündedir. Nitekim, bir gün Ressam İbrahim Çallı kendisine “Türk milletinin gönlündeki Mustafa Kemal’in portresini yapmama izin verir misiniz Paşam? sorusunu yönelttiğinde ona, “madem ki gönüllerde yaşayan Mustafa Kemal’i çizmek istiyorsun, benim modelliğime ihtiyaç yok” anlamlı cevabını vermiştir.¹⁵⁹

Cumhuriyet döneminde gelişen kültürel politikalar ve toplumların kültürel geçmişi ile var olma bilinci, sanat tarihine ağırlık verilmesine neden olmuştur. Bir ulusu var etme çabası içinde, sanat tarihi ve mimarlık tarihini belgeleyen sanatsal ürünlerinin varlığını kanıtlaması gerekmektedir ve bunun için sanat tarihi ile ilgili çalışmalara başlanmıştır. Böylece sanat tarihinin Türkiye’de bir bilim dalı olarak gelişimi, Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir.¹⁶⁰ Cumhuriyet öncesinde Osmanlı’ya baktığımız da ise tarih anlayışı içinde, zamanın belirli olaylarını belgeleme amacıyla tutulan kayıtların doğal olarak bir sanat tarihi anlayışını ortaya çıkardığı görülmektedir.¹⁶¹

Türkler, dünyanın en eski ve en büyük milletleri arasında yer aldığı ve birçok medeniyet kurduğu halde, Avrupa yakın zamanlara kadar bir Türk kültürü varlığını kabul etmemiş, Türk sanatı; İslam, Arap, İran ve Bizans sanatı içinde görülmüştür. 1910’lar, Celal Esad Arseven’in İdam Gazetesi için yazdığı “Türk Sanatı” başlığı taşıyan makalesi, Batı dilinde konuyla ilgili ilk yayın olan H. Glück’ün 1917’de basılan kitabı ve çeşitli Türk devletlerindeki abideler arasında bağlantılar kurarak Türk sanatının bütünlüğünün vurgulanmaya çalışıldığı yıllardır.¹⁶² Bu alanda Avusturyalı Joseph Strzygowski de önemli bir isimdir. ”Altay-İran Kavimler Göçü”, “Türkler ve Orta Asya Meselesi” adlı makaleleriyle Türk sanatının en eski

---

¹⁵⁸ Aslanapa, **a.g.m.**, s.746.

¹⁵⁹ Metin Toker, “Emekliye Ayrılan Çallı’nın Hayatı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Temmuz 1947, s.2., Önder Göçgün, “Atatürk ve Türk Kültürü”, Çukurova Üniv. Türkoloji Araştırmaları Merkezi- Atatürk Araştırmaları, (Çevrimiçi) <http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/01.php>, 21.10.2011.

¹⁶⁰ Afife Batur, “Türkiye’de Sanat Tarihi Eğitimi ve Sorunları”, **Sanat Dünyamız**, Ed: Mine Haydaroğlu, S:84, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2002, s. 69–87.

¹⁶¹ Mustafa Cezar, “17. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Sanat Tarihi ile İlgili Noktalar “, **17. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı**, S:4, İstanbul, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, 1998, s. 41-54.

¹⁶² İsmet Giritli, **Atatürk Kültür ve Sanat**, Ankara, TTK Yay., 1988, s.23.

dönemlerine ışık tutmuştur. 1917’de yazdığı ilk makalesinde her sanatı Antik Yunan’a bağlayan görüşün aksine Türk sanatının kaynağının Orta Asya olduğunu, çok eski zamanlara kadar indiğini vurgulamıştır. İkinci makalesinde Hun, Göktürk, Uygur dönemlerine ait çadır sanatı, balballar, kurganlar, maden, fresk ve halı sanatı üzerinde durmuştur. Bu makaleler Fuat Köprülü tarafından tercüme edilerek Türk Yurdu dergisinde yayınlanmıştır.¹⁶³

Türk Sanatı hakkında ilk kitap yazan Türk bilim adamı Celal Esat Arseven olmuştur. İstanbul’da 1928’de basılan 300 sayfalık Türk Sanatı kitabı daha sonra Fransızca da basılmıştır. Ayrıca Arseven’in Fransızca Türk El Sanatları ve Sanat Ansiklopedisi çalışmaları önemlidir. Arseven, Türk Sanatı kitabında İslam öncesi Türk sanatına yer verdiği ilk bölümde; Orta Asya Türk sanatının kaynakları Hun-Göktürk-Uygur dönemini özetlemektedir. Daha sonra sanat ve İslamlık (Büyük Selçuklu), Küçük Asya (Selçuklu dönemi ve Osmanlı) mimari eserleri ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Kitabın son bölümü Küçük Asya’da süsleme ve el sanatlarını (oymacılık, ahşap, minyatür, hat, halı, der, ebru) üzerinedir.¹⁶⁴ Ayrıca günümüze değin yaptığı çalışmalarla Türk sanatı, kültürü ve arkeolojisi alanında en önemli isimlerden biri kuşkusuz Oktay Aslanapa’dır. Türkiye’de ilk sanat tarihi kürsüsü de 1943 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde Ernst Diez ve Oktay Aslanapa tarafından kurulmuştur.

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda devletin, sanat ve kültür adamlarının korunduğu, halkevleri çatısı altında bütün sanat kollarının halkla bütünleşmesi, devlet eliyle çeşitli sergiler, yarışmalar düzenlenmesi, yurt gezileri, hukuksal düzenlemelerin yapılması Atatürk tarafından desteklenmiştir. Atatürk’ün düzenlenen sergilere katılması, yeni devletin kültür dinamizmine paralel uygulamalar olup, kurumlarla çalışmaları geliştirme ve periyodik aralıklarla düzenlenen toplantılara bizzat kendinin katılması, kurumsal açıdan süreklilik kazandırma gayretleri, sanat alanında önemli olmuştur.¹⁶⁵ Birçok devlet kurumu resimler almış, Ziraat Bankası,

---

¹⁶³ Haşim Karpuz, "Sanat Tarihi Çalışmaları", **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi**, C:3, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 2009, s.1312.

¹⁶⁴ **A.e.**, s.1313.

¹⁶⁵ Fethiye Erbay, Mutlu Erbay, "Atatürk Dönemi Sanat Politikası" **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü:Atatürk Dönemi**, C:1, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek KurumuYay.,2009, s.86.

İş Bankası, Maarif Bakanlığı gibi kurumlar bugünün önemli sanat koleksiyonlarını o günlerde oluşturmuşlardır.¹⁶⁶

Cumhuriyet ve devrimleri, modern sanatın yaygın bir kültür olması gerektiği anlayışını pekiştirmiştir. Modern sanatın 1920 ve 1938 yılları arasındaki en önemli gelişmelerini 1928’de Müstakil Ressamlar Birliği’nin, 1933’de D grubunun kurulması, soyut ve modern biçim anlayışının gelişmesi, sanat ve gelenek, yenilik ve kimlik konusunda kültürel söylemlerin canlanması olarak özetleyebiliriz.¹⁶⁷

Türkiye Cumhuriyeti’nin sanat politikası, Atatürk tarafından desteklenip, ülkenin yönetim organları ve halkla birlikte oluşturulmuş, sarsılmaz temeller üzerine oturtulmuştur. Atatürk’ün sanatla ilgili yapacağı girişimler önce kararlar şeklinde belirlenmiş, zaman içinde harekete dönüşmüş, halktan destek almış, uygun koşul ve ortamlar sağlanarak uygulama alanı bulabilmiştir.¹⁶⁸

Sanat alanındaki çalışmaları yönlendirmek ve yeni sanatçıların yetişmesini sağlamak yolunda, Ankara’da 1924’de bir Musiki Muallim Mektebi kurulmuş, okul 1936’da Devlet Konservatuvarı haline getirilmiştir. Daha sonra buradan mezun olan sanatçılardan oluşan Devlet Tiyatrosu Devlet Operası ve Balesi kurulmuştur. Öte yandan Cumhuriyetin ilk yıllarında açılan Gazi Terbiye Enstitüsü’nde Resim İş bölümleri ile de çalışmalara öğretmen yetiştirmek yolunda hız verilmiştir. Yine Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası’nın kurulması bir diğer gelişmedir. Bütün sanat dallarında, uluslar arası çapta değer taşıyan sanatçılar, Türkiye’ye davet edilmiştir. Devlet Resim ve Heykel sergilerinin açılması girişimlerinde bulunulmuştur. Her alanda yurt dışına gönderilen sanatçılarla da Türk kültür ve sanatının uluslar arası boyuta ulaşması hususunda çok ciddi ve önemli adımlar atılmıştır.¹⁶⁹

Sanat politikası, planlanmış hareketlerin sentezi olarak sürdürülebilirlik sağlanmış, işbirliği, halkın inisiyatifi ve katılımı teşvik edilmiş, yetki başarılı bir şekilde kullanılmış, sanatçı halka rehber olmuş eğitimlik yapmıştır. Ülkenin ortak çıkar ve amaçlarına dayanarak yalın, net ve kesin bir şekilde anlaşılabilir bir yol

---

¹⁶⁶ Adile Jale Erzen, “Cumhuriyet ve Çağdaş Sanat Ortamı”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi**, C:3, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 2009, s. 1317.

¹⁶⁷ **A.e.**,1317.

¹⁶⁸ Erbay, **a.g.m.**, s.86.

¹⁶⁹ Göçgün, **a.g.m.**,(Çevrimiçi) <http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/01.php>, 21.10.2011.

izlenmiştir. Cumhuriyet dönemi sanat politikası kararlı, kapsamlı çalışmalarıyla diğer iktisadi ve siyasi politika ilkelerini tamamlayıcı ve destekleyici olması bakımından da önemlidir.¹⁷⁰

1.3. Atatürk'ün Tarih Anlayışı

Tarih bilimi genelde toplumlar içinde basit olduğu kadar çok eksik bir tanımla “geçmişin bilimi” olarak ifade edilmektedir. Oysa “tarih bilimi” kavramı iki derin anlam içermektedir. Birincisi, gerçekleşmiş olduğuna inandığımız ama ortaya çıkarılmamış veya tarihçiler, uzmanlar ya da yorumcular tarafından biçimlendirilmemiş, keşfedilmemiş geçmiş düşüncesidir. Diğeri ise, geçmişle uğraşan kişilerin kanıtlara ve belgelere dayanarak kurmaya ve şekillendirmeye çalıştıkları geçmiş imgesidir¹⁷¹

Tarih, bir insanın diğer insanların hayatları, düşünceleri ve eserleri hakkındaki bilmek istediklerine cevap veren ve böylece de yeni nesilleri, mazi ile bugünkü olaylar kadar ilgilendiren ve insanlık fikirlerini bu derinlik içinde görebilen bilgi kaynağıdır.¹⁷² Aslında tarih farklı açılardan bireyi, toplumu ve devleti ilgilendiren bir bilimdir. Birey açısından, bilgi arttırıcı bir işlev görürken, toplum açısından toplumsal bütünleşmeyi, ulusu oluşturan bir öge olmuş, devlet içinse devletin bütün alanlarla olan ilişkilerini belirleme, yönetimi rejimi benimsetme aracı şeklinde görülmüştür.¹⁷³

Atatürk de tarihin birey, toplum ve devlet açısından önemini kavramıştır. Bilindiği gibi Atatürk, yalnız bir devlet kurucusu değil, aynı zamanda kurmuş olduğu devleti Türk milletinin sosyal ve tarihi şartlarının gerekli kıldığı sağlam temellere oturtmuş olan bir fikir adamı, bir inkılapçıdır. Bu nedenle Cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleştirilen inkılaplar, Türk milletini çizilen ileri hedefe ulaştıracak olan köklü sosyal tedbirlerdir; gücünü tarih şuurundan alan yenileşme hareketleridir.¹⁷⁴

---

¹⁷⁰ Erbay, **a.g.m.**, s.92.

¹⁷¹ Salih Özbaran, **Tarih, Tarihçi ve Toplum**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay.,1997, s. 11.

¹⁷² İnan, **Tarihten Bugüne**, s. 9.

¹⁷³ Şerafettin Turan, **Türk DevrimTarihi-YeniTürkiye'nin Olusumu (1923-1938) III.**, Ankara, Bilgi Yay,1996, s. 89.

¹⁷⁴ Zeynep Korkmaz, “Milli Mücadele ve Sonrasında Türklük Şuru” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C:4, S:10, Ankara, TTK Basımevi, 1987, s.47-60.; (Çevrimiçi)<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=7>, 12.10.2011.

Atatürk öncesinde tarih anlayışında, II. Meşrutiyetle birlikte 19. yüzyıl Avrupası'nın temel düsturu "evrimci" yaklaşım ön plana çıkmıştır. Ancak yine de ilk çağlar tarihçiliği "tarih-i mukaddes" ile başlıyordu. Antropolojik bulguların ön plana çıkışına değin Türkiye'de ilk çağ tarihi bu şekilde ele alınıyordu. Kutsal ve evrimci bakış açısı üzerine kurulu, ikilemli bir tarih anlayışı Cumhuriyetle birlikte köklü bir dönüşüme uğradı. 1920'li yıllarda tarih anlayışına köklü dönüşümü getirecek kitap, Atatürk'ün Nutuk'ta gönderme yaptığı, sosyalist tarihçi Herbert George Wells'in 1919'da "The Outline of History - The Whole Story of Man" başlıklı ve "Being a Plain History of Life and Mankind" ait başlıklı eseri idi. Wells'in kitabı ilk çağları tamamen antropolojik ve arkeolojik verilere dayandırıyor. Bu kitap, Atatürk'ün direktifiyle "Cihan Tarihinin Umumi Hatları" başlığıyla Türkçeye çevrildi. Atatürk'ün öncülüğünde hazırlanan ve Afet Hanım tarafından 1932 yılında Birinci Tarih Kongresi'nde okunan Darwinist "la dini" tebliğ bu kitaptan ve bir olasılık Annales Ekolü'nün ilk temsilcilerinden Lucien Febvre'in 1922'de "L'évolution de l'humanité" dizisinden çıkan "La Terre et la Révolution Humaine" adlı eserinden esinlenerek hazırlanmıştı.¹⁷⁵

Atatürk için tarih, hayatta başvurulacak büyük bir ders kitabıydı. Bunu kendisi şöyle ifade etmiştir:

*"Devletlerin, umumiyetle müesseselerin teşekküllerinde, bu müesseselerin mahiyetleri tebdilde ve bunların inhilâl ve inkırazlarında müessir olmuş olan sebepler ve amillerin tetkikinden çıkan neticeler olmalıdır. Bir imparatorluğun doğmasını intaç eden sebepler, mühim olduğu gibi, batması sebep ve amilleri tetkikinden çıkacak netice de, o kadar mühimdir"*¹⁷⁶

Atatürk, başta Türk ve İslam devletleri tarihi olmak üzere, tüm ulusların tarihlerini, antropolojik ve etnik yapılarını, ilk uygarlıkları, din ve dil konularını kısacası, tüm insanlık tarihi ile ilgili eserleri incelemiştir. Tarihte, Türklerin başarılarla dolu geçmişleri onu oldukça etkilemiştir. Türklerin bu başarılarının daha

---

¹⁷⁵ Zafer Toprak, "Şevket Aziz Kansu ve Antropolojinin Evrimi", **Toplumsal Tarih**, S:207, İstanbul, Tarih Vakfı Yay., 2001, s.18-19.

¹⁷⁶ Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, 2. bs, Ankara, Türkiye İş Bankası Yay.,1968, s. 274.

sonraki yıllarda devam etmeyişinin nedenleri, Türklüğün unutulmuşu, özellikle dikkatini çeken meseleler olmuştur.¹⁷⁷

Atatürk'ün milli tarih anlayışı gerçeğe dayalı bir nitelik taşır. Atatürk'ün milliyetçiliği, tarihi gerçeklerle birleşen ve bütünleşen bir çizgide gözleme ve yaşanmış olaylara, kazanılmış tecrübelere dayalı realist bir milliyetçiliktir. Bu anlayışını şu sözleriyle açığa kavuşturur. “Milliyetçilik ideolojisini, ülküsünü çözüp dağıtmaya çalışan teorilerin dünya üzerinde uygulanma kabiliyeti bulunamamıştır. Çünkü tarih, yani yaşanan olaylar ve gözlemler; insanlar ve milletler arasında hep milliyetin egemen olduğunu göstermiştir. Milliyetçilik aleyhindeki bütün gayretlere rağmen yine milliyet hissinin, duygusunun öldürülemediği ve yine kuvvetle yaşadığı görülmektedir.”¹⁷⁸

Türk devriminin genel amacını ‘çağdaş uygarlık düzeyine’ ulaşma, hatta ulusal kültürü o düzeyin üstüne çıkarma diye saptayan Atatürk, bunu sağlayabilmek için, Türklerin yalnızca devletler kuran asker bir ulus olup, uygarlığa ve ilerlemeye düşman bir toplum oluşturdukları yolundaki suçlamaların gerçek dışı olduğunu kanıtlamayı zorunlu görmüştür. Atatürk, “*Türkleri bütün dünyaya geri bir millet olarak tanıtan görüş bizim de içimize girmiştir. Dört yüz çadırlık bedevi bir kabileden bir imparatorluk ve millet tarihi başlatmak suretiyle imparatorluk zamanında Türklerin görüşü de bu merkezdeydi. Evvela millete tarihini, asil bir millete mensup bulunduğunu, bütün medeniyetlerin babası olan ileri bir milletin çocukları olduğunu öğretmeliyiz*”¹⁷⁹ demiştir.

Bu açıklama Atatürk'ün Türk tarihinin kökenlerini aradığını ve ortaya çıkarılacak bu tarihin belirli bir metot anlayışı içinde araştırılmasını öngördüğünü göstermektedir. Atatürk, bir milletin büyüklüğünün o milletin kendini tanımlamasıyla mümkün olduğu inancındaydı. Türklerin uygarlıktan yoksun olmadıklarını kanıtlayabilecek biricik kaynak da “tarih” idi. Salt bu nedenle de olsa tarih araştırmalarının gerekli olduğu kanısına varan Atatürk, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin onursal profesörlük belgesini kendisine sunan heyeti kabul

---

¹⁷⁷ Gürbüz Tüfekçi, **Atatürk'ün Düşünce Yapısı**, Ankara, Tes-İş Fedarasyonu Basımı, 1981, s. 47.

¹⁷⁸ Göçgün, **a.g.e.**, s.31.

¹⁷⁹ Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Sohbetleri**, Ankara, Edebiyat Yayınevi, 1971, s. 28.

ettiğinde, Tarihçi Profesör Şemsettin Günaltay'a dönerek *“Tarihçilerle çok konuşacağız!”* demiştir.¹⁸⁰

İstiklal Savaşı esnasında ve Cumhuriyetin ilk devirlerinde milli tarihimiz manevi kuvvetimize çok büyük bir destek olmuştur. T.B.M.M. müzakere zabıtları okunduğunda en önemli meselelerin halledilmesinde hatipler tarihi olayları örnek olarak göstermekteydiler. İnkılap konusunda ise devrini tamamlamış müessselerin kaldırılması için tarihi bilgi, T.B.M.M.'de ve kamuoyunda büyük rol oynamıştır. Bunlar için örnekler pek çoktur. Yalnız bunların arasında Atatürk, hem mecliste hem de halka hitap ederken konuşmalarında o zamana kadar alışılmamış bir ifade kullanmaktadır.¹⁸¹

Mesela 28 Eylül 1925'de Samsun'daki bir konuşmasında diyor ki:

“Bizim milletimizin hayatı esasını düşünelim. Bu düşünce bizi elbette altı yedi asırlık Osmanlı Türklüğünden çok asırlık Selçuk Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin her birine muadil olan büyük Türk devrine kavuşturur.”

Bu sözleriyle Atatürk bu yurda sahip oluşumuzu tarih bilgisi ile kuvvetlendiriyor ve “Büyük Türk Devri” tabirini kullanıyor. Buna göre evvela Türk tarihinin araştırılması mümkün olan en eski devirlerden itibaren bir silsile halinde tetkiki, ikinci olarak da Türkiye topraklarında gelip geçmiş medeniyetlerin bu vatanın malı olarak en eskilerinden itibaren meydana çıkarılması ve yeni usullerle medeniyet tarihi açısından bilinmesi gerektiğidir. Çoğu zaman Anadolu iki kıta arasında bir köprü gibi medeniyetlerin gelip geçtiği coğrafi bölge olarak kabul edilmek istenmiştir. Bu tabir her zaman için doğru olmamıştır. Çünkü Anadolu başlıbaşına birçok orijinal medeniyetin beşiği ve geliştiği yerdir. Bu toprakların en eski devirlerinden en yeni zamana kadar geçen siyasi ve medeni varlığı, hangi isim altında olursa olsun, bu yurda yerleşmiş olanlar tarafından meydana getirilmiştir. Türk topluluklarının fetih yolu ile veya göçlerle buraya gelişleri Türkiye'nin bugünkü halkını teşkil etmiştir. En eski medeniyetlerin yapıcısı olan mesela Hititler veya Urartular buradan başka yere göç etmemişlerdir. Buna göre yurdumuzdaki bütün medeniyet eserlerine, klasik devirler dahil bugün burada yaşayan Türk milleti sahip ve varistir. Yani bu eserler bugün burada yaşayanların cetlerinden kalmadır. Bu

¹⁸⁰ Turan, **Türk Devrim...1996**, s. 91.

¹⁸¹ İnan, **Tarihten Bugüne**, s.7.

iki görüş etrafında tarihimiz incelendiği vakit, Türk ve Türkiye medeniyetleri bir bütün halinde ortaya çıkmaktadır. Böylece tarihimiz yeni bir hümanizmaya yolaçacak kadar verimli ve zengindir. Esesan bütün dünyayı yüzyıllarca besleyen fikir hareketlerinden hümanizma, bugün klasik devre sayılan tarihi kaynaklardan çok daha derinlerdeki tarihi belgelerin, Ön Asya medeniyet merkezlerinin tanınmasıyla yepyeni bir bilgi kaynağına kavuşmaktadır.¹⁸²

Atatürk'ün tarih anlayışı hem eski Anadolu uygarlıklarını sahiplenen, hem de Orta Asya ile tarih, dil ve kültürel bağlarımızı ortaya çıkarmaya yöneliktir.¹⁸³

1.3.1. Türk Tarih Tezi

İstiklal Savaşı ile fiziksel bakımdan istilacılar yok edilmiş, Türkiye kurtulmuştur. Fakat Atatürk'ün kafasındaki Türk milleti ve Türk tarihine atılan iftiralar, haksız hükümler, tarihin bu biçimde tahrif edilmesi silinmemiştir.¹⁸⁴ O'nun tarihe son derece önem vermesinin arkasında, devrimin ideolojik yapılanmasıyla ilgili kaygıları kadar Türkiye ve Türk Tarihi açısından dünya kamuoylarında yaratılan yanlış ve bilinçli imgelemlerinde büyük bir etkisi olmuştur. İmparatorluğun çöküşüne doğru Anadolu toprakları paylaşılırken, Osmanlı döneminin Türk tarihine sırt çeviren anlayışı nedeniyle Batı'da siyasal ve dinsel nedenlerle Türklere karşı geliştirilen iddiaları, suçlamaları, gerçek dışı yazınları çürütmek gerekiyordu. Ulus devlet oluşumu sürecinde tarih bilincinin önemi, ulus düşüncesini oluşturmak ve Türkler hakkında önyargıları ortadan kaldırmak açısından büyük önem taşımaktaydı. Nitekim Atatürk, tarihimize objektif bir şekilde bakılmasıyla, Türklerin daha iyi anlaşılacağına inanıyordu. Bu husustaki düşünceleri şöyledir:

*“Milletimizin zalim olduğu iddiası da sırf iftiradan, baştan başa yalandan ibarettir. Hiçbir millet, milletimizden daha çok yabancı unsurların inanç ve adetlerine riayet etmemiştir. Hatta denilebilir ki, başka dinlere mensup olanların dinine ve milliyetine riayetkar olan yegane millet bizim milletimizdir”*¹⁸⁵

---

¹⁸² A.e., s.8.

¹⁸³ Karpuz, a.g.m., s.1333.

¹⁸⁴ Enver Ziya Karal, “Tanzimat'tan Bugüne Kadar Tarihçiligimiz”, **Felsefe Kurumu Seminerleri**, Ankara, TTK Yay., 1977, s. 257.

¹⁸⁵ Özkan İzgi, “Atatürk'ün Tarih İlmi Hakkındaki Düşünceleri”, **Birinci Uluslararası Atatürk Sempozyumu Açılış Konuşmaları-Bildiriler**, Ankara, TTK Basımevi, 1994., s.133-137.
(Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=11>, 17.05.2011.

Afet İnan Türk Tarih Tezi'ni şöyle ifade etmektedir:

“Türk brakisefal ırkı Anadolu’da ilk devlet kuran bir millettir. Bu ırkın kültür yurdu ilk zamanlarda, iklimi müsait olan Orta Asyada idi. İklim tabii şartlar dahilinde değişti. Taşı cilalamayı bulan, ziraat hayatına erişen, madenlerden istifadeyi keşfeden bu halk kütlesi, göç etmeye mecbur kaldı. Orta Asya’dan şarka, cenuba, garpte Hazar Denizinin şimdi ve cenubunda olmak üzere yayıldı. Gittikleri yerlere yerleştiler. Kültürlerini oralarda kurdular. Bazı muntikalarda otokton oldular, bazılarında otokton olarak diğer bir ırk ile karıştılar. Avrupa’da tesadüf ettikleri ırk tipi dolikosefal idi. Irak, Anadolu, Mısır, Ege medeniyetlerinin ilk kurucuları Orta Asyalı brakisefal ırkın mümessileridir. Biz bugünkü Türkler de onların çocuklarıyız. İşte Atatürk’ün tarih tezi kısaca böyle hülasa edilebilir.”¹⁸⁶

Genel olarak Batı’da, Türkler aleyhine yer alan iddiaları şöyle sıralamak mümkündür:

- 1-Türklerin sarı ırdan oldukları, dolayısıyla Avrupalılara göre ikinci sınıf insan sayılmaları gerektiği,
- 2-Türklerin medeni kabiliyetten mahrum oldukları, dolayısıyla medeniyet düşmanı oldukları,
- 3-Türklerin yaşadıkları toprakların kendilerine ait olmadığı.¹⁸⁷

Bu durum Atatürk’ün Türk tarihini gerçek boyutları ve içeriği ile ortaya çıkarmayı amaç edinen bir tarih tezine ve dolayısıyla da bu tezi ispatlamak için yapılan tarih çalışmalarına yol açmıştır. Önce Osmanlı Devleti’nin kuruluşunun gerçek yönü üzerinde durulmuştur. Yeni tarih faaliyetleri neticesinde, Türklerin Anadolu’nun yerli halkı olduğu, Hitit’lerin ve Sümer’lerin Türk oldukları, Türklerin medeniyete büyük hizmetleri dokunan on binlerce yıllık maziye sahip büyük bir millet oldukları görüşüne varılmıştır. Afet İnan’ın 1932’deki Birinci Türk Tarih Kongresinde yapmış olduğu konuşmasında, *“Kafası ve vicdanını en son terakki suleleriyle güneşlendirmeye karar vermiş olan bugünün Türk çocukları biliyor ve*

---

¹⁸⁶ Seda Bayındır, “Atatürk’ün Sosyo-Kültürel Politikaları 1931-1938”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniv. Sosyal Bil. Enst., 2004, s. 226.

¹⁸⁷ Azmi Süslü, “Atatürk ve Tarih”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı**, 2.bs., Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s.137.

*bildireceklerdi ki, onlar 400 çadırılı bir aşiretten değil on binlerce yıllık arı medeni, yüksek bir ırktan gelen, yüksek kabiliyetli bir millettir”*¹⁸⁸ sözleri 1928’den beri yapılan çalışmalarla desteklenilmeye çalışılan Türk Tarih Tezi’nin şeklini belirtmektedir. Bu tezin gerçekliğini bilimsel yollarla araştırmak, Türk tarihinin kapatıldığı Ergenekon’dan çıkarmak gerekiyordu. Bu yalnız tarihimizin değil, ezeli ve ebedi hakikatinde zaferi olacaktı.¹⁸⁹

Afet İnan, Türk Tarih Tezi ile elde edilecek sonuçları şöyle ifade etmektedir: “Cumhuriyet döneminin tarih anlayışı, milli varlığımız üzerinde böyle bir görüş ile, büyük bir zihniyet değişikliğine yol açmıştır. Netice olarak Türk ve Türkiye tarihinin en eski devirlerinden itibaren medeniyet müesseseleri yönünden incelenmesi, milli varlığın temel sağlamlığını temin edecektir. Bunun üzerinde yükselecek tarih görüşümüz ve bilgilerimiz ise, biz Türkleri dünya medeniyeti içinde maddi, manevi değerlerine önem verilecek bir kavim olarak tanıttacaktır. Bu inanç, bizi milli tarihimizin kaynaklarına götürmekte, dünya medeniyetindeki yerimizi de sağlamlaştırmaktadır. Bugün tarih öğreniminin beynelmilel sahada üzerinde durulan fikir cereyanında, milletleri medeniyet alanındaki eserleriyle birbirine tanıtmak ve bu yolla insanları birbirine sevdirmektir. Milletler arasındaki husumetleri besleyen, intikam hislerini giderebilecek medeni varlıklar, bizzat milletleri üstün kılacağı gibi milletler arası sulh içinde anlaşmayı da sağlar, bizim yurt tarihimizde bu örnekleri meydana çıkarmak elbette mümkündür. Böylece tarih tetkikleri asıl medeniyet müesseselerinin, vesikalara dayanılarak ortaya çıkarılması ile vazifesini başarmış sayılabilir. Bu zihniyet ve anlayış esasen asrımızın prensiplerine de en uygun olanıdır.”¹⁹⁰

Antropolojik bulgulara dayanan Türk Tarih Tezi bir anlamda Bağımsızlık Savaşı’nın ve ardından gelen batıyla ilgili düş kırıklığının kültürel sonucuydu. Türk Tarih Tezi Ankara’nın Anadolu’ya tutunma, bu topraklarda yaşayan insanların geçmişine gönderme yaparak uygar kimliğini kanıtlama ve çağdaşığa açılım özlemini ifade ediyordu.¹⁹¹

---

¹⁸⁸ Afet İnan, “Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde”, **Birinci Türk Tarih Kongresi Zabıtları**, İstanbul. TTK Yay.,1932, s.41.

¹⁸⁹ Resit Galip, “Türk Irk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış”, **Birinci Türk Tarih Kongresi Zabıtları**, İstanbul, TTK Yay., 1932, s.161.

¹⁹⁰ İnan, **Tarihten Bugüne**, s.8.

¹⁹¹ Toprak, **a.g.m.**, s.29.

1.3.2. Türk Tarih Kurumu

Türk Tarih Kurumu'nun kuruluş aşamasını Afet İnan bir konferansta şu sözlerle anlatır:

“Atatürk, 1928/29 yıllarında İstanbul Üniversitesinde okutulan tarih notlarını inceliyor ve üzerinde işaretlemeler yaptığını görüyordum. O sıralarda H.C.Wells'in “Cihan Tarihinin Umumi Hatları” kitabını dilimize çevirtmiş ve kitap halinde basılmıştır. Ben o tarihlerde İstanbul Fransız Kız Lisesinde öğrenci idim. Bir coğrafya kitabında Türklerin “Secondaire” yani ikinci derecede sayılan bir ırka mensup olduğu yazılı idi. Atatürk'e bu kitabı gösterdim. O sırada Prof. E. Pittard'ın “Irklar ve Tarih –Le races et d'Histoire , Paris,1924”adlı kitabını almıştım. Oradaki bilgiler bu coğrafya kitabına uymuyordu. Bir de Türklerin medeniyet alanındaki eserlerine Fransız tarih kitaplarında hiç yer verilmemesi, hatta bazan “Barbar” deyimi kullanılarak bir istilacı kavim olarak gösterilmesi dikkatimi çekiyor ve buna üzüliyordum... Atatürk, bu iki endişeli sorum karşısında “Hayır, böyle olamaz. Bunların üzerinde meşgul olalım.” demekle kalmamış, derhal yeni kitaplar getirterek bizzat çalışmaya ve etrafındakileri de çalıştırmaya başlamıştı.”¹⁹²

Tabii olarak bu iftira ve intibalar Osmanlı hanedanının destanı çizgisi üzerinde yürüyen eski tarih görüşü ile silinemezdi. Gerçekler ana kaynaklara dayandırılarak ortaya çıkarılmalı, Türk milletinin yeni kuşakları, geçmişin ihtişamının bilincine vararak, uygarlık dünyası önünde, açık alınla ve güvenle daha parlak bir geleceğe hazırlanmalıydı. Her şeyden önce ‘biz ne idik?’ sorusuna cevap bulunmalı, arkadan ‘biz ne olduk ve ne olacağız?’ soruları üzerinde düşünülmeliydi. Böylece bağımsızlık savaşında kazanılan büyük askeri zafer, kültür alanında gerçek bir tarih bilincinin yaratılması ile tamamlanacaktı. Nitekim bir milletin büyüklüğü, uygarlık dünyasında yarattığı eserlerle ölçülebilirdi.¹⁹³

12 Nisan 1931 yılında yerini Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ne bırakacak olan Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti'nin kuruluşu şöyle olmuştur: 23 Nisan

---

¹⁹² Fahri Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, Ankara, TTK Yay., 1983, s.1.

¹⁹³ Bekir Sıtkı Baykal, “Atatürk ve Tarih”, **Belleten**, C. XXXV, S. 140, Ankara,TTK Yay.,1971, s.537.

1930'da Ankara'da toplanan Altıncı Türk Ocakları Kurultayı bu heyetin kuruluşuna temel teşkil etmiştir. İstanbul'daki encümenin yerine yeni bir encümen oluşturmayı düşünen Atatürk'ün isteğiyle,¹⁹⁴ 28 Nisan 1930 tarihli toplantıda Aksaray delegesi ve Ankara Müzik Okulu tarih öğretmeni Bayan Afet İnan, söz almış ve Türk tarihinin eskiliğini, Türk ulusunun kurduğu büyük uygarlıkları konu alan bir konuşma yapmıştır. Konuşmanın ardından kırk imzalı bir önerge verilmiştir. Böylece 'sarı ırk hikayesinin' yarattığı etki sonucunda bu yargıyı ortadan kaldırmak için geceli gündüzlü iki sene çalışan Atatürk, Afet İnan ve çevresi, meselenin devlet düzeyinde çözümünden yana tavır almışlardır. Aslında Türk tarihi ciddi anlamda bu toplantıyla, devletin en önemli sorunu olduğunu göstermiştir. Bu önergede, "Türk tarihini ve medeniyetini ilmi bir surette tetkik etmek için daimi bir heyetin teşkiline karar verilmesi ve bu heyetin azasını seçmek yetkisinin merkez heyetine bırakılması" teklif edilmiştir.¹⁹⁵ Daha sonra önerge yasa encümenine sevk edilmiştir. İkinci oturumda okunan yasa encümeninin raporunda, Türk Ocakları Yasası'nın 84. maddesine şöyle bir hüküm eklenmesi önerilmiştir: "*Merkez heyeti, Türk tarihi ve medeniyetini ilmi bir surette tetkik ve tettebbu eylemek vazifesiyle mükellef olmak üzere bir Türk Tarih Tetkik Heyeti teşkil eder*"¹⁹⁶ Böylece Türk Tarih Kurumu'nun çekirdeği olan Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti, Türk Ocakları Yasası'nın bu maddesi gereğince kurulmuştur.¹⁹⁷

Bu heyetin ilk üyeleri şöyledir:

" Afet (İnan), Tefik (Bıyıklıoğlu), Vasıf (Çınar), Yusuf (Akçura), Samih (Rıfat), Halil Ethem (Eldem), Yusuf Ziya (Özer), Sadri Maksudi (Arsal), Dr. Reşit Galip, Reşit Safer (Atabinen), İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), Ragıp Hulusi (Özden), Mükrimin Halil (Yinanç), Zakir (Kadiri), Hamit Zübeyir (Koşay), Mesaroş."¹⁹⁸

Türk Tarih Heyeti, Afet İnan'ın belirlemesine göre ilk toplandığı 4 Haziran 1930'dan, Türk Ocakları'nın VII. Kurultay'ında kararını verdiği 29 Mart 1931 tarihine kadar sekiz resmi toplantı yapmıştır.¹⁹⁹

¹⁹⁴ İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ...1968.**, s. 194.

¹⁹⁵ Afet İnan, "Türk Tarih Kurumunun Kuruluşuna Dair", **Bellekten**, C.XI (1947), s. 173; Çoker, **a.g.e.**, s. 2.

¹⁹⁶ Afet İnan, "Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında", **Bellekten**, C. XXXV S:140, Ankara, TTK Yay., 1971, s. 523.

¹⁹⁷ İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar...1968**, s. 193-198.

¹⁹⁸ İnan, **Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında**, s.523.

¹⁹⁹ Çoker, **a.g.e.**, s.4.

Nisan 1931, Cumhurbaşkanı Atatürk, Türk Tarihi Heyeti'nin bir cemiyet haline gelmesi için hazırlanan tüzüğü okuyarak fikirlerini telkin etmekte “ *Müstakil ilmi bir Kurum olarak çalışacaksınız*” ve buna ilaveten “ *bu teşekkülün istikbali ise bir ilim Akademisi olmaktır*” demektedir.²⁰⁰ Aynı günlerde önemli bir kurumsal değişiklik gerçekleşir; Türk Ocakları'nın kapanması üzerine ‘Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti’nin türesel niteliği kalmamış olduğundan, Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti, kurucusu Atatürk’ün telkini ile (dernek olarak), tarihi görevine devam etme kararı alır. Daha önce heyetten ayrılmış bulunan üyeler Zakir Kadiri ve Mesaroş Bey’lerin yerine Hasan Cemil Çamlıbel ve Şemsettin Günaltay Bey’lerin katılımıyla oluşmuş bulunan on altı kişilik kurul, 12 Nisan 1931 tarihinde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’ni kurarak bir yönetim kurulu seçer. Atatürk Cemiyetin başkanı seçilir.²⁰¹ Kurum'un adı 3 Ekim 1935'te Türk Tarih Kurumu'na çevrilir.²⁰²

Kurulun imzalarıyla İçişleri Bakanlığı'na verilen aynı tarihli dilekçe ile o sırada yürürlükte olan Dernekler Kanunu'na göre Cemiyetin kuruluşu ihbar edilmiş ve tüzüğünün bir nüshası da verilmiştir. İçişleri Bakanlığı, dilekçeye verdiği 15 Nisan 1931 tarihli cevap yazısında “Ünvan ve maksadı tesisi yukarıda yazılı olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin nizamnamesi tevdi edilmiş olduğundan Cemiyetler Kanunu'na tevfikân işbu ilmühaber verildi.” demek suretiyle Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşu onaylanmıştır.²⁰³ İlk sekreterliğine Uluğ İğdemir tayin edilmiştir.²⁰⁴

On iki maddeden oluşan Cemiyet tüzüğünün birinci maddesinde “Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin yüksek himayeleri altında ve Ankara şehrinde “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti” adlı ilmi bir cemiyet kurulmuştur.” Hükmü yer almakta, yapacağı çalışmalar ise, dördüncü maddede aşağıdaki şekilde özetlenmekte idi.

---

²⁰⁰ İnan, **Tarihten Bugüne**, s.95.

²⁰¹ Hakimiyet-i Milliye, Gazete, 12 Mayıs 1931, s. 1; Cumhuriyet, Gazete, 22 Mayıs 1931, s. 4; 4 Haziran 1931, s. 3.; Arzu Yüzer, “Atatürk Döneminde Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Çalışmalar (1931-1938)”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniv Türkiyat Araştırmaları Enst., 2006, s.49.

²⁰² (Çevrimiçi) <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sss&SssNo=13>, 10.12.2011.

²⁰³ Çoker, **a.g.e.**, s.5-6.

²⁰⁴ İnan, **Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında**, s. 524.

“Türk Tarih Tetkik Cemiyeti maksadına ermek için aşağıdaki vasıtaları kullanır:

- Toplanıp ilmi müzakerelerde bulunmak,
- Türk tarihinin menbalarını araştırıp bastırmak,
- Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak vesika ve malzemeyi elde etmek için icabeden yerlere taharri ve keşif heyetleri göndermek,
- Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin mesaisinin semresini her türlü yollarla neşre çalışmak.”²⁰⁵

“5. Madde- Kurum, Dernekler Kanunu’nun 6., 10., 11., 24. maddeleri hükümlerine uymak kaydı ile yurt içinde ve yurt dışında yabancı bilim kurumları ile araştırma ve yayın konusunda işbirliği yapabilir. Kurum yerli ve yabancı bilimsel kuruluşlara üye olabilir. Bunlara temsilci gönderebilir ve kongrelere katılabilir...”²⁰⁶

Bu madde Cemiyetin Türk tarihinin araştırılmasında yabancı araştırmacılardan da yararlanma isteğinde olduğunun göstergesidir.

Atatürk, “ *Bir milletin medeniyeti dendiği zaman hars namı altında saydığımız üç nevi faaliyet muhassalasından hariç ve başka bir şey olmayacağını zannederim. Şüphesiz her insan cemiyetinin harsı, yani medeniyet derecesi bir olmaz. Bu farklar devlet, fikir, iktisadi hayatların her birinde ayrı ayrı göze çarptığı gibi bu fark üçünün muhassalası üzerinde de görünür. Mühim olan muhassalalar üzerindeki farktır. Yüksek bir hars, onun sahibi olan millette kalmaz, diğer milletlere de tesirini gösterir, büyük kıt’alara şamil olur. Belki bu itibarla olacak bazı milletler yüksek ve şamil harsa medeniyet diyorlar.*” İşte bu fikrin tatbikatı olarak TürkTarih Kurumu çalışma programının ilk planlarında “Türklerin medeniyete hizmetleri “ diye geniş bir çalışma programı tespit edilmiş, üyeler ve üye olmayanlar arasında bir iş bölümü yapılmıştır.²⁰⁷

Türk Tarih Tezi’nin sistematik bir şekile geliştirilmesini sağlayan Türk Tarih Kurumu’nun kurulmasıyla tarih çalışmaları hız kazanmış, gezici bir hal almıştır. Çankaya’da, Yalova’da, Dolmabahçe’de, vapurda, trende kısacası Atatürk’ün çalışmak için vakit bulduğu her yerde toplantılar yapılmıştır.²⁰⁸

---

²⁰⁵ Çoker, a.g.e. 1983, s.6.

²⁰⁶ Ulug İğdemir, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, Ankara, TTK Yay., 1973, s. 37.

²⁰⁷ İnan, **Tarihten Bugüne**, s.96.

²⁰⁸ Afet İnan, Enver Ziya Karal, **Atatürk Hakkında Konferanslar**, Ankara, TTK Yay., 1946, s.60.

Atatürk, kendinden evvel gelen bazı devlet adamları gibi ilmi çalışmaların yalnız hamisi değildir. Onun bizzat tarih, arkeoloji ve dil çalışmalarında canlı ve faal payı olmuş ve geçmişin meydana çıkarılmasında büyük bir heyecanla çalışmıştır.²⁰⁹ O'na göre “ Türk kabiliyet ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça, bütün Türk çocukları kendileri için lazım gelen hamle kaynağını o tarihte bulabilecektir. Bu tarihten Türk çocukları istiklal fikrini kazanacaklar, o büyük başarıları düşünecekler, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve bu kabiliyetle kimseye boyun eğmeyeceklerdir.”²¹⁰

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşundan sonra ilk işi liseler için dört ciltlik tarih kitaplarının hazırlanması olmuş, bu dev eser Atatürk'ün çalışmaları sürekli izlemesiyle kısa bir zamanda tamamlanarak Milli Eğitim Bakanlığı'na bastırılmıştır. Bunu ortaokullar ve ilkokullar için hazırlanan tarih kitapları izlemiştir. Bu arada 2-11 Temmuz 1932 tarihlerinde toplanan I.Türk Tarih Kongresi'nin asıl amacı, bu kitaplarda yerini bulan yeni tarih görüşünün ve tarih öğretiminde tutulacak yolun öğretmenlere ve kamuoyuna anlatılmasıdır. Atatürk önce 14 Şubat 1932 tarihli emriyle, tarih öğretmenlerine Temmuz ayında bir kurs düzenlenmesini istemiş, Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılarak düzenlenen “Tarih Öğretmenleri Kursu” sonradan “I. Türk Tarih Kongresi” adını almıştır.²¹¹

Kongre esnasında tüm tartışmalar 4 ana başlık etrafında toplanmıştır:

1. Tarih öncesi ve tarih dönemlerine ait kaynakların kullanımı meselesi,
2. Türk dilleri üzerinde tartışma,
3. Orta Asya'dan geniş çaplı bir göçe yol açan coğrafi ve doğal değişikliklerin tartışılması,
4. Aynı yıl basılan ders kitapları üzerine tartışma.²¹²

Bu aşamada Türk Tarih Kurumu'nu bekleyen bir başka görev, “Türk Tarihinin Ana Hatları” adlı kitabın son incelemesinin yapılması ve eldeki belgelere göre

---

²⁰⁹ Kurt Bittel, “Atatürk ve İlköz Tarih Araştırmaları”, **Bellekten**, Nisan C:III, S:10, Ankara, TTK Yay., 1939, s.205.

²¹⁰ **Genelkurmay Başkanlığı Atatürkçülük-Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri**, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Neşriyatı, 1982, s.8.

²¹¹ Çoker, **a.g.e.**,s.6.

²¹² Bayındır, **a.g.t.**, s.232.

yeniden yazılmasıdır. Bu çalışmalarda önce eserin taslağı hazırlanmış ve 8 ana bölümden oluşan konuların kimler tarafından kaleme alınacağı ve çalışmada izlenecek metot karara bağlanmıştır.²¹³

I. Türk Tarih Kongresi'nde resmi tez açısından: Osmanlı öncesi dönemlere dayanılarak sağlam bir milli bilinç oluşturmak ve bu bilincin arkeoloji bilimi sayesinde doğa yasalarına dayandırılması önemsenmiştir. Çağdaş Türk tarih yazıcılığının başladığı bu dönemde sorunlara çözüm bulabilmek adına önemli yerde bulunan 1932 ve 1937 Türk Tarih Kongreleri, Türk Tarih Tezi'nin üstünlüğünü ilan ettiği kongreler olmuştur. 1932'de yapılan ilk kongrede oluşan Türk Tarih Tezi 1937'deki İkinci kongrede çoğunluk tarafından benimsenmiştir.²¹⁴

Kurum, ilk kez kendi imkanlarıyla 22 Ağustos 1935 tarihinde Alacahöyük kazılarını başlatmış, bunu Trakya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yapılan yirmi iki kazı ve arkeolojik araştırmalar izlemiştir. Kurum yayınlarının V. Dizisi "Kazı Raporları ve Bunlarla İlgili Araştırmalar"a ayrılmış olup bu dizide 1982 yılı sonuna kadar kırk iki eser yayınlanmış bulunmaktadır. Kazı sonuçlarına dair Belleten'de yayınlanmış olan periyodik özet raporlar bunun dışındadır.²¹⁵

Tarih kongrelerine temel teşkil eden bu birinci kongrenin ardından , İkinci Türk Tarih Kongresi de Atatürk döneminde yapılmıştır. 20-25 Eylül 1937 günleri arasında yapılan İkinci Türk Tarih Kongresi yine Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmıştır. Altı gün süren kongreye ilk defa yabancı bilim adamları da katılmıştır. Kongre döneminde Türk Tarih Kurumu'nun programı da netleştirilmiş ve program Atatürk tarafından kurum başkanı Hasan Cemil Çambel ile Afet İnan'a dikte ettirilmiştir. Bütün bu çalışmalar, dilde olduğu gibi tarih alanında yurt çapında bir seferberlik başlatmak için yapılmıştır. Çünkü Atatürk milliyetçiliğin bir uzantısı olarak gördüğü tarih alanında gereken ilmi çalışmaları başlatarak, Türk milletine kendi benliğini ve kimliğini tanıtmak istemiştir. Böylelikle dünyanın Türk milletine olan bakış açısının değiştirilmesi ve milletin içinde bulunduğu kompleksten kurtarılması hedeflenmiştir. Kongrenin bir özelliği de Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen Türk Tarihi ve Eski Eserleri Sergisi olmuştur. Serginin amacını U. İğdemir şöyle izah etmiştir: "*Türklerin*

---

²¹³ Çoker, a.g.e., s.6.

²¹⁴ Büşra Ersanlı Behar, *İktidar ve Tarih- Türkiye'de Resmi Tarih Tezi'nin Oluşumu (1929-1937)*, İstanbul, Afa Yay., 1996, s. 11-15.

²¹⁵ Çoker, a.g.e.,s.7.

cihan tarihi çerçevesi içindeki kültür inkişafını tecessüm ettirmek, bilhassa beşer kültürünün umumi inkişafında Türk milletinin oynadığı ilk kültür yaratıcılığı ve ilk kültür liderliği rolünü şekillendirmek.” Nitekim Saray’ın Muayede Salonu ‘nda açılan sergide, her devri yansıtan eserler, çeşitli seksiyonlarda sergilenmiştir.²¹⁶

Atatürk tarafından çizilmiş ve saptanmış olan Türk Tarih Kurumu’nun araştırma alanı Genel Türk Tarihi ile Türkiye Tarihi’nin çeşitli dallarından başka Antropoloji, Arkeoloji ve Prehistorya bilimlerini de kapsamaktaydı. Alanın bu kadar geniş tutulması kuşku yok ki nedensiz değildir. Ulusal tarihin oluşturulmasında ona yardımcı Arkeoloji bilimi varlık kanıtlama aracı olmuştur. Bunun için Antropoloji, ve Prehistorya bilimleri ile birlikte çalışılmıştır. Bu bilimlerin adları ise Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarına kadar duyulmamıştı.²¹⁷

Atatürk 1937 yılında, T.B.M.M.’nin V. devre 3. toplantı yılını açış nutkunun bir bölümünde, *“Türk Tarih ve Dil Kurumlarının, Türk Milli varlığını aydınlatan çok kıymetli ve önemli birer ilim kurumu mahiyetini aldığını görmek, hepimizi sevindirici bir hadisedir... Tarih Kurumu yaptığı kongre, kurduğu sergi, yurt içindeki hafirlerin ortaya çıkardığı eserlerle şimdiden bütün ilim dünyasına kültürel vazifesini ifaya başlamış bulunuyor.”* sözleriyle Türk Tarih Kurumu’na verdiği önemi vurgulamıştır.²¹⁸

1938 yılına kadar kurum çalışmalarını Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi* anlayışının öngördüğü yolda devam ettirmiştir. Ancak, Türk Tarih Kurumu, tarih çalışmalarını Atatürk önderliğinde fazla uzun sürdürememiştir. Üç yıl sonra

---

²¹⁶ Bayındır, **a.g.t.**,s.235-239.

²¹⁷ Enver Ziya Karal, “8. Türk Tarih Kongresi Açılış Söylevi”, **8.Türk Tarih kongresi 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler**, C:1, Ankara, TTK Yay., 1979, s.6-7.

²¹⁸ Gerçek, **a.g.e.**, s.166

* Güneş Dil Kuramında, ilk sözcüklerin ve genel kavramların güneşten kaynaklandığı varsayıyordu. Dillerin doğuşunun duygusal haykırıslara dayandığı, en doğal haykırışın “Ağ!”olduğu ve bunun da güneş anlamına geldiği kabul ediliyordu. Böyle bir kuramın öne sürülmesinde güdülen amaç, Türk devriminin dile de yansımaları bir türlü kabul edemeyen çevrelerce ileri sürüldüğü gibi Türkçeyi özleştirmekten vazgeçmek olmayıp Türk Tarih Tezi’ne koşut olarak bir dil teorisi / kuramı belirlemek idi. Atatürk’ün buradaki amacı şöyle özetlenebilir: Türkçe, Türk uygarlığı ve kültürü kadar eski ve ana bir dildir. Türk dili, taş ve maden devirlerinde kültür sözcüklerini göçlerle yeryüzündeki dillere yayan eski ve büyük kültür dilidir. (Çevrimiçi)<http://www.dildernegi.org.tr/TR/BelgeGoster.aspx> 10.12.2011.

Atatürk'ün vefatı Türk tarihi alanında önemli çalışmalarının gerçekleşmesi işini sonraki yıllara devretmiştir.²¹⁹

Kuruluşundan başlayarak çalışmalarını eski Türk Ocağı Halkevleri binasında sürdüren kurum, 1940 yılı sonlarında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ayrılan bir bölüme geçmiştir. Ancak her gün zenginleşen kütüphanesi, çalışmaları ve gelişen basımevi dolayısıyla bu yer yetersiz kalmış, 12 Kasım 1967 günü, projesi Turgut Cansever tarafından çizilen bugünkü modern binasına taşınmıştır. 1931 yılındaki kuruluş gayesi olan Türk ve Türkiye tarihini ve bunlarla ilgili konuları, Türklerin medeniyete hizmetlerini ilmi yoldan incelemek, araştırmak, tanıtmak, yaymak ve yayınlar yapmak, bunlara dayanarak da Türk tarihini ve Türkiye tarihini yazmak konusunda çalışmalarını günümüze kadar sürdürmüş, yayınlarını XXXI dizide toplamıştır. Bunlar içerisinde Tıpkı basımlar, Türk Tarihinin Kaynakları, Kazı Raporları, Kongre Yayınları, Dünya Tarihi, Arşiv Belgeleri, Osmanlı Kronikleri, Halk İçin Tarih Yayınları, Türkçeleştirilmiş Osmanlı Metinleri, Kongre Yayınları, Atatürk ve Yeni Türkiye dizileri sayılabilir. Bütün bu dizilerde başlangıçtan bu yana, dergiler dahil toplam 1400'e yakın eser yayınlanmıştır. Belgeler dergisinin ise 35. sayısı basılmıştır. Tarih Yıllığı'nın ise yayın hazırlıkları bitmek üzeredir. 1937 yılından bu yana yayımlanan Belleten dergisinin Aralık 2010 itibariyle 271. sayısı çıkmıştır.²²⁰ Derginin adını bizzat Atatürk'ün kendisi koymuştur. Bu isim aranırken "Bülten" kelimesinin anlamı araştırılmış ve araştırmalar sonucunda derginin adının anlam ve fonetik bakımından Türkçeye en yakın hali oluşturulmuş ve "Belleten" adı uygun görülmüştür.²²¹

T.T.K., o sırada yürürlükte bulunan 3 Ağustos 1325 (1909) tarihli Cemiyetler Kanunu hükümlerine göre bir Cemiyet (Dernek) olarak kurulması öngörülmüştü. Bu kanunun 28 Haziran 1938 tarihli ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu ile kaldırılması ve mevcut cemiyetlerin yeni kanunun koyduğu esaslara göre tüzüklerini değiştirmeleri gerektiği , geçici maddelerinde belirtilmesi dolayısıyla yeni bir tüzük düzenlenerek İçişleri Bakanlığı'na sunulmuş ve 25 Mayıs 1940 tarihinde yürürlüğe

---

²¹⁹ Yüzer, a.g.t., s 51.

²²⁰ (Çevrimiçi) <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=1>, 08.05.2011.

²²¹ Uluğ İğdemir,"Atatürk ve Belleten", **Belleten**, C:III, S:10, Ankara, TTK Yay., 1939, s.355-356.

girmiştir. Bu ikinci tüzükte Reiscumhur İsmet İnönü'nün yüksek koruyuculuğu altında kurumun konusu ve amacı aynı kalmıştır.²²²

T.T.K., giderek artan arkeolojik çalışmalarını daha sistemli ve verimli bir şekilde sokmak amacıyla şubat 1948'de bir "Arkeoloji ve Prehistorya" seksiyonu kurmuştur.²²³

Türk Tarih Kurumu 11.08.1983 tarihli 2876 sayılı yasayla Türkiye Cumhuriyeti Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bünyesine dahil edilmiştir. Türk Tarih Kurumu bu dönemden itibaren de ilk kuruluş amaçları doğrultusunda çalışmalarına devam etmiş ve etmektedir.²²⁴

1.4. Atatürk ve Arkeoloji

Medeniyetler evrenseldir; onlar insanlığın eseridir. Her sistemin asıl dayanağı insandır, insan unsurudur. Arkeoloji eserleri de insanın beyninde oluşmuş, elinden çıkmıştır. Atatürkçü felsefeyi değerlendirmede mevcut en sağlam, değişmeyen ölçü ilim olduğuna göre, herşeyi incelemek zorundayız bu memleketin sahipleri, memleketlerinin tarihini, sanatını, bilim metotları ile incelemek zorundadır. Hangi medeniyet olursa olsun, bu topraklar üstünde yaşamış, gelişmiş ve sonunda topraklar altında kalmış medeniyetleri incelemek, vatanın sahipleri tarafından tanınması demektir. Bu görüşe sahip olan Atatürk arkeolojiiyi tarihin yanında, ona paralel olarak ele almış ve arkeolojiiyi tarihin labaratuvarı olarak benimsemiştir.²²⁵

"Tarih araştırmalarında arkeoloji ve antropoloji başta gelir, tarih bu bilimlerin çıkardığı belgelere dayandıkça sağlam temelli olur". "Çağdaş uygarlığı anlayabilmek, kavrayabilmek, dünyadaki eski uygarlıkları, insanlığın ilk uygarlıklarını doğru tanıyabilmekle mümkündür"²²⁶ diyen Atatürk, arkeolojinin tarih, yurdunun da arkeoloji için bitmez tükenmez bir kaynak olduğunu bilmiştir. Bu nedenle o, Türk toprakları altında yatan kültür hazinelerinin Türk arkeologları

---

²²² Çoker, a.g.e. s.201.

²²³ Gerçek, a.g.e., s.167.

²²⁴ (Çevrimiçi) <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=23>,08.05.2011.

²²⁵ Özgüç, a.g.m., s.114

²²⁶ Afet İnan, **M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, Ankara, Altınok Matbaası,1969.

tarafından çıkarılması ve halk tarafından değerlerinin bilenerек korunmaları için çeşitli imkanlar hazırlamıştır.²²⁷

Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden, Büyük Taaruz'dan hemen sonra Yunanlılar İzmir'i yakıp yıkarak kaçarken Amerikan Konsolosu, İzmir Lisesi ambarında korunan Sard Kazısı eserlerini elli altı sandık içinde New York Metropolitan Müzesi'ne göndermişti. Atatürk'ün emri ve Müze Müdürü Halil Ethem'in çabalarıyla, kaçırılan eserlerin 1924 yılı Haziran'ında elli üç sandık olarak geri alınması, tarihi eser korumacılığının daha o yıllarda uluslar arası düzeyde olduğu göstermektedir.²²⁸

Atatürk, tarihe kaynak olacak belgelerin müzeler, kütüphaneler ve arşivlerde toplanması lüzumunu çok önce düşünmüş ve 1920 yılında ilk açılan T.B.M.M. programında yer aldırıldığı bir kültür müdürlüğünü Ankara'da kurdu muştur. Bu müdürlüğün görevi, her türlü kültür eserinin, belgelerinin toplattırılması, müze, kütüphane ve arşivlerde korunmaya alınması, onların bilimsel yönden değerlendirilmesi, depolanmış arkeolojik eserler için yeni müzelerin açtırılması, eski müzelerin çağdaşlaştırılması idi.²²⁹

Atatürk, Cumhuriyetin ilanından altı ay gibi kısa bir süre sonra, yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun kültür ve tarih hazinelerini içinde saklayan Topkapı Sarayı'nın müze olmasını emretmiş ve her İstanbul'a gelişinde çalışmalarını izlemek için Saray'a gitmiştir.²³⁰

Türkiye'de yapılacak pek çok işler, parasal zorluklar varken beş yüz yıldan beri cami olarak kullanılan Ayasofya'yı siyasal bir düşünceye kapılmaksızın, Atatürk'ün tamir ve restore ettirip, Bizans eserleri müzesi olarak açtırması, dünyada büyük yankı yaratmıştır. Türkiye'deki din kurumları olan tekkeler, türbeler, zaviyeler kapatılıp içlerindeki değerli eşyalar müzeler için toplattırılırken büyük düşünür ve din adamı

---

²²⁷ Muazzez İlmiye Çığ, "Atatürk ve Türkiye'de Arkeoloji", **Erdem**, C:9, S:26, Ankara, TTK Yay., 1996, s.624.

²²⁸ Erbay, **a.g.e.**,s. 169.

²²⁹ Kazım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, İstanbul, Ak yayınları, 1968, s.15.

²³⁰ Kemal Çığ, "Topkapı Sarayı Müzesi", **Türkiyemiz 50. Yıl Özel Sayısı, Aylık Sanat Dergisi**, İstanbul, AkbankYay., 1972, s.21-29.

Mevlana'nın Konya'daki dergahı ve türbesini müze olarak açtırması, Atatürk'ün yüksek karakterine başka bir örnektir.²³¹

Çeşitli yerlere dağılmış sanat eserlerinin biraraya toplanması için İstanbul'da açılan Resim ve Heykel Müzesi, Ankara'da Etnoğrafya Müzesi, bugün Anadolu Medeniyetleri Müzesi adını alan Hitit Müzesi hep Atatürk'ün direktifleriyle meydana gelen müzelerdir.²³²

Atatürk, her gittiği yerde, eski eserleri, varsa müzeyi görmüştür. Antalya'da Aspendos Tiyatrosu'na gittiğinde, tiyatronun restore edilerek aynı amaçla kullanılmasını istemesi, o günün Türkiye'sinde olağanüstü bir düşünce idi. Dünyaca ünlü iki Konsül'ün toplandığı İznik (Nikala) şehri surlarında, daha sonra çıkarılan dördüncü bir kapı olması gerektiğini; Türklere ait eserlerin restorasyonu konuşulduğunda, asıl şehrin toprak altında olduğunu söyleyerek kazı önermesi, Bergama'da (Pergamon) Almanlar tarafından yapılan kazıya büyük bir heyetle giderek, vaktinin çok kısıtlı olmasına rağmen bulunan eserleri ve meydana çıkarılan Asklepiyon'u büyük bir ilgiyle incelemesi Atatürk'ün eski eserlere ve arkeolojiye verdiği önemin ayrıca kanıtlarıdır.²³³

Atatürk, genel olarak müzelere ve eski eserlere önem vermekle beraber 1930 yılından sonra bu konulara daha fazla ağırlık verme imkanını bulmuştur.²³⁴ Atatürk, bu konudaki ilk yaklaşımını, 1931 yılında Adana ve Konya'ya yaptığı geziler sonrasında ortaya koymuştur. 17 Şubat'ta Adana Müzesi'ni gezdikten sonra 18 Şubat günü Konya'ya geçen Gazi Mustafa Kemal, Konya'da yaptığı bazı incelemeler sonunda da Başbakan İsmet Paşa'ya müzeler, eski sanat ve medeniyet eserleri hakkında acele bir telgraf çekmiştir.²³⁵

Atatürk, 20 Şubat 1931 tarihindeki telgrafta şunları dile getirir:

“ İstanbul'dan başka Bursa, İzmir, Antalya, Adana, ve Konya'da mevcut müzeleri gördüm. Bunlarda şimdiye kadar bulunabilen bazı eserler muhafaza olunmakta ve kısmen de ecnebi mütehassısların yardımı ile tasnif edilmektedir. Ancak memleketimizin, hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta

²³¹ Çığ, *Atatürk ve Türkiye'de...*, s.623-624.

²³² *A.e.*, s.624.

²³³ Çığ, *Atatürk ve Türkiye'de...*, s.626.

²³⁴ Gerçek, *a.g.e.*, s.152.

²³⁵ Çığ, *Atatürk ve Türkiye'de...*, s.624-625.

olan kadim medeniyet eserlerinin ileride tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan abidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerinde ve hafriyat işlerinde kullanılmak arkeoloji mütehassıslarına kat'i lüzum vardır. Bunun için Maarifçe harice tahsile gönderilecek talebeden bir kısmının bu şubeye tahsisi muvafık olacağı fikrindeyim.

Konya'da asırlarca devam etmiş ihmaller sebebiyle büyük bir harabi içinde bulunmalarına rağmen sekiz asır evvelki Türk medeniyetinin hakiki şaheserleri kıymetli bazı mebani vardır. Bunlardan bilhassa Karatay Medresesi, Alâeddin Camii, Sahip-Ata Medrese, Cami ve Türbesi, Sırçalı Mescid ve İnce Minare, derhal ve müstacelen tamire muhtaç bir haldedir. Bu tamirin gecikmesi, bu abidelerin kamilen indirasını mucip olacağından evvela asker işgalinde bulunanların tahliyesinin ve kaffesinin mütehassıs zevat nezaretiyle tamirin temin buyrulmasını rica ederim"²³⁶

Atatürk daha o günlerde ülkede arkeoloji mütehassıslarına ihtiyaç olduğunu tesbit ettiğini ve aynı günlerde arkeoloji eğitimiyle yakından ilgilenecek, bu dallarda eğitim almak üzere gençlerin hemen yurt dışına gönderilmesini istediğini görüyoruz. Nitekim Dr. Reşit Galip'in Maarif Vekilliği döneminde, Eski Çağ ve arkeoloji dallarında eğitim almak için çok sayıda genç Avrupa'ya gönderilmiştir. Onun arkeoloji ilmine verdiği önemi, 1931 yılında yayınlanmaya başlayan Revue Hitite et Asianque* isimli mecmuaya yaptığı mali destek ile de örneklemek mümkündür.²³⁷

²³⁶ **Atatürk'ün Tamim , Telgraf ve Beyannameleri**,C: 1-4, Ankara, TTK, 1991, s.603.

* Atatürk, 1932 yılında "Hitit ve Asianik Araştırmalar Derneği" tarafından Fransa'da yayınlanmaya başlayan "Revue Hittite et Asianique" isimli derginin sponsoru olarak yayınlanmasını sağlar. Hititlerin dili, kökeni ve tarihi üzerine ayrıntılı çalışmalara imza atan "Revue Hittite et Asianique" yayın kurulu, her sayının giriş sayfasında, Atatürk'ü, verdiği destekten dolayı "Sous Le Haut Patronage De – S. Exc. GAZI MOUSTAPHA KEMAL – President de la Republique Turque" sözleriyle onurlandırır. Bu şekilde derginin sponsoru olduğu vurgulanır. Derneğin kuruluş amacı ve derginin yayınlanmasının amacını içeren bir yazıya Mustafa Kemal Atatürk cevaben şöyle demiştir. "Hitit ve Asianik Araştırmalar Derneği'nce takip edilen amaç, ülkemizin ve halkımızın uzak geçmişini aydınlatılmasına katkıda bulunma yolunda bize de harcanan çabalara uygunluk gösterdiği nispette bizim için memnuniyet vericidir. 1938 yılında yayınlanan "Fasikül 33-40 Kitap 5" 41.-42. sayfalarda Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu Arkeolojisine ve Hitit çalışmalarına verdiği desteği anlatan bir yazı kaleme alınarak, ölümünden duyulan üzüntü belirtilir. Atatürk'ün "arkeoloji seferberliği" olarak gördüğü bu çalışmalarını milli bir görev olarak tanımladığı, İsmet İnönü'ye ise bu yayını desteklemesini bir miras olarak bıraktığı bilinir., (Çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/id/25184833/#storyContinued>, 21.05.2011.

²³⁷ Bayındır , a.g.t., s.245.

Atatürk arkeolojiyi Türk Tarih Kurumu'nun tarih araştırmalarından hiçbir zaman ayırmamış, beraber yürümesinin sağlanması için daima telkinde bulunmuştur. Bunu daha kuvvetli bir esasa bağlanması için Atatürk, Türk Tarih Kurumu'nun tüzüğüne, "*Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak vesaik ve malzemeyi elde etmek için icab eden yerlere taharri, hafr ve keşif heyetleri göndermek*" hükmünü yani dördüncü maddenin "C" fıkrasını ilave ettirmiştir. Bununla Türk Tarih Kurumu'na tarih araştırmaları yanında, kazı yapma görevi de bizzat Atatürk tarafından verilmiş oluyordu.²³⁸ Atatürk Tarih Kurumu'nun çalışmalarını hızlandırmak için tarihçiler yanında devletin, aydınların, halkın yardımcı olabileceğini düşünmüş, buna göre bir program hazırlatmıştır. Bu program özet olarak şöyle idi:

- Bütün tarihi belgelerin ve eserlerin bulunarak korunması,
- Açıkta bulunan kültür eserlerinin devlet tarafından korunmaya alınması,
- Halkın bunlara sahip çıkması için çeşitli kurumlar tarafından popöler yayınlar ve propagandalar yapılması,
- Memleket içindeki ve dışındaki müze ve kütüphanelerde bulunan eserlerin kopyalarının yaptırılması,
- Belirli şehirlerde, belirli çağ ve kültürlerle ait müzelerin açılması,
- Yabancı bilim adamları ve kurumlarla işbirliği yapılması,
- Arkeolojik ve antropöjik araştırmalar ve kazılar yapmak için memleket içinde ve dışındaki mühim buluntu yerlerine uzmanlar gönderilmesi,
- İmkanlara göre küçük çapta kazılara başlanması,
- Bütün bunların yapılabilmesi için hükümet otoritelerini yardımcı olması.²³⁹

Her ulusun bir prehistoryası, protohistoryası olduğundan Atatürk, yurdun tetkikine en eskiden, ilk kaynaktan başlanmasını öngörmüştür.. Yurdun sahibi olmak, onu tanımakla mümkündü; orada ömrünü tamamlamış uygarlıkların en eskisinden günümüze kadar süregelen zincirin halkalarını, birbirine bağlantılı olarak tetkik etmek gerekmektedir. Bu berrak amaç üniversiter zihniyetin uygulamaya yansımış en belirgin örneğidir. Atatürk'te esas amaç uygarlıktı; en çok en ileri ölkelerde gelişmiş bir bilim dalı olan arkeoloji, Cumhuriyet döneminde üniversitelerimizde en çok gelişen bilim dallarından biri olmuştur.²⁴⁰

²³⁸ Özgüç, a.g.m., .s.114.

²³⁹ Uluğ İğdemir, **Yılların İçinden**, Ankara, TTK Yay.,1976, s.211-12.

²⁴⁰ Özgüç, a.g.m., s. 115-116.

Devrimlerde arkeolojiye nasıl bir yer verildiği özellikle Türk Tarih Kurumu'nun 1932'de Atatürk'ün hazırladığı programa, kurum tarafından kazılar yapılacağı ve yetenekli öğrenciler ve genç akademisyenlerin yurtdışındaki özellikle Alman üniversitelere gönderileceği yazılmıştı. Ekrem Akurgal, Sedat Alp, Afif Erzen ve daha başkaları bu kültür politikalarının temsilcileridir ve yabancı bilimcilerin Türk üniversitelerinde görevlendirilmesi ile Türkiye'de unutulmaz bir şekilde karşılanması henüz genç Cumhuriyette arkeolojinin, sanat tarihinin yanısıra Eski Doğu bilimlerinin ilk kez parlak bir gelişme göstermelerini sağladı.²⁴¹

Kazı bir uzmanlık işi olduğuna göre, bunu idare edecek hafirleri de yetiştirmek gerekli idi. Bu ihtiyaç, bu işleri görececek olan uzmanların bilim müesseselerinden yetişmesi gereği fikrini Atatürk'te hakim kılmıştı. Bu, Atatürk'ün arkeolojiyi ve arkeolojik kazıların, bilimsel, metotlu anlamda başlatılması arzusunun, kesin olarak uygulanmaya konulması ile sonuçlanmıştır. Atatürk bu işlerin bir meslek haline dönüşebilmesi için uzman yetiştirilmesini bilim müesseselerinin kurulmasını zorunlu görmüştür.²⁴²

Atatürk'ün arkeolojiye böylesine önem vermesinin nedeni sadece, ilmi gayesine bağlanmamalı, onun vatanseverlik duygularında da aranmalıdır. Pek haklı olarak Üniversite reformundan sonra arkeoloji disiplini idare edecek beyinleri yetiştirme görevi üniversitelerimize verilmiştir. T.T.K'nun Atatürk tarafından kurulmasına esas teşkil eden bilimsel nedenlerin başında geleni arkeolojinin yani yurt topraklarının altının da bu bilim dalında yetişmiş uzmanların araştırması özlemi gelmektedir. Türk Tarih Kurumu yıllar boyu bu mirasın sahipliğini yapmaktadır.²⁴³

Atatürk'ün 15 yıllık Cumhurbaşkanlığı süresince, ülkesini çağdaşlaştırmak için gerçekleştirdiği ancak yüzyıllara sığabilecek reformları arasında arkeolojiye de yer vermesi, Türk ve Türkiye tarihinde yeni ufuklar açmıştır. Binlerce yıldan beri birçok kültürün gelip geçtiği ve bir açık hava müzesi niteliğinde olan Türkiye topraklarında, hatta denizlerinde bugün, yalnız Türk arkeologlarının yürüttüğü veya yabancı bilim adamlarıyla beraber yapılan kazılar, sayılamayacak çokluktaki kültür buluntuları, bunları koruyacak hemen her ilde açılan çağdaş müzeler, bu müzelerdeki eserleri

---

²⁴¹ Harald Hauptmann, "İstanbul Şubesi" **Kayıp Zamanların Peşinde-Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 35.

²⁴² Özgüç, **a.g.m.**, s.114.

²⁴³ Özgüç, **a.g.m.**, s.115.

değerlendiren, belgeleri okuyan Türk uzmanları, dünya çapında yayınlar yapan, öğrenciler yetiştiren Türk arkeologları, bu çalışmaların arkasındaki Türk Tarih Kurumu, büyük restorasyonlar, hatta arkeolojiyi bir hobi olarak benimseyen aydınlar bile Atatürk'ün birer eseridir.²⁴⁴

---

²⁴⁴ Çığ, **Atatürk ve Türkiye'de.**, s.627.

2. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ (1923 – 1940) ARKEOLOJİ FAALİYETLERİ

2.1. Cumhuriyet Dönemi Arkeoloji

Cumhuriyet'in ilanından sonra Atatürk, arkeolojiye ve buna bağlı olarak kültür belgelerinin araştırılmasına, müzelerin çağdaş metotlara uygun olarak ele alınması konularına önem vermiş, böylece Osmanlı Devleti'nin son yıllarında başlayan kazılar ve müzecilikle ilgili çalışmaları Cumhuriyet Türkiye'sine aktarılmıştır. Bu dönemde arkeoloji çalışmalarına hız verilmiş ve Eski Çağ araştırmalarının bilimsel temelleri atılmıştır.²⁴⁵

3 Mayıs 1920'den 13 Aralık 1920'ye kadar Maarif Vekilliği görevi yapan Dr. Rıza Nur çok sınırlı bir kadro ve çok yetersiz bir bütçe ile Milli Mücadele'nin bu ilk çetin günlerinde milli eğitime, Türk kültürüne, sanatına ve tarihine milli bir temel ve ruh kazandırmayı başarmıştır.²⁴⁶ 3 Mayıs 1920 tarihinde Dr. Rıza Nur'un T.B.M.M.'nde okuduğu 1920 yılı İcra Vekilleri Heyeti (Hükümet) Programı'nın bir yerinde:”...bizde Milli ruhu artıracak tarihi eserleri, edebi ve sosyal içerikli eserleri uzmanlarına yazdırmak, Milli asarı atıkayı tescil ve muhafaza etmek...”ifadelerine yer verilerek, tarihi eserler ve korumacılık ilkelerine de önem verileceği vurgulanmıştır.²⁴⁷

Yeni kurulan Maarif Vekaleti beş ana daireden meydana gelmekte idi. Bu beş daireden biri de “Hars (Kültür İşleri) Müdürlüğü” idi. Bu daireden zaman zaman “Türk Asar-ı Atika Atıkası Müdürlüğü” şeklinde de söz edilmektedir. İlk Hars Müdürü Besim Atalay'dır.²⁴⁸

---

²⁴⁵ Yasemin Tümer Erdem, “ Atatürk Dönemi Arkeoloji Çalışmalarından Biri: Sultanahmet Kazısı” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 62, Cilt: XXI, Temmuz 2005, (Çevrimiçi)<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=1069>, 21.10.2011.

²⁴⁶ Gerçek, **a.g.e.**, s.137.

²⁴⁷ **A.e.**, s.138.

²⁴⁸ **A.e.**, s.139.

Milli kültürümüzü korumak ve gençlerimizi milli kültür çerçevesinde yetiştirmek amacıyla kurulan;

- . Eski eserleri korumak ve denetlemek,
- . Tarihi anıtları tespit etmek,
- . Türk etnoğrafyasına ait belgeleri toplamak,
- . Kütüphanelerimizi korumak,

gibi görevleri üstlenen Hars Müdürlüğü, 21.12.1925 ile 01.01.1929 tarihleri arasında Maarif Vekilliği yapan Mustafa Necati Bey zamanında, 1) Müzeler, 2) Kütüphaneler, 3) Güzel Sanatlar şubelerine ayrılmıştır. Bu üç birim, 1940'lı yıllarda genel müdürlük haline gelecek ve daha sonra kurulacak olan Kültür Bakanlığı'nın temelini oluşturacaktır.²⁴⁹

14 Ağustos 1923'de İstanbul Mebusu Fethi Bey'in başkanlığında kurulan V. İcra Vekilleri Heyeti'nin (Bakanlar Kurulu), aynı gün mecliste okunan programında kültür, eski eserler ve müzelerle ilgili; *"Milli Hars Teşkilatı'na özel önem verilecek, eğitim ve öğretimin esası milli harsa ve modern medeniyete dayalı olacaktır. Maarif vekalatindeki hars müdürlüğü genişletilerek ve eksikleri tamamlanarak çeşitli yerlerde incelemelere başlanılacak, uygun yerlerde milli müzeler oluşturulacak, milli eserlerin toplanmasına ve biraraya getirilmesine ve milli sanatların geliştirilmesine ve olgunlaştırılmasına çalışılacaktır."*...*"Maarif vekalatinin islahat ve icraatında takip edeceği ilmi esasları tespit vazifesiyle mükellef bir heyet-i ilmiyesi bulunacaktır."*²⁵⁰ şeklinde sözedilmekteydi.

O tarihlerde, Türkiye'de yalnız Asar-ı Atika adı altında bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzeleri ile Türk İslam Eserleri Müzesi, İzmir'de arkeolojik eserler için küçük bir müze ve bazı şehirlerde depolar vardı.²⁵¹ Fakat, binlerce yıldan beri pek çok uygarlığın gelip geçtiği, bitmez tükenmez bir kültür hazinesi olan Türkiye için bu müzeler yeterli değildi.²⁵²

Heyetin almış olduğu kararlar arasında; Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin yeniden gözden geçirilmesi, Milli bir müze kurulması ve ayrıca Etnoğrafya Müzesi'nin

---

²⁴⁹ A.e., s.147.

²⁵⁰ A.e., s.144.

²⁵¹ Çığ, *Atatürk ve Türkiye'de*, s.623.

²⁵² A.e.,s.623.

kurulması maddeleri de yer almaktaydı. Alınan kararlar doğrultusunda Etnoğrafya Müzesi'nin kuruluşu gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, ülkemizde bir milli müzenin kurulması hiçbir zaman mümkün olamamıştır.²⁵³ Bundan sonraki yıllarda, mecliste okunan hükümet programlarında, müzeciliğe ve tarihi eserlere pek fazla yer verilmemiştir.²⁵⁴

Ülkemizde Türk ve İslam eserlerinin sahibi durumunda olan Vakıflar Genel Müdürlüğü de Cumhuriyetin ilanından hemen sonra kurulan teşkilatlardan biridir. Siirt Milletvekili Halil Hulki Bey ve elli arkadaşı tarafından verilen yasa önerisi 3 Mart 1924 tarihinde T.B.M.M.'de görüşülerek, “Şeriyeye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılmasına dair kanun” kabul edilmiştir. Bu kanunun bir maddesinde “Evkaf, Millet işleri gerçek çıkarına uygun bir şekilde çözülmek üzere, bir genel müdürlük halinde şimdilik başvekaletle verilmiştir” hükmü yer almıştır. Tüm vakıf eserlerinin bağlı bulunduğu Vakıflar Genel Müdürlüğü, Başbakanlığa bağlı olarak böylece kurulmuştur.²⁵⁵

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, 1924'de T. Weigand tarafından yürütülen Didyma Apollon Tapınağı kazısı, 1925'de Maarif Vekaleti tarafından Ankara ve çevresindeki tümülüslerde hafriyat çalışmaları başlatılır. Sızma (Konya) kazısı David M. Robinson, Didyma'da arkeolojik kazılar ikinci dönemi tamamlanır. İlk devresi B. Hrozny tarafından tamamlanan Kültepe (Kayseri) kazılarına 1948'de tekrar açılana kadar ara verilir. 1925'de Topkapı Sarayı Ağalar Cami'si restore edilerek kütüphane haline dönüştürülür. Mısır Çarşısı, Gazanfer Ağa Medresesi, Fatih Cami ve külliyesi, 1930'da Azapkapı'da Mimar Sinan'ın eserleri, Sokullu Cami restore edilmiştir. Kalkınmaya ihtiyacımız bulunan bu dönemde, restorasyon için bütçeden para ayrılması önemlidir. Yine 1926'da Ankara Klemens Kilisesi kazıları G. De. Jarphanion başkanlığında yapılan kazılar 1927'ye kadar devam etmiştir. Bugün bütünüyle kaybolmuş olan yapıya ait plan, kesit ve fotoğraflar 1928'de yayınlanmıştır. 1928'de Efes hafriyatı Maarif Vekaleti, Alman ve Avusturya hükümetlerinin katkılarıyla yürütülmüştür.²⁵⁶

---

²⁵³ Gerçek, **a.g.e.**, s.145.

²⁵⁴ **A.e.**, s.144.

²⁵⁵ **A.e.**, s.147-148.

²⁵⁶ Erbay, **a.g.e.**, 170.

1933 yılına gelindiğinde 14640 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Ankara’da Müzeler Müdürlüğü’ne bağlı bir “Abideler (Anıtlar) Koruma Kurulu” kurulur.²⁵⁷ Bir diğer önemli çalışma ise Atatürk’ün emri ile Anadolu Türk kültürünün araştırılması için başlatılan kazı ve araştırmaların 1933 yılında “Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi” adı altında yayınlanmaya başlamasıdır. Daha sonraları “Türk Arkeoloji Dergisi” ve “Türk Etnografya Dergisi” olarak iki ayrı dergi olarak yayınlanacaktır.²⁵⁸ Maarif Vekalati tarafından çıkarılan derginin ilk sayısının önsözü için, Maarif Vekili Reşit Galip şu satırları yazmıştır:

“Eski medeniyetlerin yaşadığı saha olarak yurdumuzun eşsiz bir değeri vardır. Biribiri ardınca sıralanmış bu medeniyet devirlerinden kalma eserler itibarile de zenginliği sonsuzdur. Zaman zaman birçok arayıcı alimlerin verdikleri araştırma emeklerine rağmen Anadolu arkeolojik araştırma bakımından daha el sürülmemiş denecek kadar bakir bir hazinedir.

Osmanlı İmparatorluğunun en büyük cürümlerinden biri de arkeologya çalışmalarına ve onlardan doğacak müzecilik işlerine ve bunlara dayanacak milli tarih tetkiklerine gösterdiği duygusuzca ihmaldir.

Merhum Hamdi Beyefendinin ve kardeşi Halil Beyefendi üstadımızın şahsi himmetleri bir tarafa ayrıldıktan sonra Osmanlı İmparatorluğunun bu sahadaki alakasının hemen daima müspet olmaktan ziyade menfi olduğu herkesçe bilinir, pek çok vakıalar delaletile açıkça görülür.

Cümhuriyet idaresi kötü mirasların tasfiyesi sırasında bu vaziyette bulduğu atikiyat, tarih, etnoğrafya işlerinede ehemmiyeti tatbik sahasında da göstermiştir.

Cümhuriyet kurduğundan beri iktidar mevkiini tutan en kuvvetli Türk siyasi teşekkülü Cümhuriyet Halk Fırkası programının V inci D. Dördüncü maddesindeki (müzeler ve umumiyetle eski eserlerin itina ile tasnif ve icap edenlerinin yerlerinde iyi muhafazalarına itina olunacaktır) fıkrasile bu iş memlekette fırka umdeleri kadrosuna alınmıştır. Bütün fırka liderlerinin, teşkilatının ve mensuplarının düşünişlerine ve istediklerine uygun olan bu karar bizzat Fırkanın Gazi Hazretlerinden mülhemdir...

²⁵⁷ Gerçek, a.g.e.,s.157.

²⁵⁸(Çevrimiçi) <http://turkiyekulturportali.gov.tr/Sayfalar/Arkeoloji/>, 11.12.2011.

Başvekalet muhtelif tarihli tamimlerle memleket idare amirlerinin eski eserlerin iyi korunmasına dikkat ve ihtimamlarını artırmaları emir ve tavsiyesinde bulunmuştur.

19 Şubat 1932 de kurulan ve bugün memlekette sayısı 26 ya varan “Halkevleri*” büyük teşkilatının talimatnamesinde IX esas şubeden birini müze ve sergi şubesi teşkil etmektedir. Bu kuvvetli milli teşkilat talimatnamesinde müze şubesinin faaliyet sahası şöyle tespit ediliyor:

A) “Halkevi, muntikasındaki tarihi eser ve abidelerin iyi muhafazası hususunda alakadar resmi makamları tenvir eder. Bu eserlerin muhafazası maksadı ile teşekkül eden hususi cemiyetlere muzaharet eyler.

B) Halkevinin bulunduğu yerde resmi müzeler varsa onları zenginleştirmeğe, eksiklerinin tamamlamağa, yoksa bunların kurulmasına çalışır. Tarihi abidelerin fotoğraflarını almak, mümkün olan yerlerde alçıdan küçük modellerini yaptırmak, üzerlerindeki yazıların fotoğraf veya kopyelerini almak suretile hizmet eder.

C) Teberru veya maddi imkan varsa satınalmak suretile tarihi kıymeti haiz eski yazılar, ciltler, tezhipler, divanlar, minyatürler, çiniler, halılar ve nakışlar gibi milli kültür vesikalarile eski milli kıyafetler, oyalı yazmalar, çevreler, eski kılıçlar, yatağanlar, tüfekler, tabancalar, ve alelumum silahlar, sedef, altın, gümüş ve sair kakmalar ve oymalar gibi milli etnografya vesikalarını toplamağa çalışmak suretile mahalli müzelerin teşekkül ve tevessüüne hizmet eder.”

Cümhuriyet Halk Fırkası Umumi İdare Heyeti bünyesinde bulunan Halkevleri merkezi idare bürosu tarafından Halkevleri müze şubelerinin en faydalı şekilde nasıl

---

* 1932 yılında CHP' nin kültür kolu olarak faaliyete geçen Halkevleri, yepyeni bir kültürel uyanışı temsil eden kurumlar olarak Cumhuriyet tarihine damgasını vurmuştur. Halkevleri, Cumhuriyet döneminde ülkenin sosyal ve kültürel kalkınmasında, Cumhuriyetin getirdiği değerlerin geniş halk kitlelerine ulaşmasında son derece önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Zeki Arıkan, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, **Atatürk Yolu Dergisi**, VI/23, Ankara, Ankara Üniv.Türk İnkılap Tarihi Enst., 1999, s.261.; Halkevleri, milletin bütünlüğünü sağlayacak sanat, spor, kültür öğeleriyle halkı birleştirecektir. 1932’den 1951 yılına kadar geçen sürede halkevleri gerçekten sanat ve kültür etkinlikleriyle Türkiye’de toplumsal gelişmenin itici gücünü oluşturduğu gibi özellikle her il ve ilçede kitaplıklarıyla sanat ve kültür faaliyetleriyle bilinçli bir gençliğin yetişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuş, Türk halkını her bakımdan yüksek bir hayat ve kültür seviyesine bir an evvel ulaştırmak için çalışmıştır. Nurcan Toksoy, “Türk İnkılabında Milli Kültürün Yeri ve Halkevi Çalışmaları”, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish, Guest Editor: Prof. Dr. Gürer Gülsevin, Volume: 2/1, 124–161, Winter 2007 (Çevrimiçi) <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi3/toksoy.pdf>, 02,10,2011.

çalışabilecekleri hakkında Hamit Zübeyr Beye ayrıca bir eser hazırlatmış ve bastırılmıştır.

(Tarihi Abidelerimizi Koruyalım , 1932 Hakimiyeti Milliye Matbaası)

Bütün muallimler gibi Halkevleri IX uncu müze ve sergi şubeleri koldaşları da müzelerimizin tabii azalarıdır.

Kadim medeniyet eserlerinin korunması, müzecilik gayret ve faaliyetinin artması husularında “Türk Tarih Tetkik Cemiyeti” mesaisinin tesir ve nüfuzu da teşekkürle anılmağa değer kıymet ve ehemmiyettedir.

Bu Dergi birçok milli müesseselerimiz tarafından ne kadar ehemmiyetli tutulduğunu sırasile söylediğimiz atikiyat işlerini daima gözde tutmak, yerli ve yabancı bütün alakadarlar arasında bir irtibat vasıtası olmak, memleketimizdeki tarih, arkeologya, etnografyaya müteallik mesaiyi kaydetmek ve aynı zamanda memleket dışına bildirmek maksatları ile çıkarılıyor.

Türkiyeyi ve Türkleri seven, ilme objektif bakmayı bilen yabancı alimler de Dergimizde kendileri için en serbest kürsü ve en geniş neşir sahası bulacaklardır.”²⁵⁹

Reşit Galip’in yukarıdaki sözleri dönemin yapılan çalışmalarını da özetler niteliktedir.

“ Yine insan zekasıdır ki, beklediğimiz sonucu elde etmemiş olmakla birlikte, bugünkü araştırmacı zekaları doyuracak ve tarihi aydınlatacak yeni yöntemler ve bilimler bulmuştur. İşte arkeoloji ve antropoloji, o bilimlerin başında gelir. Tarih, bu son bilimlerin bulunduğu belgelere dayandıkça temelli olur. Tarihi bu belgelere dayanan milletlerdir ki, kendi aslını bulur ve tanır. İşte bu bizim tarihimiz, Türk tarihi bu bilim belgelerine dayanır. Yeter ki, bugünün aydın gençliği bu belgeleri aracısız tanınsın ve tanıtsın.”²⁶⁰ diyen Atatürk tarih araştırmalarında arkeolojiyi önemli bir kaynak olarak kabul etmiş, eski eserleri korumada, ortaya çıkarmada Tarih Kurumu’nun yanında devletin, basın ve halkın elele vermesini amaçlamıştır.

²⁵⁹ Reşit Galip, “Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi Niçin Çıkıyor?”, **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S:1, Ankara, Devlet Matbaası, 1933, s.3-4.

²⁶⁰ Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler** , 3. bs., Ankara, İş Bankası Yay., 1981, s.242.

O bununla da yetinmemiş, ölümünden sonra araştırmaların ve kazıların devam etmesi için bankadaki varlığının önemli bir kısmını Türk Tarih Kurumu'na bırakmıştır.²⁶¹

Ayrıca Başvekil İnönü'ye çekilen telgraftan da anlaşıldığı gibi, başlangıçta arkeoloji tahsili için Türk gençleri yurtdışına gönderilmektedir. Ülkenin o günkü şartları içinde bu büyük bir fedakarlıktır. Daha sonra arkeoloji eğitimi, İstanbul Üniversitesi'nde, onu takiben tarih araştırmalarında her dilde yazılmış belgelerden, her devre ait eserlerden yararlanabilecek uzmanlar yetiştirilmek üzere açılan Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde yabancı elemanlar tarafından bir bilim dalı olarak başlatıldı. Böylece Atatürk, bir taraftan arkeolojik çalışmaların yapılabilmesi için olanaklar hazırlarken, diğer taraftan bu alanda Türk uzmanların yetişmesi için gerekli eğitimin de temelini atmıştır.²⁶²

Atatürk bu uğraşlarının ürünlerini, T.T.K.'nin parasal yardımı ile Türk arkeologları Remzi Oğuz Arık ve Hamit Zübeyir Koşay tarafından 1935-36 yıllarında Alacahüyük, Ahlatlıbel kazıları ile görmüştür. Türkiye'de o günkü şartlara göre büyük Atatürk'ün deyimi ile küçük çapta olan kazılar zengin buluntuları ile Anadolu, hatta Yakın Doğu kültür tarihine son derece önemli belgeler vermiş, yeni ufuklar açmıştır. 1936 yılında Trakya'da araştırma ve kazı yapılmasını emretmiş, Prof. A. M. Mansel 'in başkanlığında yapılan araştırma ve kazılarda da çok değerli eserler meydana çıkarılmıştır. Atatürk bu kazı yerlerini görmek istemişse de işlerinin çokluğu yüzünden ancak Ahlatlıbel'e ve Prof. Von der Osten tarafından kazı yapılan Gavurkale'ye gidebilmiştir. Fakat diğer yerlere de gönderdiği kimselerden geniş bilgiler istemiştir.²⁶³

1938'de Vize'deki kazıdan çıkan eslerden bir kısmı hasta yatağında kendisine gösterilmiş ve Arif Müfit Mansel'e "*Kazılara devam ediniz, memleketimizin kültür zenginliklerini daha çok bulacaksınız*"²⁶⁴ demiştir.

Sözünü ettiğimiz gibi Türkiye'de kazıların daha çok yabancı uzmanlar ve kurumlar tarafından yapılması zaman zaman tarihi eserlerin yurt dışına kaçırılmasına neden olmuştur. Afet İnan'ın bu konudaki ısrarı neticesinde T.T.K. yönetmeliğine

---

²⁶¹ Çığ, **Atatürk ve Türkiye'de**, s.625.

²⁶² **A.e.**, s. 626.

²⁶³ **A.e.**, s.626.

²⁶⁴ Arif Müfid Mansel, "Trakya Kazıları", **Türkiyemiz: Kültür ve Sanat Dergisi 50. Yıl Özel Sayısı**, Yıl:4, Sayı:11., İstanbul, Akbank Kültür Yay.,1973, s.9-13.

dördüncü maddenin ilave edildiğini, buna göre T.T.K.'nın kazı yapabilecek ve gereken yerlere araştırma heyetleri gönderebilecek duruma geldiği yazmıştır.²⁶⁵

Hükümet yabancı uzmanlara kazı yapılması konusunda gereken kararları çıkarırken, onları denetlemekten de geri kalmamıştır. Mesela 1931 sonlarında Dr. Bittel yönetimindeki Alman hafriyatı Boğazköy'de, Eylül 1933'te Türk ve Bizans eserleri hakkındaki uzmanlığıyla ve yayınlarıyla tanınmış; Paris'te açtığı Şark Sanatları Sergisi'nde Türk ve Bizans mimarisine, tezyini sanatlarına ait eserleri teşhir etmiş olan Mimar Alexandre Raymond, Bostancı, Maltepe ve Kayışdağı mıntıkasında; Nisan 1934'te Almanya eski Müze Müdürü Böehlau ile Dr. Schefold ve asistanları Mimar Johannes, Meyer, Arkeolog Dr. Kübler İzmir'in Menemen kazası dahilinde bulunan Gediz Çayı kenarındaki Bürüncük köyü arazisinde; Ocak 1936'da Amerikalı Bayan Arkeolog Goldman Tarsus Duatepe-Gözlükule'de; Ağustos 1936'da İtalyan arkeoloji heyeti Prof. G. Jacopi başkanlığında Kastamonu vilayetinin Taşköprü kazasına bağlı Kırktepeler mevkinde vs. kazı çalışmalarına hükümetin verdiği onay ve izin çerçevesinde devam etmişlerdir.²⁶⁶

Yine bu yıllarda Amerikalı Prof. Blegen Troia'da, Almanlar Bergama'da, Fransız Prof. M. Delaporte Malatya Aslantepe'de çalışmaktadır. İzmir Müzesi Müdürlüğü'nün yönetiminde ve Prof. Kell'in bilimsel danışmanlığında İzmir'in Namazgah mevkiinde kazılar yapılmıştır. 1934 yılında bu çalışmalara Larissa ve Niğde Göllüdağ kazıları eklenmiştir.²⁶⁷ 1935 yılında İngiliz Miss Winfried Lamp'i Sandıklı Kusura'da, Alman Mimar Schneider'i Ayasofya avlusunda, İskoç James Huston Baxter'i Sultanahmet'te, Alman Alfons Maria Schneider'i İznik'te, yine Alman Zeignaus'u Bergama'da, Avusturyalı Joseph Keil'i Efes Belevi'de kazı yaparken görüyoruz.²⁶⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarında, prensip olarak kabul edilmiş olan eski eserlerin korunması hususundaki kararlılık, devletin en üst düzeyindeki yöneticiler tarafından da titizlikle takip edilmiştir. İşte bunlara bir örnek. Başvekil İsmet İnönü tarafından, başta Maarif Vekaleti olmak üzere tüm valiliklere ve bilgi için de öteki bakanlıklara ve kuruluşlara gönderilen 31 Ocak 1934 tarihli genelgedir. Genelge şöyledir:

²⁶⁵ İnan, **Tarihten Bugüne**, s.187.

²⁶⁶ BCA, 031-18.01.02/24.73.6., BCA.030.18.01.02/39.66.20., BCA, 031.18.01.02/43.18.4., BCA 031.18.01.02/ 61.5.6., BCA, 031.18.01.02/68.72.9.; Bayındır, **a.g.t.**, s.246-247.

²⁶⁷ Gerçek, **a.g.e.**, s.156.

²⁶⁸ **A.e.**, s.157.

“Hükümetçe önemli maddi fedakarlıklara katlanılarak ülke içindeki milli ve tarihi eserlerin tamirine ve hatta çok eski zamanlara ve yabancı uygarlıklara ait eserlerin toprak altından çıkarılmasına çalışıldığı halde açık nizamlara ve mükerrer tebliğ ve ihtarlara rağmen, imar kavramını yanlış anlayan bazı memurların bu hususta ufak bir uzmanlığı bile olmadığı halde görüş ve kanaatleri bakımından önemsiz sandıkları çok değerli milli eserlerimizi çekinmeden yıkmakta ve yıktırmakta oldukları üzüntüyle görülmektedir. Kısaca en yakın örnekler olmak üzere İstanbul vilayetinde Üsküdar’da Mimar Sinan’ın değerli bir eseri olan Mikrimah İmaretinin, ilgili dairenin uyarı ve engellemelerine rağmen yıktırıldığı, Edirne’de yine Mimar Sinan eserlerinden iki kapılı hanın ve Ürgüp Kayseri yolu üzerinde Alaaddin Keykubat zamanından kalma Sarıhan’ın aynı akibete uğratıldığı anlaşılmış ve sorumlulukları hakkında yasal işlem yapılması için ilgili makamlara bildirilmiştir. Milli varlığımızı ve uygarlığımızı bugün ve gelecek asırlarda dünyaya tanıtan ve tanıtacak olan değerli anıtların anlamlı anlamsız bahanelerle yıkılması değil, aksine insanların ve ve tabiatın tahribatına karşı titiz bir özen ile korunması gerekmektedir. Bu yalnız yasal bir görev değil değil, milli bir borçtur.

Bir eserin değerini, korunmasına gerek olup olmadığını ancak uzman olan daire belirleyebileceğinden, bundan sonra şehir ve kasabalarda, köylerde ve kırlarda mevcut bulunan eski eserlerin her türlü tahribata karşı korunmalarına özen gösterilmesi ve Maarif Vekaletinin uygun görüşü alınmadıkça hiçbir eserin, hiçbir bahane ile yıktırılmasına kesinlikle meydan verilmemesini talep eder ve aksi takdirde yıktıranlar ve müsamaha gösterenler hakkında şiddetle işlem yapılacağını genelge olarak beyan ederim efendim.”²⁶⁹

1936’da T.T.K. tarafından eski eserlerin korunmasına yönelik vatandaşlar için bir beyanname hazırlatılarak neşredilmiştir. Bu beyanname, T.T.K.’nın tarihi araştırmaların milletimizin başka milletlere kültür önderliği ettiğini ispat eden eski eserlere dayandığından bahsedilmiştir. Ayrıca eski eser bulan vatandaşların da hemen müzelere ya da hükümete haber vermesi ve eserlerin gelişi güzel topraktan çıkarılmaması istenmiştir.²⁷⁰

---

²⁶⁹ A.e., s.160.

²⁷⁰ **Son Posta**, 10 Ocak 1936, s.2.

Aynı tarihlerde uluslar arası bir çaba da söz konusu olmuş, Afet İnan 1935 yılında Cenevre Tarih ve Arkeoloji Cemiyeti Konferans Salonu'nda Alacahöyük'te yapılan hafriyat hakkında Fransızca bir konferans vermiştir. Üniversite, basın ve ilim dünyasından çok sayıda kişinin katıldığı konferansta davetlilere projeksiyonlar ile izahat verilmiştir.²⁷¹ 1938 yılında da Prof. Fuat Köprülü, 28 Ağustos –4 Eylül 1938 tarihleri arasında Zürih'te toplanan Tarihi İlimler Sekizinci Arsiulusal Kongresi ile 5-10 Eylül 1938 tarihleri arasında yapılan Arsiulusal Yirminci Müsteşrikler Kongresi'ne Türkiye Cumhuriyeti'nin temsilcisi olarak katılmış ve tüm masrafları da Hükümet tarafından karşılanmıştır.²⁷² Uluslar arası toplantılara katılarak hem dünyadaki gelişmelere alakadar olunmuş hem de Türkiye'deki bilimsel çalışmalar yurt dışında duyurulmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet dönemi geçmiş değerleri koruma anlayışı, öncelikle Atatürk'ün çalışmalarıyla milletten kabul görmüştür. Türk sanatının özelliklerini taşıyan camiler, minareler, hanlar, hamamlar, türbeler, evler, saraylar, kervansarayların ortaya çıkarılıp, onarılmasına da Atatürk öncü olmuştur. Türk milletinin meşterek malı olan abidelere ve sanat eserlerine devir farkı gözetmeksizin değer verilmiş, korumaya çalışılmıştır. Tarihi eserler, Anadolu yerli halkının eseri ve bugünkü nesil de onun gerçek varisi olarak görülmüştür. Atatürk'ün, “*Cumhuriyet eserlerini korumak ve onarmak, onları yapmak kadar güç ve aynı zamanda şerefli bir iştir*” sözleriyle koruyuculuk politikasını savunmuştur.²⁷³

2.2. Türk Tarih Kurumu'nun Arkeolojiye Katkısı

Cumhuriyetin ilanından sonra ülkemizde müzeciliğin ve arkeolojinin hızla gelişmesini ve hatta Fransız bilgini C. Schaeffer'in 1936 Oslo Kongresi'nde söylediği gibi, birinci sıraya geçmesini hazırlayan faktörlerden en büyüğü Türk Tarih Kurumu'nun faaliyete geçmesidir.²⁷⁴ Türk Tarih Kurumu ülkemizde tarih, arkeoloji, müzecilik anlayışının yayılmasını, bu konularda bilimsel bir atmosferin doğmasını

---

²⁷¹ Son Posta, 14 Mart, 1936, s.3.

²⁷² BCA, 030.18.01.02/84.75.1.; Bayındır a.g.t., s.250.

²⁷³ Erbay, a.g.e. s. 173.

²⁷⁴ Gerçek, a.g.e., s.165.

sağlamıştır. Yaptığı bilimsel kazılar, kongreler ve yayınlarla bu alanda sesimizi dünyaya duyurmuştur.²⁷⁵

T.T.K. tarafından eski eserler konusunda halkı aydınlatmak üzere bir bildiri yayınlanmıştır. Vatandaşı bilinçlendirmeyi ve uyarmayı amaçlayan bildiri şöyledir:

“Yurddaş,

Türk toprağının üst ve altı değerli antikiteler, anıtlar ve tarihi eserlerle doludur. Bunlar Türk ulusunun dünyada ilk kültürü kurduğunu, ulusumuzun başka uluslara kültür önderliği ettiğini bütün acuna tanıtacak şahitlerdir. İnsanlık kültürünün kuruluşunda , gelişiminde ve ilerleyişinde Türk ulusunun yaratıcı varlığını gösteren, bu ata andaçlarını korumakla Türk tarihini korumuş oluruz.

Yurddaş, Ulu Cumhurbaşkanımız Atatürk'ün yüce önderliği altında Türk tarihini başlangıcından başlayarak incelemekte olan ve Türk tarihinin eskiliğini, genişliğini ve yüksekliğini bütün dünyaya tanıtmaya çalışan Türk Tarih Kurumu, bütün çalışmalarında tarihi eserlere dayanmaktadır. Bu eserler, hepimizin ulusal, müşterek malımızdır. Onun için bu eserleri yıkılmaktan harab olmaktan, yabancı illere ve ellere geçmekten korumak her Türk için ulusal bir ödevdir.

Yurddaş, bu ödevi canla başla yerine getirmeğe çalış. Tarihi eserler bulur, böyle eserlerin yerlerini görür veya işitirsen, bu eserlerin şunun bunun eline geçmesine meydan vermeden müzelere ve hükümet adamlarına haber ver. Kendi kendine usulsüz ve tarih devirlerini altüst edecek toprak kazılarında bulunma. Böylelikle define arayacağım diye, bulacağın eserler ne sana , ne de tarihe yarar. Sana atalardan kalmış veya eline geçmiş olan tarihi eserleri de yabancı ellere kaptırma. Bütün bunları ulusal kurumlara vermek kutsal amacın olsun.”²⁷⁶

T.T.K.'nın arkeolojiye verdiği önem Türk Tarih Tezi'nin içeriğiyle açıklanabilir. Arkeolojik çalışmalarla gerçekleştirilmeye çalışılan temel amaç Türklerin Anadolu üzerindeki varlığını tarih öncesi kalıntılarla ortaya koyarak Anadolu'yu sahiplenme duygusunu oluşturmak ve Türklerin ulus olarak büyük bir uygarlık ve köken olarak da eski bir ulus oldukları savını kanıtlamaktır. Bu anlayış, Anthony Smith'den bir alıntıyla şöyle açıklanabilir:

---

²⁷⁵ A.e., s.162.

²⁷⁶ A.e., s.166.

“Filoloji, antropoloji, tarih, sosyoloji, arkeoloji ve folklor gibi disiplinler etnik geçmişin idealleştirilmiş imgelerini bilginin geçerli araçlarıyla elle tutulabilir gerçekliklere dönüştürebilir... Akılcılığa ve deneyselciliğe kendini adanmış olan laik aydınlar için ise arkeoloji ve filoloji bu yeniden yapılanmanın en güvenli temellerini oluştururlar.”²⁷⁷

T.T.K.’nın kazı çalışmalarına ilişkin olarak II. Türk Tarihi Kongresi’nde Afet İnan şu konuşmayı yapmıştır:

“Arkeolojik araştırmalar, bizim ülkemizde en zengin ve verimli sahayı bulmuştur. Şimdiye kadar muhtelif ilim heyetleri, bu tarih belgelerinde araştırmalar ve hafirlerde bulunmuşlardır. Bu hususta Osmanlı İmparatorluğu devrinde yeni ilmi metodlardan istifade ederek Türk heyetlerinin çalışması pek mahdut olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin her sahada ileri gidişi tarih ve arkeolojiye de büyük bir pay ayırmıştır. Hafriyat işlerinde çalışmalarımız henüz çok yenidir. Fakat alınan neticeler beşeriyet kültür tarihi için çok değerli ve şumullüdür. Muhtelif yerlerde yapılan hafirlerimiz, Türkiye tarihinin hemen her devri için bize belgeler vermiştir.”²⁷⁸

İnan sözlerine şöyle devam eder:

- *“Ahlatlıbel, 1933. Türk Tarih Kurumununun teklifi üzerine, dr. H.Z. Koşay, Maarif Vekaletinden aldığı emirle, Ankara’ya 16 km mesafede bulunan Ahlatlıbelde hafriyat yaptı orada bakır devrine ait bir müstahkem bir yer harebesi bulup meydana çıkardı. Bu devir üzerinde Eti devrinin de bazı eserlerine tesadüf edildi. Bu hafriyatın en mühim neticesi II inci Turova medeniyetile Orta Anadolunun Bakır Devrinin muasır oluşudur.*
- *Karalar, 1933. aynı yıl yine Maarif Vekaletinin emrile, arkeoloğ R.O. Arık Ankara’ya 60 km. mesafede olan Karalarda hafriyat yaparak Galat Devrine ait müstahkem bir şehir meydana çıkardı.*
- *Göllüdağ, 1934. Maarif Vekaleti 1934 te Göllüdağda Posteti ve Frikya devrine ait müstahkem bir şehri, R.O Arık’ın çalışmalarıyle meydana çıkarttı.*

²⁷⁷ Büşra Ersanlı Behar, **İktidar ve Tarih Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu 1929-1937**, 1. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.205.

²⁷⁸ Afet İnan, **Türk Tarih Kurumunun Arkeoloji Faaliyeti**, İstanbul, Devlet Basımevi 1937., s.2.

- *Alaca-Höyük, 1935-37. Türk Tarih Kurumu 1935 yılında Eti İmparatorluk merkezi olan Hatuşaş civarındaki Alaca-Höyükte hafriyat yapılmasını Dr.H. Z. Koşay'a tevdi etti. Üç yıldır buna devam ediliyor.*
- *Trakya Höyükleri, 1936-37. yıllarında bine yakın tahmin edilen Trakya höyüklerinden 500 ünü tesbit ettirerek, Alpullu Höyükte, Sinanlıda, Hasköy Höyüğünde, Lüleburgaz Höyüğünde kazılar yapılmasını Dr. Arif Mansel'e verdi.*
- *Ankara Kalesi, 1937. yılında Ankara Kalesinde yapılan sondajları R.O Arık idare etti.*
- *Çankırıkapı, 1937. aynı arkeoloğ Ankaranın Çankırıkapı höyüğünde hafirler yaptı.*
- *Etiyokuşu, 1937. ilkbaharında Ankara Tarih Fakültesi talebelerinin, Ankaraya 5 km. uzaklıkta Çubuksuyu vadisinde, Etiyokuşu mevkiinde eski devirlere ait çanak, çömlek kırıntıları bulduklarını Türk Tarih Kurumu haber aldı. Burada hafriyat yapılması Prof. Dr. Kansuya havale edildi.*
- *Pazarlı, 1937. Alaca-Höyük civarında Pazarlı mevkiinde, Alaca-Höyük heyetimiz tarafından yapılan araştırmalar, yeni bir istasyonu arkeoloji haritasına ilave etti.*
- *Bu civarda Kuştepede tarihten evvele ait keramiklere tesadüf edildi. Burada kazılar yaptıracağız.*
- *İzmir namazgah hafriyatına maddeten yardımda bulunduk.*
- *İstanbul, 1937. Sarayburnunda araştırmalar yapılmasını, Müzeler Müdürü Bay Azizden rica ettik. Buna İstanbul Üniversitesi ve Müzeler İdaresi iştirakile devam edilmektedir.”²⁷⁹*

Bu yeni bulunan tarih belgelerini tetkik edecek olursak, bize şu neticeleri verirler:

Anadoluda Paleolitik Devir aletleri şimdiye kadar çok az yerde tesbit edilebilmiştir. Prof. Pittard'ın Adıyaman'daki keşfi bunların en mühimmidir. 1936 yılı sonbaharında Bayan Muine Atasayan (Ankara Tarih Fakültesi Antropoloji asistanı) Eti devri mabedi olmakla maruf Gavurkaledede (Ankara civarı) paléolithique bir silex (çakmaktaşı) buldu. Bunu fakülte profesörünün buluşları takip etti... Türkiye toprakları şimdiye kadarki araştırmalarda tam mésolithique ve néolithique istasyon

²⁷⁹ A.e., s.2-4.

vermemiştir. Cilalı taş aletler madenle beraber bulunmaktadır. Ancak bizim araştırmalarımızda néolithique tipte keramiklere en alt tabakalarda tesadüf edilmektedir. Bu tahmin ve benzetişe göre aynı cins keramikler Alaca-Höyükte, Kuştepede, Pazarlı İnde, Alpullu Höyüğünde bulunmaktadır. Alpulluda bulunan keramiğin temsil ettiği kültür şimal memleketleri kültürü ile rabitalar göstermektedir. Bilhassa Macaristanda Toszegte bulunmuş olan ve néolithique devrin sonuna, yahut tunç devrinin başlangıcına ait olduğu anlaşılan keramikler Alpullu préhistorique keramiklerine güzel analogiler teşkil etmektedirler. Tuna memleketleri ve cenubi Rusya keramiklerini dahi nazarı itibara almak icap eder. Herhalde cenubi Rusyadan büyük bir dalganın Tuna memleketlerini istila ettiği ve buradan da Trakya'ya indiği anlaşılıyor.”²⁸⁰

Afet İnan'ın konuşmasından da anlaşıldığı gibi arkeolojik kazılarda T.T.K. en yetkin kurum olarak ipi göğüslemiştir.

2.3. Üniversitelerin Arkeolojiye Katkısı

Atatürk'ü geçmişten ayıran en önemli nokta, Anadolu'nun arkeoloji öğrenimi görmüş meslek adamları tarafından metodlu bir şekilde araştırılmasını sağlayacak ortamı hazırlamış olmasıdır. Bunda öncülüğü, kendisine verilen göreve sadık kalan, T.T.K. yapmıştır. Onu üniversitelerimiz ile Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü izlemiştir.²⁸¹

Arkeoloji, Cumhuriyet döneminde üniversitelerimizde en çok gelişen bilim dallarından biri olmuştur. Atatürk'ün yarattığı heyecan, yaptığı etki, maddi ve manevi desteği sonucu bilim müesseselerinin yeşerip filizlenmesi, Anadolu'nun başlı başına bir tarih ve arkeoloji ülkesi olması bunun nedenlerindedir.²⁸² Arkeoloji ve sanat eseri insanlığın ortak malı olduğundan onları korumak, öğretmek, bu disiplini memleketimizin iki üniversitesinde bir bilim dalı olarak kurup geliştiren, onlara sahip çıkmamızı öğreten Atatürk'e bağlılığın, onun idealini artan bir hızla geliştirmenin ifadesi anlamında olduğunu hiç unutmamak gerekir.²⁸³

---

²⁸⁰ A.e., s.4.

²⁸¹ Özgüç, a.g.m., s.115.

²⁸² A.e., s.116.

²⁸³ A.e., s.117.

2.3.1. İstanbul Üniversitesi

İstanbul'un fethinden hemen sonra kurulan İstanbul Üniversitesi, 19. yüzyılın ortalarına dek medrese tipi eğitim vermekteydi. Tanzimatla beraber içinde ilim ve fen tahsili yapılan, Batı tarzı eğitim sistemine yakın bir kurum niteliği kazandırılmaya çalışıldı. Darülfünun'un, özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra ulus devletinin hızlı gelişimine ivme kazandıracak bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.

Atatürk çağdaş medeniyeti almak konusunda kararlı atılımlarda bulunurken, rasyonel ve pragmatik bir yaklaşımla, çağdaş medeniyeti bir bütün olarak ele almış ve "topyekün yenileşmeyi" "başarının vazgeçilmez şartı" addetmiştir. Dolayısıyla, kendinden önceki yenileşme hareketlerine göre, Atatürk inkılapları radikal bir mahiyet arzeder ve köklü düzenlemeleri hedef alır. Nitekim üniversite reformunu da bu çerçevede incelemek gerekir.²⁸⁴

Üniversite diğer kurumlardan daha farklı nitelikler taşıyan, kendine özgü kural, sistem ve işleyişi olan birimlerdir. Toplumda her zaman saygın bir yeri olmuştur. Bu saygınlığını koruması ve geliştirmesi ise bilimsel çalışmaların yanında olmasına bağlıdır. Bu nedenle üniversite eğitimine verilen önem her dönemde artmıştır. Yeni üniversite Cumhuriyetin ilk on senesi ardından reformla kurulmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında farklı alanlarda yapılan inkılaplara göre Üniversite reformunun daha ileri bir tarihte gerçekleştiği görülmektedir. Bunun nedeni üniversite ile ilgili hazırlıklar ve reform konusunda yaşanan tartışmaların bu süreyi uzatmasıdır.²⁸⁵

Cumhuriyet kurulduktan sonra ve özellikle 1929-1930 yıllarını takip eden dönemlerde, her alanda olduğu gibi Tarih ve Eski Çağ tarihi ile her atılım ve kuruluşta Atatürk'ün adını görmektediriz. Darülfünunda 1924'ten itibaren Sanat Tarihi Uzmanı Albert Gabriel konferans şeklinde dersler vermiş, yaz aylarında ise fakültede seri konferanslar düzenlenmiştir. 28-30 Temmuz 1929 tarihinde fakültede asli kürsülerle, kürsü dışı dersler saptanmış, yine aynı tarihte fakülte dergisi yeniden ele alınarak, içinde çeviriler, orijinal araştırmalar, eleştiriler ve bibliyografyalar

²⁸⁴ (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=8>, 12.02.2011.

²⁸⁵ Seyit Taşer, "Cumhuriyet Döneminde Üniversite Eğitiminin Yeniden Düzenlenmesi", **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, Selçuk Üniv. Sosyal Bil. Enst., 2006, s.168.

yayınlanmasına karar verilmiştir. 1931 yılında fakültede “asli” ve “ihtisas” olarak ayrılan derslerde, yine Eski Çağ’larda Doğu Tarihi ile Yunan ve Roma Tarihi, Tarih bölümü altında ihtisas dersleri olarak okutulmuştur. Yine bu dönemlerde sanat tarihi ve arkeoloji ile ilgili konular, verilen konferanslar şeklinde süre gelmiştir.²⁸⁶

1933 reformuna gelinceye kadar Darülfünun’un kendisinden beklenen görevleri yerine getiremediği kabul edilmiş ve başlıca iki eleştiri yöneltmiştir: Darülfünun inkılaplara karşı olumsuz tutum takınmıştır. Darülfünun’da ciddi, topluma yararlı, bilimsel çalışmalar yapılmamaktadır.²⁸⁷ Darülfünun’a kendisini yenilemesi için, 1922 ile 1932 yılları arasında zaman verilmiş ancak dönemin kültür hareketi içinde kendisini yenileyememiştir.²⁸⁸ Atatürk isteğiyle Darülfünun’a köklü bir çözüm getirmek amacıyla tarafsız ve yerinde kararlar verilebilmesi için yabancı bir bilim adamı görevlendirilir. Bunun için Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü Albert Malche Türkiye’ye davet edilir. Darülfünun hakkında kendisinden rapor hazırlaması istenen Malche, 29.05.1932’de tamamladığı raporu bakanlığa sunmuştur.²⁸⁹ Atatürk, Malche’in raporunda bahsedilen konuların çoğunu benimsemiş ve bu raporu bir kültür programına dönüştürerek çağdaş ve milli bir üniversite oluşturmak yolunda çalışmaları başlatmıştır²⁹⁰

Mayıs 1933’te 2252 sayılı kanun Darülfünun’u kaldırmış, Eğitim Bakanlığı İstanbul Üniversitesi’ni kurmakla görevlendirilmiştir.²⁹¹ 1 Ağustos 1933’te İstanbul Üniversitesi açılmıştır.²⁹² Eğitim Bakanı Reşit Galip, açılışta yaptığı konuşma Darülfünun reformunun gerekçelerini açıklamaktadır:

“Memlekette büyük politik ve toplumsal dalgalanmalar olmaktadır. Üniversite (Darülfünun), bunun karşısında tarafsız bir seyirci rolünü sürdürdü. İktisad alanında önemli değişiklikler olmaktadır. Darülfünun, bunlarla tamamen ilgisiz görünüyordu. Hukukta kökten değişiklikler yapıldı. Darülfünun, sadece yeni kanunları ders

---

²⁸⁶ Selen Hırçın, “Ülkemizde Eskiçağ Bilimlerinin Eğitime İlk Yansıması”**Anadolu Araştırmaları**, İstanbul, Edeb Fak Basımevi,1990, s.12, s.48.

²⁸⁷ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (başlangıçtan 1999’a)**, İstanbul, Alfa yay.,1999, s. 358.

²⁸⁸ Sadi Irmak, **“Kuruluşunun 50. Yılında İstanbul Üniversitesi”**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi yay., 1973, s.111.

²⁸⁹ Ali Arslan, “Darülfünun’dan Üniversiteye Geçiş, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Sosyal Bilimler Enst. Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı, İstanbul, İstanbul Üniv., 1992, s.173-174.

²⁹⁰ Metin Özata, **Atatürk, Bilim ve Üniversite**, Ankara, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2007, s.133-150.

²⁹¹ Akyüz, **a.g.e.**, s. 359.

²⁹² Arslan, **a.g.e.**, s.226.

programına almakla yetindi. Yazı reformu yapılmış, dilin özdeşleştirilmesi hareketi başlamıştı. Darülfünun bununla hiçbir surette ilgilenmiyordu. Yeni bir tarih değerlendirilmesi ulusal bir hareket anlamında bütün ülkeyi sarmıştı. Darülfünunun buna karşı ilgisini uyandırmak için üç yıl beklemek ve çabalar sarfetmek gerekti. İstanbul Darülfünunu en sonunda sustu, kendi kabuğuna çekildi ve adeta bir ortaçağ yalıtılmışlığıyla dış dünyadan koşturdu.”²⁹³

O dönem Almanya dışına kaçan bilim adamlarından bir kısmı Zürih’te “Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti” adlı bir dernek kurmuşlardı.²⁹⁴ Bu derneğin temsilcisi olarak Prof. Philip Schwartz Türkiye’ye gelmiş ve meslektaşları için iş ortamı araştırmıştır. Hükümet ile sürdürülen görüşmeler sonuca bağlanınca pek çok mülteci bilim adamına Türkiye yolu açılmış olur. Bu arada Darülfünun’un 151 kişilik kadrosundan 92’sinin işine son verilmiştir.²⁹⁵ Bu yabancı profesörlerin Türk Üniversite ve bilim hayatına katkılarını şöyle sıralayabiliriz: Bir çok öğretim üyesinin yetişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bir çok enstitü, klinik, laboratuvar, kürsü kurulmasını sağlamışlardır. Çok sayıda öğrenci yetiştirmişlerdir. Çoğu Türkçe öğrenmiş, ders kitabı yayınlamış, bu da onların etkilerini artırıcı bir neden olmuştur.²⁹⁶

O dönem üniversitede Tarih, Edebiyat, Coğrafya ve Felsefe bölümleri mevcuttu ve programlarında ne yazık ki ne Arkeoloji ne de Sanat Tarihi dersleri yoktu. Arkeoloji dersi ancak seminer şeklinde Arkeoloji Müzesi’nde veriliyordu. 1934 yılında İstanbul Üniversitesi’ne bağlı Türk Arkeoloji Enstitüsü kurulur. Prof. Dr. Helmuth Theodor Bossert, enstitünün müdürlüğüne atanır. Enstitünün amacı, Ön Asya kültürlerinin yazıları, dilleri ve arkeolojisi ile ilgili çalışmalar yürütmektir. Enstitü, 1940-1941 yıllarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde “Eski Ön Asya Dilleri ve Kültürleri Kürsüsü” haline dönüştürülür.²⁹⁷

1943’de tek kürsü halinde kurulan Sanat Tarihi, 1963’de üç ayrı kürsü halinde çalışmaya başlamış, 1981 den sonra Estetik ve Sanat Tarihi, Bizans Sanatı, Türk ve

---

²⁹³ Horst Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, çev: Aykut Kazancıgil, Serpil Bozkurt, 1. bs., İstanbul, KabalcıYayınevi, 2000, s.72.

²⁹⁴ Horst Widmann, **Atatürk Üniversite Reformu**, çev: Aykut Kazancı, Serpil Bozkurt, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1981, s.41.

²⁹⁵ Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara, DTCF Yay., 1982, s.141-142.

²⁹⁶ Akyüz, **a.g.e.**, s. 359.

²⁹⁷ Hasan Tahsin Uçankuş, **Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay. 2000, s.842.

İslam Sanatı konularında çalışan kürsüler birleştirilerek tek bir anabilim dalı halinde Arkeoloji ve Sanat Tarihi bölümü içinde yeniden teşkilatlandırılmıştır. 1990 yılında Genel Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Türk ve İslam Sanatı Anabilim Dalı, Bizans Sanatı Anabilim Dalı olarak ayrılmış olmakla birlikte, lisans düzeyinde Ortak Sanat Tarihi Programı uygulanmış olup, 02.05.2002 tarihinden itibaren Sanat Tarihi Bölümü teşkilatı içinde de aynı düzen devam etmektedir.²⁹⁸

İstanbul Üniversitesi, reformdan sonra hem öğretim kadrosuyla hem de yetiştirdiği pek çok bilim insanıyla T.T.K. başta olmak üzere diğer kurumlarla birlikte çalışarak, arkeolojiye büyük katkıda bulunmuştur. Günümüzde de bu yöndeki çalışmaları devam etmektedir.

2.3.2. Ankara Dil Tarih – Coğrafya Fakültesi

Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni açılacak öğretim kurumlarında görev alması düşünülen öğrencilerin yetiştirilmesi için yurtdışına gönderilmesi uygulamasına başlanmıştır. Almanya, Fransa, İngiltere, İsviçre, Macaristan ve ABD seçilen ülkeler arasında öncelikli olanlardı. 1926-1927 yıllarında, sınavla belirlenen, başarılı lise mezunu bu öğrenciler yurtdışına gönderilmiş ve yüksek öğrenimlerini tamamlamaları sağlanmıştı. Şevket Aziz Kansu, Enver Ziya Karal, Cemal Alagöz ve Bedrettin Tuncel Fransa'ya. Bekir Sıtkı Baykal, Şinasi Altındağ, Halil Demircioğlu, Cemal Tükin, Danyal Bediz, Niyazi Cıtakoğlu, Melahat Özgü, Ekrem Akurgal, Sedat Alp, Nusret Hızır ve Pertev Naili Boratav Almanya'ya; Orhan Burian, İrfan Şahinbas, Hamit Dereli, Saffet Korkut İngiltere'ye; Aydm Sayih , Muzaffer Şenyürek, Muzaffer Şerif Başoğlu, Niyazi Berkes ve Behice Boran ABD'ye gönderilmişlerdi.²⁹⁹ Bu öğrenciler döndüklerinde Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi kadrosunda yer aldılar.

Halil İnalçık, 2. Türk Tarih Kongresine DTCF öğrencisi olarak katılmış ve DTCF'nin kuruluş amacını şu şekilde ifade etmiştir:

²⁹⁸

(Çevrimiçi)
http://www.istanbul.edu.tr/edebiyat/bolum_sayfasi/sanat_tarihi_bolumu.htm#genel_bilgiler,
28.05.2011

²⁹⁹ Şerafettin Turan, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Türkiye'nin Bilim, Eğitim ve Kültürel Yaşamındaki Yeri" **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 66. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı**, Ankara, Ankara Üniversitesi DTCF Yay.,2003, s.204.

*“Atatürk’ün huzurunda Afet Hanım başta olmak üzere. Ondan sonra 1934-35 yılında bütün tarih tezlerinin ilmi temellerini bulmak, İlmini yapmak için de bir fakülte kurma projesi benimsendi. Ve bu fakülteyi kurdu. DTCF’ni. Bu isim, o zaman burada tesis edilen bölümler, Atatürk’ün tarih tezini ilmi bir şekilde incelemek için kurulmuş bölümlerdir.”*³⁰⁰

Atatürk tarih ve coğrafyanın fakülte ismi olarak alınmasında, dikkati çekme bakımından faydalı telakki ettiğini ve bu mevzuların bilhassa önemini belirtmekte işe yarayacağını düşünmüştür. Çünkü Birinci Türk Tarih Kongresinde bu her iki ilim kolu belli başlı mevzular arasında yer almıştı. Atatürk tarih için şu noktaları önemli addediyordu:

- 1 — Türk Tarihinin ana kaynaklarını araştırmak,
- 2 — Arkeoloji yolu ile yeni bilgiler sağlamak,
- 3 — Tarihte ve bugün irki karakterleri, antropoloji metotlarıyla tesbit ettirmek.

Tarihe yardımcı ilimlerden olan Arkeoloji, Antropoloji – Etnoloji sahasında ise, Türk tarihi bakımından yepyeni bir çalışma mevzuu vardı. Bütün bunlar yabancı uzmanlar tarafından incelenmekte ve yurdumuzun arkeolojik zenginlikleri bize ve dünyaya bu vasıta ile tanıtılmakta idi. Fakat asıl bu yurda sahip olan biz Türkler, bu işte seyirci ve başkalarından öğrenici durumda idik. Ancak Arkeoloji, Antropoloji Etnoloji sahalarında gençlerin kendi memleketimizde ve bir fakültede yetişmeleri şarttı. İşte bu gaye ile Antropoloji-Etnoloji Enstitüsü İstanbul Üniversitesi’nden daha geniş bir programla Ankara’da yeni açılacak fakültede yer almalı idi. Arkeoloji ise yine Tarihe yardımcı olmakla beraber, yurdumuzun en çok arkeolojik zenginliklerini metotlu bir şekilde ortaya çıkaracak ve gençleri bu bakımdan yetiştirecek bir merkez olacaktı.³⁰¹

11 Mart 1935’te Çankaya’da gerçekleşen bir toplantı sonrasında, Atatürk, dönemin Milli Eğitim Bakanı Abidin Özmen’e Ankara’da bir Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulması için bakanlıkça hazırlık yapılması talimatını vermiştir.

---

³⁰⁰ Halil İncalcık, “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin Kuruluşu ve İlk yıllar”, **Ankara Üniv.DTCF 66. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı**, Ankara, Ankara Üniv DTCF Yay., 2003, s.199-202.

³⁰¹ A.Afetinan, “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine” **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, Ankara, DTCF Yay., 1957, s. 6-7.

Bakanlıkça yapılan hazırlıklar sonucunda, fakültenin kurulması kararı Abidin Özmen tarafından Bakanlar Kurulu'na sunulmuş ve 20 Mayıs 1935 günkü Bakanlar Kurulu toplantısında karara bağlanmıştır. Bakanlar Kurulu kararı ise 23 Mayıs 1935 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştur.³⁰² Tasarının gerekçesi şu şekildedir:

*“Hükümet merkezimizde bir taraftan Türk kültürünü bilgi metodu ile işleyecek tetkik ve araştırma müessesine olan ihtiyaç, diğer taraftan orta tahsil müessesimize ulusal dil ve tarihimizin ilmi ve en yeni telakkilerine göre hazırlanmış muallim yetiştirmek ve bugünkü muallimlerimizin bu yönden bilgilerini tamamlamak lüzumu, Ankara’da bir Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi kurulmasını icabettirmiştir.”*³⁰³

Atatürk, coğrafya ile tarihin sıkı işbirliğine daima işaret etmiş, bilhassa iki bilginin paralel gitmesini ve coğrafi şartların izahı yapılmadan, harita rehberliğinden mahrum bir tarihin hiç işe yaramayacağını kabul etmekteydi. Fakültenin kurulması ve programları üzerinde konuşulduğu esnada, Prof. Muzaffer Göker'e (ilk dekan) Atatürk, coğrafya tedrisatı ve tetkikleri için uzun bir not yazdırmıştı. Orada tespit ettirdiği fikirler "*coğrafyanın dershaneden ziyade, arazi üzerinde hoca ve talebenin çalışmaları ve müşahedelerinin esas alınması lazım geldiği ve yeni metodlara göre tetkikten geçecek bir Türkiye coğrafyasının yazılması*" şeklinde idi. Hatta Tarih gibi bir "Coğrafya Kurumu" kurulmasını düşünen Atatürk, bu uzun notların sonunda, fakülte açıldıktan sonra "*ihtiyaca göre böyle bir teşekkülün lüzumu belli olacaktır*" demişti. Fakültenin adına Dil kısmının eklenmesi ise, yine bu hazırlık safhalarının ikinci merhalesindedir. Dil meselesinde Atatürk'ün gayesi iki cepheli idi :

Evvela Türk ve Türkiye tarihine kaynaklık edecek bütün eski dillerin öğretimi ve tetkik merkezleri fakültede kurulmalı ve bu maksatla yabancı uzmanlar kendi memleketimizde, Türk talebelerini bu çeşitli kollarda yetiştirmeli idi. Bunun için Orta Asya Türk Tarihi ile ilgili Çince'den başlayarak, Sinoloji, Hindoloji, Sümeroloji, Hititoloji, Hungaroloji'den başka klasik dillerden Latince, Yunanca, Arapça ve Farsça kürsüleri, Fakülte kuruluş programında yer almış bulunuyordu. En eski dillerden Sümercenin Türkçe ile akrabalığı umumiyetle bu dili bilenler tarafından kabul edildiğine göre, bizde de bu sahada incelemeler yapılması gerekiyordu. Aynı

³⁰² (Çevrimiçi) http://www.dtcf.ankara.edu.tr/fakulte_yonetimi.php, 10.12.2010.

³⁰³Turan, **DTCF 66. Kuruluş Yıldönümü**, s.206.

zamanda, bu eski dillerin incelenmesi ile Türk Tarihi kaynaklarından, bizzat Türklerin faydalanması sağlanacak ve bu dillerin eski ve yeni Türkçe ile mukayeseleri ilmi metodlarla tespit edilme imkanı olacaktı. Bu esaslara göre kurulacak kürsülerde, bir taraftan filolojik öğretim yapılırken, diğer taraftan da asıl tarihimizin ana kaynaklarını bugünkü dilimize salahiyetle çevirebilecek gençlerin yetişmesi lazımdı. Tarihin araştırma metodlarını tetkik ederken sentez yapabilmesi için, filolojik belgelerin asıl mütehassısları tarafından hazırlanması lazımdı. Çünkü bu binlerce yılın ötesinde evvela yazıları tamamen unutulmuş ve yeniden okunabilmiş çivi yazısı ve bazıları da henüz okunamamış Eti hiyeroglifleri yazı sistemlerini öğrenmek ve sonra da bunlarla yapılan, yine tamamen ölü diller olan Sümerce, Akatça, Etice metinleri tarihe yardımcı malzeme olarak, Türk filologların tetkik etmesi ve ortaya koymaları icabediyordu. Dil bakımından, Atatürk'ün ikinci hedefi, bütün lehçeleriyle Türk dilinin bugünkü ve dünkü durumunu ilmi yollarla tespit edilebilmesidir. Dil Kurumu'nun çalışmaları arasında bu esas olmakla beraber, asıl Fakültede bu konuların yer alması gerekiyordu. Aynı zamanda dil nazariyelerinin incelenmesi ve Türk dilinin bu nazariyelerdeki yerinin tayin edilmesi icabediyordu. Atatürk son senelerinde, bu nevi yabancı dil kitaplarını okumakta idi. İşte Güneş-dil teorisi bunun bir neticesidir. Fakat son hastalık günlerinde *"Dil işimizde henüz bir istikrara varamadık, daha çok ve pek çok çalışmak lazımdır"* demişti.³⁰⁴

DTCF'nin kuruluş yasası 14 Haziran 1935'te Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilmiş ve karar 2 Haziran 1935'te 2035 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.³⁰⁵ Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, açılış töreninde, Afet İnan'ın ilk dersi vermesini istemiştir. Afet İnan 9 Ocak 1936 Perşembe günü Atatürk'ün de emri ve TTK As başkanı sıfatı ile ilk dersi "Tarihe Giriş ve Tarih Metodu" olarak vermiştir.³⁰⁶

İlk yıl Dil, Tarih, Coğrafya ve Arkeoloji adlarıyla adına enstitü de diyebileceğimiz dört bölüme ayrılmış ve bu bölümlere bağlı olarak on sekiz dalda öğretim yapılmıştı. Bu dallar, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Coğrafya, Antropoloji, Sümeroloji, Akadca, Hititoloji, Hungaroloji (Macar Dil ve Edebiyatı), Sinoloji

³⁰⁴ A.Afetinan, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine" **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, 1957, s.7-9.

³⁰⁵ (Çevrimiçi) http://www.dtcf.ankara.edu.tr/fakulte_yonetimi.php, 10.12.2010.

³⁰⁶ İnan, **Tarihten Bugüne**, s. 219.

(Çince), İndoloji (Eski Hint Dilleri ve Sanskritçe), Yunan ve Latin dili ve edebiyatları ile yaşayan dillerden Alman, Fransız, İngiliz, Arap, Fars (İran), Rus dili ve edebiyatından oluşuyordu. Bunlara 1936-1937 öğretim yılında Arkeoloji, 1939/1940'da da Felsefe öğretimi eklenmiştir. Böylece daha ilk yıllarda gelişme gösteren fakülte, zaman içerisinde Sanat Tarihi, Kütüphanecilik ve Tiyatro gibi yeni bölümlerin ve yeryüzünde konuşulan belli başlı dillerin öğretiminin yapıldığı kürsülerin açılması sonucunda bugünkü görünümüne kavuşmuştur.³⁰⁷

2.4. Kazılar

2.4.1 Phokaia Kazısı

Phokia'daki (Foça) ilk dönem kazıları Fransız Arkeolog Felix Sartiaux başkanlığında 1913-14, 1920 yıllarında aralıklarla sürdürülmüştür. Kentin çeşitli yerlerinde 15 adet sondaj kazısı yapılmış ve Phokaia antik kentinin farklı dönemlerine ait buluntular ortaya çıkarılmıştır. Sartiaux çalışmalarını üç grup altında toplamıştır. Birinci grup çalışmalarını, halk arasında Şeytan Hamamı olarak adlandırılan Roma dönemine ait kaya mezarında gerçekleştirmiştir. İkinci grup çalışmalar yarımada'nın kıstak bölümünde yapılmış ve buradaki kazılarda Orta Çağa ait surun kalıntıları ile çok sayıda mermer mimari parça gün ışığına çıkarılmıştır. Sartiaux, üçüncü grup çalışmalarını ise Phokaia Antik kenti tiyatrosunu bulmak amacıyla Değirmenlitepe olarak adlandırılan tepenin kuzeybatısında gerçekleştirmiştir.³⁰⁸

Sartiaux kazılarla ilgili olarak, 1913 ve 1914 yılı sondajlarının umumiyetle Helenistik ve Roma devrinden yukarı tarihlenebilecek ve çok önemli herhangi bir buluntu vermediği, buna karşın 1920 çalışmalarının önemli malzeme ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Sartiaux, Yarımada üzerinde yaptığı çalışmalarda Myken, jeometrik, arkaik, ion, siyah ve kırmızı figür stillerinde seramik bulunduğunu kaydetmiştir.³⁰⁹

---

³⁰⁷ Mete Tunçay, "1946 ve Sonrasında Üniversite", **Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)**, Editör: Namık Kemal Aras, Emre Dölen, Osman Bahadır, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi yayınları, 2007, s. 317-320.

³⁰⁸ (Çevrimiçi) <http://arkeoloji.ege.edu.tr/KlasikWEB/Projeler/phokaia.htm>, 12.03.2012.

³⁰⁹ Ekrem Akurgal, "Foça Kazıları ve Kyme Sondajları", **Anadolu**, S:1, Ankara, DTCF Basımevi, 1956, s. 34-35.

2.4.2. Efes Saint Jean Kilisesi Kazısı

Bizans İmparatoru Büyük İustinianus tarafından inşa ettirilmiştir. Dönemin en büyük yapılarından bir olan, altı kubbeli kilisenin merkezi kısmında altta Hz. İsa'nın en sevdiği havarisi St. Jean'ın mezarı bulunmuştur. Kuzeyinde hazine binası ve vaftizhane vardır.³¹⁰

St. Jean Bazilikasındaki ilk kazılara Yunanlı Arkeolog Sotiriou tarafından 1921-22 yıllarında başlanmıştır. Daha sonra 1927-30 yıllarında Avusturya Arkeoloji Enstitüsü yapının içini tamamen kazmıştır.³¹¹

2.4.3. Hebdomon Kazısı

1914'de İstanbul Bakırköy'de inşa edilecek bir askeri kışlaya inşa malzemesi temin etmek üzere yapılan hafriyatta eski yapı izlerine rastlanması üzerine Hebdomon Hipojesi'nde T. Makridi başkanlığında çalışmaya başlanmıştır. Seferberlik nedeniyle kesintiye uğrayan çalışmalar 1921'de İstanbul'a gelen Fransa'nın Atina Asar-ı Atika Mektebi Müdürü M.C. Picard'ın da yardımıyla devam etmiştir. Yeraltında inşa edilmiş mezar odasının kalıntıları Bakırköy Hastanesi bahçesinde idari binanın hemen arkasındadır. Bizans döneminde ayrı bir öneme sahip olan Via Egnatia üzerinde kurulmuş ve aynı zamanda ünlü bir askeri liman olan Hebdomon yani bugünkü Yenimahalle, İstanbul'un önemli tarihi mekanlarından biridir.³¹² Burada bulunan mezar, daire şeklinde bir dış duvar içinde haç şeklinde bir plana sahiptir. Mezardan 6 lahit çıkarılmıştır.³¹³

2.4.4. Manganlar Kazısı

Topkapı Sarayı'nın doğusundaki bu bölgede 1921 - 1923 arasında kazı çalışması yapan Fransız heyet, önemli eski yapı kalıntılarını tespit etmiştir. Bunlar M.S. 9. yüzyıl Manganlar Sarayı, M.S. 11. yüzyıl St. Jörj Kilise ve Manastırı, M.S.

³¹⁰ (Çevrimiçi) <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44830/ephesos-efes-selcuk.html>,12.03.2012.

³¹¹ (Çevrimiçi) <http://pau.edu.tr/ayasuluk/sayfa4265.aspx>,12.03.2012.

³¹² Uğur Cinoğlu, "Türk Arkeolojisi'nde Theodor Makridi" **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi** , İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Ana bilim Dalı, 2002, s.31.

³¹³ Cinoğlu, **a.g.t.**, s.31.

St. Mari Hodagetria Kilise ve Ayazması, M.S. 2.- 4. – M.S. 11.-12. yüzyıllara tarihlenen kalıntılar bulunan Philantropie Kilise ve Ayazması. Yapılan kazılarda pek çok eser, çanak çömlek ele geçmiş, bunlar Arkeoloji Müzeleri'ne ve bazı mimarlık parçaları da Ayasofya Müzesi'ne nakledilmiştir.³¹⁴

2.4.5. Notion Kazısı

Efes'in kuzeyinde bulunan Notion, Colophon antik kenti limanı olup, Claros Apollon tapınağının da korumasını sağlamaktaydı. 1921'de bu sitede Fransızların yaptığı kazıda özellikle akropol üzerinde çalışılmıştır. Kazıda Hellenistik dönem mermer heykeller bulunmuştur.³¹⁵

2.4.6. Teos Kazısı

Fransız heyet İzmir'in güneybatısında, şiir ve müziğe ait yönüyle ünlü Teos kentinde 1924'de kazı yapmıştır. Burada 3. yüzyıla tarihlendirilen Dionysos kutsal yeri dikkat çekicidir.³¹⁶

2.4.7. Didyma Apollon Kazısı

Günümüzde Didim olarak adlandırdığımız bölgede, doğal bir tepe üzerinde Yunan-Roma Antik Çağı'nın en büyük kalıntılarında biri olan Didyma Apollon Tapınağı bulunmaktadır. Wiegand burada 1907'den 1913'e kadar altı veya dokuz aylık sezonlar halinde çalışmıştır. Savaş nedeniyle ara verilen kazılar 1924 'te yeniden başlamış fakat bu sefer de Almanya'nın siyasi ekonomik durumu nedeniyle kazı süresi kısalmıştır. 1938'de Arkeolog Gerhard Kleiner tamamlayıcı çalışmalara eşlik etmiş, kazının sonuç kitabı 1941'de yayınlanmıştır.³¹⁷

---

³¹⁴ Rüstem Duyuran, "İstanbul'da Yapılan Başlıca Arkeolojik Araştırmalar", **Arkitekt**, C:1957, S:2, İstanbul, Mimarlar Odası Yay., 1957, s.75-76.

³¹⁵ **Türkiye'deki Arkeolojik Araştırmalara Fransız Katkısı, İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul, 1986, s.9.

³¹⁶ **A.e.**, s.9.

³¹⁷ Axel Filges, "Didyma- Bir Tapınaktan Daha Fazla!" **Kayıp Zamanların Peşinde-Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.56-61.

2.4.8. Sızma Kazısı

1924 yılında Michigan Üniversitesi'nden D. Robinson, ana tanrıça Mitri Zizimene'ye (Cybele) ait tapınak bulmak amacıyla kazı yapmıştır. Kazıda tapınağa ait mimari kalıntı bulunamamıştır. İlk tunç Çağı, Demir Çağı, Klasik ve Roma Çağlarına tarihlenen çok sayıda keramik parçası ele geçirilmiştir.³¹⁸

2.4.9. Beştepeler Kazısı

Ankara İstasyon arkasındaki tümülüslerde ve Çankırıkapı'da kazı yapmak üzere 1925 yılında Maarif Vekaleti'nce görevlendirilen T. Makridi, Von Der Osten ve M. Schede ile çalışır.³¹⁹ Bu, Cumhuriyetin ilk kazısı³²⁰ olması sebebiyle ayrı bir önem taşımaktadır. İstasyon arkasındaki tümülüslerden bir kral ya da birkaç savaşıya ait olduğu tahmin edilen 3 tümülüs kazılmıştır. Bulunan çanak çömlek ve madeni eşya Frig Çağı'nı göstermiştir. Muhtemelem soyulmuş olan bir tümülüste Friglere ait altın yıldızlı vazo parçaları, birkaç demir ve tahta möble parçası; bir diğer tümülüste siyah topraktan yapılmış cilalı çanak çömlek, yanmış bir at iskeleti ve aynı yerde gömülen savaşıya ait silah ve elbise parçalarına rastlanmıştır.³²¹

2.4.10. Çukurbostan Kazısı

T. Makridi 1925'de Çankırıkapı Çukurbostan civarında 6 gün süren bir kazı yapmış, burada Roma ve Bizans dönemlerine ait temel enkazı ve su yollarının altındaki tabakada üzeri siyah cilalı ve boya nakışlı keramikler, iki toprak heykelcik ve diğer bazı eşyalar bulmuştur. Bu buluntularla Ankara'nın Frig devrine ait kanıtlar bulunmuş oluyordu.³²²

---

³¹⁸ Hasan Bahar, Özdemir Koçak, **Eskiçağ Konya Araştırmaları 2**, Konya, Kömen Yay. ,2004,s.31.

³¹⁹ Abdülkerim Erdoğan, Gökçe Günel, Ali Kılıcı, **Tarih İçinde Ankara**, Ankara, Ankara Büyük Şehir Belediyesi Yay., 2007,s.41.

³²⁰ Selçuk Mülayim, **Yüzyılım Kültür ve Sanat Kronolojisi (1900 – 1999)**, 1. bs., İstanbul, Kaknüs Yay. 1999.s.88.

³²¹ Gülekli, **Ankara Tarih Arkeoloji**, Ankara, Doğu Matbaası, 1948, s.87.

³²² Cinoğlu, **a.g.t.**, s.30.

2.4.11. Karaman Manazat Mağaraları Kazısı

Karaman Kazısı'nın İbralı Nahiyesi ve Kızllı Kariyesi arasında Kısıklı Çayı kenarında bulunan ve Manazat adıyla bulunan mağaralarda araştırma yapan Harita Müdüriyeti Umumisi topoğraf memuru Ali Rıza Bey, bu mağaralarda araştırmaya değer kayalar olduğuna dair bir mektubu 11 Ağustos 1925 yılında müzeye göndermiştir. Bunun üzerine müze idaresi bölgede hafriyat yapmak üzere Makridi Bey'i görevlendirmiştir. Burada kısa süren bir hafriyat gerçekleştirilmiştir.³²³

2.4.12. Kültepe – Kaniş

Anadolu'da Assurlular tarafından kurulmuş on Karum'un (koloni merkezi) başkenti Kültepe (diğer adıyla Kaniş ya da Nesa) idi. Anadolunun en eski tarihini, Yakındoğu'nun ticaret, ekonomi ve hukuk tarihinin aydınlatılmasına büyük katkılarda bulunan Koloni Çağı'nın bu mükemmel organizasyonu hakkındaki bilginin kaynağı Orta Anadolu platosunda Kızılırmak kavsinin 21 km. güneyindeki Kaniş'tir³²⁴ Kültepe, eski eser pazarlarına dağılan ve “Kapadokya Tabletleri” olarak tanınan çivi yazılı belgelerin ilk ortaya çıktığı 1881'den beri arkeoloji literatüründe bilinmektedir.³²⁵

B. Hrozný, 1925'ten önce Tepe'de sonra ilk defa Karum'da kazıya başlamıştır. Hrozný, Karum'da köylülerin yıllardan beri çlıkarıp sattıkları tabletlerin bulunduğu yeri sarhoş arabacısından öğrenmiştir. Burada kısa sürede açığa çıkardığı, satın aldığı 1000 tablet, bu tabletlerin kaynağının Tepe'de değil, Aşağı Şehir-Karum'da olduğunu kanıtlamıştır. 1925'ten önce burada bulunan tabletlerin sayısı 2500 civarındaydı. Bu tabletlerin yardımıyla Kültepe'nin, B. Lansberger'in daha önce 1924'de önerdiği gibi “Karum- Kaniş” olduğu belirlenmiştir. Tablet ıslak kil üzerine çivi yazısıyla yazılmış sonra pişirilmiş bir tarih belgesidir.³²⁶

---

³²³ Cinoğlu, a.g.t., s.30.

³²⁴ Tahsin Özgüç, **Kültepe, Kaniş/Nesa**, bs.1, İstanbul, Yapı Kredi Yay.,2005, s.6.

³²⁵ A.e., s.8.

³²⁶ A.e., s.9.

Kültepe ve Karum'da ilk sistemli kazılar Atatürk'ün vasiyetiyle T.T.K. adına Tahsin Özgüç başkanlığında başlatılmıştır.³²⁷ Kültepe tablerinin içeriğini ticari, iktisadi, hukuki faaliyetler ve prosedürler oluşturur.³²⁸

2.4.13 . Ankara Ogüst Mabedi

Bizanslılar, kendilerinden önce Ankara'da yapılan binaları kullanmışlardır. Ogüst (Augustus) Tapınağı da bunlardan biridir. Bizans döneminde Augustus Tapınağı kilise olarak kullanılmıştır. Bugün Hacı Bayram Cami bitişiğinde bulunan tapınağın, Frig tanrıları Men ve Kybele'ye ait tapınağın üzerine yapıldığı söylenmektedir. Bugün ayakta kalan büyük kapı, cella ve pronaos kısımlarıdır. Tapınağı kiliseye dönüştürürken cellanın doğu duvarında üç pencere açılmış, cella ile opusthodomos arasındaki duvar yıkılarak naosun gerisinde bir kriptaya yapılmıştır. Daha sonra Hacı Bayram Veli tarafından bugünkü Hacı Bayram Veli Cami yaptırılmıştır.³²⁹

1926 – 1928 yıllarında Schede ve Krecke tapınağın çevresini kazmışlardır. 1939'da Müzeler Müdürlüğü'nce H.Z. Koşay tarafından bir kazı yapılmıştır³³⁰.

2.4.14. Aizanoi Kazısı

Kütahya şehir merkezine 57 km. uzaklıkta Çavdarhisar İlçesi'ndedir. En parlak dönemini ikinci ve üçüncü yüzyılda yaşayan kent, Bizans Döneminde piskoposluk merkezi olmuştur. Kentte Zeus adına inşa edilen Anadolu'nun en iyi korunmuş tapınağı yer alır. Ayrıca büyük bir tiyatro ile buna bitişik stadyum, biri mozaikli olmak üzere iki hamam ve gymnasium, Kocaçay üzerinde iki adedi halen kullanılır durumda olan beş köprü ile antik baraj, borsa binası, sütunlu caddeler, nekropol alanları ve Meter Steune'nin kutsal mağarası bulunmaktadır.³³¹ Kentteki ilk kazı çalışmaları 1926 yılında M. Schede ve D. Krecke başkanlığında Alman Arkeoloji

³²⁷ A.e., s.9.

³²⁸ A.e., s.12.

³²⁹ Erdoğan, Günel, Kılıcı, a.g.e., s.85.

³³⁰ Musa Kadioğlu, Kutalmış Görkay, "Yeni Arkeolojik Araştırmalar Işığında Ankyra" **Anadolu (Anatolia)**, S:32, Ankara, DTCF Yay., 2007, s.26.

³³¹ (Çevrimiçi) <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-41869/aizanoi---aezani-cavdarhisar.html> 11.03.2012.

Enstitüsü tarafından başlatılmıştır. 1926-1928 yılları arasında yapılan ilk kazılar Zeus Tapınağı ve çevresinin araştırılmasına yönelik olmuştur. 1934- 1935’de Kreckler’in asistanı olan Naumann, Aizanoi materyallerini incelemeye başlar ve 1970’de kentteki kazıları tekrar başlatır.³³²

2.4.15. Efes Kazıları

Efes’te ilk kez 1869 yılında İngiliz arkeolog J.T. Wood kazıya başlamış ve Artemision tapınağını ortaya çıkarmıştır. Sonrasında Avusturyalı bilim adamları 1895’ten 1913’e kadar Koresos (Bülbül) Dağı ile Pion (Panayır) Dağı’nın eteklerinde yapmış oldukları geniş araştırmalarla kentin Helenistik ve Roma dönemlerine ait kalıntılarını bulmuşlardır. Avusturyalılar 1. Dünya Savaşı’ndan Josef Keil’in ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da Franz Miltner ile Fritz Eichler’in yönetiminde kazılara devam etmiştir.³³³

2.4.16. Alishar Kazısı

Chicage Üniversitesi’nden H. Von Der Osten başkanlığındaki ekip 1927 – 1932 yıllarında Alishar Höyük’te çalışmıştır. Yozgat il merkezinin güney doğusunda bulunan höyükte Osten ile çalışan Schmidt amaçlarını, bölgenin hem tarihini hem de Anadolu ve Yakın Doğu tarihiyle ilişkisini tesbit etmeye yönelik şekilde açıklamıştır.³³⁴ 1927-1932 yılları arasında 6 dönem kazılan höyükte arkeologlar, çok fazla sanat, zanaat örneği bulunmadığından dolayı tenkit edilmiştir. Kazıların sonucunda bölgenin ticaret yolları merkezinde bulunması sebebiyle her daim önemini koruduğu anlaşılmıştır. Höyüğün kronolojisi şu şekilde verilmiştir: Kalkolitik, Bakır, Tunç, Hitit, Frig, Medya, Helenistik, Galat, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı.³³⁵

³³² Rudolf Naumann, **Der Zeustempel zu Aizanoi**, Berlin, Walter De Gruyter, 1979, s.10-13.

³³³ Yusuf Gül, **Antik Kentler**, İzmir, Okullar Yayınevi, 1998, s.76.

³³⁴ Remzi Oğuz Arık, “Anadolu Arkeolojya Tarihinde Alishar Hafriyatı”**Türk Tarih Arkeolojya ve Etnografya Dergisi**,S:1, İstanbul, Maarif Vekaleti Yay., 1933, s.25.

³³⁵ **A.e.**, s.26.

2.4.17. Sultanahmet Kazısı

British Academy'den Mr. Stanley Casson başkanlığında yapılan kazıda, kazı komiseri olarak müze memuru Haydar Bey tayin edilmiştir. Sultanahmet Meydanı Hipodrom'da parkın altındaki eski hipodromun bir kısmının meydana çıkarılması ve hipodromun şeklinin tesbiti amacıyla 1927'de başlayıp, üç ay devam eden kazı sonucunda sadece Bizans Devri'ne ait pişmiş toprak kaplar, birçok bakır sikke ve mimarî özelliği olan taşlar, birkaç heykel ve toprak altında bulunan bazı yapılar, su yolları tespit edilmiştir. Ayasofya önlerinde yapılan kazılar sırasında bazı duvarlar ve birbirine bakar vaziyette payeler, bunların altında temel kısmında bir takım su yolları bulunmuştur. Mimari tarzından bu yapının Bizans Dönemi'ne'ne ait Zeuksip (Zeuxippos) hamamına ait olabileceği tahmin edilmiştir. Bizans Dönemi'nde ahır, kazının yapıldığı sırada ise su sarnıçları olarak kullanılan yerlerde de araştırmalar yapılmıştır. 1928'de Casson, Bizans sarayını meydana çıkarmak amacıyla Ayasofya'daki hamam ile Sultanahmet Muvakkithanesi arasında daha önce başladıkları kazıya devam etmiştir. Kazının ikinci yılında yapılan çalışmalar sonucunda, Bizans Sarayı'nın Ayasofya ve Sultanahmet Meydanı'nda bulunduğu anlaşılmış ancak sarayı teşkil eden muhtelif binalar arasında ne kadar mesafe bulunduğu tespit edilememiş, ne olduğu tayin edilemeyen bina enkazından başka bir şey bulunamamıştır. Buna rağmen iki yıl boyunca bulunan eser ve bina temellerine dayanarak hipodromun bir planı yapılmıştır ki, bu plan ile o zamana dek tasavvur edilen plan arasında önemli farklar bulunmaktadır. Nitekim 1935 -1938'e kadar J.H. Baxter başkanlığındaki kazılarda Bizans Sarayı'na ait mozaikler ve bu sarayın yakınında yer alan Altın Saray'ın zemini tamamen meydana çıkarılmıştır. Mozaikler çoğunlukla boğuşma veya fil, kaplan, sırtlan, geyik, ejderha ve timsah resimleri, çeşitli av tabloları, ibadet ve ilah tasvirlerini temsil eden resimlerdir. Bu mozaiklerin yanı başlarında birkaç büyük salon keşfedilmiştir. 1939 yılında Sultanahmet Meydanı'nın kuzey-batısındaki hapisane binasının yıkıldığı sırada üzerinde fresk kalıntılarının bulunduğu Bizans Dönemi'ne ait duvarların ortaya çıkması üzerine

1942 tarihinde, Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi adına bu bölgede yeni bir araştırma yapmak üzere kazı yapılmasına izin verilmiştir.³³⁶

2.4.18. Şimşekhane Kazısı

Şimşekhane, 1470’de Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk Darphane-i Amire’si olarak inşa edilmiştir. Darphanenin taşınması, yangın ve depremler sonrasında Şimşekhane-i Amire olarak 1707’de yeniden hizmete açılmış, 1917’de terkedilene kadar gümüş el işi pazarı olarak kullanılmıştır. Şimşekhane avlusunda 1920’de hanla Beyazıt hamamı arasındaki su iletim sisteminin bakımı sırasında 4 metre uzunluğunda budak motifli bir mermer sütun bulunmuştur. Bunun üzerine 1927’de İstanbul Arkeoloji Müzeleri bir ön kazı yapmıştır. Bu sahada 1928’de Oxford Üniversitesi’nden S. Casson başkanlığında İngiliz heyetle birlikte müzenin ortak yürüttüğü kazıda, hanın avlusunda ve kaidelerin etrafında Geç Roma veya Erken Bizans dönemine ait birçok mimari parça bulunmuştur. İki kaide arasında yanyana duran tuğladan örülü 5. yüzyıla tarihlenen iki su kanalı ortaya çıkarılmıştır.³³⁷ Ayrıca İmparator II. Theodosius döneminden zafer takı kaidesi bulunmuştur.³³⁸

2.4.19. Balabanağa Mescidi ve Bodrum Cami Kazıları

1930’da D. Talbot Rice ile T. Makridy Bodrum Cami’nde kazı yapmıştır.³³⁹ Laleli – Şehzadebaşı yangınlarında zarar gören İstanbul’un Geç Roma eserlerinden biri olan Balaban Ağa Mescidi 1930’da imar planı değişikliği nedeniyle yıktırılırken İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından kazısı yapılarak sonuçları Arif Müfid Mansel tarafından yayınlanmıştır. Yuvarlak planı nedeniyle eski bir Bizans kütüphanesi olarak yorumlanmış bu ilginç yapıdan bugün herhangi bir iz kalmamıştır.³⁴⁰

³³⁶ Yasemin Tümer Erdem: “Atatürk Dönemi Arkeoloji Çalışmalarından Biri: Sultanahmet Kazısı” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C:21, S: 62, 2005, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=1069>, 12.01.2012.

³³⁷ Özlem Ersin, “İstanbul Beyazıt’taki Theodosius Forumu Geç Antik Dönemden Osmanlı Dönemine Kadar Forum ve Yapıların Değişimi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enst.,2007, s.51-52.

³³⁸ Duyuran, **İstanbul...**, s.77.

³³⁹ Nezih Başgelen, **İstanbul Tarihi Yarımadasında Arkeoloji**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yay., 2007, s.6.

³⁴⁰ A. Müfid Mansel, “Balaban Ağa Mescidi”, **Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S:3,,İstanbul, Devlet Basımevi, 1936, s.49-73.

2.4.20. Karaoğlan Kazısı

Ankara'nın 25 kilometre güneyindeki Karaoğlan Höyüğü, bu adla anılan köyün bitişiğindedir. Burada ilk kazı 1930 sonbaharında yapılmıştır. 1938'de aynı kazıya Remzi Oğuz Arık devam etmiştir. Höyükte aşağıdan yukarıya doğru Kalkolitik, Bakır, Eti, Frig, Hellenistik, Roma ve Bizans Çağ'ları kültür katlarına ve kalıntılarına rastlanılmıştır.³⁴¹ Burada, Kalkolitik Çağ'dan Osmanlılar zamanına kadar süren yerleşme izleri tespit edilmiştir. T.T.K. 1938 Ağustos'u başında Kopenhag'da toplanan Beynelmillel Antropoloji ve Etnoloji Kongresi'ne bu ilk sonuçları bildirmiştir.³⁴²

Bizans ve Roma Çağ'ları kalıntıları pek azdır. Bunların altında ele geçen Frig belgeleri iki metre derinliğe kadar inmektedir. Höyüğün başlıca karakteri çok önemli bir Frig yerleşme yeri olmasıdır. Bu kata ait pek çok seramik çıkarılmıştır. Bunlar tek renkli, nakışlı, kabartmalı olarak üç gruba ayrılmıştır. Bu grupların hepsi Frig kaplarının özel tiplerindedir. Kulplar madenden yapılan kapların kulplarına benzemektedir. Bu katta tam bir ocak, buğday, arpa gibi taneleri öğütmeye yarayan çukur taslar ve çok önemli bir el değirmeni bulunmuştur. Kemikten iğneler, figürler, bakır yüzük, taş boncuklar da ele geçirilmiştir. Frig katının mimari kalıntıları ise önemlidir. Şehri çevreleyen bir sur duvarı ile birçok ev ortaya çıkarılmıştır.³⁴³

Bu katın altındaki Eti kültür tabakası 7 metre derinliğe kadar inmektedir. Frig, Eti katlarını, bir metreyi geçen bir yangın tabakası birbirinden ayırmaktadır. Eti katındaki çanak çömlek çok çeşitlidir. Eti kaplarının bu zenginliği Karaoğlan höyüğünün bu çağda da önemli bir yerleşmeye sahip olduğunu göstermiştir.³⁴⁴

Karaoğlan Bakır Çağı, Orta Anadolu'da gelişmiş olan benzerlerinin aynıdır. Mimari buluntular Bakır Çağı'nı burada da birçok bölüme ayırmaktadır. En alt katta orijinal Kalkolitik belgeleri ele geçmiştir. Bu höyük Kalkolitik, Bakır Çağı, Eti, Frig Çağ'ları için en mühim bir inceleme alanı olmuştur. Buradaki Frig, Eti Çağ'larına ait

---

³⁴¹ Gülekli, **Ankara...**, s.73..

³⁴² Remzi Oğuz Arık, "Karaoğlan Höyüğü", **Bellekten**, C:III.,S:9 Ankara, TTK Yay., 1939., s.27.

³⁴³ Gülekli, **Ankara...**, s.73.

³⁴⁴ **A.e.**, s.73.

şehirlerin kuvvetli bir müdafaaya sahip olduğunu, kazılarda bulunan duvarlar göstermektedir.³⁴⁵

2.4.21. Gavurkale Kazısı

Ankara'nın güneybatısındadır. Buradaki eski yıkık duvarlardan dolayı Gavurkale adı verilmiştir. 1861'de Kapadokya'da bir gezinti yapan G. Perrot ve Gualliaume burayı görmüş, bu buluş bilgi dünyasına tanıtılınca büyük ilgi uyandırmıştır. Daha sonra J. Garstang, E. Mayer, Gavurkale hakkında yeni görüşler ortaya atmışlardır. Buradaki kayada bulunan kabartmaların tarihi M.Ö. 2000 yıllarının ortası olarak kabul edilmiştir. Tepenin vadiye bakan yüzündeki kayaya işlenmiş olan büyük kabartmaların elbiseleri, bunların Etilere ait olduğunu göstermektedir. Kızılırmak'ın batısında bu türlü bir Eti anıtının bulunması Anadolu kültür tarihi için çok önemlidir.³⁴⁶

Atatürk 1930'da bu tepede bir kazı yapılmasını istemiştir. Von der Osten başkanlığında kazıya başlanmıştır. Atatürk, duyduğu büyük ilgiyi kazı yerine gelerek göstermiştir. Elde edilen sonuca göre tepenin ilk duvarları, kaya üzerindeki üç kabartma ile yaşıttır. İkinci kültür katı Friglere aittir. Alt kat yani Eti katının kalıntısı bir tapınaktır. Roma ve Bizans Çağı'na ait pek az eşya bulunmuştur. Tepenin eteğinden yokuşa doğru çıkılırken ilk önce Frigler zamanında yapılan dış surların kalıntılarına rastlanır. Daha sonra Eti tapınağına çıkan yoldan kalmış taşlar görülür. Eti tapınağı güneydeki büyük kayadır. Kayanın yüzünde oturmuş bir tanrı görülür doğudan iki tanrı bu oturan tanrıya doğru gelmektedir. 1936'da yapılan bir inceleme gezisinde Prof. Şevket Aziz Kansu burada ve yamaçlarda Paleolitik aletler bulmuştur. Böylece Gavurkale'nin derin bir tarihe sahip olduğu meydana çıkmıştır.³⁴⁷

---

³⁴⁵ A.e., s.73.

³⁴⁶ A.e., s.78.

³⁴⁷ A.e.,s.78-79.

2.4.22. Aslantepe Kazısı

Malatya'nın 7 kilometre kuzeydoğusunda, Fırat ırmağının batı kıyısı yakınındaki Orduzu beldesinde yer alan Aslantepe Höyüğü'nün kültür dolgusu 30 m. yüksekliğindedir. M.Ö.5000 yıllarından M.S.11. yüzyıla kadar yerleşim görmüştür. M.S. 5.-6. yüzyıllar arasında Roma köyü olarak kullanılmış ve daha sonra Bizans Nekropolü (mezarlık) olarak yerleşimini tamamlamıştır. Aslantepe'de ilk kazılar 1930'larda Louis Delaporte başkanlığında bir Fransız ekip tarafından yapılmıştır. Özellikle kazı Geç Hitit tabakalarında yapılmıştır. Kazılarda taş üzerine alçak kabartma ile dekore edilmiş avlu ve giriş kapısının iki yanında iki aslan heykeli ve karşısında devrilmiş bir kral heykeli ile bir Geç Hitit Sarayı bulunmuştur. Bu eserler o tarihlerde Malatya'da müze bulunmadığı için Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne götürülmüş ve halen orda sergilenmektedir.³⁴⁸

2.4.23. Çankırıkapı Kazısı

1931 yılında Çankırıkapı'dan geçen büyük yol açılırken bir takım klasik mimarlık parçaları ele geçmiş, bu eserlerin incelenmesi için Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Dr. Bittel ve Dr. Dalman Ankara'ya çağırılmışlardır. Bu uzmanlar bazı kazılar yaparak durumu tespit etmişlerdir. Buna göre yeni açılan yol bir Roma caddesini ikiye bölmüştür. Roma yolu düz kaldırımlarla örtülüdür. Sütunlu bir avlu bozulmamış olarak ele geçmiştir. Yolun ilerisi bir şark pazarına çıkmaktadır. Buradaki sütunların gövdesi düzdür. Başlıkların üslubu, eserlerin Hadrian zamanından sonraki devirlere ait olduğunu göstermektedir. Sütunlar, alınlıklar sade ve çok az mahalli tiptedir. Bu çarşının ve çarşıya ait binaların Bizanslılar zamanında kullanıldığı ve genişletildiği kabul edilmiştir.³⁴⁹

2.4.24. Boğazköy Kazısı

M.Ö. 1600-1200 yılları arasında Çorum ili Boğazköy ilçesinde, Eski doğunun güç merkezi Hitit İmparatorluğu'nun başkenti Hattuşa bulunuyordu.

³⁴⁸ (Çevrimiçi) <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-92971/aslantepe.html>,15.01.2012.

³⁴⁹ Gülekli, **Ankara.**, s.88.

Hattuşa/Boğazköy kazıları, burada 1907'den beri çalışmakta olan Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün günümüze kadar devam eden uzun süreli bir projesidir. Ören yeri, Arkeolog ve Mimar Charles Texier tarafından daha 1834' te keşfedilmiştir. Bölgede 1906 'da İstanbul'daki Osmanlı Müzesi adına, Theodor Makridy ve Hugo Winckler yönetiminde ilk büyük kazılar yapılmıştır. Aynı yıl 2500 kil tableti barındıran arşivin bulunması, burasının Hitit İmparatorluğu'nun eski başkenti olduğunu kanıtlamıştır. 1931'de Kurt Bittel'in kazı başkanlığı yaptığı yeni bir Boğazköy araştırma projesine başlanır. Kazıların arkeolojik sonuçları üzerine bugüne kadar 27 cilt yayınlanmış ve kapsamlı kil tablet arşivlerinden gelen çivi yazılı metinlerin yayınları şimdiye kadar 135 cilde ulaşmıştır.³⁵⁰

Hattuşa/Boğazköy keşfedildikten hemen sonra Avrupa bilim çevrelerinde ün kazanmasının ana nedeni Yazılıkaya kabartmaları idi. Kentin yakınındaki üzeri açık hava tapınağında kayaya tanrı kabartmaları işlenmiştir. Bir geçit törenindeki gibi ana mekanın sol duvarında tanrılar, sağ duvarında tanrıçalar betimlenmiştir. Burada en büyük tanrılar Hava Tanrısı Tesup ve Güneş Tanrıçası Hebat ile karşılaşırlar. Burada Hititlerin yeni yıl ve ilkbahar bayramlarını kutladıkları düşünülmektedir. Kutsal alandaki tüm tanrılar içinde tek insan olarak Büyük Kral IV. Tudhaliya iki kez betimlenmiştir. Kral büyük olasılıkla M.Ö. 13. yüzyılın ortasında bu kaya tapınağını yaptırdı ve oğlu II. Şuppiluliuma, babası anısına yandaki ikinci mekanı ilave ettirmiştir..³⁵¹

2.4.25. Efes Belevi Kazıları

Avusturya kazı heyeti Efes Belevi'de 1931, 1933, 1935 yıllarında kazılar yapmıştır. Bir kral anıt mezarı ortaya çıkarılmıştır. M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen mezarın Antiohos II. Teos için yapıldığı muhtemeldir. Lahit dışında bulunan diğer parçalar İzmir Arkeoloji ve Selçuk Müze'lerine götürülmüştür.³⁵²

---

³⁵⁰ Jürgen Seeher, "Hititlerin Başkenti Hattuşa", **Kayıp Zamanların Peşinde-Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.90- 92.

³⁵¹ **A.e.**, s.97.

³⁵² Rüstem Duyuran, "Belevi'deki Mausoleum", **Arkitekt**, C:1949, S:11-12, İstanbul, Mimarlar Odası Yay., 1949, s.243-246.

2.4.26. Larissa Kazısı

Larissa’da ilk kazılar 1902’de İsveçli, 1932 ve 1934 yılları arasında Alman ve İsveçli arkeologlar tarafından yapılmıştır. Burada ortaya çıkan duvarlar antik duvar mimarisinin güzel örneklerindedir. Arkaik dönem mimari parçalar İzmir Müzesi’nde, tipik aiol sütun başlığı ile keramik eserler ise İstanbul Arkeoloji Müzesi’ndedir.³⁵³

2.4.27. İzmir Agora Kazıları

1932 – 1933, 1934 – 1936, 1937 – 1939 yıllarındaki kazılar, Maarif Vekaleti ve İzmir Asar-ı Atika Cemiyeti yardımıyla yapılmıştır. Kazılarla agoranın kuzey batı ve kuzey doğu yönleri temizlenerek ortaya çıkarılmıştır. Kuzey duvarının iç kısmında grafitilerin ilk örneklerine rastlanır. Kuzey koridorun güney duvarında Geç Roma dönemine ait dinsel betimli sunak bulunmuştur. Ayrıca çeşitli heykeller, kabartmalar, mimari parçalar, yazıtlar (olimpiyat oyunları ile ilgili olan yazıtlar Smyrna’nın olimpiyat tarihine ışık tutar niteliktedir) bulunmuştur. 1940 – 1942 çalışmaları doğu ve güneye doğru sürdürülmüştür. Bu dönemin en önemli buluntuları ise Küçük Faustina, Poseidon, Demeter ve Artemis kabartmalarıdır.³⁵⁴

2.4.28. Gazi Orman Çiftliği Kazısı (Ankara Numune Fidanlığı)

Gazi Orman Çiftliği Fidanlığı’nda 1932 yılında su çıkarmak için yapılan sondaj yerinde birkaç taş bulunmuş, işçiler işlenmemiş taşlar arasında oyulmuş bir taşta tesadüf etmişlerdir. Bu taş kaldırıldığında toprağa kapanmış olan yüzünde bir kabartma görülmüştür. Atatürk, Dr. Reşit Galip’e burada bir kazı yapılmasını söylemiştir. Bu işi üzerine alan Müzeler Müdürü Hamit Koşay burada küçük bir kazı yapmıştır. Bu kazıda eski bir yola ait belgeler bulunmuştur. Ele geçen eşya buranın küçük bir Frig yerleşmesi olduğunu göstermiştir. Bu eşyalardan bronz kulplu, kulpsuz taslar, tencere, kepçe, fibula düğmeler sayılabilir. Ayrıca su aramak için

---

³⁵³ Gül, a.g.e., s.59.

³⁵⁴ Mehmet Taşlıalan, “Geçmişten Günümüze Antik Smyrna Agorası”, **İzmir Life**, S: 100, İzmir, BRG Hizmetleri, 2009, s. 80-81.

yapılan sondaj yerinde ele geçen, büyük bir yapıya ait olduğu düşünülen aslan gövdeli, kuş başlı bir kabartma da Eti Müzesi'nde yerini almıştır.³⁵⁵

2.4.29. Yalova Kazısı

Yalova kaplıcaları Atatürk'ün emriyle modern bir tedavi ve dinlenme tesisi haline getirildiğinde, arkeolojik araştırmalar da ihmal edilmemiştir. 1932 yılında Kültür Bakanlığı'nın desteğiyle A.M. Mansel, İstanbul Müzeleri adına bir kazı yapmıştır. Yalova, Hellenistik ve Roma dönemlerinde termale rağmen önemli bir yerleşim değildi. Bu dönemlere ait mimari kalıntı bulunamamış olmasına rağmen bazı adak ve mezar stelleri ele geçmiştir. Mansel'in Hellenistik döneme tarihlediği adak stelleri üzerinde Herakles, Askleipos ve üç Nymphe (su perileri) tasvirlerine rastlanır. Mezar stelleri ise yazıtları sayesinde M.S. 3. yüzyıla tarihlenmektedir.³⁵⁶

2.4.30. Troia Kazısı

En geç 1865'ten itibaren, Homeros'un İlyada'sında geçen ismiyle Ilios-Troia'nın Hisarlık çevresinde aranması gereği görüşünü savunan İngiliz Konsolosu Calvert bölgedeki ilk kazıyı yapmıştır. Höyüğün neredeyse yarısını satın alan konsolos kazılarında Athena Ilias Tapınağı ile eski tabakalara ve keramiklere rastlar. Ancak sınırlı mali kaynakları nedeniyle kazıya devam etmekten vazgeçer.³⁵⁷

Calvert'den sonra, destan geleneğinin güvenilirliğine iyice inanan ve klasik dönemle ilgili Eski Çağ bilimlerinin yöntemlerindeki gelişmelerle ilerlemelerinden etkilenmeyen Schliemann, eğer Homeros'un kenti bulunursa Troia Savaşı'nın Eski Çağ'daki gerçek bir olay olduğunun kanıtlanacağına inanmaktaydı.³⁵⁸ Schliemann Almandı, ancak 1869 yılından itibaren aynı zamanda Amerikan vatandaşı idi. Burdaki kazıları kendi parasıyla yürütmüş, bir kurumdan destek görmemişti ve kazııcı olarak da eksiklerinin farkında idi. Bu nedenle bu alanda yetkin bir araştırmacı kazanmaya karar verir. Bu isim Alman Arkeoloji Enstitüsü Atina Şubesi'nde çalışan

---

³⁵⁵ Gülekli, **Ankara...**, s.88.

³⁵⁶ Selma Bulgurlu " Yalova Kazısı", **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)**, Ed:Oktay Belli. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2000,s.269.

³⁵⁷ Dieter Hertel, "Troia Araştırmalarının Tarihi" **Kayıp Zamanların Peşinde-Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.147.

³⁵⁸ **A.e.**, s.147.

Dörpfeld'di. Dörpfeld 1882'den itibaren Hisarlık Höyüğü'ndeki kazılara katılır. Schliemann'ın ölümünden sonra kazılar, onun başkanlığında iki dönem 1893 ve 1894 yıllarında yürütülmüştür. Bu döneme kadar yapılan kazılar sonucunda:

- 1) Troia II yani ikinci kat denilen kentin, her şeyi kül eden bir yangınla tahrip olduğu görülür. Troia II'nin içinde büyük bir Megaron*,un yer aldığı ve Dörpfeld'e göre M.Ö. 2500/2000 yılları arasındaki çağa tarihlendirilen etkileyici bir kale yapısı olduğu anlaşılır. Çömlekçi çarkının bulunuşu bu zamanlara rastlamıştır.
- 2) Troia Tunç Çağı'nın en büyük kalesi olan Troia VI'nın büyük bölümü ortaya çıkarılır. Troia VI'ya ait olan kenti Yunanistan'ın Miken kültürü denilen dönemine M.Ö 1500/1000 tarihlendiren "Gri Manyas Malı" denen keramikler, Miken kabı ve yapı kalıntıları bulunur. Kale görkemli kulelerle korunan kalın bir tahkimat duvarı ile çevrilmiş çok büyük evlerin yanı sıra geniş yollar, daha doğrusu caddelerle donatılmıştır. Kule yapılarından en etkileyici olanı kuzey doğu burcu idi, burda büyük bir kuyu bulunuyordu. Troia VI'nın tahmini merkezi, yani saray ve kült alanı artık bulunmuyordu Çünkü burada Hellenistik dönemdeki inşaatlar Troia II tabakasına kadar devam ediyordu. Burası Miken keramiği ve tahribatın karakterine dayanarak Homeros kenti ile eşitlenir.
- 3) Troia VIII'de Hellen döneminin dor düzenindeki mermer tapınağına ait temelleri ve bir çok bölümü ortaya çıkarılır. Ona göre bu tabaka M.Ö. 85 yılına kadar devam etmiş ve bu tarihte Romalı komutan Fimbria tarafından tahrip edilmiştir. Yaklaşık bir yüzyıl kadar ıssız kalan kentin yerinde Augustus'un girişimiyle yeni bir kent yani Novum Ilium (Troia IX) kurulmuştur.
- 4) Troia IX nispeten büyük yapılarla süslenmiştir. Bunların arasında en başta geleni, etrafı saran doğu, batı ve güney portikleriyle yenilenen Athena Ilias Tapınağı idi. Kutsal alanın kuzey tarafı sadece basit bir duvardan oluşuyordu

---

* Önünde bir giriş bölümü, içinde yalnız bir odası, odanın ortasında da ocak bulunan taştan Yunan konutu. Bütün Yunan mimarlığına örnek olan ev biçimi.

ve kuzeydoğuda bir duvarın önüne büyük duvarlar inşa edilmişti. Duvarlar, Troia VI'nın Troia VIII yerleşme evresine tarihlenen merdivenli çeşme yapısı ile birlikte kuzeydoğu burcuna dayanıyordu. Ayrıca biri küçük diğeri büyükçe birer tiyatro bulunuyordu. Bu kent bir surla çevrilmişti ve surun kalıntıları daha Schliemann zamanında ortaya çıkarılmıştır.³⁵⁹

Troia'da 3. dönem kazıları Amerikalı Klasik Arkeolog Prof. Dr. Carl William Blegen tarafından 1 Nisan 1932 tarihinde başlatılmış ve planlandığı üzere 10 Temmuz 1938 tarihinde bitirilmiştir. Carl William Blegen'in kazılarının amacı yeni elde edilen Ege Arkeolojisi bilgileri ışığında Troia'da yeni bir statik yapı oluşturmaktı. Blegen bazı önemli sonuçlara ulaştı. Örneğin Troia VI'nın daha büyük bir alt yerleşmeye sahip olduğu ve Athena Ilias kutsal alanının portiklerinin M.Ö. 3. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlendiğini kanıtlar. İlionlilium'un surunu Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmesi doğrulanıp ve kesinleştirilmiştir.³⁶⁰

2.4.31. Hatay Kazıları

Hatay'da kazı çalışmaları 1932 yılında başlamıştır. 1933-1938 yılları arasında Chicago Üniversitesi Amik Ovası'nda 178 höyük tesbit etmiştir. Bunlardan dördü; Tel Cüdeyde, Tel Dehep, Çatalhöyük ve Tel Tainat'tır. Kazı komitesi 4. yüzyıl tarihçisi Libanios'un ve 6. yüzyıl tarihçisi Malalas'ın yazılarında anlattıkları antik kenti ortaya çıkarmayı amaçlamıştı.³⁶¹ 1936 'da, British Museum adına Sir Leonard Wolley Samandağı, El-Mina mevkinde, 1937'den 1948'e kadar ise aralıklarla Açına Höyüğü'nde kazı çalışmalarında bulunmuştur. 1932-1939 yıllarında Princeton Üniversitesi'nin yaptığı araştırmalarla Antakya, Harbiye, Süveydiye ve dolaylarında Roma, Bizans Arap eserleri bulunmuştur. Hatay Müzesi'nin zenginliğini oluşturan mozaikler ortaya çıkartılmıştır.³⁶²

Antakya kazılarında ortaya çıkarılan yaklaşık 300 mozaik Doğu Roma resim sanatları ve yer mozaikleri araştırmaları için bir dönüm noktasıdır. M. S. 2. yüzyıl ve 6. yüzyıl arasında kilise, özel konut ve hamamların taban döşemeleri olarak yapılmış olan mozaiklerin büyük bölümü Antakya, Harbiye, Çevlik civarında ortaya

³⁵⁹ A.e., s.149-154.

³⁶⁰ A.e., s.155.

³⁶¹ Jale Rüstemoğlu, **Antakya Mozaikleri**, Antakya, Zirem Yayınları, 2002, s.21.

³⁶² Ruhi Tekan, "Hatay ve Mozaik Sanatı" **Arkitekt**, C:3, S:175-176, İstanbul, 1946, s. 161-162.

çıkarılmıştır. Princeton Üniversitesi mozaik bilimcisi Doro Levi tarafından kronoljik sıralaması yapılan mozaikler, klasik konulara sadık kalan, dekoratif elemanlardaki görsel yaklaşımın vurgulandığı Helenistik sanat geleneğinin devamıdır.³⁶³ Çıkarılan mozaikler bugün dünyanın yaklaşık 20 müzesine ve özel koleksiyonlarına dağılmış durumdadır. Antiokheia kökenli bir çok eser bugün Hatay Arkeoloji Müzesi'nin yanı sıra Princeton Üniversitesi Sanat Müzesi, Worcester Müzesi, Louvre gibi müzelerde saklanmakta veya sergilenmektedir.³⁶⁴

2.4.32. Pergamon Kızıl Avlu Kazısı

Bergama olarak bilinen antik Pergamon şehri Hellenistik Krallık döneminde kale olarak adlandırılan, denizden uzakta, şehri ani baskınlardan korumaya elverişli andezitten, izole bir tepe sırtı üzerinde bulunan ve geçmişi Arkaik Döneme kadar uzanan bir yerleşmedir. Pergamon'da M.S. 2. yüzyılda inşa edildiği düşünülen, "Kızıl Avlu" Mısır kültlerine adanmıştır. Bu yapı, olasılıkla Hadrian Dönemi'nde inşa edilmiş, tuğladan, oldukça iyi koruna gelmiş büyük bir bina olup Pergamon'un aşağı şehrinin en büyük anıtsal yapısıdır ve tahminen büyük bir kutsal alanın da ana parçasıdır. Kızıl Avlu'da kült heykelleri, yazıtlar, adak hediyeleri gibi somut veriler bulunmasa da ana binanın çeşitli donanım özellikleri ve her şeyden önce büyük avlunun iki yanındaki avluların Mısır etkisi taşıyan yapı plastiği, bu yapının Mısır tanrılarına adanmış olduğu fikrini vermektedir.³⁶⁵

P. Schatzman 1906-1909 yılları arasında mimari belgeleri, plan çizimleri yapmıştır. Zigenaus yönetiminde 1930'larda arkeolojik kazıların ardından, dönemin Bergama Müzesi Müdürü Osman Bayatlı tarafından ilk onarım çalışmaları yapılmıştır. Onarımlar alt tarafı tahrip edilmiş olan bu büyük tuğla örgülü duvar anıtın ana yapısında gerçekleştirilmiştir.³⁶⁶

---

³⁶³ Rüstemoğlu, a.g.e., s.21.

³⁶⁴ (Çevrimiçi) <http://www.hatayarkeolojimuze.gov.tr/HatayMuzeWeb/flash/main.html>, 12.03.2012.

³⁶⁵ Albrecht Hofmann, "Pergamon'daki Kızıl Avlu: Geleceğe Yönelik Perspektiflerle Ayrıntılı Bir Araştırma Tarihçesi", *Anadolu (Anatolia)*, S:25, Ankara, DTCF Yay., 2003, s. 37-38.

³⁶⁶ (Çevrimiçi) <http://www.dainst.org/tr/project/bergama-k%C4%B1z%C4%B1l-avlu?ft=all> 20.03.2012.

2.4.33. Ahlatlıbel Kazısı

İlk defa Dr. Reşit Galip bu bölgede belgelere rastlamış, bunu Atatürk'e anlatmıştır. Atatürk o zaman T.T.K. genel sekreteri olan Dr. Reşit Galip'ten bu bölgede bir yerleşme bulunup bulunmadığının araştırılmasını istemiştir. Yapılan incelemede köstebek yuvalarında Bakır Çağı seramiğine rastlanır. Atatürk'ün emriyle burada bir kazı yapılmasına karar verilir.³⁶⁷ 1933'de Türk Tarih Kurumunun teklifi üzerine, H.Z. Koşay, Maarif Vekaleti'nden aldığı emirle, Ankara'ya 16 km mesafede bulunan Ahlatlıbel'de hafriyat (kazı) yapmış ve Bakır Çağı'na ait bir yer harebesi ortaya çıkarılmıştır. Bu devir üzerinde Eti Devri'nin de bazı eserlerine rastlanmıştır. Bu kazının en önemli sonucu II. Troia medeniyeti ile Orta Anadolu'nun Bakır Çağı'nın çağdaş oluşudur.³⁶⁸ Mayıs ayında başlayan kazı 23 Temmuz 1933'de sona ermiştir.³⁶⁹

Ahlatlıbel'in Anadolu Bakır Çağı kültüründe doğu ve batı karşılaştırması yönünden büyük bir önemi vardır. Buradaki yerleşme M.Ö. 300 yıllarında başlamış ve M.Ö 2000 yıllarında sona ermiştir. Burada ele geçen evler ve büyük dış duvar burasının bir Bey'in kale benzeri bir yerleşim yeri olduğunu göstermiştir. Anlaşıldığına göre bu Bey etrafındaki çiftçi ve çoban halkın başkanıdır. Yalnız Bakır Çağı'nda iskan edilmiş olan Ahlatlıbel'de bu çağa ait birkaç mezar da ele geçmiştir. Madeni eşya, kapkacak ve mühürler oldukça ileri bir kültüre tanıklık etmektedir. Bununla beraber Orta Anadolu'da Alacahöyük'te meydana çıkarılan Bakır Çağı kral mezarlarında bulunan altın ve bakır eşyanın çok zengin maden işleme tekniğine burada tesadüf edilmemiştir.³⁷⁰

Atatürk'ün de bizzat kazı yerini gezmesi, ilk milli hafriyata gösterilen yakın ilgi açısından önemlidir.³⁷¹

---

³⁶⁷ Gülekli, **Ankara...**, s.71.

³⁶⁸ Afet İnan, **Türk Tarih Kurumu Arkeoloji Faaliyetleri**, İstanbul, Devlet Basımevi, 1937, s..2-4.

³⁶⁹ Gülekli, **Ankara...**, s.71.

³⁷⁰ **A.e.**, s.71.

³⁷¹ Çoker, **a.g.e.** s.150.

2.4.34. Karalar Kazısı

1933'de Maarif Vekaleti'nin emriyle Arkeolog R.O. Arık, Ankara'ya 60 km. mesafede olan Karalar'da kazı yaparak Galat Devrine ait kalevari bir şehir meydana çıkarmıştır.³⁷² İlk sondaj köyün içinde yapılmıştır. Burada bir takım küpler, çanak çömlek bulunmuştur. Bu sondaj köyün bir hüyük (höyük) üstünde kurulmadığını göstermiştir. Sondaj araştırmalarında varılan sonuca göre Karalar'ın tarihteki yeri Klasik Çağ'dır. Tümülüslerde ele geçen eşya arasındaki vazolar, çanak çömlekler, süs eşyaları, Hellenistik çağın karakterini taşımaktadır. Burada bulunan tunç paralar, bu bölge ile Mısır, Suriye arasında ticaret ilişkisi kurulduğunu göstermiştir. Tümülüslerden birinde bulunan çifte kümbet, Anadolu'da görülen kubbe sistemi bakımından çok önemlidir. Bu kubbeler Ön Asya'da ele geçen ilk belgelerdir.³⁷³

2.4.35. Karatepe Kazısı

Prof. Dr. Helmuth Theodor Bossert, 1933 yılında ik defa Türkiye'ye gelmiş ve Boğazköy Nişantaş'ta bulunan Hitit hiyeroglif yazıtını ve Yazılıkaya kabartmalarının lejantlarını ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. 1934 yılında profesör olarak İstanbul Üniversitesi'nde daha sonra Sümer-Eti Filolojisi Kürsüsü haline getirilen, Türk Arkeoloji Enstitüsü Müdürü olarak göreve başlamıştır. 1942'den 11 Eylül 1959 tarihine kadar İstanbul Üniversitesi Eski Ön Asya Dilleri ve Kültürleri Kürsüsü'ne başkanlık yaptıktan sonra, yetmiş yaşında iken emekli olur ancak 1961'e kadar aynı kürsüde ders vermeye devam eder. Bossert, Adana ili Kadirli ilçesinin 22 km. güneydoğusunda yer alan Karatepe ören yerinde yürüttüğü kazılar sırasında bulunan, Geç Hitit Dönemi Fenike Hitit Hiyeroglif çift dilli bir yazıt sayesinde çözdüğü Hitit Hiyeroglifleri ile Anadolu tarihinin o zamana kadar karanlıkta olan uzun bir döneminin aydınlığa kavuşmasına sebep olmuştur.³⁷⁴

---

³⁷² İnan, **TTK Arkeoloji Faaliyetleri.**, s.2.

³⁷³ Gülekli, **Ankara....**, s.77.

³⁷⁴ Ali M. Dinçol, "Karatepe Kazıları Ve Hitit Hiyeroglif Yazısının Çözümü", **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)**, Ed:Oktay Belli. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2000, s.423.

2.4.36. İzmit Kazısı

Nikomedia araştırmalarında bilinen en erken arkeolojik kurtarma kazısı, 1934 yılı içinde yapımına başlanan İzmit Kağıt Fabrikası (SEKA) temel inşaatında rastlanan antik yapı kalıntılarında gerçekleştirilmiştir.³⁷⁵ Fabrikanın temel kazısı o yılların koşulları gereği bilimsel kurtarma kazısı projesiyle yapılmamıştır. Ancak kazılar devam ederken Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul şubesi yetkilileri incelemeler yapmıştır. Temel kazılarında meydana çıkan mimari kalıntılar sadece bu rapor yardımıyla tanımlanır. Duvar kalıntıları hemen kaldırıldığından ait oldukları yapıların nitelikleri ve planları yeterince araştırılamamıştır. Duvar kalıntılarının yanı sıra tam plastik heykel parçaları, portre büstler, Herme başları, kabartmalar, heykelcikler, araba aksamı ve aplikler, sikkeler ele geçmiştir.³⁷⁶

2.3.37. Gözlükule Kazısı

1934'ten beri Kilikya ahalasını tanıyan ve nihayet Gözlükule'de hafriyata başlayan Amerikalı heyet çalışmalarına 1939'a kadar devam etmiştir. Türkiye komiserliğini Adana Müze Direkötürü Yalman Yalgın yapmıştır. Yapılan hafriyatta Türk-İslam Devri'ne ait yapılar, kandiller, klasik çağlara ait çok güzel lambalar, yerli tipi gösteren figürünler; Kıbrıs Rum Shamra'nın Tunç Devri'yle alakalı Suriye işi, iri ve boya nakışlı bir testi, İzruwaatri mıntikasının "Büyük Kral"ından bahseden Past Hittite ağına ait kırmızı porfirden Eti hiyeroglifini çevreleyen çivi yazılı bir imzaya rastlanmıştır. 1935'te bulunanlar Tarsus ve Kilikya'yı M.Ö. 12. yüzyıla kadar götürmüş, seramik bakımından Kıbrıs, Suriye, Eti ve Ege tesirlerini meydana çıkarmıştır. Bulunan eserler Adana Müzesi'ndedir.³⁷⁷

³⁷⁵ Ayşe alık Ross, **Antik İzmit-Nikomedia**, 1.bs., İstanbul, Delta Yay., 2007, s.102.

³⁷⁶ Turgut Zeyrek, Rahmi Asal, "İzmit (Nikomedeia) Seka-Fabrikası Buluntuları 2003 Yılı alışmaları Ön Raporu", **22. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, C:1, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2005., s.1-10.

³⁷⁷ Remzi Oğuz Arık, **1936'da yapılan Sondajlar**, İstanbul, Maarif Matbaası,1940, s 247-249.

2.4.38. Göllüdağ Kazısı

Göllüdağ, Niğde ilinin kuzey doğusunda 12 km. çapında bir strato volkandır. Kayırlı, Bozköy, Gösterli ve Kömürcü köylerini barındıran Göllüdağ 1. derece arkeolojik ve 3. derece doğal sit alanıdır. Göllüdağ arkeolojik açıdan özellikle 3 alanda çok önemlidir. Bunlar: İlk insanın Afrika'dan çıkıp Avrasya'ya dağılımı. Neandertallerin varlığı (200.000- 40.000). Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem (9.000-7.000).³⁷⁸

M.Ö.1200 yıllarında Ege göçleri sonrasında Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Anadolu'da oluşan geç Hitit şehir devletlerinden birisi olan Tabal'da Göllüdağ, şehir devletlerinden biridir. Göllüdağ ören yerinde ilk kazı çalışmalarına 1934 yılında Prof. Dr. Remzi Oğuz Arık tarafından başlanılmıştır. M.Ö. 8.-7. yüzyıldan kalma etrafı dıştan tamamen surla çevrilmiş bir Geç-Hitit şehri olan Göllüdağ'da saray ve mabet olabilecek orthostatlı yapı da ikinci bir surla çevrilerek koruma altına alınmıştır. İki sur arasında da birbirinin simetriği olan yapılar kompleksi bulunmaktadır. Ele geçen heykeltıraşlık eserlerinin kısmen işlenmesi, büyük ölçüde ise işlenmeden bırakılması, şehrin inşasının tamamlanmadan terk edildiğini göstermektedir. Ancak hangi nedenle halkın şehri terk ettiği bilinmemektedir.³⁷⁹

2.4.39. Kusura Kazısı

İngiliz kazı heyetine Miss Lamb başkanlık etmiş, 1935'te bir ay çalışıldıktan sonra 1936 'da devam edilmiştir. Köylüler Afyon Sandıklı'nın güneydoğusundaki höyük civarını deşerek kerpiç yaptıkları için buraya Kerpiçlik denmekteydi. Höyük'te kazılan dokuz yarımada üç devre rastlanmıştır. İlki M. Ö. 4000 sonlarına denk gelen Kalkolitik Çağ; mimarlık izleri tahripler gördüğünden en önemli buluntu

---

³⁷⁸ Nur Balkan Atlı, “ Kalatepe Obsidyen Atölyesi Kazısı ve Göllü Dağ Obsidyen Projesi”, **Arkeolojik Buluntular Işığında Niğde Tarihi, 1. Niğde Günleri 29 Eylül 2 Ekim**, Niğde, Niğde Belediyesi Yay., 2011, s.7.

³⁷⁹ (Çevrimiçi) <http://www.nigdekturizm.gov.tr/belge/1-99386/oren-yerleri.html>,21.11.2011.

ocak olmuştur. Taş, kemik, avandanlık (ziynet eşyası) az olup maden ise bir iki bakır içinden ibarettir. İkinci devir Bakır Çağı yani Proto Eti dediğimiz devreye tekabül etmektedir. Bu dönemin mimarlık vesikaları daha boldur. Başlıca malzeme de çamur ve zamanla çamurlaşmış kerpiçtir. Seyrek olarak duvar temellerinde taş kullanılmıştır. Anadolu'nun prehistorik istasyonlarında olduğu gibi odalar ufak ve dört köşedir. Bu cemiyet ve aile hayatının tarzı için önemli noktadır. Ayrıca kemiş, taş, avandanlık, mühür, figürün-idollerin çoğu da yine bu devre aittir. Üçüncü devir ise M.Ö. 700-1700 olarak tahmin edilmiştir. Bu dönem yangın izlerine rastlanmıştır. Torna kapların dışında az da olsa elle yapılan örnekler de bulunmuştur. Bulunan eserler Afyon Müzesi'nde teşhir edilmiştir.³⁸⁰

2.4.40. Yanık Odalar ve Kemankeş Mustafa Paşa Cami Kazısı

1935 – 1936 yıllarında Lausannes Arkeoloji Enstitüsü'nünden Prof. Paul Schazmann, İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün yardımıyla yaptığı çalışmada, cami döşemesi altında içinde mezarlar ve lahitler olan yirmiye yakın oda bulmuştur. Bu kısmın altında da 9. yüzyıldan bir kriptanın M.S. 4.yüzyıla tarihlenebilen bir yapının üstüne kurulduğu zannedilmektedir. Bu hafriyatın asıl kazancı, son iki mimarlık devresinin 8.- 12. yüzyıllara ait duvarları süsleyen freskleridir.³⁸¹

2.4.41. Ayasofya Kazısı

1935 yılında Ayasofya'nın batı avlusunda yapılan kazılarda, yapının eksonarteks duvarından takriben 18,5 metre batıda, yani Jüstinien Devri atriumunun hemen ortasında yapılan kazıda, bugünkü avlu zemininden 3,6 m. derinlikte 6 basamak üzerine yükselen bir portik* meydana çıkarılmıştır. Portiğin zemini jeometrik motifler arzeden renkli mozaikle süslü idi. Kazı sırasında beyaz mermerden mamul başlık, epistil kirişleri, sacak kornişleri, arşitravlar ve kilit taşları gibi yapının üst kısımlarına ait mimarlık parçaları ele geçmiştir ki, bunlardan arşitrav bloklarının üzerleri on iki havariyi temsil eden kabartma kuzularla süslenmiştir. Hafirin vardığı kanaate göre bu portiğin, İmparator Jüstinien'den evvelki yani 404

³⁸⁰ Arık, **1936 Sondajları**, s.250-252.

³⁸¹ **A.e.**, s.255.

* Üstü örtülü, önü sütunlu açık galeri.

yangınından sonra inşa edilmiş olup resmi 415 yılında yapılmış olan Teodos Devri Ayasofya'sına ait olması lazımdır. Ancak hafirin bu tarihleme ve adlandırılması son yıllarda bazı itirazlara uğramış bulunmaktadır.³⁸²

2.4.42. Yazılıkaya Midaion/Midas

1935'te Fransız Arkeoloji Enstitüsü üyesi Mm. Jestin ve P. Devambeş, Eskişehir vekilliği komseriyle birlikte Yazılıkaya'da kazıya başlamıştır. Çalışma Midas şehrinde bilhassa Midas Anıtı denen anıtla tepenin batısındaki kayanın önünde akıp gitmiştir. Burada bazı mimari kalıntılar bulunmuş, arkaik heykel, pişmiş topraktan figürünler Afyon Müzesi'ne nakledilmiştir.³⁸³

Midas anıtının önünde yapılan kazılarda bir anıtsal fasad, üzeri açık bir avlu ve bir sütunlu galeriden meydana gelen, Ana Tanrıça Matar'a adanmış büyük bir açık hava kült kompleksi bulunmuştur.³⁸⁴ Midas Şehri'nde en erken Frig yerleşmesinin MÖ 8. yy'a kadar geriye gittiği tespit edilmiştir. Frig Devleti'nin en parlak dönemini yaşadığı Kral Midas döneminde, Gordion'un politik bir merkez olması gibi Midas Şehri'nin de krallığın başlangıcından itibaren en önemli dini merkez olduğu anlaşılmıştır.³⁸⁵

2.4.43. Arasta Sokağı – İshak Paşa – Sultanahmet Kazısı

İskoçya'dan San Andrews Üniversitesi adına 1935'te Walker Trust, 1936 'da G.H.Baxter Sultanahmet Arasta sokağında hafriyat yapmıştır. Saray ve saraylar bulmak amacıyla başlayan hafriyat üç kolda ilerlemiştir. İlki Arasta Sokağı'ndadır. 1935'te ele geçenlerin devamı olarak mozaiklere rastlanmıştır. Muhtemelen gladyatör oyunları için yapılmış olan dokuz tane demir maske bulunmuştur. İkinci kol Arasta ve Tomruk sokaklarının arasında ilerlemiştir. Burda, saray olması

³⁸² Duyuran, *İstanbul...*, s.77.

³⁸³ Arık, *1936 Sondajları...*, s.256.

³⁸⁴ Albert Gabriel, *Phryge: Expolartion Archeologique Tome IV La Cite de Midas Architecture*, Paris, Institut Français D'Archeologie de Stamb, 1965, s.69-70.

³⁸⁵ (Çevrimiçi) [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=10280&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=10280&html=ages_detail_t.html&layout=web), 21.02.2012.

muhtemel, duvarlarında haç, insan, saire mevzulu kabartmaların bulunduğu bir duvar ve III. Selim dönemine ait bir altın bilezik ele geçmiştir. Üçüncü kol ise Tomruk sokağının güney köşesidir. Burda da Bizans mimarı kalıntıları ve mozaikler bulunmuştur. Dört buçuk ay süren kazıda bulunan eserler İstanbul Müzeleri'ne nakledilmiştir.³⁸⁶

2.4.44. Alacahöyük Kazısı

Atatürk'ün direktifleriyle 22 Ağustos 1935'te Türk Tarih Kurumu'nun kendi parası ve kendi elemanlarıyla başlattığı ilk kazı "Alacahöyük Kazısı" dır.³⁸⁷ Alacahöyük'te araştırma ve hafriyat yapanlar daima Boğazköy'ün tesiri altında kalmışlardır. Höyük'ün Boğazköy'e tabi bir yer olabileceğini düşünmüşler; Boğazköy'de buldukları ile Höyük'te görüp ele geçirdiklerini karşılaştırarak Höyük'ün sanatta, fikirde, siyasette biraz güneydeki muazzam Eti merkeziyle bağlantısı olduğunu kabul etmişlerdir. Boğazköy tabletlerinin okunup yayınlanması ilerledikçe Boğazköy'ün merkezindeki hükümdarların, bu civarda bir nevi villaları ve büyük bir de mukaddes yerleri bulunduğu anlaşılmıştır. Höyük'ten geçen arkeolog ve tarihçiler, kabartmalardaki mevzulara bakarak Yazılıkaya'yı düşünmüşler ve Höyük'te hem saray hem mabet manzarası görmüşlerdir. .Büyük Eti Merkezi Hattuşaş yabancı bilginlerin yeni baştan araştırmalarına sahne olmakta idi. Tarih Kurumu onun çevresini gözönüne almayı metodik bir iş kabul etmiş ve özü daha el değmemiş denecek halde bulunan Höyük'te hafriyat yapmayı kararlaştırmıştı. Üyelerinden Dr. Hamit Koşay ve Arkeolog Remzi Oğuz Arık hafriyatı sevk ve idareyle görevlendirilir. Onlarla birlikte kazı ekibi Mimar Mazhar, Müzeler Dairesi'nden Abdullah Alpar, Topkapı Sarayı Müzesi'nden Ressam Abdullah, Anıtları Koruma Komisyonu fotoğrafçısı H. Şüler, Sayman İbrahim Bilgin'den meydana gelmekteydi.³⁸⁸

Höyük, Çorum İlbaylığı arazisi içinde Horam Özü boyunda söğüt ve kaynaklar arkasına saklanmış seksen hanelik bir Alevi-Türk köyüdür.³⁸⁹ Höyük'e hem Alaca

³⁸⁶ Arık, 1936 Sondajları, s.243-244.

³⁸⁷ (Çevrimiçi) <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=1>, 22.05.2011.

³⁸⁸ Remzi Oğuz Arık, **Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı-1935'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor**, Ankara, TTK Yay., 1937, s. 2-3.

³⁸⁹ Hamit Koşay, **Türk Tarih Kurumu, Tarafından Alaca Höyük'te Yaptırılan Hafriyat Elde Edilen Neticeler**, İstanbul, Devlet Basımevi,1937, s.1.

Höyük hem de İmat Höyük denmiştir. Arkeolojik gezilerden ve hafriyatlardan beri burası Alaca-Höyük olarak ün almıştır. Höyük bugün bu adı taşıyan bir köyü barındırmaktadır.³⁹⁰ Höyük'ün güney eteğindeki kapısını bekleyen arslan vücutlu kız yüzlü iki sfenks vardır. Anadolu'da eski medeniyetlerin izlerini arayan Avrupalı bilginler sfenksin önüne gelince hayretle durdular: Hamilton 1842'de bu kapının eskizini tanıttı. Meşhur Afrika seyyahı Bart 1860'da ve Van Lennap 1860'da buna yeni bilgiler kattı. III. Napooleon'un emriyle Kuzey Anadolu'yu gezen Perrot ise 1872'de çıkan neşriyatında sfenskli kapının esaslı planını vermiştir. Chantre 1893 - 1894 seferinde Perrot'un planlarından faydalanarak bazı araştırmalar yapmıştır. İstanbul Müzeleri Arkeoloğu Makridi ise Winklerle birlikte Boğazköy'de çalışırken arasıra Höyük'e gelerek araştırmalar yapma fırsatını bulmuş, sfenskli kapının batı tarafında önde dirsek teşkil eden Orthostad'lardan (kabartmalı taş blok) bazılarını meydana çıkarmıştır.³⁹¹

Hafriyatın ilk safhası karmakarışık bir saha üstünde geçmiştir. 2.50 m.ye kadar süren bu karışık tabaka, Roma, Bizans ile Osmanlı çağlarının damgasını taşımaktadır. Osmanlı Çağı'nın damgalı lüleleri ile sırlı kap parçaları ve bakır parası; Mısır altın parası; demir ve bakır bıçak, demir halkaları yanında demir çuvaldız; az da olsa-Bizans sikkesi, Bizans kap parçaları; Roma'nın tunç parası, Roma Devri'nin kap kırıkları, Bizans ve Roma Devri'nin su künkleri; bütün bu yeni devir eserlerinin arasında Frigya ve Son-Eti parçaları ele geçmiştir. Kral mührünü taşıyan Eti parçası bulunmuştur. Derinlik arttıkça bu karışık medeniyet eşyasını çevreleyen sondaj sahasının güneydoğu ve kuzey taraflarında oldukça iri taşlı yapı parçalarının kalıntıları görülmüştür. Bu duvarlar iri olmakla beraber kaba taşlarla örülmüş olup aralarındaki çamurdan başka harç kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Bütün sondaj alanında toprak geniş kırmızılıklar, karalıklar, küller ile kaplı idi. Duvarların çoğu istikametlerini yitirmiş, eğri büğrü olduğundan büyük sarsıntılar geçirdiklerine ve devrenin ağır bir yangından sonra kapandığına hükmetmek gerekiyordu. Bahsedilen mimari parçalar ve buralarda bulunan kapkacak ile ufak medeniyet eşyası Eti Çağı'nı işaret ediyordu. 2.80 ile 3.50 m. derinliklerde çıkan içinde keramik bulunan pişmiş topraktan lahit ile "hematite" (kantaşı) bir eski Eti mührünü de bu tabaka eşyasına katmak lazımdır. Çanak çömleklerin içinde kırmızı renkli, perdahlı olanlar hakimdi.

³⁹⁰ Arık, **TTK Tarafından Yapılan 1935 Alacahöyük Hafriyatı**, s.3.

³⁹¹ Koşay, **Alacahöyük Hafriyatı Elde Edilen Neticeler ...1937**, s.1-2.

Bu tabakaların karaktersitik bir çeşit çanak çömleği de çaydanlık biçiminde türlü büyüklükteki emzikli kaplardı. Tunç hançerle, yazılı bakır yüzük önemli iki vesikadır.Eti Çağ'ı olarak adlandırılan bu tabakadaki yanıklar 4 metreye kadar devam etmişti.³⁹²

4- 5.50 m. arasındaki önemli buluntular hem elde yapılan hem de tornadan çıkmış asıl renkleri kırmızı olan çanak çömleklerdi. Biçimleri değişik olup, kulplu olanlar hakimdi. Bunlar enli ağızlı, tek renk ve kertikli örneklerdi. Yine bu metrelerde pişmiş topraktan insan ve hayvan figürleri bulunmaktaydı. Gerek hayvan gerekse insan timsali olan bu idoller Eti ve Proto Etilerin din ve ibadetleri bakımından oldukça değerlidir. Bu tabakada kemik eşya da oldukça azdır. Boru şeklinde kemiklerle, irili, ufaklı, iğneler, işlenmiş hissi veren boynuzlar bulunmuştur.³⁹³

1936 senesinde daha geniş ölçüde yapılan araştırmalar neticesinde 13.80 metrede ana toprak bulunup, 14 mimari kat tespit edilmiştir. Kazı alanı için bazı konutların istimlağı da yapılmıştır.Höyük'ün iskan şartları, çanakların mahiyetine göre bu mimari katlar şu şekilde dört kültür evresine ayrılmıştır sırasıyla; M.Ö. 4000; Takriben M.Ö. 3000 ilk yarısına, belki 4000 sonları; M..Ö.2000 den 1700 e kadar - M.Ö. takriben 1600 den 1200'e kadar; M.Ö.11. yüzyıldan günümüze kadar. Tesbit edilen mimari katlar; Kalkolitik, Bakır Çağı mezarlar, İlk Eti ve Boğazköy büyük Eti Devleti, Posteti, Frig, Hellen, Roma, Bizans, Selçuk, Osmanlı'dır.³⁹⁴

Sfenksli kapının kuzeybatısında yapılan geniş kazılarda dağınık bir halde bazı Frig mimarlık izlerine rastlanmıştır. Frig yapılarının temelleri ufak taşlarla basit bir tarzda kurulmuş, duvarların üst kısmı pek muntazam olamayan kerpiçle örülmüştür. Taş malzeme tedariki hususunda Eti Çağı yapılarından istifade edildiği anlaşılmıştır. Friglerin Alaca Höyük'te buldukları Eti yapılarından faydalandıkları ve bazı büyük binaları, kendi ihtiyaçlarına uydurmak için daha küçük bölmelere ayırarak kullandıkları da görülmüştür. Firiglerin Anadolu'da görünmesi M.Ö. 1200'de meydana gelen Ege göçü ile yakından ilgili görünmektedir. Frig devleti Kimmer akınıyla 695 yılında yıkılmış ve büyük kral da rivayete göre intihar etmiştir.

³⁹² Arık, **TTK Tarafından Yapılan 1935 Alacahöyük Hafriyatı** , s.3-43.

³⁹³ **A.e.**, s.47-50.

³⁹⁴ Hamit Koşay, **Türk Tarih Kurumu Tarafından Alaca Höyük'te Yaptırılan Hafriyatta Elde Edilen Neticeler**, İstanbul, Devlet Basımevi, 1937, s.3.

Höyük'te mimari plan veren ufak taşlarla yapılmış temel sıraları ve bunlar üzerine kondurulan kerpiç duvar izleri, çanak-çömlek, kemik ve taş ağırşaklar, iğneler ve bazı madeni eserler bulunmuştur.³⁹⁵

Bakır Devri dört mimari katı ihtiva etmektedir. Beşinci kat büyük bir yangın afetinin kurbanı olmuştur. Beşinci ve altıncı mimari katlar ihtiva ettiği zengin mezarlar dolayısıyla Alacahöyük'ün en mühim çağlarındanıdır.³⁹⁶ Alacahöyük Bakır Çağı mezarlarında bulunan kült eşyasına istinaden toprak altına bu denli hazırlıklı gidiş ölüme ve sonrasında ruhun bekasına inandıklarını gösterir. Başta güneşe tapış mühim bir yer işgal eder. Çeşitli kursun arasında mezarlardan çıkan geyikli kursun kenarındaki ışınlar dahi temsil edilmiştir. Bu kursların kaidelerinde yanlara doğru kıvrılan boynuzların ayı temsil etmesi muhtemeldir. Kursların kafesvari işlenmiş kısmında haç ve yıldız bulunmaktadır. Kursun içindeki sahayı doldurmak için kullanılan çengelli haç külden bir bölüm yani bizzat güneşin veya ışık kaynağının timsali olmasını düşündürmektedir.³⁹⁷

Alaca Höyük'ün Eti Devri'nde önemli siyasi ve dini bir merkez olduğu sabit olmaktadır. II. Mimarlık katı, açılan sahada sfenksli kapının 25 metre kuzeyinde bu mimarlık katıyla ilgili büyük bir bina çıkarılmıştır. Gerek bu tabaka ve gerek üçüncü tabakanın mabedinde hol ile iç avlu genişletilmiştir. Büyük mabedin altında da mabed bulunması Höyük'ün öteden beri kült yeri olduğunu gösterir. Bu mabedlerde taş temel üstüne kerpiç kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bunun dışında Eti Devri'ne ait üzüm salkımı şeklindeki kaplar bağcılığın hayli gelişmiş olduğuna işaret eder. Metinlere nazaran Etilerde şarap, bira ve mahiyeti meçhul birkaç içki revaçta idi. Bunların dışında bulunan kemiklerle kabartma resimler, koyun, keçi, merkep, katır, domuz, at ve kazın bilindiğini gösteriyor. Höyük kabartmalarının birinde yabani domuz avı tasvir edilmiştir. Domuz aynı zamanda kurban hayvanı olarak da kullanılmakta idi. Çanak çömleğe gelince, orijinal renkte ve zengin şekillerdedir. Bu devirde boyalı çanak çömlek nadirdir. Rythonlar (hayvan biçimli içki kabı) ve hayvan şeklinde muhtelif kaplar Eti çanak çömleğinin özelliklerindedir. Bazı çanakların üzerindeki damgalar, emzikli kaplar ve "V" şeklinde kulplar da karakteristiktir. Dönem itibariyle Höyük'te Eti mezarlığı bulunmamıştır. Alishar

³⁹⁵ Hamit Zübeyr Koşay, **Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı 1937-1939 daki Çalışmalarave Keşiflere Ait İlk Rapor**, Ankara, TTK Yay., 1951, s.1.

³⁹⁶ Koşay, **Alacahöyük Hafriyatı Elde Edilen Neticeler... 1937**, s.9.

³⁹⁷ Koşay, **Alacahöyük 1937-1939 Keşifleri**, s. 85.

kazılarının tanıklığına göre Etiler ölülerini tıpkı Bakır Çağı'nda olduğu gibi küpler içinde veya doğrudan doğruya toprağa gömüyorlardı. Boğazköyde'ki tabletlerden birinde ölü gömme merasimi şöyle tanıtılır: Ölü bir araba ile ukturi (ölünün yakıldığı yer) denen bir yere götürülüyor. İkinci gün kadınlar şarap ile karışık bir çeşit akıt ile ilk gün yakıldığı anlaşılan ateşi söndürüyorlar. Kemikleri topluyorlar.Yağlı bir gümüş kap içine koyuyorlar. Bu kap bir örtüye sarılarak bir kerevet üstüne yerleştiriliyor... Eti Devri'nde şehircilik bakımından eski Bakır Çağı ve hatta Kalkolitik Çağı sitesinin üstüne yerleşildiğini görüyoruz.³⁹⁸

Alacahöyük Kalkolitik yapı katlarında bulunan seramiğin yüzde doksan beşini tek renkli kaba parçalar teşkil etmiştir. Bunların ateşte pişme ve kullanma şartlarına göre siyah, kestane rengi, soluk kırmızı, alacalı, kirli sarı, kirli gri, kurumlu ve isli örneklerine rastlanılmıştır.³⁹⁹

Alacahöyük 1940 hafriyatı Hamit Zübeyr Koşay başkanlığında 15.08.1940 ile 10.11.1940 arasında 70 işçiyle yapılmıştır. Alacahöyük'te on üç yapı katı tespit edilmiştir. Bunlardan en üstteki Firigyalılara, üçü Etilere, dördü Bakır Çağı'na, beşi Kalkolitik Çağ'a aittir. Firigyalılar M.Ö. 1200' de Eti Devleti'ni yıktıktan sonra Alacahöyük'te Eti tabakası M.Ö.1200 den 2000 senelerine kadar olan zamanı kapsar.⁴⁰⁰

2.4.44.1. Alaca Höyük Kazısının Önemi

Alacahöyük'ün Eti Devri'ne ait sfenksli kapısı arkasında büyük bir mabedin bulunduğu tespit edilmiştir. Tarih itibariyle (1937) hafriyatın bugüne kadar açılabilen kısmına kıyasla bu mabet malum Eti mabetlerinin en büyüklerindedir. Bu suretle höyüğün Eti devrinde dini merkezlerden biri olduğuna şüphe yoktur. Sfenksli kapı ise bulunan mabeden daha sonradır. Resmi bir yapı olan mabetle yaşıt olarak Eti Devri'ne ait özel binaların planları elde edilmiştir. Bakır Çağı'nın mimari katları arasında bulunan zengin mezarlar Anadolu'da M.Ö. 3000'lerin ilk yarısına ve belki de 4000 yılın sonralarında tıpkı Mezopotamya ve Mısır'da olduğu gibi çok yüksek bir medeniyetin varlığına tanıklık etmektedir. Alacahöyük'ün Bakır Devri kültürü bir

---

³⁹⁸ A.e., s.78-83.

³⁹⁹ A.e., s.88.

⁴⁰⁰ Hamit Koşay, "Türk Tarih Kurumu Alacahöyük Hafriyatı 1940 Çalışmaları ve Neticeleri", **Bulleten**, C:V, S:17-18, s.1-2.

taraftan Koban kültürü ve Güney Rusya'nın Preiskitik kültürü ile diğer taraftan Ur'un kral mezarlıklarındaki eserlerle mukayaseye nazaran Sümer kültürü ile ilgili görünmektedir. Mezarlarda bulunan hayvan figürünleri Zoomorpf inaniş (hayvan biçimli Tanrı inancı) tarzının sembolik ifadesi olan dini alemetlerdir. Sancak başı gibi kullanılan bu eserler totem diğer tabirle mucizevi hayvan şekline bürünmüş birer cediti ala (ata) sayılmalıdır. Bu kültüre Eurasia'nın atlı haklar = Reitervölker adı verilen göçmenlerinde rastlanılmaktadır ve şüphesiz bu ilk kültürün ana yurdu şimdiye kadar yapılan araştırmalara göre Orta Asya'dır. Sonra bu kültür Çin'den İskandinavya'ya kadar yayılmıştır. Konunun uzmanları Menghin, Alföldi ve Kopperse'e göre bu taş örnekleri Altaylılar belki de kısmen Ural-Altaylılardır. Kopperse'e göre İndo-Germanların ataları bu kültürü Altaylılardan öğrenmişlerdir. Bu hükümler elbette birinci dercede Türkleri kapsamaktadır. Türk mitolojisini tetkik edersek Batı Türklerinin hükümdarının kurttan meydana geldiğini, oymağın hakiki olarak bir de mukaddes dişi geyikleri olduğunu görürüz. Selçuk Türk sanatında çömelmiş geyik büyük rol oynadığı gibi bugün bile halk edebiyatımızda eren geyik mühim yer tutmaktadır. Her bakımdan Alaca Höyük'ün eski kültürü Asya kültürü dolayısıyla Türk kültürü ile ilgilidir. Türk ırkının tarihi çağlarda olduğu kadar tarihten önceki devirlerde de faal olduğunu, beşeri medeniyetin gerek yaratılmasında ve gerek yayılmasında etken olduğunu kabul lazımdır. Höyük'teki canlı bir tarih yaprağı olan kalın toprak tabakası mağrur klasik medeniyetlerin yalnız medeniyet vasıtalarını değil belki düşünüş ve inaniş tarzını da ona öncülük eden ve ilk maden medeniyetini kuran insanlardan hazır olarak aldığına tanıklık etmektedir.⁴⁰¹

Sonuçta Türk hafirlerinin dünyaya seslerini ilk defa duyurduğu bu kazıda Eski Tunç Çağı kral mezarları bulunmuş ve burada altın, gümüş, elektrondan yapılmış ziyinet eşyası vb. eserler ele geçmiştir. Kazı, hafriyat okuluna dönüşmüş, birçok hafir burada yetişmiştir. Bu kazı Schlieman'ın Truva kazılarında elde ettiği hazineleri gölgede bırakmış ve Ön Asya Eski Tunç Çağı gelişmesinin açık belgesi niteliğini kazanmıştır. 13 yapı katı tesbit edilen Alacahöyük'de 4-8. tabakalarda kral mezarları bulunmuştur. 13. yapı katı, Kalkolitik Çağ'a tekabül etmektedir. Ayrıca Hitit Çağı'nda önemli bir merkez olan Alacahöyük, Hitit mimarisi, sanatı hakkında önemli buluntular vermiştir.⁴⁰²

⁴⁰¹ Koşay, **Alacahöyük Hafriyatı Elde Edilen Neticeler...** 1937, s. 21-23.

⁴⁰² Çoker, **a.g.e.**, 150-151.

2.4.45. Kırtepe ve Taşköprü Kazıları

İtalyan heyet G. Jacopi başkanlığında 1935'te Kastamonu ve Taşköprü arasındaki Kırtepe'lerde sondaj yapmış, 1936'da ise Taşköprü yanındaki beş tümülüste çalışmıştır. Tümülüslerin dibine bakır toprağa varılmadığından bir kısmı daha önceleri soyulmuş yalnız Roma Çağı mezarları bulunmuştur. Tepedelik köyü yanındaki tümülüste prehistorik kalıntılar ele geçmiştir.⁴⁰³

2.4.46. Trakya Tümülüs Kazıları

M.Ö. 5. yüzyıl Herodotos, Trakların çeşitli geleneklerine değinirken, varlıklı bir kişi öldüğünde vücudunun yakıldığını veya gömüldüğünü ve mezarının üzerine bir tepe yığıldığını belirtir. Bu uygulama, günümüzde toprakları Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan tarafından paylaşılan antik "Thrakia" genelinde arkeolojik verilerle belgelenmektedir. Yalnızca Türkiye Trakyası'nda mezar üzeri yığma tepe- tümülüs sayısı bini aşar.⁴⁰⁴

Trakya bölgemizdeki tümülüslerle ilgili araştırmalar 1936 yılında Türk Tarih Kurumu adına Arif Müfid Mansel tarafından başlatılmış ve 1940 yılına kadar sırasıyla Vize, Lüleburgaz, Kırklareli yörelerinde toplam on beş tümülüs kazılmıştır. Söz konusu çalışmalar Türkiye Trakyası'ndaki ilk sistemli tümülüs araştırmalarını oluşturmalarının yanı sıra , İstanbul Üniversitesi Öğretim üyelerinin başkanlığında kazıların gerçekleştirilmesi, öncülük etmeleri nedeniyle ayrı bir önem taşırlar.⁴⁰⁵

1936 senesinde Alpullu'da bir tümülüs kazılmış, ikinci bin yılın başlangıcına ait, prehistorik ev kalıntılarına ve bunlarla birlikte bir takım hayvan kemiklerine ve bilhassa bir hayli siyah, kül ya da toprak renginde monokrom keramiklere rastlanmıştır. Alpullu'nun takriben 5 km. güneyinde, Sinanlı köyü mezarlığı içinde

⁴⁰³ Arık, **1936 Sondajları**, s.243-244

⁴⁰⁴ Mehmet Özdoğan, "Anadolu'dan Avrupa'ya Açılan Kapı" Arkeoloji ve Sanat 90, İstanbul, 1999, s.6. (s.2-28).; İnci Delemen, "Trakya Tümülüs Kazıları", **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932 1999)**, Ed:Oktay Belli. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2000, s. 232.

⁴⁰⁵ Delemen, **a.g.m.**s. 232.

küçük M.S. 1-2. yüzyıla ait olunan bir höyük kazılmış, buranın daha önceden açılmış ve karıştırılmış olduğu anlaşılmıştır.⁴⁰⁶

1937 senesinde Lüleburgaz kasabasının doğusunda bulunan ve Umurca höyükleri adını taşıyan dört tümülüstün üçü araştırılmıştır. Biri kenarda, diğeri ise tepenin merkezinde olmak üzere iki mezar bulunmuştur. Bu mezarların içinde ve etrafında pek az altın ve gümüş, buna karşın pek çok çeşit tunç, cam ve toprak eser bulunmuş ve bunlardan iki mezarın kadınlara ait olduğu sonucuna varılmıştır. Dış mezarda bulunmuş olan ve İmparator Vespasian'dan Hadrian'a kadar gelen altı gümüş Romen sikke bu mezarların M.S. 2. yüzyılın ilk yarısına ait olduğuna şüphe bırakmamaktadır."⁴⁰⁷

1938 senesinde, araştırma ve kazılara merkez olarak Vize seçilmiştir. Burası, Trakların Ast kabilesinin merkezi idi ve bu durum M.Ö. 1. yüzyıldan Trakya'nın vilayet olarak Roma Devleti'ne katıldığı M.S. 44 senesine kadar devam etmiştir. 1938'de, M.S. 2.-3. yüzyıla ait olduğu anlaşılan dört höyük açılmış ve krali bir mezar bulunmuştur. Yine Kırklareli'nin güneyinde yıl M.Ö. 4.-5. yüzyıla ait oldukları anlaşılan iki tümülüs açılmış, bunların daha önceden açılıp soyulan mezarlar olduğu tespit edilmiştir.⁴⁰⁸

Dört yıl devam eden hafriyatların en önemli sonuçları 1938'de Vize'de elde edilmiştir. 13 Ağustos 1938'den 17 Eylül 1938'e dek devam hafriyat Vize kasabasının yaklaşık 4 km güneyindeki Ana Dere'nin kenarındaki ve civarındaki dört höyükte yapılmıştır. Buradaki ilk kazılan tümülüste, muntazam işlenmiş, yumuşak, sarımsak kalker taşından harçsız olarak bina edilmiş ve üzeri aynı kalker taşından bir kemerle örtülmüş bir mezar odası bulunmuştur. Odanın güneydoğu köşesinde balık sırtı şeklinde iki tarafa meyilli bir kapağı havi taş bir lahit vardır. Lahdin teknesi ve kapağı gayri muntazam şekildedir. Lahdin içine ölünün külü ve bir takım kıymetli eserler konulduktan sonra kapak tekneye bir çok demir kenetle raptedilmiş, üzeri kalın bir alçı tabakasıyla örtülmüş ve bu tabakanın üzerine bir takım nakışlar yapılmıştır. Yalnız lahdin değil mezar odasının içi de alçıyla sıvanmış ve rengarenk nakışlarla süslenmiştir. Her ikisinde de Roma tesirleri göze çarpmaktaysa da tam Romen değildir. Taş yahut tahta lahitlerin üzerlerinin kısmen alçı ile örtülmesine

⁴⁰⁶ Arif Müfid Mansel, "Trakya Hafriyatı" **Bellekten**, C.IV, S:13, Ankara, 1940, s.89-90.

⁴⁰⁷ **A.e.**, s.91.

⁴⁰⁸ **A.e.**, s.91-93.

hatta bazen alçı yahut kemikten mamul kabartma aplikler ihtiva etmesine Güney Rusya'daki tümülüslerdeki lahitlerde de rastlanmıştır. Lahdin içinde şu eserler bulunmuştur: Altın bir çelenge ait defne yaprağı şeklinde, üzerlerinde yaprak damarları kabartma olarak gösterilmiş olan 60 kadar altın varak dikkat çekicidir. Lahdin orta kısmında bulunmuş olan iki altın yüzükten bir tanesi iri ve kalın olup ancak baş parmağa takılmak için yapılmıştır. Bunun dışında bulunan beş gümüş kadehten birinin dış bölümünde bazı kısımları altın yaldızlıdır. Diğer dördü ayaklı, iki kulplu ve oval şeklinde olup dış tarafları kabartmalıdır. Diğer bir gümüş eser ise düşey saplı küçük bir kepçedir. Bu kepçe, beş gümüş kadehle birlikte, Romalıların "argentum potirium"una, yani içki vazoları ve kapları serisine dahil olmaktadır. Lahdin doğu tarafında ağzı bir bezle sarılı bir küpün şarap testisi olması pek muhtemeldir. Lahitteki tunç eserlerden biri miğferdir. Üzerleri ince bir gümüş tabakasıyla örtülmüş olan biri başa diğeri ise yüze intibak eden iki kısımdan oluşmuştur. Alınlık kısmı Skilla kabartmasıyla süslüdür. Skilla üst kısmı insan akant yapraklarıyla nihayete eren alt kısmından iki taraf doğru fırlayan köpekler ve fişkırان balık kuyruklarıyla korkunç bir ejder şeklinde tasvir edilmiş olup sağ elinde parçalamış olduğu bir geminin dümenini tutmaktadır. Skilla tasvirlerine, miğfer tezyinatı olarak 4. yüzyılın ilk yarısına ait Sicilya sikkelerinde rastlanmaktadır. Miğferin yanında tunç zincirli bir satıh üzerine raptedilmiş küçük gümüş, tunç ve demir pullardan oluşan katlanmış şekilde bir zırhlı elbise bulunmuştur. Lahdin baş ve ayak uçlarında üzerinde tunç kandiller bulunan birer şamdan durmaktadır. Lahdin batı tarafındaki şamdanın yanında bir el feneri bulunmuştur. Tunç eserlerden iki büyük vazo zikredilebilir. Ayrıca yine tunçtan gövdesi yayvan ve basık, ağzı üç dilimli olan kulplu küçük bir ibrik bulunmaktadır. Uzun saplı tava şeklinde yayvan iki kap da yine aynı yerdedir. Patera adını taşıyan bu kaplar genellikle İtalya veya Roma'nın etkisindeki memleketlerde çokca bulunmaktadır. Cam eserler arasında oldukça şeffaf mavimtrak camdan yapılmış, üzerleri ince beyaz çizgili üç sürahi söylenebilir. Toprak eserlerden, geniş gövdeli, kalın ve basık ağızlı ve tek kulplu kırmızımtrak kehverengi üç testi zikredilebilir.⁴⁰⁹

Yukarıda anlatılan mezarın olduğu höyüğün yakınındaki diğer bir höyükte yanyana iki mezar bulunmuştur. Bunlardan birinin içinde kırmızı bir taş ve bunun altında aşağıya doğru sarkan iki ince koldan müteşekkil basit bir küpe bulunmuştur.

---

⁴⁰⁹ A.e., s.94-108.

Aynı yerde bulunmuş olan iki adet yüzükten birincisinin beyaz cam sathı üzerinde arkasında ok muhafazası bulunan ve kısa kollu bir himation giymiş olan ilahe Artemis tasviri yer almaktadır. Üçüncü mezarın içinde ölünün külünden ayrı pişmiş topraktan mamül bir takım heykelcik kalıntlarına rastlanmıştır. Heykelciklerde grifon* ve çocuk tasvirleri bulunmaktadır. Bu çifte mezarın büyük olanının bir kadına, küçük mezarınsa toprak heykelciklerin ima ettiği üzere bir çocuğa ait olduğunu anlamaktayız. Bu höyüklerin birbirine yakın ve aynı devire ait oluşuna bakarak, bunların kral ya da prens, karısına ve çocuğuna ait olduğu söylenebilir. Bu arada üçüncü bir höyük kazılmış, muhtemelen prens ait olan bir kır atın deri paçaları bulunmuştur.⁴¹⁰

Tüm bu veriler ışığında şunları söylemek mümkündür: Bazı eserler işçilik bakımından Romen olmakla beraber mahiyet bakımından Roma telakkilerinden uzaklaşmaktadırlar. Yüzlüklü miğfer, mezar odasının dahili tezyinatı ve lahdin freskleri dahi Roma tesirleri göstermekle beraber, Güney Rusya dekorasyon grubuna dahil olmaktadır. Ayrıca bu mezarlarda ölüler yakılmış olmakla beraber, hem lahit hem de tuğla örtülü mezar normal bir insan cesedini ihtiva edebilecek büyüklüktedir. Tüm bu kalıntıları M. S. 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlemek mümkündür.⁴¹¹

1936-1940 yılları arasında gerçekleştirilen tümülüs kazıları gömü gelenekleri konusunda M.Ö. 5. yüzyıldan M.S. 2. yüzyıl sonlarına dek süreklilik bulunduğunu göstermiştir. Veriler yazılı kaynaklardan edinilen bilgiler ile olduğu kadar Antik Thrakia genelinde saptanan buluntular ile önemli oranda örtüşmektedir. Başlıca örtüşme alanları şöyle sıralanabilir: Ölünün yakılması veya gömülmesi; tümülüs altında çukur, kist ya da oda mezar bulunması; mezar odasına çoğu kez bir dromos (hol) veya ön odadan ulaşılması ve odanın beşik tonoz veya bindirme kubbe ile örtülmesi; duvarların boya ile bezenmesi; mezar envanterinin kapsamı ve niteliği; ikincil gömü; at gömüsü ve belki gömüsüz tümülüslerin varlığı...Söz konusu tümülüslerin incelenmesi, çevre bölgeler ile ilişkilere de ışık tutmuştur. M.Ö. 1. yüzyıla kadar özellikle Bithynia ve Makedonya ile bundan sonra ise Roma Devleti'nin çekirdeğini oluşturan İtalya ile bazı ilişkiler saptanmaktadır. Mansel'in

---

* Yunan mitolojisinde havlamaz, uzun gagalı, kanatlı köpekler. Zeus'un kutsal yaratıkları ve Apollon'un bekçi köpekleridir. Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, 6.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1996, s.97.

⁴¹⁰ Mansel, **Trakya Hafriyatı...1940.**, s.108-110.

⁴¹¹ **A.e.**, s.110-114.

Trakya tümülüs kazıları, ilk çağ dünyasında karşılaşılan bindirme kubbeli mezarların topluca mercek altına alınmasını da sağlamıştır. Belirli bir yapı tipi açısından bölgeler arası ilişki ve köken sorunlarına değin öneriler ortaya konulması kuşkusuz başlı başına önemli bir sonuçtur.⁴¹²

2.4.47. Beyköy ve Hayra Baba Kazısı

1936'da Fransız heyet önce Afyon'daki Beyköy Höyüğü sonra da Hayra Baba köyünün Maltaş mezarının üstünde çalışılmıştır. Burda, hangi devre ait olduğu arkeologlarca tayin edilemeyen yüzü işlenmiş kaya, tek renk seramik parçaları bulunmuştur. Bu kazının asıl önemi, kendisinin mezar olduğunun anlaşılması ve tamamıyla bu bünyede olan Midas mezarının da mezar olduğunu bu suretle aydınlatmasıdır.⁴¹³

2.4.48. Demircihöyük Kazısı

Kurt Bittel 1937'de Eskişehir'in 25 kilometre kadar güneyinde bulunan Demircihöyük'ü kazmış ve kazı sonuçlarının yayınlamasıyla İlk Tunç Çağı malzemesi ilk kez kamuoyuna duyurulmuştur.⁴¹⁴

2.4.49. Çankırıkapı Roma Hamamı

Eskilerin Çankırıkapı dedikleri bu ören yerinde Roma Hamamı, 1937-1943 yıllarında Türk Tarih Kurumu adına yapılan kazılar sonunda ortaya çıkarılmıştır. Prof. Dr. Remzi Oğuz Arık tarafından 1937 yılında kazılar yapılmış olup, höyüğün Frig ve Roma Devri katları ortaya çıkarılmıştır. Höyükte yapılan kazılar 1938-1939 yıllarında Müzeler Müdürü H. Z. Koşay'ın nezaretinde, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji talebeleri ve hocaları Von der Osten'in idaresinde sürdürülmüştür. Bu kazılar sonucunda ortaya çıkan Hamam binası, 1939-1943

⁴¹² Delemen, a.g.m., s. 233-234.

⁴¹³ Arık, 1936 Sondajları, s.256.

⁴¹⁴ Jürgen Seeher, "Kuzeybatı Anadolu'da Tunç Çağı: Demircihöyük Yerleşmesi ve Mezarlığı", **Kayıp Zamanların Peşinde-Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s..48.

yıllarında yapılan kazılarla da bütünüyle ortaya çıkarılmıştır. Bu dönemdeki kazıları Türk Tarih Kurumu'nun destekleriyle yine H. Z. Koşay'ın bilimsel başkanlığında Arkeolog Necati Dolunay yönetmiştir. Hamamın İmparator Caracalla (M.S. 211-217) zamanında yapıldığı ve Bizans döneminde onarıldığı anlaşılmıştır. Kazılarda palestra ve kapalı kısımlar ortaya çıkmıştır. Kapalı kısımlarda frigidarium (soğukluk), tepidarium (ılıkılık), caldarium (sıcaklık) gibi bölümler vardır. Frigidarium'da pscina (yüzme havuzu), apoditorium (soyunma yeri) bulunmaktadır. Caldariumda yıkanma yeri ve sudatorium (terleme yeri) ve ayrıca avlular, külhan (ocaklar), servis kısımları ve su depoları ortaya çıkmıştır. Günümüzde Ankara çevresinden toplanan yazıt ve mezar taşlarının sergilendiği açık hava müzesi halindeki⁴¹⁵ hamamda birçok para ele geçmiştir. Bunlardan en eskisi İmparator Caracalla ile annesi Julia Donna'nın resimlerini taşımaktadır. Kazıda, yılan tutan bir el de bulunmuştur. Bu el hamamın Tanrı Asklepiyos'a ithaf edildiğini göstermektedir. Ayrıca Frig tabakasına ait çift odalı bir "evle tek odalı bir evin planları tespit edilmiştir."⁴¹⁶

2.4.50. Topkapı Sarayı Kazısı

Dönem itibariyle İstanbul'da yapılmış olan arkeolojik araştırmaların en önemlileri Sarayburnu ve civarında toplanmış bulunmaktadır. Burada başta Topkapı Sarayı ve müştemilatı olmak üzere, Alemdar caddesi - Yerebatan Sarnıcı – Sokullu Mehmet Paşa Cami üzerinden geçen hat ile Marmara Denizi arasındaki saha teşkil eder.⁴¹⁷

1913 yılında Gülhane Parkı tanzim edilirken bazı eski yerlere rastlanılmıştı. Müze-i Hümayun Müdürlüğü'nün müsadeseyle K. Wulzinger ve E. Unger, yayınlanan kısa raporda Arkeoloji Müzelerinin kuzey batısına rastlayan sarnıcı incelemiştir.⁴¹⁸ Aynı yıl içinde yapılan araştırmalarda Sarayburnu'nda, Gotlar sütunun yakınında, batı tarafları sütunlarla sınırlanmış birçok hücre ve diğer bir takım yapı kalıntıları meydana çıkarılmıştır.⁴¹⁹

⁴¹⁵ Erdoğan, Günel, Kılıcı, a.g.e., s. 63.

⁴¹⁶ Gülekli, Ankara, s.82-83.

⁴¹⁷ Rüstem Duyuran, İstanbul'da Yapılan Başlıca Arkeolojik Araştırmalar, İstanbul, Nurgök Matbaası, 1957, s.3.

⁴¹⁸ A.e., s.3.

⁴¹⁹ A.e., s.4.

Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunda, 1937 yılında, Türk Tarih Kurumu adına yapılan kazıda evvela Kubbealtı'nın biraz sağına rastlayan mahal araştırılmış ve burada bugünkü zeminin hemen altında 15 x 20 m. yüz ölçümünde kalın duvarlı bir yapı kalıntısı bulunmuştur. Küçük bir kiliseye ait olması muhtemel olan bu kalıntı M.S. 5. yüzyıl mahsulüdür. Kazı sırasında çeşitli devirlere ait seramik parçaları ele geçmiştir ki en eskileri protokorint vazo parçalarıdır. Daha kuzeyde, Silah Müzesi'nin önünde, yapılan kazıda 35 x 21 m. yüzölçümünde bir bazilika kalıntısı bulunmuştur. Zeminden bir iki metre aşağıda olan bazilika üç neflidir. Absidi içten yuvarlak dıştan üç köşelidir. Mimarlık durumu gözönünde tutulursa yapının ilk defa M.S. 5. yüzyılda kurulduğu fakat sonradan birkaç değişikliğe uğradığı anlaşılmaktadır. Bazilika bir takım kabir ihtiva etmekte idi. Cesetler gelişi güzel taş levhalar üzerine konmuş ve üstleri yine taşlarla örülmüştür ve bu taş levhaların da hususi hazırlanmış olmadıkları görülmüştür. Mezar taşları da kitabeden yoksundur.⁴²⁰

Kazı sırasında fresk ve mozaik kalıntıları, sütun, başlık ve korkuluk levhaları, çeşitli seramik ve sikkeler de ele geçmiştir. Bu sikkeler toplamda 466 tane olup biri gümüş olup diğerleri tamamen bakırdır. 4. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar tarihlenebilmektedirler.⁴²¹ Bunlardan nakli mümkün olanlar Arkeoloji Müzelerine taşınmıştır. Kazı sahası çalışmaları takiben tekrar toprakla örtülmüştür.⁴²²

2.4.51. Sivas Şifaiyesi'nde Yapılan Kazı

Bina, kapısı üzerindeki kitabede okunduğu üzere Anadolu Selçuklu İmparatoru İzzettin Keykavus tarafından Hicri 614 yılında yaptırılmış bir hastanedir. İlk araştırma 1937 Temmuz ayında yapılmıştır. 1938 yılında şifaiyenin toprak altında kalan medrese kısmını araştırmak amacıyla T.T.K. tarafından yeni bir kazı yapılmıştır. Sondaj sonucunda yıkılmış olan medresenin mimari tezyinatına ait mozaik ve kare çini parçaları, keramik ve fayans eşya parçaları bulunmuştur. Medrese kısmının sondaj işine devam edilirken cephe duvarı hendeği hastane cephesi

---

⁴²⁰ Aziz Ogan, "1937'de Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Topkapı Sarayı Hafriyatı", C:IV., S:16, **Bulleten**, 1940, s.322.

⁴²¹ **A.e.**, s.324.

⁴²² Duyuran, **İstanbul**, s.4.

girişine kadar gelinmiş, girişin cephe, nişleri ve kapısı ile birlikte toprağa gömülmüş olduğu görülmüştür.⁴²³

2.4.52. Etiyokuşu Kazısı

1937 ilkbaharında Ankara Tarih Fakültesi öğrencilerinin, Ankara'ya 5 km. uzaklıkta Çubuksuyu vadisinde, Etiyokuşu mevkinde eski devirlere ait çanak, çömlek kırıntıları bulmaları üzerine, Türk Tarih Kurumu buradaki kazı için Ş. A. Kansu'yu görevlendirir.⁴²⁴ Graviyeler içinde Paleolitik (levallois- Mustenien*) aletler, graviyenin üst kısmında ise Kalkolitik Çağ'a ait üç tabakalı bir yerleşme tespit edilmiştir. 1937 yılı Nisan ayında başlanan kazılardan elde edilen sonuçlar 1940 yılında "Etiyokuşu Hafriyatı 1937" raporu adı altında Türkçe ve Fransızca olarak kurum tarafından yayınlanmıştır. Raporda birinci kısımda graviye içinde elde edilen Paleolitik aletler, ikinci kısımda ise Kalkolitik yerleşim yerinde toplanan keramik ve diğer çeşitli kültür kalıntıları ayrıntılı olarak incelenmiş, envanterleri yayınlanmıştır. Bu eserin ilgili ilim dünyasında yankıları olmuştur.⁴²⁵

Höyükte yapılan kazı, üst katlarında Klasik Çağ (Roma-Bizans) eserleri vermiştir. İkinci katta Bakır Çağı, en alt katta da Paleolitik kültür belgeleri ele geçmiştir. Bu kumluklarda elde edilen Paleolitik aletler Musteryen tiptedir. Ankara bölgesinde belli bir tabakadan elde edilen ilk taş devri aletleri bunlardır. Bu Prehistorik buluntu yerinin üstündeki Bakır Çağı yerleşmesinden elde edilen kap kaçak, idol, ağırşak ve mühürler bu istasyonun, Ahlatlıbel ile çok yakından ilgili olduğunu meydana koymuştur.⁴²⁶

Klasik üst kat, Roma-Bizans Devri'ne ait oldukça büyük bir sarayın bize kadar gelebilmiş kanıtlarıdır. Etiyokuşu'nun geniş bir alana yayılmış olan yerleşme sahası, Çubuksuyu'nun bu bölgeyi hemen her çağda insanların oturmalarına yarar bir hale koyduğunu gösteriyor. Klasik yerleşme yapıları büyük ihtimalle, büyükçe bir

---

⁴²³ Sedat Çetintaş, "Türk Tarih Kurumu Tarafından Sivas Şifaiyesinde Yaptırılan Mimari Hafriyat", C:III,S:9, **Bulleten**, Ankara, TTK Yay., 1939, s.61-67.

⁴²⁴ İnan, **TTK Arkeoloji Faaliyetleri**, s.2.

* Musteryen, Alt Paleolitik Çağ, günümüzden 1.400.000 yıl öncesi.

⁴²⁵ Çoker, **a.g.e.**, s. 152.

⁴²⁶ Gülekli, **Ankara...**, s. 70.

savunma yerinin kalıntılarıdır. Su, verimli tarlalar, burasını küçük bir sitenin gelişmesine çok uygun bir hale koymuştur. Ancak Ankara gibi tabii müdafaa bakımından daha müsait bir merkeze yakın olması buna engel olmuş görünmektedir. Etiyokuşu kazısı, Anadolu'da Prehistorik en eski malzeme veren ilk kazı olması bakımından çok önemlidir. Bu kazıdan elde edilen eserler, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropolji Enstitüsü'ne gönderilmiştir.⁴²⁷

2.4.53. Afrodisias Kazısı

Afrodisias'ta ilk yerleşim Kalkolitik Çağ'da (M.Ö. 6000 - 3500) olmuştur. Bunu ilk Tunç Çağı'na ait (M.Ö. 3500 – 2000) üstünde antik kent akropolisinin kurulduğu küçük bir höyük izler. Uzun süre küçük bir köy olarak kalan kent, M.S. 2. yüzyıl sonlarından Augustus'un koruması altına girdikten sonra, dinsel bir merkez olduğu kadar zamanın kültürel ve entelektüel bir merkezi olarak da ün kazanır. M. S. 3. yüzyılda Roma'nın başkenti olur. Greko – Romen dünyasının sivil kültürünün en güzel örneklerini barındırmaktadır.⁴²⁸

İlk Aphrodisias'a gelip, çizen ve yazıtların kopyalarını alanlar, 1835'te Charles Texier ve İngiliz Dilettanti Derneği üyeleridir. 1904 yılında Fransız bir mühendis olan Paul Gaudin birkaç noktada çalışmalara başlamıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda çok sayıda mermer eser gün ışığına çıkarılır. 1913'te Andre Boulanger tarafından Atina Fransız okulunun himayesindeki kazı çalışmaları yeniden başlar. Daha sonra 1937'de Giulio Jacopi'nin yönettiği bir İtalyan heyeti, yarıda kalmış olan kazılara yeniden başlamıştır. Fakat yine uluslar arası problemler sebebiyle çalışmalar yarıda kalmıştır. Jacopi'nin 1937'de yayınladığı kitabı ve Maria F. Squarcipiano'nun kitabı “La Scula Di Afrodisias” İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanır.⁴²⁹

2.4.54. Pazarlı Kazısı

Alacahöyük hafriyatı yapıldığı sırada Çorum'un Alaca kazasına tabi Pazarlı köylülerinin getirip gösterdikleri Frigya Çağı'na ait ve bir binaya kaplama vazifesini

⁴²⁷ .A.e., s.70.

⁴²⁸ (Çevrimiçi) <http://www.geyrevakfi.org/>,05.10.2010.

⁴²⁹

<http://www.aktuelarkeoloji.com.tr/?call=Gallery&gc=Pictures&CatID=112>,05.10.2010.

(Çevrimiçi)

gören pişmiş topraktan boyalı kabartmalar dikkati çekmiş bunun üzerine 1937'de bölgede on iki gün süren ilk araştırma yapılmıştır. 1938'de Koşay başkanlığında T.T.K. tarafından bir araştırma yapılması kararlaştırılır.⁴³⁰ 1938 hafriyat mevsiminde Türk Tarih Kurumu burada daha geniş ölçüde bir araştırma yapılmasını kararlaştırır. Alaca Höyük'te yeni hafriyat sahasını temin için hazırlık yapılırken burada 21/5/1938 den 31/7/1938 tarihine kadar çalışılmış ve Frigya sitesine ait belgeler ele geçmiştir. Pazarlı'da tespit olunabilen en eski kültür katı Kalkolitik Devre aittir. Bakır ve Eti Devir'lerine ait dağınık halde bazı keramik parçalar bulunmuştur. Eti İmparatorluğu'nu yıktıktan sonra Anadolu'ya hakim olan Frigyalılardan bir komutan veya nüfuzlu bir aile zikri geçen tepeye hususi yapılarını ve tepenin ovaya bağlanan zayıf kısmına burçlarını inşa ettiği anlaşılmaktadır.⁴³¹

Burada beş kültür katı tespit edilmiştir. En önemli buluntular Frig eserleridir. O tarihe kadar evlerin ve mabedlerin pişmiş toprak ve kabartmalarla süslenmesi sadece Batı Anadolu'ya has bir özellik olarak bilinmekteydi. Pazarlı kazısı ile bu özelliğin Orta Anadolu'da da varlığı tespit edilmiştir. Son tabakada Kalkolitik Çağ'a inilmiştir.⁴³²

Pazarlı, yaşamaya, korunmaya elverişli olduğu için Kalkolitik Devir'den itibaren yaylacılar tarafından iskan edilmiş, ormanlar arasında açılan düzlüklerde ziraat yapılmış, büyük küçük topluluklar tabii mağaralarda veya kale haline soktukları tepelerde daimi sığınak veya askeri istinat noktaları bulmuşlardır. Kalenin kuzey ve kuzeybatısında yer alan iki tümülüste çalışılmıştır.⁴³³

Gri toprak tabakası Kalkolitik kültür katını diğer çağlardan ayırmıştır. Bu devre ait bol keramiğe rastlanmıştır. Hepsi elle yapılan, hamurları otları karışık, üzerleri astarlıdır. Bu eserler arasında meyva tabağı biçimleriyle, tepsi örneklerine ve kaba süzgeç parçalarına rastlanmıştır. Bakır Devri keramiği ancak dağınık olarak bulunmuştur. Bunlar içi ve dışı kırmızı ya da benekli, siyah astarlı ve cilalı, kertikli örnekleridir. Tek kulplu maşrapalar ki bu devir için küçük kulplar tipiktir. Pazarlı'da Eti Devri'ni de ancak dağınık ve münferit monokrom küçük keramik parçaları temsil

---

⁴³⁰ Hamit Zübeyr Koşay, **Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyat Raporu**, Ankara, TTK Yay., 1941, s.1.

⁴³¹ Hamit Koşay, "Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı", **Belleten**, C:III., S:9, Ankara, TTK Yay., 1939, s.4-7.

⁴³² Çoker, **a.g.e.**, s.151.

⁴³³ Koşay, **Pazarlı Hafriyat Raporu..1941**, s.2

etmiştir. Bundan anlaşılacak şudur ki hafriyat alanı Etilerin yoğun bir şekilde iskanına sahne olmamıştır. Kalkolitik Devir'den sonra iki, üç bin senelik bir aralığı takiben Pazarlı ilk defa Frigyalılar zamanında devamlı bir iskana sahne olmuştur. Pazarlı adını arkeoloji edebiyatına tanıttak olan mühim tabaka Frigya tabakasıdır. Frigya Devri'ne ait üç mimari seviye tesbit edilmiştir. Bunlardan en alttaki birincisi ve en mühimi kısmen bir yangına kurban olmuştur. Bu mimari seviyenin meskenleri, dört köşe burçlar, arazinin vaziyetine uygun olarak inşa edilmiş, kısmen zaviyeler teşkil eden ve kısmen düz beden duvarlarıyla çevrelenmiştir. İkinci mimari seviye meskenleri de tamamen bu düz beden duvarlarından istifade ederek yapılmıştır. Yalnız üçüncü mimari seviye inşaatı kısmen kale duvarlarının haricinde de kurulduğu görülmektedir. Hafriyat alanının güneydoğu eteğinde Hellensitik Devir keramiğine, kireç harçlı duvar parçalarına ve bazı Bizans sikkelerine rastlanmıştır. Bunların dışında kalenin 318,5 metre kuzey doğusunda, takriben yedi metre derinlikte tümülüste kale sakinlerine ait mezar aranmıştır. Tümülüsün üstü Klasik Devir'de mezar olarak kullanıldığından pek çok iskelet bulunmuştur. Kabuk tabakanın altında hiçbir klasik parça bulunmadığı, toprakla beraber gelen eserlerin en genci Frigyalılara ait olduğu için tümülüsün Frigya Devri'ne aidiyetine şüphe yoktur. Sonuç itibariyle Pazarlı kazısı, Frigya kültürünün bir taraftan eski Yunanistan'da Miken kültürüyle, diğer taraftan eski Ön Asya kültürüyle (Sümer, Eti Lykia) sıkı alakasını açık olarak meydana koymuştur ve Friglerin Yunanlılar üzerine kuvvetli bir etki bırakmış olması muhtemeldir.⁴³⁴

2.4.55. Van Tilkitepe Kazısı

Burada ilk olarak 19. yüzyılda Dr. Belek çalışmış, 1937'de ise Amerikalı E. B. Reilly ve K. Locke birer kazı yapmıştır. Van'a 6 km. batıda, gölün 1,5 km. doğusunda Tilkitepe denilen küçük tepede 1937 tarihli Reilly kazısında üç kültür devresine rastlanmıştır. Kazıların sonucunda Van ve çevresinin M.Ö. 4. ve 3. bin yıllarında yerleşim alanı olduğunu aydınlanmıştır. Kazılarda Kuzey Mezopotamya Kalkolitik kültüründen Tel Halaf seramiği ve 3. bin yıl sonlarına ait boyalı Kapadokya çanak çömleği ele geçmiştir.⁴³⁵

---

⁴³⁴ A.e., s.2-10.

⁴³⁵ Edward Bouwen Reilly, "Tilkitepe'deki İlk Kazılar (1937)" **Türk Tarih Arkeoloji ve Etnografya Dergisi**, S:4, İstanbul, Devlet Matbaası, 1940, s.145-155.

2.4.56. Rhegion Kazısı

İstanbul'u, Trakya ve Makedonya'dan geçerek İtalya'ya bağlayan "Via Egnatia" yolu üzerinde ve aynı zamanda askeri bakımdan da önemli bir konumda bulunan Rhegion kenti, bugünkü Küçükçekmece'nin doğusunda yer almaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Aziz Ogan ve Müdür Yardımcısı Arif Müfid Mansel tarafından 1938 ve 1940-1941 yılları olmak üzere iki dönem halinde Rhegion'da kazılar yapılmış, Mansel 1948 yılında, genel planı tamamlamak ve kazılar sırasında cevaplanamayan sorulara yanıt aramak üzere kısa bir çalışma daha gerçekleştirmiştir.⁴³⁶

Türk Tarih Kurumu tarafından 1938 sonbaharında başlayan çalışmalar bir ay sürmüştür. Yöre halkının taş ihracı maksadıyla meydana çıkardıkları eski bir duvar parçasını görmek üzere Aziz Ogan, Arif Mansel ve Mamboury Küçükçekmece'ye gitmiştir. Bütün toprakların üzerinde seramik parçaları ve mermer kırıntıları serpilmiş gibi görünen saha, eski bir şehir veya askeri bir istasyon olduğu kanatını veriyordu. Hafriyata karar verildiğinde ilk iş olarak şehri muhit olan surları tesbit etmek ve bu suretle şehrin genişliğini anlamak gerekiyordu. Regium'un Bizans hayatında önemli bir rol oynadığı gibi mevkiiinin gereği Roma Devri'nde de bir mevcudiyet göstermiş olması keramik parçalarının aracılığıyla da anlaşılırmaktaydı. Theodosios Codexinde (Theodosios Kanunları) Regium'da imparatorların yaz mevsimlerinde ikametlerine mahsus bir saray binasının mevcudiyetinden bahsedilmesi bu devrin de şehir tarihinde yer almış olduğunu göstermekteydi. Akropola ait olduğu anlaşılan bir sur parçası çıkarılmış, bunun üzerinde Yunanca yazılmış amillerinin isimleri bulunmaktaydı. Duvar içinde alt kısımlarda bulunan sivri toprak toprak testilerin birinin ağız tarafına yakın kısmında DEDEI harflerini taşıyan Latince bir marka bulunmuştur. Doğu tarafındaki çalışma, sekiz köşeli havuzu olan bir hamam enkazının keşfine yardımcı olmuştur. Bu enkaz birbirinden oldukça fasıllı üç devrin mahsulü olup en şayanı dikkat kısmı sekiz köşeli salondur. Köşenin birinde mermer kaplı küçük bir havuz ve buna mukabil kısımda dikdörtgen ve yine baki kalan kısımdan mermer kaplı olduğu anlaşılan bir

⁴³⁶ Nalan Fırat, "Rhegion Kazıları", **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)**, Ed: Oktay Belli. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2000, s.271.

havuz daha görülmüştür. Batı tarafında, Akropol* duvarının dışına tesadüf eden bu sahada 6. yüzyıla ait bir parçası ayakta kalmış olan bir duvardan sonra bir menba veya ayazmaya** geçit veren bir merdiven izleri görülür. Rhegion hafriyatında bulunup Arkeoloji Müzeleri'ne verilen sikkelerin en eskisi 1 numaralı ve Büyük Konstantin ya da haleflerinden birine ait olup, pek bozuk ve noksan olması nedeniyle o imparatorların hangisine ait olduğunun tesbiti yapılamayan küçük bakır sikkedir. Çıkan sikkeler arasında 6. ile 13. yüzyıllar arasında hemen her asırda İstanbul'da imparatorluk yapmış hükümdarların bazılarının paralarından mevcuttur. Bu sikkeler arasındaki Osmanlı paraları da Kanuni Süleyman'dan II. Mahmud'a kadar saltanatlık yapan padişahlardan bir kaçına aittir.⁴³⁷

Rhegion kentinde yapılan kazı sonucunda şehrin akroplünde M.S. 5.-6. yüzyıllara ait tarihlenen etrafı surlarla çevrili bir saray ve müstemilatı kısmen meydana çıkarılmıştır. Mansel büyük yapı kompleksini çevreleyen suru, M.S. 5. yüzyıla, surun içinde yer alan yapı gruplarını ise duvar ve döşeme tekniklerine göre M.S. 5.- 6. yüzyıllara tarihlenmektedir. Yapıların yüzyıllar boyunca birkaç kez tahrip olduktan sonra yeniden onarılarak kullanıldığı görülmektedir. Büyük salonlar, uzun koridorlar, peristylli*** avlular, şapeller, kiliseler ve hamamlara sahip olan bu büyük yapı grupları bir Bizans sarayına ait olmalıdır. O dönemde Byzantion'da yer alan sarayların kazısını yapma imkanı olmadığı için Rhegion'da ortaya çıkarılan bu saray yapısı o zamana kadar çok az tanınan Bizans sivil mimarisini aydınlatabilmesi açısından büyük önem taşımıştır.⁴³⁸

2.4.57. Trakya Uzun Hacı Höyüğü

Trakya Umumi Müfettişliği tarafından Maarif Vekilliği ve Türk Tarih Kurumu'na Trakya'da Saray kazısı dahilinde Uzun Hacı köyü civarında bir höyükte bir takım eserler bulunmuş olduğu bildirilmesi üzerine, Maarif Vekilliği yüksek makamından gelen 1 Nisan 1940 tarihli telgraf ile sözü edilen eserlerin aldırılması ve mahalinde araştırma yapılması için İstanbul Müzeleri Umum Müdürlüğü

* Eski Yunan şehirlerinde, en önemli yapıların ve tapınakların bulunduğu iç kale

* * Bizanslılarda, kentlerin kuşatılmaları sırasında su sıkıntısı çekmemek için yapılan, künklerle yeraltı kaynaklarına bağlanmış su depoları. (Çevrimiçi) <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, 29.01.2012.

⁴³⁷ Aziz Ogan, "Regium Hafriyatı", **Belleten**, C.II. S. 11/12, Ankara, TTK Yay, 1939.s.437-445.

*** Eski Yunanda sütunlarla çevrili avlu.

⁴³⁸ Fırat, **a.g.m.**, s.271-272.

görevlendirilmiştir. Trakya Hafriyat Müdürü ve Müzeler Müdür Muavini Arif Müfit Mansel ve arkadaşları Uzun Hacı köyüne giderek hem höyüğü tetkik etmiş hem de kaymakamlığa getirilmiş on parça eseri teslim almışlardır. Mezar bir tümsek teşkil eden bir höyüğün, daha doğrusu bir tümülüsün ortasında bulunuyordu. Burdan alınıp İstanbul Müzesi'ne getirilen mezar eşyası şunlardır: Ortası oval şeklinde bir akik taşıyla süslü altın yüzük. Bir çelenge ait olan defne yaprağı şeklinde süslü altın varak. Tava şeklinde yassı, uzun kulplu bir tunç kap, bu tarz olan ve patera adını taşıyan kaplara Trakya ve Bulgaristan'daki tümülüslerde sık rastlanmaktaydı. Kulplu tunçtan bir maşrapa. Kulbu süslü bir şarap ibriği, bu vazunun oldukça geniş ve yuvarlak bir gövdesi vardır, ağzı ise üç dilimli geniş bir yonca yaprağı şeklinde açılmaktadır. Çifte kulplu tunç bir vazo. Ağzı üç dilimli, gövdesi basık ve geniş, tek kulplu toprak vazo. Toprak kandil. Konik gövdeli ve üstü uzun boyunlu toprak vazo. Cam kadeh.⁴³⁹

M.S. 1.-2. yüzyıllara tarihlenen, büyük kısmı ev ve ziynet eşyası olan bu eserlerden Trakya'da hem kadın hem de erkek mezarlarında bulmak mümkündür.⁴⁴⁰

2.4.58. Samsun ve Çevresindeki Kazılar

İsmail Kökten tarafından 1940 yılında Samsun'un yakın güneydoğusunda, Merd Irmağının batı yamacında Bakır Çağı çanak çömleklerin bulunduğu bir höyük tesbit edilmiştir. Yine aynı bölgede Samsun Çarşamba demiryolu güzergahı üzerinde Tekkeköy adı verilen yerde bir çok mağara, sığınak bulunmuş, buralarda alt ve orta Paleolitik dönemlere ait andezitten yapılmış el baltası ve iki tane uç ve kazıyıcı ele geçirilmiştir. Bu araştırmaların ardından T.T.K. tarafından bölgede 1940 - 41 yıllarında gezi ve kazılar yapılmıştır. Bölgedeki Prehistorik, Kalkolitik, Bakır, Hitit kültür katları ve kalıntıları incelenmiştir.⁴⁴¹

---

⁴³⁹ Reyhan Kenan, "1940 Trakya'da Uzun Hacı Höyüğü'nde Bulunan Eserler", **Bellekten**, C:V, S:17-18, Ankara, TTK Yay., 1941, s. 47-51.

⁴⁴⁰ A.e. s. 52.

⁴⁴¹ Kılıç Kökten, "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma" **DTCF Dergisi**, C:10, S:3-4. Ankara, DTCF, 1952. s. 170-171.

3. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ FAALİYET GÖSTEREN ARKEOLOJİ ENSTİTÜLERİ VE KURULAN MÜZELER

3.1. Arkeoloji Enstitüleri

Bu başlık altında, Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul'da birer şube açan yabancı devletlerin arkeoloji enstitülerine yer verilmiştir. Ancak öncesinde 1910'lu yıllarda bu tarz faaliyet gösteren Rus ve Macar enstitülerine de değinilmiştir.

3.1.1. İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü

İstanbul'da ilk arkeoloji enstitüsünü Ruslar kurmuşlardır. Enstitü 26 Şubat 1895'te açılmıştır.⁴⁴² Başlangıçta Beyoğlu Sakızağacı'nda bir eve yerleşilmiş, 1899'da ise Tepebaşı'nda daha büyük eve çıkmıştır.⁴⁴³ Rus Arkeoloji Enstitüsü, I. Dünya Savaşı nedeniyle 1914'de kapanmıştır.⁴⁴⁴

Enstitü o zamanki Rus elçisi Nelidof'un çabalarıyla kurulmuştu. Yönetimine Rus Bizans Tarihçisi F.I.Ouspenski (1845-1928) getirilmişti.⁴⁴⁵ I. Dünya Savaşı'nın ilanıyla kapılarını kapatan Rus Arkeoloji Enstitüsü kısa bir zaman içinde oldukça zengin kütüphane oluşturmuştur.⁴⁴⁶ Enstitü kapandığında biriktirmiş oldukları antikaların, yazma kitapların ve sikkelerin de en mühimlerini yanlarında götürmüşlerdir. Enstitü kütüphanesi ise yerinde kalmış ve dağıtılmak üzereyken, bunu kurtarmak amacıyla İstanbul Müzesi İdaresi, diğer bazı antika ve eşyalarla birlikte müzeye taşımıştı. Bir müddet sonra Ruslar kütüphanenin kendilerine geri verilmesini istemişlerdir. Ancak bilmek gerekir ki, Rusların istila ettiği doğu

---

⁴⁴² Halil Etem, **İstanbulda İki İrfan Evi**, İstanbul, İstanbul Müzeleri Neşriyatı XIV, 1937, s.7.

⁴⁴³ A.e., s.7.

⁴⁴⁴ S. K.K. Papoulidis, *The Russian Archaeological Institute in Constantinople 1894-1914*, Selanik, 1987.; Özkan, **a.g.e.**, s.96.

⁴⁴⁵ Elçin Macar, "İkinci Roma'da Rus Arkeoloji Enstitüsü", **Toplumsal Tarih**, S: 63, İstanbul, Tarih Vakfı Yay., 1999, s.62.

⁴⁴⁶ Etem, **a.g.e.**, s.7.

illerimizden Erzurum, Trabzon, Van ve öteki yerlerdeki kütüphanelerimizden birçok yazma kitapları, camilerden pek çok eşyayı ve daha başka antikalari otuz kırk sandık içinde Rusya'ya taşımışlardı. Rus Enstitüsü'nün kütüphanesini geri vermek için bizim eşya ve kitaplarımızın da iadesi şart koşulmuşsa da, bunları almak mümkün olmayıp, hükümetin emriyle 16 Temmuz 1929'da bir makbuz mukabilinde 26703 ciltten oluşan kütüphane ve diğer eşyalar Rusya'ya nakledilmiştir.⁴⁴⁷

1907'de Rus Enstitüsü tarafından İstanbul'da Yedikule civarında İmrahor İlyas Bey Cami'sinde (Eski Stüdyon Manastırı Kilisesi) bir kazı yapılmıştır. Rusların Kaariye Cami'sinde yaptıkları araştırmaların neticeleri de Schmitt tarafından Sofya'da yayınlanmıştır. Ayrıca F.I. Ouspenski tarafından Topkapı Sarayı'ndaki Hristiyan el yazmalarından meşhur Oktatök (Tevratın ilk sekiz kitabı) da yayınlanmıştır. Enstitünün mecmuası "İzvjestija Russkago Archologiceskago İnstituta ve Konstantinopolje" adını taşımaktadır ancak daha çok Fransızca ismiyle bilinmektedir; "Bulletin de l'Institut archéologique Russe a Constantinople"(İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü Belleteni).⁴⁴⁸

3.1.2. İstanbul Macar İlimler Enstitüsü

Macar hükümeti tarafından, Avusturya - Macaristan İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti arasındaki dostluğun ilerlemesi için 1917'de kurulmuştur. 1918'de Avusturya Macaristan devletinin yıkılmasıyla da kapanmıştır. Amacı tarih, arkeoloji, sanat tarihi ile Macar-Bizans ve Türk-Macar ilişkilerini araştırmaktır.⁴⁴⁹

Bu kurum Macaristan'ın ünlü arkeologlarından Prof. Anton Hekler direktörlüğündeydi. Bazı konferanslar ve "Mitteilungen des Ungarischen Wissenschaftlichen Institus Konstantinopel" adındaki yayınından 1917-1918 yıllarında yalnızca üç fasikül çıkmıştır. Kütüphanesi İstanbul'daki Alman Enstitüsü'ne konulmuştur.⁴⁵⁰

---

⁴⁴⁷ A.e., s.8.

⁴⁴⁸ Macar, a.g.m., s.62.

⁴⁴⁹ Özkan, a.g.e., s.96-97.

⁴⁵⁰ Etem, a.g.e., s.11.

3.1.3. Türk Antropoloji Enstitüsü

Türk Tarih Tezi ile tarih anlayışı “laik” bir eksene oturtulmuştu. Bu girişim doğal olarak antropolojiyi gündeme getirmiştir. Cumhuriyet döneminde gündeme gelen antropoloji “fiziki antropoloji” idi. Atatürk ve yakın çevresi Batı’da Türklerle ilgili ön yargıların antropoloji aracılığıyla üstesinden gelinebileceğine inanıyordu. Ayrıca antropoloji “la-dini” idi. Türkiye’de hilafet kaldırılmıştı ve laik bir bilim anlayışı antropoloji sayesinde yer edebilirdi.⁴⁵¹

Türk Antropoloji Tetkik Merkezi, 1925 yılında İstanbul Darülfünun’u Tıp Fakültesi’nde kurulmuştur. Türk Antropoloji Mecmuası adında yayını da bulunan kurumun kurucu üyeleri; Prof. Dr. Nurettin Berkol, Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Prof. Dr. Süreyya Ali, Prof. Dr. Moucher, Prof. Dr. İsmail Hakkı’dır. Kurumun esas gayesi,”... *Eğer bir millet sureti mahsusada tetkike şayan olmuş ise o da bu zafer ve inkişaf günlerinde bulunan bizim milletimizdir. O halde Türklerde birçok evsaf olmak lazım gelmez mi? Siyaset itibarile milletler arasındaki mevkiimizi tamamen istemek nasıl hakkımız ise, akvam ve cemaat, beşeriye arasında ırkımıza racii olan mevki tesis etmek te öylece vazifemizdir. İşte Antropolojiye ilk safhada düşen iş budur.*”⁴⁵² şeklinde ifade edilmiştir.

Türkiye’de antropoloji çalışmalarının bu ilim sahasında ihtisas yapmış unsurlara devri, Türkiye’de üniversiter ve akademik bir öğretim hayatının başlamasıyla karakterizedir. Antropoloji konusunda ihtisas elde etmek üzere İstanbul Tıp Fakültesi’nden Şevket Aziz Kansu, 1927-1929 yılları arasında Paris Antropoloji Mektebi’nde eğitim alır. Döndükten sonra 1929’dan 1932 yılına kadar Antropoloji Müderris Muavinliği yapar. Antropoloji Enstitüsü, Tıp Fakültesi’nden Fen Fakültesi’ne taşınıp artık bir kürsü olduğunda Kansu, 1933-1935 yılları arasında üniversite programında resmi olarak yer alan Antropoloji ve Etnoloji dersleri verir. Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi 1935 yılı sonbaharında Ankara’da kurulduğu zaman bu enstitü bütün malzemesi ve kadrosuyla beraber Ankara’ya nakledilir.⁴⁵³ Antropoloji sayesinde tarih “la-dini” bir nitelik kazanır. DTCF’nin kurulmasına da büyük ölçüde antropolojik bulgular önayak olmuştur. Antropolojinin “göç” sorunsalı

⁴⁵¹ Toprak, **a.g.m.**, s.19-28.

⁴⁵² Şevket Aziz Kansu, **Türk Antropolji Enstitüsü Tarihçesi**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940, s.1.

⁴⁵³ **A.e.**, s.3.

coğrafyanın önemini akademik çevrelere kabul ettirmiş, Jjeolojik yapılanma coğrafya bilgisini de gerekli kılmaktaydı.. Nitekim fakülte kurulurken adındaki Tarih ve Dil sözcüklerine Coğrafya da eklendi.⁴⁵⁴

1933 yılına kadar Tıp Fakültesinde serbest antropoloji konferansları tertip edilmiştir. Bu arada daha ziyade fizik antropoloji mevzularına temas edilmekteydi. Keza, 1932 yılında Ankara’da toplanan I.Türk Tarih Kongresi’nden sonra Atatürk, antropoloji konferanslarının İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarih talebelerini de kapsamasını istemişti. Bunun üzerine 1932 yılı yaz sömestirinde Dr. Şevket Aziz Kansu tarafından Edebiyat Fakültesi Tarih talebelerine prehistorya hakkında bir seri konferans verilmiştir.⁴⁵⁵

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından Avrupa ve Amerika üniversitelerine 1934 tarihinden itibaren antropoloji sahasında ihtisas yapılması üzere talebe gönderilmiştir. 1934’de Harward Üniversitesi’ne Muzaffer Süleyman, 1935’te Berlin Üniversitesi’ne Seniha Tunakan, 1936-38 arasında Genevre Üniversitesi’ne Afet İnan gönderilmiştir.⁴⁵⁶ Ayrıca enstitü, 1930’da Şevket Aziz Kansu ile 15. Beynelmül Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresin’ne, 1932’de Prehistorik ve Protohistorik İlimler Birinci Beynelmül Kongresi’ne, 1934 ‘de Londra’daki Antropoloji ve Etnoloji İlimler Birinci Beynelmül Kongresi’ne, 1938’de Kopenhag’da Antropoloji ve Etnoloji İlimler Beynelmül İkinci Kongresi’ne katılmış, 1937’de Afet İnan, Bükreş’te toplanan 17.Antropoloji ve Preshistorik Arkeoloji Kongresi’ne katılmıştır.⁴⁵⁷

Türkiye’de yapılan hafriyatlara Türk Antropoloji uzmanlarının iştiraki 1930 tarihinde başlamıştır. 1930’da Şevket Aziz Kansu Chiago Üniversitesi Şark Enstitüsü’nün Alişar’da icra ettiği hafriyatta tetkik azası arasında antropolog sıfatıyla bulunmuş ve hafriyat mesaisine iştirak etmiştir.⁴⁵⁸

Kazılar sonucunda ele geçirilen brakisefal unsurlar sayesinde Anadolu topraklarının paleoetnolojisi açıklığa kavuşturulmuş oldu. Kansu’nun uluslar arası dergilerdeki yazılarıyla, Türklerin ağırlıklı olarak brakisefal kafa yapısına sahip

---

⁴⁵⁴ Toprak, **a.g.m.**, s.29.

⁴⁵⁵ Kansu, **Antropoloji Enst....**,s. 4.

⁴⁵⁶ **A.e.**, s.6.

⁴⁵⁷ **A.e.**, s.20.

⁴⁵⁸ **A.e.**, s.6.

“ileri” bir ırka mensup oldukları kanısı en azından antropoloji dünyasında yer etti. Böylece Türklere atfedilen “sarı ırk” söylemi Batı literatüründen silindi.⁴⁵⁹

Kansu'nun çalışmalarında elde ettiği fiziki sonuçlara göre; Oğuz- Selçuklu Türklerin beyaz ırkın Alpli denilen zümresine mensuptu. Orta Asya'dan kaynaklanan Alpliler Proto Türklerdi. Oğuz - Selçuklu Türkleri kendilerinden önce ve prehistorik çağlarda Orta Asya'dan Batıya göç etmiş olan Poroto-Türklerin göç yollarını izlemişlerdi. Oğuz - Selçuk Türkleri Anadolu'yu istila etmekle, iddia edildiği gibi Anadolu'nun irki şemasını değiştirmemişlerdi. Zira Anadoluya geldiklerinde Doğu Anadolu'dan Ege kıyılarına kadar bu topraklarda yaşayan insanların büyük bir çoğunluğu Alpli idi. Anadolu, Proto Türk olan beşer unsurları tarafından ön tarihten beri iskan edilmiştir. Arkeolojik, antropolojik ve lengüistik delillere dayanarak Anadolu ezelden beri Türk'tü. Selçuklu ve Osmanlı Türkleri Neolitik dönemden beri brakisefal unsurların büyük bir çoğunluğunca iskan edilmiş olan Ön Asya ve özellikle Anadolu'da Orta Asya uygarlığının en son temsilcileriydi.⁴⁶⁰

3.1.4. Alman Arkeoloji Enstitüsü

Eski Çağ tarihi ve arkeolojisinin gelişmesinde Almanya'nın tüm dünya ülkeleri ötesinde bir işlev üstlendiği rahatlıkla söylenebilir. 19. yüzyıl ortalarından bu yana sayısız Alman bilim adamı, güçlü Alman kurumları desteğinde çalışmalarda bulunmuşlardır.⁴⁶¹

Merkezi Berlin'de olan Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün 1929'dan bu yana dokuz şubesinden biri İstanbul'da bulunmaktadır. Şubenin kuruluşundan önce bilim adamları, bilim kuruluşları, akademiler veya müzelerin gönderdiği Eski Çağ bilimcileri tarafından yapılan araştırmaların bugünkü Türkiye sınırları içinde yüz yıldan daha uzun bir geçmişi vardır. Bu uzun araştırma geleneğinin başlıca ilgisi öncelikle Batı kültürünün köklerini ortaya çıkarılması idi; bu nedenle antik kaynaklarda geçen büyük yerleşme merkezlerinin gezilmesi eski Küçük Asya*

---

⁴⁵⁹ Toprak, **a.g.m.**, s.20.

⁴⁶⁰ **A.e.**, s.25-26.

⁴⁶¹ Harald Hauptmann, “ Önsöz”, **Kayıp Zamanların Peşinde-Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.12.

* Eski coğrafyacıların Anadolu'ya verdikleri ad.

araştırmalarının ilk dönemini oluşturdu. Bu dönem Ogier Ghiselin von Busbeck ile başladı. Busbeck 1555 yılında Alman İmparatorluğu elçisi olarak V.Karl'ın ve Roma Kralı I. Ferdinand'ın iktidarı döneminde Babilî'ye gelmişti. Bilim dünyası Ankara Augustus Tapınağı'daki "Yazıtlar Kraliçesi" Monumentum Ancyranum'un ilk kez 1579'da yayınlanan kopyasını Busbeck'e borçludur. Hessen'li genç Oryantalist Friedrich Eduard Schulz, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve İran'ın, aşağı yukarı Urartu Krallığı topraklarına karşılık gelen ve o zamanlar zor ulaşılan bir yöresine gitmiştir. Schulz 1827-1829 yılları arasında Van Gölü'nün doğu kıyısındaki "Semiramis'in Kenti"ne ait yıkıntıları araştırarak 42 çiviyazılı yazıtın eksiksiz kopyasını çıkarır. Orta ve Batı Küçük Asya'nın (Anadolu) Antik Çağ topoğrafyası ile Hellen-Roma ve Bizans tarihlerinin gelecekte araştırılmasının temellerini Johannes Franz (1840), August Schönborn (1841-1843), Heinrich Kiepert (1843-1844), Andreas David Mordtmann [Baba] (1850-1859), Gustav Hirschfeld (1879-1886) ve Karl Buresch (1888-1894) atmışlardır. Friedrich Sarre 1895'te Konya ve Aksaray'daki Selçuklu dönemi yapılarını ele almıştır.⁴⁶²

Türkiye'de büyük çaplı kazıların ilk evresi 19. yüzyılın son çeyreğinde başlamıştır. Bu evre giderek antik kentleri sadece "kullanmaya" değil onları "kazanmaya" yönelik uzun ve büyük çaplı müze kazıları dönemi olarak kabul edilir. İmparatorluğun* kurulmasından sonra Alman arkeolojisiyle, Eski Şark biliminin başta Anadolu'da çalışmak isteği güçlendi. Daha 1887'de Berlin'de toplanan "Eski Doğu Örenlerinin Araştırılması İçin" Şark Komitesi, kazı için Geç Hitit merkezi Zincirli'yi seçmiştir. Osman Hamdi Bey'in 1883'te bulunduğu ören 1888-1891 arasında Felix Riter Edler von Luschan başkanlığında üç sezon kazıldı. Homeros'un Troia'sını arayarak 1868'deki ilk kez Anadolu'ya ayak basan Heinrich Schliemann'la da Eski Anadolu'nun araştırmalara açılmasında yeni bir dönem başladı. W. Dörpfeld, Atina Şubesi adına Ephesos, Tralles ve Pergamon'da çalıştı. Bu çalışmalarla İstanbul Şubesi'nin sonraki etkinliklerinde de devam edecek olan mimarlık tarihi geleneği başladı. Alman Arkeoloji Enstitüsü Atina Şubesi tarafından Anadolu demiryolunun İzmit-Ankara hattının inşası sırasında ortaya çıkan buluntuları incelemesi için gönderilen Klasik Filolog Alfred Koerte'nin çalışmaları

---

⁴⁶²Harald Hauptmann, "Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi", **Kayıp Zamanların Peşinde- Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.29-30.

* Alman İmparatorluğu'nun kuruluşu 1871.

da bu çerçevede değerlendirilebilir. Koerte, Frig kültürü hakkında ilk olarak bir fikir veren kaya anıtları araştırmaları yaptı. Bununla birlikte Frig kültürü Alman Eski Çağ bilimleri dünyasında “ bir çiftçi ve çoban halkının ilkel kültür basamağı” olarak küçümsendi ve böylece kazının devamı gelmedi. 1845’ten beri bilinen kalıntılarda Assurolog Hugo Winckler ile arkadaşı Theodor Makridy’nin 1906’da İstanbul’daki Osmanlı Müzesi adına yaptıkları bir ilk kazıda çok sayıda kil tablet buldukları Boğazköy ise, Anadolu’da Hellen öncesi dönemin Deutsche Oriente –Gessellschaft [Alman Doğu Kurumu] ve Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından gelecekte araştırılmasında taşıdığı önem bakımından hiç tartışılmadı. Sonraları Hitit İmparatorluğu’nun başkenti Hattuša olarak teşhis edilen merkez 1907 ve 1911-1912 kazılarından itibaren Enstitü’nün Türkiye’deki çalışmalarının önemli bir sacayağı oldu.⁴⁶³

Roma, Atina ve Kahire’deki Enstitü şubeleri örneğine göre İstanbul’da yeni bir şube kurulmasının asıl nedeni Prusya Kraliyet Müzeleri’nin Batı Anadolu’daki uzun süreli kazıları olmuştur. Başlangıçtan beri büyük ölçekli çalışmalarda ortak noktası tek anıtların değil, Alexander Conze’nin daha 1888’de yol gösterici olarak yazdığı gibi “tüm antik kentlerin yeniden kazanılması“ idi. Alman müze kazılarının organizasyonu ve yöntemi için İzmir’de bir istasyonun kurulması zorunlu görüldü. Böylece Humann 1886’da Pergamon kazısı bitince 1896’daki ölümüne kadar İzmir’de “Prusya Müzeleri’nin Doğu Şubesi Müdürü” olarak görevlendirildi. Halefi Theodor Wiegand istasyonu 1899’da İstanbul’a taşıdı. Arnavutköy’deki istasyon zamanla kütüphanesiyle birlikte Prusya Müzeleri’nin tam bir şubesi haline geldi. İstasyonu 1912’den itibaren yönetmekte olan Martin Schede savaş bittikten sonra ülkeden ayrılmak zorunda kaldı. Ancak bu ufak kütüphaneyi Ernest Mamboury’e devretti ve böylece Schede daha 1924’te istasyonu “Enstitü Kazılarının Üssü” olarak yeniden canlandırabildi.⁴⁶⁴

İlk önce Alman Konsolosluluğu'nun aşağısında küçük bir eve yerleşen Enstitü Kazı Üssü, 1925 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü ile birlikte Beşiktepe’de ve Didyma’da küçük çaplı çalışmalar yaptı. Schede, 1923’de başkentin Ankara’ya taşınmasıyla oluşan yeni siyasi duruma uygun olarak Anadolu’nun içlerine uzanmayı düşünmekteydi. Böylelikle istasyon, Alman Arkeoloji Enstitüsü’nün İstanbul Şubesi

---

⁴⁶³ A.e., s.31..

⁴⁶⁴ A.e., s.32-35.

olması yolunda ilerlemeye devam etti. Almanya'daki ekonomik bunalıma rağmen 1928 yılında istasyon, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün bir şubesine dönüştürüldü ve 1929'da Martin Schede şubenin birinci müdürlüğüne seçildi. Türkiye'deki tüm tarih dönemleri üzerinde çalışılması talebi, günümüzde insanın yerleşik hayata geçişinin başlangıcından Bizans İmparatorluğu'nun sona ermesine kadar uzanan çağları içine alan görev alanında geleceğe yönelik bir hedefi göstermekteydi. Enstitü çalışmalarının başlangıcından bu yana Türk tarihi, İslam anıtları ve Anadolu'nun Orta Çağ tarihi coğrafyasını da ele alındı. Bu konularla ilgili görevlerde, 1928'den itibaren Helmuth Ritter tarafından başarıyla temsil edilen Deutsche Morgenlandische Gesellschaft'tan [Alman Doğu Kurumu] yardım aldı. Şube, 1929'da Alman Hastanesi'ne ait olan küçük bir binaya yerleşti. 1938'de yönetimi Kurt Bittel'in devralmasından sonra giderek artan oranda tarih öncesine de uzanan çok sayıda arazi araştırması ve kazı yapıldı. Bittel daha 1937 yılında Bthynia-Frigya sınırındaki Demircihöyük'te bir tarih öncesi yerleşmesini araştırma olanağı bulmuştu. Schliemann'ın ve Dörpfeld'in Hisarlık'taki çalışmalarına yeniden dönülemedi ise de 1932-1935 yıllarında Carl W. Blegen yönetimindeki University of Cincinnati'nin Amerikalı kazı ekibiyle en azından bir işbirliği yapıldı. Schede daha önce üzerine basarak diğer uluslardan olan “meslektaşlarla ortak çalışmayı” talep etmişti: Aiolia'daki Larisa'da İsveçlilerle (1932-1934), Eski Smyrna'da İzmir Müzesi ile (1933-1941) ve Mysia'da Babaköy yakınında Yortan Mezarlığı'nda İngilizlerle (1936), 1936-1939 yılları arasında Bithynia, Kappadokia, Kilikia, Kommagene ve Frigya'daki araştırma gezileri tarihi coğrafyanın anlaşılmasında önemli katkılar yaptı. Enstitünün savaş nedeniyle kapanmasına kadar çalışmalarda ağırlık Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul üzerine yapılan araştırmalarda idi. Böylece 19. yüzyıldan beri var olan bir geleneğe, toprak üstünde korunmuş anıtları araştırmaya ve kentin eski topoğrafyasının “yeniden kazanılmasına” önemli ölçüde katkıda bulunmaya devam edildi. Bu dönemde başta İstanbul Üniversitesi olmak üzere Türk üniversite ve kurumları ile İstanbul ve Ankara'daki diğer enstitülerle kurulan sıkı ilişkiler olumlu etkilerini gösterdi. Halen devam etmekte olan bu gibi ilişkiler karşılıklı etkileşimle Eski Anadolu araştırmalarını geliştirmektedir.⁴⁶⁵

Enstitü, 2 Ağustos 1944'te kapatılmasına kadar Eski Anadolu çalışmalarına devam etti. 1953 yılında Federal Almanya Cumhuriyeti'ne geçen enstitüyü, 1951

---

⁴⁶⁵ A.e., 35-37.

yılında ordinaryus olarak İstanbul Üniversitesi'ne davet edilen Kurt Bittel, bıraktığı gibi bulmuştur. Arif Müfid Mansel, yedi yıl boyunca Üniversite adına enstitüyü özenle korumuştur. Şube, 1954 yılında klasik arkeoloji, Bizans, tarih öncesi, Ön Asya arkeolojisi ve mimarlık tarihi yanında eski doğu bilimleri gibi uzmanlık alanlarını temsil eden daha kalabalık bir araştırmacı grubuyla çalışmalarına eski binasında devam etmiştir. Kurt Bittel'i izleyen enstitü müdürleri, Rudolf Naumann (1960-1975), Wolfgang Muller-Wiener (1975-1988) ve Wolf Koenigs (1989-1994) dönemlerinde enstitünün çalışma hacmi genişlemiştir. Enstitünün yayınları 48 cildi bulunan "Istanbul Mitteilungen" ve "Beihefte der Istanbul Mitteilungen", 42 ciltten oluşan "Istanbul Forschungen" ve Kazı Sonuçları ile ilgili monografilerdir.⁴⁶⁶

3.1.4.1. Alman Arkeoloji Enstitüsü Tarafından Çıkarılan Dönemin Yayınları

Enstitünün gayesi olarak Türkiye'nin ve komşu ülkelerin bilim tarih ve arkeoloji bakımından araştırmalar yapılması esasları konulduğundan, enstitünün yayınları arasında Türk tarihi ve sanat eserlerini inceleyen önemli belge ve kitaplar vardır.⁴⁶⁷ Enstitünün 1937 yılına kadar yayınlarından bazıları şu şekildedir:

İstanbul Araştırmaları, İstanbul Tebliği adında iki türlü yayın ve bunların dışında birkaç kitap çıkarmışlardır.⁴⁶⁸

- İstanbul Araştırmaları, sekiz ciltten oluşmaktadır:

Cilt 1: 1932, Yazarı Arif Müfid Mansel. Stockwerkbau der Griechen und Römer.

Arif Müfid Mansel'in Eski Yunan ve Roma devirlerindeki çok katlı binalara dair olan eseridir. Doğu Akdeniz memleketlerinden örneklere yer verilmiştir.⁴⁶⁹

Cilt 2: 1933, Yazarı Arnold Schober. Der Fries des Hekateions von Lagina.

Arkeolog Dr. Schober'in, Osman Hamdi Bey'in 1891 ve 1892 tarihli hafriyatta çıkarttığı Lagina kabartmaları üzerine bir araştırma, inceleme eseridir.⁴⁷⁰

---

⁴⁶⁶ A.e., s.37.

⁴⁶⁷ Etem, a.g.e., s.10.

⁴⁶⁸ A.e., s.12.

⁴⁶⁹ A.e.,s.12.

Cilt 3:1933, Yazarı Knut Olof Dolman, Anhang von Paul Wittek. Der Valens.

Bizim “Bozdoğankemeri” dediğimiz Valens su yollarına ait olan bu eser İstanbul’un su yolları sistemi ve topoğrafyası için pek önemlidir. Esasen yazarı olan Dr. Dolman İzmir’de Larissa mevkinde yaptığı hafriyatta hastalanarak hayatını kaybetmiş, ölmeden önce bu eserin müsveddesini hazırlamıştır. Dr. Wittek de su yollarının Türk devrine ait olan kısmını eklemiş ve böylece enstitü tarafından bastırılmıştır.⁴⁷¹

Cilt 4: 1933, Yazarı Kurt Weitzmann. Der Armenische Buchmalerei des 10. und beginnenden 11. Jahrhunderts. M.S.10. - 11. yüzyılın başlangıcından kalma olan Ermenice kitap minyatürlerine dair bir eserdir.⁴⁷²

Cilt 5: 1934, Yazarı Kurt Bittel. Die Felsbilder von Yazılıkaya.

Kitap, Boğazköy yakınındaki ”Yazılıkaya” kabartmalarına dairdir.⁴⁷³

Cilt 6: 1934, Yazarı Kurt Bittel, Prahistorische Forschungen in Kleinasien.

Anadolu’da tarihten önceki prehistorik araştırmaları içerir.⁴⁷⁴

Cilt 7: 1935, Yazarı Gerda Bruns. Der Obelisk und seine Basis suf dem Hippodrom von Konstantinopel. Eser, eskiden “Hipodrom” denilen bugünkü Sultanahmet meydanındaki Mısır’dan gelme “Obelisk” yani Dikilitaş ve bunun kabartma resimli kaidesi hakkındaki incelemeyi içerir.⁴⁷⁵

Cilt 8: 1936, Yazarı Alfons Maria Schneider. Byzanz. Vorarbeiten zur topographie und Archaologie der Stadt. Dr. Schneider. İstanbul’un Bizantinler zamanındaki tarihini ve her türlü eserlerini gayet iyi bilen bir Bizantinisttir. Bu eser de eski Bizans şehri hakkında inceleme yapacaklar için oldukça istifadeli bir rehberdir. Eserin en mühim kısmını İstanbul’da 1453’ten sonra kalan kilislerin incelenmesi teşkil eder. Bundan sonra da kısaca eski sarayları, meydanları, dikilitaşları, üstü kapalı ve açık

---

⁴⁷⁰ A.e., s.13.

⁴⁷¹ A.e.,s. 14.

⁴⁷² A.e., s.14.

⁴⁷³ A.e., s.15.

⁴⁷⁴ A.e., s.16.

⁴⁷⁵ A.e., s.17.

sarnıçları ve daha başka eserleri de içerir. Şehrin güzel bir arkeolojik planı, belediyenin 1922’de çıkardığı 1:10.000 ölçeğindeki haritadan alınmıştır.⁴⁷⁶

- İstanbul Tebliğleri:

1. Fasikül: 1933, Helmut Ritter. *Orientalia*. Karagözün şairle imtihan olması hakkındaki muhavereleri, bazı kısımları Türkçe metinlerle ve bazı kısımlarını da Almancaya çevirerek yazmıştır. Yine bu fasikülde İstanbul kütüphanelerinde bulunan bazı nadir eserler hakkında bibliyografya vermiştir.⁴⁷⁷

2. Fasikül: 1936, Paul Wittek. *Das Fürstentum Menteşe*. Eser, Menteşeoğulları Beyliği ve miladın 13. ve 15. yüzyıllarındaki Batı Anadolu hakkında incelemeler içerir.⁴⁷⁸

3. Fasikül: 1935. H. Ritter, J. Ruska, F. Sarre, R. Winerlich. *Orientalische Steinbücher und persische Fayencetechnik*. Eserin ilk kısmı Ritter’in, kıymetli taşlar ve madenlere ait yirmi tane Arapça, Farsça, Türkçe yazma eser bibliyografyasından oluşuyor. Diğer bölümlerde, Ayasofya kütüphanesinde bulunan Tebriz’de yazılmış, “Hatime” ünvanıyla uzun bir makaleyi içeren ve bu da Kaşi yani Çini sanatı ve yapımına dairdir. Bu Hatimenin metni fasikülde aynen verilerek Dr. Ritter ve Dr. Ruska tarafından Almancaya tercüme edilmiş ve Dr. Winderlich ise bir takım teknik izahatta bulunmuştur. Bu izahatli tercümeye istinaden İslam sanatları tarihinde ileri gelen alimlerden olan Prof. Sarre 13. ve 14. yüzyıllarda Kaşan’da bir Seramik Sanathane’si ünvanıyla kitaba önemli bir inceleme ve dört resim levhası ilave etmiştir.⁴⁷⁹

4. Fasikül: 1935, Tahsin Öz. *Zwei Stiftungsurkunden des Sultans Mehmed II. Fatih*. Bu Fasikülde Fatih Sultan Mehmet’in iki vakfiyesinin suretleri vardır.⁴⁸⁰

---

⁴⁷⁶ A.e., s.19-20.

⁴⁷⁷ A.e., s. 21.

⁴⁷⁸ A.e., s.21.

⁴⁷⁹ A.e., s.22-23.

⁴⁸⁰ A.e., s.24.

Enstitünün çıkardığı diğer yayınlar da şu şekildedir:

1. Wegweiser für Wissenschaftliche Reisen in der Turkei: İlki 1930'da çıkarılan ve 1933'de ikinci basımı yapılan, Türkiye'de büyük seyahatlere yol göstermeye mahsus olan 65 sayfadan oluşan bir risale.
2. Die Ruinen von Priene, Kurze Beschreibung: 1934'de Schede tarafından yazılan Almanların İzmir mıntıkasında Bergama'dan sonra yaptıkları ilk araştırmalardan olan Priyen hafriyatı hakkındadır.
3. Enghnisse der Expedition nach Palmyra von 1902-1917: 1932'te Th. Wiegand. Bu yayın ise Suriye çölünde bulunan Tedmür şehri harabelerine dairdir.
4. Die Kaiserpalaste von Konstantinopel awischen Hippodrom und Marmara-Meer. 1934'de Berlin'da Almanya Devleti Arkeoloji Enst. Başkanı Prof. Wiegand ve Galatasaray muallimlerinden Bay Ernest Mamboury'nin yazdığı, İstanbul'da Sultan Ahmet meydanından Marmara Denizi'ne doğru inen sahada eskiden yapılı bulunan Bizans imparatorlarının saray harabelerine dair bir eserdir.⁴⁸¹

3.1.5. Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü

Enstitü, İstanbul'daki eski Fransız Sefareti'nde, 1874'de yaptırılmış olan baş tercümanlık binasında, Paris Akedemisi Rektörü Sébastien Charléty tarafından 1 Ekim 1930'da açılmıştır. Enstitünün ilk müdürü, Strasburg Üniversitesi profesörlerinden ve Anadolu'daki birçok Türk anıtıyla ilgili eserlerin yazarı bulunan Albert Gabriel'dir. Kuruluşundan üç yıl sonra, Enstitü ilk yayını Mémories kolleksiyonu içinde çıkarmıştır. Bunları Etudes Anatoliennes ve daha sonra da Monuments Turcs d'Anatolie serileri izlemiştir. Bilimsel araştırmacılar buraya atanmışlar ve sürekli olarak İstanbul'da ikamet etmişlerdir:

Edmond Saussey (modern Türk araştırmaları)

Raymond Jestin (sümeroloji araştırmaları)

Pierre Devambeze (klasik arkeoloji)

---

⁴⁸¹ A.e.,s.26-27.

Emilie Haspels (klasik arkeoloji), Hollandalı

Henry Corbin (İran araştırmaları)

Pierre Prost

Marcéel Clombe (çağdaş Orta Doğu tarihi)⁴⁸²

1930'lu yılların başında Batı Anadolu'da ilk araştırma ve sondajlar yapan, Atina Enstitüsü'nden gelmiş olan Alfred Laumonier, Louis Robert ya da Pierre Devambez gibi arkeologlar bu dönemde, klasik dönem öncesi Anadolu halkları Likyalılar, Karyalılar, Frigyalılarla ilgilenmişlerdir. İlk temaslardan doğan bu kazılar özellikle Ksanthos ve Klaros kazıları Fransız arkeolojisinin Anadolu'daki en önemli faaliyetleridir. Ankara'nın kazı izni verirken titiz davrandığı 1930'lu yıllarda Maarif Vekaleti Asar-1 Atika Müdürü Hamit Zübey Koşay, İzmir Asar-1 Atika Müzesi Müdürü Selahattin Bey gibi kişilerin bu konuda Fransız arkeologlara yardımcı oldukları görölmektedir.⁴⁸³

Yazılıkaya sitinde 1936'da, P. Devambez, E. Hespels ve R. Jestin'in katıldıkları bir kazı İstanbul Üniversitesi asistanlarından Halet Çambel'in katkılarıyla başlatılmıştır.⁴⁸⁴

II. Dünya Savaşı' na yaklaşan yıllarda Fransa'da arkeoloji çalışmalarının üniversitedeki etkinliği azalmış, Osmanlı ve Türk Tarihi araştırmaları yetersiz kalmıştır. Ancak 1937 ile 1939 yılları arasında Fransız Arkeoloji Enstitüsü Anadolu'da kazılarına devam etmiştir.

3.1.5.1. Fransız Arkeoloji Enstitüsü Tarafından Çıkarılan Dönemin Yayınları

Enstitü, direktörü Prof. Gabriel'in nezaretinde 3 çeşit yayın çıkarmıştır. Bunlar, Memoires, Etudes Orientales, Publications Diverses'dir.⁴⁸⁵

---

⁴⁸² Henry Metzger, vd, **Türkiyeye'deki Arkeolojik Araştırmalara Fransız Katkısı**, İstanbul, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, 1986,s.1.

⁴⁸³ Semavi Eyice, "Arkeoloji Enstitüleri", İstanbul Ansiklopedisi, Reşat Ekrem Koçu, Mehmet Ali Akbay, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyatı Kolektif şirketi yay., İstanbul, 1959, s.1024-1025.; Pierre Pinon, "Albert Gabriel'in Yaşamı ve Yapıtları" **Albert Gabriel (1883-1972), Mimar,Arkeolog, Ressam, Gezgin**, Sergi Katoloğu, Editör: Korkut E. Erdur, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2006, s.11.

⁴⁸⁴ Metzger, **a.g.e.**, s.1.

⁴⁸⁵ Etem,**a.g.e.**, s.28.

- Mémoires;

Cilt 1: Fehmi Edhem et Ivan Stchoukine, les Manuscrits orientaux illustrés dela Bibliothèque de l'Université Stamboul: Bu eser İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde saklı bulunan resimli şark yazma kitapların bir kataloğudur.⁴⁸⁶

Cilt 2: Ernest Chaput, voyages d'études géologigues et géomophogéniques en Turquie: Dijon Üniversitesi hocalarından Prof. Cheput 1928'de İstanbul Üniversitesi'ne çağrılmış olduğundan burada bulunduğu uzun zaman zarfında memleketimizin bir kısım yerlerini inceleyerek bu eseri oluşturmuştur. İstanbul, Bursa, İzmir, Aydın, Ankara, Konya, Aziziye, Adana yörelerine yer vermiştir.⁴⁸⁷

- Etudes Orientales;

Cilt 1: Edmund Saussey, prosateurs Turcs contemporains Extrails choisis présentés et traduits, 1935: Dönemin nesir yazan otuz bir edebiyatçısının yazılarından seçilmiş eserleri Fransızcaya tercümesi bu eserle yayınlanmıştır. Bununla birlikte her yazarın ne gibi eserler yazdığına dair bir bibliyografya da ilave ediyordu.⁴⁸⁸

Cilt 2: Louis Robert, Villes d'Asie Mineure. Etudes de geographie antique, 1935: Anadolu'da İslamdan önce mevcut olan ve her ne kadar adları bazı eski sikkelerde veya kitaplarda görülmekteyse de bunların bazılarını yerleri bile kaybolmuş ya da şüpheli bulunan on beş kadar şehir ve kasabanını yerlerini tayin etmekten ibarettir.⁴⁸⁹

Cilt 3: Fuad Köprülü, Les origines de l'Empire ottoman, 1935: Fuad Köprülü'nün Paris Sorbon'da Osmanlı Devleti'nin menşelerine dair verdiği üç ders içermektedir.⁴⁹⁰

Cilt 4: E. Saussey; Litterature Populaire Turque, 1936: Türk Halk Edebiyatına dair; şiir, masal, menkibe, halk tiyatrosu şeklindeki muhtelif bölümlerden ibarettir.⁴⁹¹

---

⁴⁸⁶ A.e., s.28.

⁴⁸⁷ A.e. s.28-29.

⁴⁸⁸ A.e., s.29.

⁴⁸⁹ A.e., s.30.

⁴⁹⁰ A.e.,s.29-31.

⁴⁹¹ A.e., s.34.

- Publications Diverses;

Albert Gabriel Monuments d'Anatolie, 1931: İki ciltten oluşan eserin ilk cildi Kayseri ve Niğde şehirlerindeki abidelere ayrılmıştır. İkinci ciltse Amasya, Sivas, Tokat , Merzifon, Niksar, Divrik'te bulunan abideleri içermektedir.⁴⁹²

3.2. Cumhuriyet Dönemi 1923-1940 Yıllarında Müzeler

İnsanlar, insanlık tarihi boyunca, unutmaya ve unutulmaya karşı sürekli bir direniş ve savaş içerisinde olmuşlardır. Buluşlar, her türlü gelişme ve ilerleme insanlar içindir. İnsan devamlı bir gelişim içerisinde ve uygarlıkları meydana getiren de insandır. İnsan sadece konuştuklarıyla kalsa ve konuşulanları hatırlasaydı, geçmişin bilinmesi ve hatırlanması olanaksız hale gelirdi. İnsanlar, her türlü belge, bilgi ve objeyi kendinden sonra gelen kuşaklara iletebilme yeteneğine ve özelliğine sahiptirler. İşte unutulmaya karşı verilen bu savaş her türlü tarih yazıcılığını, kütüphaneleri, arşivleri ve müzeleri ortaya çıkarmıştır. Bu savaşın başarıya ulaşmasında en büyük paylardan biri şüphesiz ki müzelerindir.⁴⁹³ Zaten müzelerin ortaya çıkış nedenlerinden birisi de, insanoğlunun değerli ve nadir objeleri toplamak, biriktirmek ve saklamak gayret ve tutkusudur.⁴⁹⁴

Bugün dilimizde de kullanılan “Müze” sözcüğü Yunanca “Mouseion” kelimesinden türemiş olup, Yunan mitolojisinde Musa’lar (İlham Perileri) adı verilen tanrıçalara adanan tapınak ve Atina’da Musa’lara ayrılan tepe anlamına gelmektedir. Aynı kelime “Museum” şeklinde Latinceye ve diğer batı ve dünya uluslarının dillerine geçmiştir. İngilizcede Museum, Fransızcada Musee, Almandada Museum olarak kullanılmaktadır.⁴⁹⁵

Eski çağlarda tapınaklarda toplanan bu koleksiyonların ilk örneklerini Mezopotamya’da, Anadolu’da, Mısır’da ve Yunanistan’da görüyoruz. Orta Çağ’da,

---

⁴⁹² A.e., s.32.

⁴⁹³ Gerçek, a.g.e., s.2.

⁴⁹⁴ A.e., s.3.

⁴⁹⁵ A.e., s.1.

önemli kiliseler ve katedraller zengin koleksiyonlarıyla adeta birer müze haline gelmişti. Bu binalarda Hristiyan dini ile ilgili çeşitli olayların tasvir edildiği ikonlar, azizlere ait kutsal eşyalar, heykeller, kabartmalar, lahit mezarlar, ve benzeri dini eşya ile sanat eserleri korunmakta idi. Brandenburg’lu Kardinal Albrecht Almanya’daki Halle Katedrali’nde çok zengin ve kıymetli bir koleksiyon meydana getirmiş idi. Aynı şekilde Venedik’teki San Marco Katedrali de zenginliğiyle ün yapmıştı.⁴⁹⁶

16. yüzyılda sanat eserlerinin korunduğu ve sergilendiği Museo ve Galeriler kurulmaya başlar. Bunların en tanınmış Floransa’daki Uffizi Sarayı’nın üst katında 1581 yılında yaptırılan Uffizi Galerisi’dir.⁴⁹⁷ 17. ve 18. yüzyıllarda eski sanat eserlerini toplama merakı ve koleksiyonculuk gelişip, önemli bir uğraş haline gelir.⁴⁹⁸

İlk müze İngiltere’de Oxford Üniversitesi’nde 1679- 1683 tarihlerinde yapılan Ashmolean Müzesi’dir. İngiliz koleksiyoncu ve tarihçi Elias Ashmolean’ın koleksiyonundan yaralanılarak kurulmuştur. Bu müze halk müzesi olarak açılmış olup, dünyadaki en eski müze olarak kabul edilmektedir. İngiltere’de 17. yüzyılın ilk yarısında yaşayan baba oğul Tradescant’lara ait zengin koleksiyon da Ashmolean Müzesi’ne kazandırılmıştır. Koleksiyonculuk ve müzeciliğin ilk adımlarıyla birlikte, bu konulardaki artan ilgi ve meraka paralel olarak tarih, arkeoloji, sanat tarihi ve kültürel alanlardaki araştırmalar ve incelemeler de başlamıştır.⁴⁹⁹ 19. yüzyılda Avrupa’da modern müzeciliğe götürecek çeşitli adımlar atılmıştır. Müzedeki nesnelere ait bilgiler, sabit bir sınıflandırma kazanmış ve doğrudan görselliğe bağlanmıştır.⁵⁰⁰ Araştırmalar ve bilimsel çalışmalar böyle hızla sürerken bir taraftan da müzeler zincirine halkalar eklenmesine devam edilmiştir. 20. yüzyıl ise müzecilik için altın çağ olmuştur.⁵⁰¹

Müzecilik alanında araştırmalar yapmak, yeni yöntemler saptamak ve uluslar arası işbirliğini sağlamak amacıyla, I. Dünya Savaşı’ndan sonra Milletler Cemiyeti’nin yan kuruluşu olan bir enstitüye bağlı Uluslar Arası Müzeler Dairesi kurulmuştur. Ancak iyi örgütlenmiş bir teşkilat ise II. Dünya Savaşı’ndan sonra

---

⁴⁹⁶ A.e., s.3.

⁴⁹⁷ A.e., s.4.

⁴⁹⁸ A.e., s.5.

⁴⁹⁹ A.e., s.6.-7.

⁵⁰⁰ Shaw, a.g.e., s. 10-11.

⁵⁰¹ Gerçek, a.g.e., s.9.

kurulabilmiştir. 1947 yılında UNESCO'nun yardım ve teşvikiyle ABD Buffalo Bilim Müzesi Başkanı Chauncey J. Hamlin ve Fransa Müzeler Müdürü Georges Salles'in başkanlığında Meksika'da toplanan uzmanlar Uluslar arası Müzeler Konseyi ' (ICOM) ni kurmuşlardır. 67 ülke ile birlikte Türkiye'de aynı yıl bu konseye katılmıştır.⁵⁰²

Osmanlı Devleti'nde Müze-i Hümayun ya da Müzehane-i Hümayun denilen Osmanlı İmparatorluk Müzesi'nin Osman Hamdi Bey'den sonraki Müdürü Halil Ethem Bey müzeyi şu şekilde tarif eder:” *İlim, Fen ve Sanatların her şubesine mahsus eserler ve eşyadan oluşan koleksiyonların teşhir ve muhafaza edildiği binalara müze denir.*” Cumhuriyet'in ilk Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Hamit Zübeyr Koşay'ın da kısaca müze tanımı şöyledir.” *Çağımızda Müze, Sanat ilim ve kültür eserlerini biraraya toplayıp sergileyen ve umumun ziyaret ve istifadesine sunan bir kurumdur*”. Uluslar Arası Müzeler Konseyi (ICOM) nin Brezilya başkenti Rio De Jenerio'da 1958 yılında yaptığı “Müzelerin Eğitimdeki Rolü” konulu bölge semineri raporunda da müze şöyle tanımlanmaktadır. “*Kültürel değer taşıyan öğelerden kurulu bir bütünü korumak , değerlendirmek: halkın, özellikle gençliğin, eğitimi, öğretimi, eğlenmesi, dünya görüşünün yenilenmesi, yapıcı ve yaratıcı yeteneklerin yeteneklerin işlenmesi, özgeci ve insancıl duyguların beslenip güçlenmesi için çeşitli belgelerle daimi sergileme yapan ve çoğunluğun yararına yönetilen kuruluşlara müze adı verilir.*”⁵⁰³

Kuşkusuz Türkiye için müzeciliğin altın dönemi de Atatürk ile yaşanmaya başlamıştır. Atatürk, sahip olduğumuz topraklardaki eski eserleri tanımamız, onları koruyup, gereken değerin verilmesini ve müzeler kurarak toplanmasını istemiştir. Atatürk'ün “ *Ameli ve şamil bir maarif için hududu vatanın merakiz-i mühümünde asri kütüphaneler, nebetat ve hayvanat bahçeleri, darülmesailer, müzeler ve sanay-i nefise meşherleri, lazım olduğu gibi bilhassa şimdiki teşkilat-ı mülkiyyeye nisbetle kaza merkezlerine kadar bütün memleketin matbalarla techizi icap etmektedir.*” sözü de bu isteği belirtmektedir.⁵⁰⁴

Cumhuriyet ile birlikte Osman Hamdi Bey'den beri devam eden eski eser ve müzecilik politikası, hemen hiç kesintiye uğramadan, Ankara hükümeti tarafından da

---

⁵⁰² A.e., s.182.

⁵⁰³ A.e., s.10.

⁵⁰⁴ Erbay, a.g.e., s.164.

benimsenerek desteklenmiştir. Cumhuriyet'e kadar İstanbul'da arkeolojik eserlerin yer aldığı devlet müzesi niteliğinde Müze-i Hümayun bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzesi ve bu müzenin de Anadolu'da çeşitli depo görünümünde şubeleri vardı. Bunun yanında İslam eserleri toplamak amacıyla, "Evkaf Müzesi" 1914'de İstanbul'da kurulur. Müze-i Asker-i Humayun ile Konya - Bursa müzeleri ile de Cumhuriyet öncesinde tarihi geçmişimiz korunmaya çalışılmıştır.⁵⁰⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarında eski eser ve buna bağlı olarak müzelerle ilgili bir bakanlık bulunmayıp, bu konudaki işler Maarif Vekaleti'nce yürütülmekteydi. Müzelerin açılması, toplama, kazı ve araştırmaların sayısı Cumhuriyet'ten sonra hızla artmıştır.⁵⁰⁶ Cumhuriyet yönetiminin, müzelik eser olarak Osmanlı Devleti'nden teslim aldığı eser sayısı genellikle ortalama olarak 109.000 adet olarak belirtilmektedir. Tekkelerin ve zaviyelerin kapatılmasıyla, buralarda bulunan eserler de müzelere mal edilerek müzeler zenginleştirilmiştir. Sayısı 9362 olan bu eserlerin müzelere mal edilmesi hakkındaki 16 Eylül 1925 tarihli kararname şöyledir:” *Tekkelerle türbelerde mevcut ve genellikle sanat ve tarih açısından özel değeri bulunan ve taşınabilir eşyanın, bütçe durumu daha sonra halledilmek üzere müzeler müdüriyetince incelenmesi ve deftere kaydedilerek müzeye nakledilmesi, İcra Vekilleri Heyeti'nin 16 Eylül 1925 tarihli toplantısında kabul edilmiştir.*”⁵⁰⁷

09.05.1920 tarihinde Atatürk, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak “Türk Asar'ı Atika Müdürlüğü'nün” kurulmasını emretmiştir. Bu müdürlük, mimari eserleri, ören yerlerinin korunmasından, ileride açılacak Müze-i Hümayun şubelerinin de gözetim ve idaresinden sorumlu tutulmuştur. 1921 yılında Asar-ı Atika Müdürlüğü , Hars (kültür) Müdürlüğü'ne dönüştürülerek Maarif Vekilliği'ne bağlanmıştır. Müzelerde düzeni sağlamak ve müzeciliğe etkinlik kazandırmak için de 1922 yılında Atatürk'ün emriyle, Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa tarafından hazırlanan Müzeler ve Asar-ı Atika (Eski Eserler Nizamnamesi) illere gönderilerek, uygulamaya konulmuştur. Türk müzeciliği açısından önemli olan bu genelge; müze müdürleri ve memurlarının görev ve sorumluluklarını açıklamakta, arkeoloji ve

---

⁵⁰⁵ A.e., s.163.

⁵⁰⁶ Gerçek, a.g.e., s.146.

⁵⁰⁷ A.e., s.146-147.

etnolojiyle ilgili eserlerin derlenmesi, envanter ve koruma işlevinin nasıl yapılacağı konusunda teknik bilgileri içermektedir.⁵⁰⁸

Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa, bir süre sonra, Atatürk'ün emriyle, eğitim ve kültür sorunlarını incelemek üzere bir Heyet-i İlmiye kurmuştur. 15 Temmuz 1923'te Ankara'da toplanan heyetin çalışma programında, Ankara'da bir Milli Müze kurulması ve buna bağlı olarak Türk Etnografya Müzesi'nin hemen açılması, mevcut Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin yeni şartlara göre bir daha gözden geçirilmesi konuları da yer almaktadır. İlim heyeti bir ay çalışmış ve raporunu Bakanlığa vermiştir.⁵⁰⁹

04.08.1924 tarihinde okunan hükümet programında da müze açılması öngörülür. Bu amaçla, Antalya, Bursa, Edirne ve Samsun şehirlerinde müzeler açılması kararlaştırılır. Kurtuluş Savaşı sırasında Maarif Vekaleti bünyesinde Ankara'da kurulan "Hars Dairesi'nin adı 1925 yılında "Müzeler Müdürlüğü" olarak değiştirilir. Kurumun başlıca vazifesi Asar-ı Atika'yı, kütüphaneleri korumak, tarihi anıtları tesbit etmek, Türk Etnografya'sına ait belgeleri toplamaktır. 1925 yılında tekke ve türbelerin kapatılmasıyla buradaki değerli eşyaların, yöresel müzelerimizde sergilenmesi kararı alınır. 18.01.1925 tarihinde Topkapı Sarayı, Müzeler yönetiminde, Dolmabahçe ve Beylerbeyi Sarayları "Milli Saraylar" adıyla yeni kurulacak müdürlüğe bağlanmıştır.⁵¹⁰ Kurum, 1946 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü" adını alır. Günümüzde ise 29 Nisan 2003 tarihinde çıkartılan 4848 sayılı yasa ile Kültür ve Turizm bakanlıkları birleştirilmiş ve Genel Müdürlüğün ismi "Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü" olarak değiştirilmiştir.⁵¹¹

1920 ve 1923 yıllarında kurulan hükümetlerin programlarında Hars Müdürlüğü'nden, eski eserlerden ve müzelerden direkt olarak söz edilmesine ve bu konulara programlarında yer verilmesine rağmen, daha sonraki yıllarda eski eserler

---

⁵⁰⁸ Erbay, a.g.e, s.164.

⁵⁰⁹ Hasan AliYücel, **Türkiye'de Orta Öğretim**, Ankara, Devlet Basımevi, 1938, s.16.

⁵¹⁰ Erbay, a.g.e.,s.164-165.

⁵¹¹ (Çevrimiçi) <http://www.kvmgm.gov.tr/belge/1-42799/tarihce.html> 17.04.2011.

ve müzecilik konuları gözardı edilmiş ve ağırlık milli eğitimin sorunlarına kaymıştır. Bu durum 1960' lı yıllara kadar sürmüştür.⁵¹²

Kurum, yaptığı birçok başarılı faaliyetler yanında ilk mesleki yayınların çıkarılmasına da önem vermiştir. 1933 yılı Temmuz ayında “Türk Tarih Arkeolojya ve Etnoğrafya Dergisi” ismiyle Maarif Vekaleti tarafından yayınlanmaya başlayan dergi, ülkemizdeki ilk mesleki yayınlardan biri olması nedeniyle çok önemlidir. Önceki bölümlerde değindiğimiz bu dergi 1949 yılında yayınlanan 5. sayısından sonra 6 yıl çıkmamış ve 1956 yılında Türk Arkeoloji Dergisi ve Türk Etnoğrafya Dergisi olarak iki ayrı yayın halinde çıkarılmaya başlanmıştır.⁵¹³

Atatürk, Fransız inkılabı sonrası halkın eğitiminde müzelere verilen önemin farkındaydı. Fransız İnkılabı sonrası, ulus devletin önemli işlerinden biri de halkçılık anlayışına uygun olarak, eğitimin bütün halk kitlelerine ulaştırılması, onların kültürlerinin araştırılması ve aşağı yukarı ortak hafıza mekanları oluşturulması olmuştu.⁵¹⁴

Taşınabilir tarihsel kalıntılarla birlikte her türlü sanat yapıtlarının korunup, sergilendiği müzeler, eğitim öğretim açısından aynı zamanda birer derslik ve labartuvar özelliği taşımaktadır. Müzeloji, konusunda halkın ilgisi Atatürk sayesinde oluşmuştur. Müzelerin eğitimdeki rolü üzerinde, halkın kendi tarihini, medeniyetini müzelerde daha iyi öğreneceği üzerinde ısrarla duranlardan biri de Remzi Oğuz Arık olmuştur. Arık'a göre müzeler millet ve milliyet bilincinin yeşertilebileceği yerlerdir. Müzeler, halkın zevk ve görgü eğitimini ön planda tutmalıdır. Yani müze; sanat, tarih, arkeoloji, folklor, etnoğrafya eserlerini halka tanıtacak, bunlardan tat aldırarak, bunları sevdirecek ve bunları öğretecek şekilde hazırlamak ve sunmak zorundadır.⁵¹⁵

1953'de Remzi Arık Oğuz'un ”*Ülkemizin İstiklal Savaşları gibi bir imtihandan geçmesi, milli tarihimiz üstünde ısrarla durulması Türk müzecilik konusuna farklı bir bakış açısı getirmiştir. Cumhuriyetin ilanıyla Türk müzeleri ve Türk arkeolojisinin*

---

⁵¹² Gerçek, a.g.e.,s.195.

⁵¹³ A.e., s.174-176.

⁵¹⁴ Bahri Ata, “Müze ve Eğitim İlişkileri”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi**, C:3, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 2009, s.1337.

⁵¹⁵ A.e., s.1339.

tesadüfe bırakılmadığı bir devre olmuştur.” sözleri günümüz müzeciliğinin de rahatlıkla savunacağı inançları haline gelmiştir.⁵¹⁶

Aşağıda çalışmanın ilk bölümünde yer alan Osmanlı Devleti dönemindikiler dahil olmak üzere, 1938 yılına dek kurulan müzelerimize değinilmiştir

3.2.1. Askeri Müze

Türk askeri müzesinin nüvesi olan Aya İrini'deki Cebhane ülkemizin ilk müzesi daha doğrusu en eski müze deposudur. 1826'da buradaki silah ve gereçlerin kendilerine ait olduğu gerekçesiyle yeniçeriler tarafından çok değerli eserler tahrip edilmiş ve yağmalanmıştır. Sultan Abdülmecid döneminde ve Tophane-i Amire Müşirliği'ne atanan Ahmet Fethi Paşa zamanında burada antik eserlerin toplanmaya başlamasıyla yeniden gündeme gelmiştir.⁵¹⁷

Aya İrini'deki revakların (üç tarafı kapalı bir tarafı ise sütunlara oturan kemerlerle dışarı açılan mekan) araları camekanlarla kapatılarak sergileme mekanları haline getirilmiştir. Bu mekanların bir bölümünde eski harp silah, araç ve gereçlerinden oluşan koleksiyonlar, diğer bölümlerde ise arkeolojik eser koleksiyonları sergilenmiştir. Ahmet Fethi Paşa'dan sonra Aya İrini' deki bu koleksiyonlar kısa bir süre sonra ilk defa "Müze" adını alarak Müze-i Hümayun olarak isimlendirilmiştir. Müze teşkilatının kurulmasından sonra özellikle arkeolojik eserlerin sayısının artması üzerine bu eserler Çinili Köşk'e taşınmış ve bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin temeli atılmıştır.⁵¹⁸

Arkeolojik eserlerin 1880 yılında tamamlanan Çinili Köşk'e taşınmasından sonra müze, faaliyetlerini 1940 yılına kadar Aya İrini binasında sürdürmüş, 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı tehlikesi dolayısıyla kapatılmış, eserler 1940 yılında Niğde'ye gönderilerek orada depolanmış, bir kısım eser de Ankara'da Sarı Kışla'ya gönderilmiştir. Müze eserleri 1949 yılında İstanbul'a geri getirilmiştir. Aya İrini o zaman için çok bakımsız ve rutubetli oluşu nedeniyle müzenin tekrar burada açılması

---

⁵¹⁶ Erbay, **a.g.e.**, s.174.

⁵¹⁷ Gerçek, **a.g.e.**, s.347-348.

⁵¹⁸ (Çevrimiçi) http://www.tsk.tr/2_genel_bilgiler/2_6_askeri_muze/askeri_muze.htm, 05.06.2011.

uygun görülmemiş ve sandıklar Maçka Silahanesi'nin bodrumuna yerleştirilmiştir. Buradan da taşınan müze eserleri son olarak Harbiye binasında 1993'te ziyarete açılmıştır.⁵¹⁹

3.2.2. İstanbul Arkeoloji Müzesi

Çalışmanın birinci bölümünde detaylı bir şekilde ele alınan, Osmanlı Devleti'nin bu ilk müzesi olan 1869 yılında kurulan Müze-i Hümayun, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin temelini oluşturmaktadır. Bu tarihte Ali Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Aya İrini'deki eserler Müze-i Hümayun adı altında yeniden düzenlenip başına Galatasaray Sultanisi tarih öğretmenlerinden Edward Goold atanmıştır.⁵²⁰ Eserler mevcut binaya sığamayacak kadar zenginleştğinde 1875'te Çinili Köşk'e taşınılmış, burası düzenlenerek 1880'de büyük bir törenle müze olarak hizmete açılmıştır. 1881 yılında Osman Hamdi Bey müdürlüğe getirilir.⁵²¹ Eser sayısı gün geçtikçe artan müzeye yeni bina inşa ettirilir. İçinde bugün Sayda lahitlerinin yer aldığı birinci bölümün açılışı 13 Haziran 1891'de gerçekleşir. Kütüphanenin yer aldığı ikinci bölüm 1903'te, ona simetrik durumda bulunan üçüncü bölüm ise 1904'te tamamlanır. Bu iki katlı bina, Mimar Vallury'nin planlarına göre inşa edilmiştir. Söz konusu olan yapı İstanbul'daki Neo-Klasik stildeki en görkemli örneklerden biridir. Müzenin kendisi ise içerdiği ve koruduğu antik sanat eserler bakımından dünyanın en büyük ve en önemli dört- beş müzesi arasında yer alır.⁵²²

Arkeoloji Müzesi, Eski Şark Eserleri Müzesi ve Çinili Köşk Müzesi'nden oluşan İstanbul Arkeoloji Müzeleri kompleksi içerisinde en eski yapı Çinili Köşk'tür. Şu anda Türk çini ve seramik örneklerinin sergilendiği Çinili Köşk Müzesi, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'da yaptırdığı sivil mimari örneklerinin en eskisidir. Yapıdaki Selçuklu etkisi göze çarpmaktadır. Kapısı üzerindeki çini kitabede inşa tarihinin Miladi 1472 olduğu yazılıdır ancak mimarı bilinmemektedir. İkinci yapı ise Eski Şark Eserleri Müzesi'dir. Bina, Osman Hamdi Bey tarafından 1883 yılında

---

⁵¹⁹ Gerçek, **a.g.e.**, s.349-354.

⁵²⁰ Nezih Başgelen, "Müze-i Hümayun'dan Günümüze İstanbul Arkeoloji Müzeleri", **Arkeoloji**, Ed: Nezih Başgelen, No:14, İstanbul, 2006, s.114.

⁵²¹ **A.e.**,s.115.

⁵²² Akurgal, **Osman Hamdi'den Günümüze**, s.30-31.

Sanayi-i Nefise Mektebi yani Güzel Sanatlar Akademisi olarak inşa ettirilmiştir. İleride Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin temellerini oluşturacak olan bu akademi Osmanlı İmparatorluğu'nda açılmış olan ilk güzel sanatlar okuludur. Binanın mimarı daha sonra İstanbul Arkeoloji Müzeleri klasik binasını inşa edecek olan Alexander Vallury'dir. 1917 yılında içindeki akademinin Cağaloğlu'nda başka bir binaya taşınması üzerine bu bina Müzeler Müdürlüğü'ne tahsis edilmiştir.⁵²³

Osman Hamdi Bey'in, yurtseverliği, ilericiliği, çalışkanlığı, özverisi ve bitmek bilmeyen çabasıyla, büyük emekleriyle kurulan bu müze, çeşitli uygarlıklara ait bir milyonu aşkın eseriyle, dünyanın en büyük ve en ünlü dört-beş müzesi arasındaki seçkin ve önemli yerini koruduğu gibi, Türkiye'de önde gelen kültür kurumlarından biri olma özelliğini de sürdürmektedir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'ne bağlı müzelerde (Arkeoloji Müzesi, Eski Şark Eserleri Müzesi ve Çinili Köşk Müzesi), 60.000 arkeolojik buluntu, 800.000 sikke, 75.000 çivi yazılı tablet, 2000 dolayında Türk çini ve seramikle gerek içeriği gerekse iç mimarlığı ile eşsiz sayılabilecek görkemli uzmanlık kütüphanesinde 70.000'i aşkın kitap bulunmaktadır.⁵²⁴

3.2.3. Deniz Müzesi

Sultan II. Abdülhamit'in iradesi ve izni ile İstanbul'da Kasımpaşa Tersanesi'ndeki Nakkaşhane'de 31 Ağustos 1897 tarihinde o zamanın Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından kurulmuştur. O zamanlar müzeye ilk isim olarak Müzehane-i Hümayun adı verilmiştir. 1917 yılında tanınmış ressam ve deniz subayı Ali Sami Boyar, Deniz Müzesi Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir. 1919 yılında Sarayburnu'nda harap durumda olan Topkapı Kayıkhanesi'nde bulunan taht kayıkları ve öteki hünkar kayıkları da müzeye nakledilerek müze zenginleştirilmiştir. Müzede: Barbaros, Turgut Reis gibi ünlü Türk denizcilerinin sancakları, armaları, denizci kıyafetleri, denizcilikle ilgili tablolar, eski devirlerde gemilerin burunlarına konan ve kuruçe adı verilen armalar, kayık denmeyecek kadar büyük ve ihtişamlı saltanat kayıkları, haritalar⁵²⁵ gibi eserler bulunmaktadır

⁵²³ (Çevrimiçi) <http://www.istanbularkeoloji.gov.tr/tarihce>, 20.05.2011.

⁵²⁴ Pasinli, a.g.m., s.151.

⁵²⁵ Gerçek, a.g.e., s.365.-356.

3.2.4. Türk ve İslam Eserleri Müzesi

Türk ve İslam sanatına ait eserlerin toplanması çalışmaları 1911 yılından itibaren yoğunlaşmıştır. Bunun için müze binası olarak, Mimar Sinan'ın eseri Süleymaniye Camisi İmaret ve Dar-üz-ziyafe binası uygun görülmüştü. Böylece alınan Bakanlar Kurulu kararıyla, ödeneği vakıflar bütçesinden karşılanmak şartıyla Evkaf-ı İslamiye Müzesi 1914 yılında kurulmuştur. Kuruluşunda en büyük emeği geçen kişi Evkaf Nazırı ve Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'dir. Müze, uzun yıllar vakıflar idaresine bağlı kaldıktan sonra 1926 yılında Maarif Vekaleti İstanbul Müzeleri Umum Müdürlüğü'üne bağlanmış ve ismi de Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak değiştirilmiştir. Müze, Sultanahmet'teki İbrahim Paşa Sarayı'na taşınarak, 1983 yılında Anadolu Medeniyetleri Sergisi faaliyetleri çerçevesinde burada hizmete girmiştir.⁵²⁶

3.2.5. Ankara Arkeoloji Müzesi (Anadolu Medeniyetleri Müzesi)

Ankara'da büyük bir Eti Müzesi kurmak fikrini ortaya koyan Atatürk'tür. Ankara'da ilk müze 1921'de kalede kurulmuştu. O zamana kadar Belediye İçkaleinin ortasındaki Akburç (Akkale) odalarını gaz deposu olarak kullanmaktaydı. Boşaltılan bu odalara, kale ambarlarından çıkarılan silahlar ve askeri eşya yerleştirilmişti. Müze 1922'de Milli Eğitim Bakanlığı'na verilir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın büyük ödeneklerle onarttığı Mahmut Paşa Bedesteni toplanan eserlerin teşhir edilmesi için en uygun bir yapı olarak seçilmiştir.⁵²⁷

Hamit Zübeyr Koşay, Ankara Arkeoloji Müzesi'nin ilk kuruluş safhası ile ilgili anılarından şöyle söz etmektedir: "*Bedesten'in Fatih devri Sadarazamı Mahmut Paşa (1461 - 1471) Han'ın ise Rum Mehmet Paşa'nın eseri olduğunu öğrenmiştim zamanla buraya Ahieva'nın himmeti ulaşmadığı için çökmekten kurtarılamamış, en yeğni (hafif) deyimi ile çöplük haline gelmişti. Kubbeleri çökmüş, kırık dökük dükkanların tapulu sahipleri ortadan çekilmişlerdi. Esnaflar iç kalenin kapısı*

⁵²⁶ A.e, s.360-361.

⁵²⁷ Gülekli, **Ankara...**,s.141-143.

önündeki alanda ve çevresinde geleneği yaşatmağa çalışıyorlardı...Kaleyi, bilim dünyasına ilk tanıtan Fransız Jerphanion'un gözü ile bakılırsa sur duvarlarında, ivedilikle tepe taklak oturtulmuş heykeller ve klasik çağ yazıtları da seçilebilirdi. Friglere, Romalılara, Bizanslılara ve Selçuklulara kadar uzanan zaman şeridi içinde en acıklı durumda olanı yine de Bedesten ve Han idi. Bir aralık T.C hizmetinde olan san'at tarihçisi Y. Mimar Prof. Egli Bedesten için "Hacim mimarisinin şaheseri demiş" ve yeni yapılardan üstün olduğunu da çekinmeden ileri sürmüştür... Bedesten'in esefli kaderi karşısında duyduğum üzüntüye az sonra sorumluluklar da eklendi. Mili Eğitim Bakanlığı kadrosunda Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü (Eski Hars Müdürü) mevkiine atanmıştım. Bedesten onarılıp yeni ad ve görevle tekrar hayata kavuşmalı idi. Hazine'i Evrak adı verilen yalnız Türkiye'nin değil, onu komşu ülkelerin tarih belgelerini saklıyan arşivimiz perişan durumda idi. Paha biçilmez bu hazine onu tamamlayan ve sosyal hayatımızı aksettiren şer'i mahkeme sicillerini de saklamak için Bedesten ve Han'dan daha elverişli bir yer olamazdı...Cerablu (Kargeniş) da İngilizlerin büyük arkeoloğu Sir L. Wolley idaresinde yapılan kazılarda çıkan muhteşem Hitit sarayı cephesini süsleyen kabartmaların Suriye'ye kaçırılmak istendiğini öğrenmiştik. Bu eserler artık sınırda kalamazdı. Müzeler dairesi müdür yardımcısı Avni Candar eserlerin önce Adana'ya oradan Ankara'ya naklini başardı. Yer yokluğundan eserler August mabedinin cella kısmına muvakkaten yerleştirildi. Bu değerli koleksiyondaki bloklarda görünen efsanevi yaratıklar "Lisan'ı halleri ile "müze isteriz diye haykırıyorlardı...Sayın Saffet Arıkan Bedestenin onarılarak Hitit müzesi haline getirilebileceğine dair yeni önerimi dikkatle dinlemekle beraber hiçbir vaadde bulunmadı. Sonradan öğrendiğime göre bu teklifi o sıralarda D.T.C.Fakültesi projesini yapan Prof. Taut'a anlatmış, o da Bedestenin onarımına ayrılacak para ile yeni bir müze yapılabilir demiş. Prof. Taut'a Bedesten'i onararak müzeye çevirmekle zarfı ve mazrufu kurtarma amacıyla olduğumuzu duyurduk. O fikrinde ısrar etmeden Sayın Bakana olur cevabını verince Bedestenin onarımı için bütçeden 50.000 TL. ayrıldığı müjdesini aldık. Bedesten orta kısmı (40x18) m. onarım projesini rahmetli Y. Mimar Macit Kural ve ihale sonu onarımı Y. Mimar Zühtü tarafından yapılmıştır. (Yandaki iki sıra dükkanların bulunduğu galeriler kısmının keşfi anıtlar Y. Mimarı İhsan Kaygı yapmış ve teşhirde de yardımcı olmuştur.) Önce geniş salonun mimari müze olması düşünülmüş ve az değişiklikle bu gerçekleştirilmiştir. Yandaki galeriler kazılarda bulunan küçük eserlerin teşhirine tahsis edilmiştir. Han ise onarıldıktan sonra müzenin idare kısmı, kütüphane,

konferans salonu, alt kısmı laboratuvar ve depo olarak kullanılmıştır. Han'ın altındaki ahırlar tadil edilerek teşhir dışı kalan eserlerin muntazam deposu haline getirmiştir. Müzenin giriş yerinde bilet, turistik eşya, kitaplar ve rehberler satış yerleri, ziyaretçilerin oturup dinlenebilecekleri büfe bulunmaktadır. Ortadaki büyük salonu ihata eden galerilerde sıraya göre Neolitik çağ (Bilhassa Çavuştepe'deki Neolitik şehir buluntuları) aslına uygun şekilde teşhir edilmiştir. Kalkolitik eserler, Neolitik'in devamıdır. Ondan sonra sıra ile Eski Tunç çağı (Alaca Höyük hükümdar, mezarlarında bulunan hazineler) gelmektedir. Galerinin güney bölümünde Alishar III çağı ile Kültepe Asur kolonileri çağı eserleri ve Hitit çağı eserleri teşhir edilmiştir. Galerinin doğu bölümünde de Gordion, Pazarlı ve diğer kazılarda bulunan Frig eserleri onun yanında Urartu eserleri ile Klasik çağ eserlerine yer ayrılmıştır...Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin birinci sınıf müzeler düzeyine ulaşmasında müze mensupları yanında bazı idarecilerle, D.T.C Fakültesi yerli ve yabancı profesörlerin yanında kazı yapan uzmanların da emeği geçmiştir. Müzenin ilk kuruluş safhasını anarken aşağıdaki kıyaslama ile yazıma son vermek isterim. Hamdi Bey zamanında Sayda lahitlerinin bulunuşu yeni müze binaları yapımını sağladığı gibi ,CERABLUS ve ALACA HÖYÜK Hitit blokları için teşhir yeri bulma ihtiyacı, tarihi Bedesten ve Han'ın müze olarak onarımını kolaylaştırmıştır.”⁵²⁸

1948 yılında Müze İdaresi Akkale'yi depo olarak bırakıp Kurşunlu Han'ın onarımı tamamlanan dört odasına yerleşmiştir. Kubbeli mekanın çevresindeki arastanın restorasyon ve teşhir projeleri Anıtlar Yüksek Mimarı İhsan Kıyığı tarafından hazırlanmış ve uygulanmıştır. Beş dükkan orjinal halde bırakılıp, dükkan aralarındaki bölmeler kaldırılmış ve böylece teşhir için geniş bir çevre koridoru elde edilmiştir. Müze yapısı 1968 yılında son şeklini almıştır. Bugün idari bina olarak kullanılan Kurşunlu Han'da araştırmacı odaları, kütüphane, konferans salonu, laboratuvar ve iş atölyeleri yer almakta, Mahmut Paşa Bedesteni ise teşhir salonu olarak kullanılmaktadır.⁵²⁹

---

⁵²⁸ Hamit Zübeyr Koşay, "Ankara Arkeoloji Müzesi'nin İlk kuruluş Safhası ile İlgili Anılar", **Bellekten**, C.XLIII. S.170, Ankara, TTK Yay., 1979, s.309-312.

⁵²⁹ (Çevrimiçi) <http://www.anadolumedeniyetlerimuzesi.gov.tr/belge/1-54420/muzenin-tarihcesi.html> 20.05.2011.

3.2.6. Topkapı Sarayı Müzesi

İçerisinde devlet daireleri, kütüphaneler, koğuşlar, köşkler, kasırlar, camiler, divanlar, mutfaklar, çeşmeler, ikametgahlar ve bahçeler bulunan Topkapı Sarayı, Osmanlı İmparatorluğu'nun idare edildiği aynı zamanda Osmanlı sultanlarının aileleriyle beraber yaşadığı ikametgah olarak kullandığı, devlet işlerinin yürütüldüğü bir yerdi.⁵³⁰

Kare şeklinde üçü büyük, biri daha ufak dört avludan ibaret olan Topkapı Sarayı'nın avlularına üç büyük kapı ve biri tünel şeklinde olan üç koridordan geçilerek girilmektedir. Avluların etrafı ya kuleli kalın duvarlarla veya binalarla çevrilmiştir. Fatih Devri'nden günümüze kadar sarayda kalan yapılar oldukça bir yekün tutmasına rağmen, bir çoğu büyük tadilata uğramıştır. Bugün Topkapı Sarayı'nın tümünü oluşturan binalar 1465 yılından başlayarak Sultan Mecid'in 1855 tarihinde inşası biten Dolmabahçe Sarayı'na geçtiği tarihe kadar 390 yıl 25 Osmanlı sultanının hem ikametgah hem de devleti idare etmek için kullandığı yer olmaktadır.⁵³¹

Sultan I. Mahmud'tan (1730-1754) ta Sultan Reşad'a kadar (1909-1918) 12 padişah tarafından sarayda yaptırılan tamirlerde Avrupa dekorasyonu, biraz da Türk hüviyetine bürünerek klasik Türk tezyinatı yanında kullanılmıştır. Daha çok I. Mahmud'la III. Selim'e kadar olan zamanda yapılan tamirlerde dekoru bozulan yerler, barok üslubunda süslenmiştir. Bu üslup daha sonra yerini, çok daha süslü ve göz doldürücü görünen rokoko tarzına bırakmaya başlamıştır.⁵³²

Dolmabahçe Sarayı'nın 1856 yılında yapılmasından sonra, Sultan Abdülmecid yüzyıllarca Osmanlı Hanedanı tarafından kullanılan Topkapı Sarayı'nı terk ederek Dolmabahçe Sarayı'na yerleşmiştir. Bundan sonra Saray'da hanedanlıkta önemini kaybeden kadınlar ve yaşlı cariyeler kalmış ve bu büyük yapı kompleksi, içinde

---

⁵³⁰ Gerçek, a.g.e., s.374.

⁵³¹ Kemal Çığ, **Cumhuriyetimizin Büyük Eseri Topkapı Sarayı Müzesi ve Dünyanın Büyük Müzeleri Arasındaki Yeri ve Önemi**, Ankara, TTK Basımevi, 1983, s.1744.

⁵³² A.e., s.1747.

barındırdığı zengin koleksiyonlarla birlikte Enderun Ağaları'nın kontrolüne bırakılmıştır.⁵³³

Saray'ın resmen müze olarak açılmasına kadar geçen süreçte, sadece Hazine Dairesi'nin iki salonu ve Seferli Koğuşu yabancılara ve Saray'da tanıdıkları olan yerli halka özel izinle gezdirilmiştir.⁵³⁴ Padişahların Dolmabahçe Sarayı'nda oturmaya başlamalarından sonra, II. Abdülhamid'le birlikte Hırka-i Saadet'in Ramazan ayının on beşinde ziyaret edilmesi bir gelenek halini almıştır. Bu nedenle bazı yapılarda gösterişli onarımlar, badanalar yapılmıştır. Sultan Reşad zamanında ise Saray'ın bazı bölümleri hanedana ait değerli objelerin sergilenmesi amacıyla yeniden düzenlenmiştir. Seferli Koğuşu porselenlerin, Fatih Köşkü de hazinedeki değerli eşyaların sergilenmesi için yeniden düzenlenen mekanlardır. Müzenin ilk müdürlerinden Tahsin Öz, Saray'ın segileme amacıyla kullanılmaya başlandığı Sultan Reşad döneminde yapılan onarımların, restorasyon prensipleri ile bağdaşmadığı yönünde görüşlerini belirtmiştir.⁵³⁵

1909'da Halil Ethem Müze-i Hümayun'undaki görevinden ayrılarak kısa bir süre devam edecek olan İstanbul Belediye Başkanlığı görevine tayin olduğu sırada Halil Bey'e, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, padişahın Topkapı Sarayı'nın hazine bölümünün müze haline dönüştürülmesini arzu ettiğini ve sarayda halen mevcut eşyanın düzenlenmesi ve tasnif edilmesi için Maarif Nazırı'nın başkanlığında Vakanüvis Abdurrahman Efendi ile Halil Ethem Bey başta olmak üzere seçilecek diğer ihtisas elemanlarından oluşan bir komisyon kurulmasını ve çalışmalara başlanılmasını buyurduğunu resmen bildirmiştir.. Oluşturulan komisyon çeşitli zamanlarda toplanır ve bazı çalışmalar yapılırsa da bir sonuç çıkmaz. Sarayın müze haline getirilmesi Cumhuriyet ilan edildikten sonra gerçekleştirilebilir.⁵³⁶

Cumhuriyetin ilanından sonra, Halifeliğin kaldırılmasına dair 3 Mart 1924 tarih ve 431 sayılı kanunun 9. maddesinde:" Mülga Padişahlık Sarayları, kasırları ve emakin-i sairesi dahilindeki mefruşat, takımlar, tablolar, asar-ı nefise ve sair bilumum enval-i menkule millete intikal etmiştir" denilmekte idi. Bu maddeye uygun

---

⁵³³ Tahsin Öz, Hayatım, TSM, İstanbul, 1991.; Ümran Karahasan,"Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, YTÜ Fen Bil. Ens, 2005. s.31.

⁵³⁴ Karahasan, **a.g.t.**, s. 31.

⁵³⁵ Tahsin Öz, "Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları", Güzel Sanatlar Dergisi, :2-71, İstanbul,1949; Karahasan, **a.g.t.**, s.33.

⁵³⁶ Gerçek, **a.g.e.**, ,s. 374 - 375.

olarak bir komisyon kurulması kararlaştırılır.⁵³⁷ Bundan sonra 3 Nisan 1924 419 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla, Topkapı Sarayı Asar-ı Atika Müzeleri Müdürlüğü'ne bağlanmış ve müze olarak işlevsellendirilmiştir. İlk olarak ismi Hazine Kütühdalığı sonra Hazine Müdüriyeti olmuş daha sonra da ismi Topkapı Sarayı Müzesi olarak belirlenmiştir. 9 Ekim 1924'te idari önlemler alınarak, bazı onarımlarla Saray ziyarete açılmıştır. Bir yıl sonra müzenin ilk rehberi yayınlanmıştır. Rehber daha sonra Fransızca olarak da yayınlanmıştır. Topkapı Sarayı'nın ilk olarak Arkeoloji Müzesi'ne bağlandığı dönemde Saray'ın yönetiminde Hazine Kethüdası unvanıyla Mehmet Refik Bey bulunuyordu. Mehmet Refik Bey Hazine-i Hassa'da (hükümdarlık gelir ve malları) görev yapmış birisiydi. Sarayın müze ünvanını almasından sonra çalışanlar Saray'ın eski adet ve gelenekleriyle yetişmiş eski kadrolardan oluşuyordu. Bunların sayıları yaklaşık yüz kişiyi buluyordu. Topkapı Sarayı'nda Refik Bey'den sonra müdürlük yaparak Saray'da yapılan ilk restorasyonlara son derece etkili olan Tahsin Öz, müze oluşumunda nitelikli eleman bulma konusunda sıkıntıları dile getirmiştir. Topkapı Sarayı'nda ilk olarak bazı onarımlar yapılarak Kubbealtı, Arz Odası, Sofa Köşkü, Bağdat Köşkü, halkın ziyaretine açılmıştır. Harem Dairesi'nde ve Zülüflü Baltacılar Dairesi'nde ise çatı onarımları yapılmıştır.⁵³⁸

Topkapı Sarayı'nın Arkeoloji Müzesi grubundan ayrılarak bağımsız bir müze oluşu Maarif Vekaleti Antikite ve Müzeler Direktörlüğü'nün 3 Haziran 1939 gün ve 407/1215 sayılı yazısı ile Müze Müdürlüğü'ne bildirilmiştir. Bu yazıyla Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü, Türk İslam Eserleri grubuna alınmış ve ita amiri Topkapı Sarayı Müdürü olarak belirlenmiştir. Bugün de Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir müdürlük olarak görev yapmaktadır.⁵³⁹

Topkapı Sarayı'nda Cumhuriyet dönemi restorasyonlarında sürekli olarak yapılan koruma onarımlarıyla birlikte sağlamlaştırma, bütünleme, yenileme, yeniden yapım, temizleme ve eklerden arındırma, taşıma tekniklerinin tümü kullanılmıştır. Restorasyonlarla birlikte tamamen çökerek yıkılan binaların yerine de yeni binalar yapılmıştır. Bu uygulamalar ve ilave edilen yeni yapılar, Saray'ın mekan

---

⁵³⁷ A.e., s.375.

⁵³⁸ Tahsin Öz, Hayatım, TSM, İstanbul, 1991.; Karahasan, a.g.t., s.33-34.

⁵³⁹ M.O. Bayrak, Topkapı Sarayı Ve Harem , Sümer Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1996; Tahsin Öz, Hayatım, TSM, İstanbul, 1991.; Karahasan, a.g.t.,s.34.

bütünlüğünün ve avlulardan oluşan plan şemasının korunarak günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Cumhuriyetten önce uzun kullanım süreci içerisinde, özellikle Saray'ın erken dönem yapıları gerek plan şeması gerekse bezeme programlarıyla sürekli olarak değişmiştir. Farklı dönemlerin izlerini bir arada barındıran bu yapılardaki restorasyonlarda, tarihi ve estetik birikimin tümüyle korunabilmesi, oldukça zor bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında her onarımın yapının özgünlüğünü bir miktar yok ettiği düşünülürse, üst üste birkaç döneme ait izleri taşıyan ve oldukça harap bir durumda ele alınan yapıların korunmasında seçilen kuramsal yaklaşımların önemi daha fazla ortaya çıkmaktadır. Saray'da Cumhuriyet dönemi restorasyonlarının yürütüldüğü süreç, ülkemizdeki genel koruma konusundaki bilinçlenme ve bu konuyla ilgili kurumların oluşması paralelinde belli değişiklikler geçirmiş ve çok kesin ayrımlar içermemesine rağmen bazı restorasyon yaklaşımlarının uygulamalarda ağırlık kazandığı görülmüştür. 1924-1939 yılları arasında daha çok yoğun koruma onarımları yapılmıştır.⁵⁴⁰

Saray'ın müze olarak hizmete açıldığı 1924'ten, yönetimin Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandığı 1 Haziran 1939'a kadar geçen dönemde çok kısıtlı bütçe nedeniyle kapsamlı onarımlar yapılamamış, sadece Saray'ın çok harap durumda olan yapılarının çeşitli yerlerindeki kırık cam ve çerçevelerin onarımı ve çatılarda kurşun onarımı gibi dış tesirlerin etkisini azaltıcı koruma onarımları yapılabilmektedir. İlk Müze müdürlerinden Tahsin Öz, Saray depolarında bulunan yüzlerce eserin tasnif çalışmasını ve son derece harap olan yapıların onarımını, bir arada yürütmüştür. O günün olanakları içerisinde müze depolarında bulunan eserlerin saptanması ve belgelenebilmesi amacıyla Tesbit ve Tahrir Komisyonları kurulurken, restorasyonlarda da başarılı olabilmek için mühendislik ve mimarlık eğitimi almış kişilerle birlikte çalışılmıştır. Ancak çok kısıtlı mali olanaklarla çalışılan bu dönemde yapıların durumunu belgeleyecek ayrıntılı çizimleri içeren tespitler yapılamamıştır. 1940'tan sonra Saray'da çok yoğun olarak restorasyon çalışmaları başlamıştır.⁵⁴¹

---

⁵⁴⁰ Karahasan, **a.g.t.**,s.331.

⁵⁴¹ **A.e.**, s.332.

3.2.7. Edirne Müzesi

Edirne’de ilk müze çekirdeği 1925 yılında Atatürk’ün de emriyle Selimiye Cami avlusunda bulunan Dar-ül Tedris Medresesi’nde oluşturulmuştur. Burada arkeolojik eserlerin yanında değerli etnoğrafik eserler ve mezar taşları da bulunmaktaydı. Eski eserleri toplamak, müze kurmak ve bu konuda yayın yapmak amacıyla Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik tarafından 1935’te kurulan “ Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu” tarafından restore edilen Dar-üs Sıbyan binasına daha önce depolanmış olan eserler nakledilerek bir Etnoğrafya Müzesi oluşturulmuş, 1936 yılında da ziyarete açılmıştır.⁵⁴² 1938 yılında Ankara Etnoğrafya Müzesi ve Topkapı Sarayı Müzesi’nden getirilen eserlerle takviye edilmiştir.⁵⁴³

Edirne’de ihtiyaç duyulan yeni bir müze binası 1966 yılında programa alınmıştır. Selimiye Camisi civarında müze için temin edilen arsa üzerine, İhsan Kaygı tarafından hazırlanan projeye göre 1969 yılında müze yapımına başlanmıştır. İnşaatın bitiminden sonra teşhir tanzim yapılan müze 13 Haziran 1971 tarihinde Etnoğrafya ve Arkeoloji Müzesi olarak ziyarete açılmıştır. Daha önce müzenin bulunduğu medrese ise Türk İslam Eserleri Müzesi olarak bir seksiyon halinde hizmetine devam etmiştir.⁵⁴⁴

3.2.8. İzmir Müzesi

I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki Yunan işgali dolayısıyla kazılar ve müzecilik durma noktasına gelmişti. İzmir’in kurtuluşu ve Cumhuriyetin ilanından sonra çalışmalara yeniden başlanır. Bölgeden toplanılan taşınabilir eski eserler, Adliye binasının bahçesinde biraraya getirilmiş ve müzenin nüvesi oluşturulmuştur. Burada heykeller, mimari parçalar, kabartmalar, Yunan işgali sırasında Atina Müzesi müdürleri tarafından yapılan kazılarda ortaya çıkarılıp Atina’ya götürülmek üzereyken İzmir’in kurtuluşu nedeniyle götürülemeyen önemli heykeltraşlık eserleri yer almaktaydı.⁵⁴⁵

⁵⁴² (Çevrimiçi) <http://www.edirnekulturturizm.com/index.php?option>, 29.01.2012.

⁵⁴³ Gerçek, a.g.e., s.392.

⁵⁴⁴ A.e., s.392-393.

⁵⁴⁵ A.e., s.386.

Aziz Ogan'ın çalışmaları sonucunda 15 şubat 1927'de Tepecik semtinde Aya Vukla Kilisesi'nin müze olarak kullanılmasına Maarif Vekaleti'nce karar verilir. Müzenin zenginleştirilmesi için Balıkesir, Aydın, Denizli, Manisa, Muğla gibi çevre illerden eserler getirilmiş, büyük eserler için beton kaideler yapılmıştır. Müzede idari kısım ve kütüphane ile birlikte İnkılap ve Etnoğrafya seksiyonları da kurulmuştur. İzmir Müzesi'nin kuruluşunu destekleyenlerin başında Vali Kazım Dirik Paşa gelmektedir. İlk müdür Selahattin Kantar'dır.⁵⁴⁶

1951 yılında Kültür Park'ta ikinci bir arkeoloji müzesi daha hizmete girmiştir. Çevresindeki antik kentlerden gelen eserlerin yoğun olmasından dolayı yeni bir müzeye ihtiyaç duyulmuştur. Bunun üzerine Konak'ta Bahribaba Parkı içinde 5000 m²lik bir alanda yeni ve modern bir müze binası inşa edilerek 11 Şubat 1984 yılında ziyarete açılmıştır.⁵⁴⁷

3.2.9. Ankara Etnoğrafya Müzesi

Kurtuluş Savaşı'ndan başarıyla çıkan Türkiye, kendi tarihi, kültürü, folklorunu yaşatmak ve bu alanlardaki maddi kültür varlıklarının kaybolmasını önlemek amacıyla bir Halk Müzesi kurma çabası içine girmiştir.⁵⁴⁸

Türkiye'de bir Etnoğrafya Müzesi kurmak fikri, Hars Müdürlüğü zamanında Hars Müzesi olarak ortaya konulmuş ve Macaristan'dan getirilen Mesaroş adlı bir uzman bu işe memur edilmişti. İlk hazırlık İstanbul'da yapılmıştır. Mimarı Arif Hikmet Koyunoğlu olan Ankara Etnoğrafya Müzesi'nin temeli o zamanın Maarif Vekili Hamdullah Suphi tarafından 1925 yılında atılmış, 1927 yılında yapı tamamlanınca İstanbul'daki müzenin eşyası buraya getirilmiştir. Macar uzmanın yanına Türk müzecileri de katılmışlardır. Müzenin halka açılışı 1930 yılındadır. Tekke ve türbelerin kapatılmasıyla müzeye türbelerden, ziyaretlerden eşya toplanmıştır. Alishar, Alaca Höyük, Ahlatlıbel kazılarının toprak, maden eserleri Etnoğrafya Müzesi'ndedir.⁵⁴⁹

---

⁵⁴⁶ A.e., s.387-388.

⁵⁴⁷ (Çevrimiçi) <http://www.izmir.bel.tr/StandartPages.asp?menuID=440&MenuName>, 28.12.2011.

⁵⁴⁸ Gerçek, a.g.e., s.398.

⁵⁴⁹ Gülekli, Ankara., s.144.

1924'te İstanbul'da Prof. Celal Esad Arseven başkanlığında, daha sonra 1925 yılında İstanbul Müzeler Müdürü Halil Ethem başkanlığında, eser toplamak ve satın almak üzere özel bir komisyon kurulmuştur. Satın alınan 1250 adet eser, 1927 yılında inşası tamamlanan müzede teşhir edilmiştir. Müze müdürlüğüne de Hamit Zübeyr Koşay atanmıştır. 15 Nisan 1928 yılında müzeyi ziyaret eden Atatürk, müze hakkında bilgi aldıktan sonra, Afgan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye'yi ziyaretleri nedeniyle, müzenin açılmasına emir buyurmuşlardır.⁵⁵⁰

Atatürk, Etnoğrafya Müzesi'nin kumla örtülü olan orta avlusunu beğenmemiş ve buranın mermer döşeli olmasını istemiştir. Onun bu isteği ancak ölümünden sonra gerçekleşmiş ve ortadaki şadırvan kaldırılarak geçici kabri buraya yapılmıştır.⁵⁵¹

3.2.10. İzmir Bergama Müzesi

Carl Humman ve Alexander Conze yönetiminde 1878 yılında Bergama'da başlayan arkeolojik kazıların sonucunda ve 1900-1913 yıllarında akropolde yapılan kazılar sırasında bugünkü Alman Kazı Evi yanında bir depo müzesi yapılmıştır. Aynı yıl akropol kazılarına ek olarak Asklepieion'da kazıların başlamasıyla birlikte eserler çoğalmış ve yeni bir müze binasına gereksinim duyulmuştur. 1932 yılında Bergama'ya gelen Mareşal Fevzi Çakmak konuyla yakından ilgilenmiş, ziyaretinden sonra yeni bir müze kurulması için emir vermiştir. Türk-Alman işbirliği ile gerçekleştirilmesi planlanan yeni yapı için eski bir mezarlık olan bugünkü yeri uygun görülmüştür. Mimarlar Bruno Meyer ve Harold Hanson tarafından planlanan proje 1932 yılı sonunda bitmiş, İzmir Valisi Kazım Dirik'in isteğiyle 1933 yılında temel kazma çalışmalarına başlanmıştır. 13 Nisan 1934 tarihinde Bergama'ya ziyareti esnasında bir sağlık merkezi olan Asklepieion'u da gezen Mustafa Kemal Atatürk, müze binasının yapımının da devam ettiğini görmüştür. Yapımı tamamlanan Bergama Müzesi 30 Ekim 1936 tarihinde, İzmir Valisi Fazlı Güleç tarafından ziyarete açılmıştır. Müze binası, geniş ve etrafı galerilerle çevrili enlemesine yerleştirilmiş dikdörtgen bir avlu ile bu avlunun arkasında yine enlemesine yer alan dikdörtgen teşhir salonundan oluşmaktaydı. Avlunun galerileri

---

⁵⁵⁰ (Çevrimiçi) <http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-5108/ankara---etnografya-muzesi.html>, 24.12.2011.

⁵⁵¹Gerçek, a.g.e.,s.400

açık hava müzesi için uygun olduğundan eserler burada sergilenmiştir.⁵⁵² 1937 ‘de müdürlük haline getirilen müzenin ilk müdürü Osman Bayatlı’dır.⁵⁵³

3.2.11. Ayasofya

Ayasofya’ya ilk yapıldığı zaman “büyük kilise” anlamına gelen “Megalia Eklisia” adı verilmişti.⁵⁵⁴ Ancak 5. yüzyılda buraya sadece Sophia denilmeye başlandı. Theia Sophia yani Hristiyan üçlemesinin ikinci unsuru olan Kutsal Hikmet’e adanmıştı. Fakat uzun süre Bizans halkı Ayasofya’ya Büyük Kilise demeye devam etmiştir. Fetihten sonra da adı Ayasofya biçimini alarak günümüze kadar yaşamıştır.⁵⁵⁵

Ayasofya’nın iç süslemesinin ihtişamı, ölçülerinin bir kilise için alışılmamış büyüklükte oluşu ve hepsinin üstünde, orta mekanına hakim olan kubbenin yükseklik ve genişliği, her çağda seyircilerini şaşırtmış ve hayranlık duymalarına yolaçmıştır. Hristiyan bu cüretli kubbenin yapımını insan üstü güçlere bağlamış ve bu durum, dini inanç ile birleşince, Ayasofya, Orta Çağ mistisizminin eşine erişilmez bir sembolü olmuştur.⁵⁵⁶

Kilise tarihi yazarı Sokrates, Ayasofya’nın ilk yapısının İmparator Konstantinos (337-361) tarafından yapıldığını bildirir. Bu, üstü ahşap çatı ile örtülmüş, uzunluğuna gelişen bir kilise, yani bir bazilika idi.⁵⁵⁷ İstanbul Patriği İoannes Khrysostomos, İmparator Arkadios (395-408) ‘un karısı Evdokia ile devamlı bir çatışma halinde idi. Kilisenin dışında ve yakınında İmparatoriçenin gümüş kaplamalı bir heykelinin dikilmesi yüzünden çıkan bir anlaşmazlık sonunda Khrysostomos 20 Haziran 404’te İç Anadolu’ya sürgün edildiğinde patlak veren bir ayaklanmada, bu ilk kilise kısmen yanar. Onarım ancak II. Theodosios zamanında 415 yılında yapılır. Fakat bu yeni bina da ancak bir yüz yıldan fazla ayakta kalır. 1935 yılında A. M. Schneider tarafından Ayasofya’nın batı tarafında avluda yapılan kazıda, mermerden büyük parçalar bulunur. Üzerleri işlenmiş olan ve on iki havariyi temsil eden kuzu

⁵⁵² (Çevrimiçi) <http://www.izmirkulturturizm.gov.tr/belge/1-87491/bergama-muzesi.html>,28.12.2011.

⁵⁵³ Gerçek, **a.g.e.**, s.385.

⁵⁵⁴ Feridun Dirimtekin, “Ayasofya”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. III, İstanbul, 1960 s. 1439

⁵⁵⁵ Semavi Eyice, **Ayasofya**, İstanbul, İstanbul,Yapı Kredi Bankası Kültür ve Sanat Hizmetlerinden, 1984, s.4.

⁵⁵⁶ **A.e.**, s.4.

⁵⁵⁷ **A.e.**, s.4.

kabartmaları ile süslü bir frize sahip bulunan bu parçaların abidevi ölçüde muhteşem bir girişe ait oldukları anlaşılır. Schneider'in görüşüne göre bunlar II. Theodoios tarafından yaptırılan bazilikanın giriş cephesinin kalıntıları⁵⁵⁸ olup, ikinci Ayasofya kilisesinin beş nefli ahşap çatılı bazilikal planlı bir kilise olduğu ortaya çıkmıştır.⁵⁵⁹

İmparator İustinianos aleyhine 13 Ocak 532'de başlayan ve Nika ayaklanması olarak adlandırılan büyük kargaşada çıkan yangında kilise ikinci defa olarak yanmıştır. Ayaklanma bastırılıp, İustinianos durumunu sağlamaştırınca, derhal kilisenin yeniden yapımına başlanır. Bugün görülen yapı işte bu tarihte yapımına girişilendir.⁵⁶⁰ Bu, Ayasofya dönemin iki önemli mimarı olan Miletos'lu (Milet) Isidoros ile Tralles'li (Aydın) Anthemios 'a yaptırılmıştır.⁵⁶¹

İnşasından müze olduğu 1934 tarihine dek hem Hristiyan hem de İslam dinine yüzyıllarca mabetlik yapmış olan Ayasofya dinsel ve kültürel açıdan hiç bir zaman önemini kaybetmemiştir. Osmanlının İstanbul'u fethinden sonra da çeşitli eklemeler yapılmıştır. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

- 1577'de Mimar Sinan tarafından yapılan II. Selim Türbesi,
- 1594'de Mimar Davud Ağa'nın yaptığı III. Murad Türbesi,
- 1608'de Dalgıç Mehmet Ağa tarafından yapılan III. Mehmet Türbesi,
- 1623 I. Mustafa ve 1648 I. İbrahim Türbesi,
- I. Mahmud döneminde 1740 yılında yapılan kütüphane, şadırvan, sıbyan mektebi ve imaret,
- Çeşitli dönemlerde eklenen minareler, (II. Beyazıd, II.Selim, III. Murad dönemleri)
- 1853 yılında yaptırılan Muvakkithane,
- Ayrıca çeşitli dönemlerde eklenen; girişin yanındaki iki büyük küp, III. Murat zamanında eklenen mahfiller, Kanuni'nin Budin'den getirdiği ve mihrabın iki yanına konan şamdanlar.⁵⁶²

---

⁵⁵⁸ A.e., s.6.

⁵⁵⁹ Erdem Yücel, **Ayasofya Müzesi**, İstanbul, Asri Basım, 1986, s.6.

⁵⁶⁰ Eyice, **Ayasofya**, s.6.

⁵⁶¹ (Çevrimiçi) <http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-40598/eski2yeni.html>, 11.01.2012

⁵⁶² Erkin Akan, "Cumhuriyet Döneminde Ayasofya" **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Çanakkale, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. 2008, s.17-24.

- Medrese; Bunların ilki Fatih Sultan Mehmet'in Ayasofya'nın galerilerindeki papaz odalarını medreseye çevirmesiyle yapılmıştır. Bu yapı yıkıldıktan sonra Abdülmecit döneminde Fossati restorasyonu ile yapılan medrese, 1924 yılına kadar "Darü'l Hilafetü'l Aliye Medresesi" olarak hizmet vermiştir. Medrese yıkılıncaya kadar öksüzler yurdu olarak kullanılmıştır.⁵⁶³ 1935'de yıkılan Ayasofya medresesinin temelleri 1985–1986 yıllarında yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılmıştır.⁵⁶⁴

IV. Murat'ın saltanatından sonra uzunca bir süre Ayasofya Cami'sinin bakımına ve tamiratına pek önem verilmemiştir.⁵⁶⁵ İlk kapsamlı restorasyon işi 1847-49 yılları arasında Fossati kardeşlerce yapılmıştır. Sonrasında 1894 yılındaki depremden zarar gören yapının onarımı için bazı çalışmalar planlanmışsa da bu çalışmalar Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı nedeniyle gerçekleştirilememiştir.⁵⁶⁶ Balkan Savaşları sırasında Ayasofya ve Sultan Ahmet Camileri koleralı askerlerin barındırılması için kullanılmıştır.⁵⁶⁷

3.2.11.1. Cumhuriyet Dönemi Ayasofya

Mayıs 1925 'te Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 2370 sayılı tezkeresinde, İstanbul'daki Ayasofya Cami'sinin merkezi kubbesini tutan payandalardan birinin oturması nedeniyle kubbenin tehlikede olduğu belirtilmiştir. Tarihsel geçmişi nedeniyle bu konuda alınacak her hangi bir kararın sorumluluğunu Vakıflar Fen Heyeti kabul edemeyeceğinden, hükümetçe oluşturulacak uzman bir heyetin kubbe ile ilgili bir karar alması teklif edilerek konu Bakanlar Kurulu'nda görüşülür. Bu iş için bir kurul oluşturulması ve caminin durumu hakkında bir inceleme yapılması görevi Bayındırlık Bakanlığı'na verilir.⁵⁶⁸ Ayasofya'da yapılan inceleme sonucunda, kubbe kurşunları ve alçı pencerelerine ait acilen gerekli tamirat için 49.720 lira

⁵⁶³ Mübahat S. Küttükoğlu: **1869'da Faal Osmanlı Medreseleri, İstanbul**, İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1977,s.29; Erdem Yücel, " 1982 –1983 yıllarındaki Ayasofya'da Türk Sanatı Çalışmaları", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 26, 1983 s.207.

⁵⁶⁴ Semavi Eyice, "Ayasofya Medresesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:I, İstanbul, Tarih Vakfı Yay., s. 460.

⁵⁶⁵ K. Süsheim, A. Müfid Mansel, "Ayasofya", **Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi**, C.II, Ankara, 1942, s. 50–51

⁵⁶⁶ Erdem Yücel, "Ayasofya Çalışmaları ve Yapılan Onarımlar", **Ayasofya Müzesi Yıllıkları**, No: 11, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1990, s. 163–164

⁵⁶⁷ Cemil Topuzlu, **80 Yıllık Hatıralarım (İstibdat-Mesrutiyet-Cumhuriyet)**, Haz: Hüsrev Hatemi-Aykut Kazancıgil, İstanbul, Arma Yayıncılık, 1994 s. 154

⁵⁶⁸ BCA: No: 030–018–01–01–013–27–14. ; Akan, **a.g.t.**, s.32.

gerekmektedir. Tamiratın önemi nedeniyle Bayındırlık İşleri ve İhale Kanunu'nun özel maddesine uygun olarak Vakıflar Fen Heyetince emaneten yaptırılması Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 25 Temmuz 1926 tarih ve 25031/83 sayılı tezkiresiyle teklif olunmuş ve 1 Ağustos 1926 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında teklif onaylanmıştır.⁵⁶⁹

Bu çalışmalardan sonra içinde Yüksek Mühendis Okulu'nun hocalarının da bulunduğu bir kurul Ayasofya Cami'sinde altı ay kadar çalışmıştır. İnceleme heyeti, Ayasofya Cami'sinin temellerinin bir kaya üzerine oturmuş olduğunu tespit etmiş, zayıf görülen güneybatı esas ayağının geçiti kapatılmış ve ayağın bir kısmı demir levha ile güçlendirilmiştir. Ayasofya Cami kubbesi demir çubuklarla bağlanarak yağmur sularının girişine engel olmak için önlemler alınmıştır.⁵⁷⁰

Cumhuriyetin ilk yıllarında Ayasofya'daki diğer bir çalışma da Amerika Bizans Enstitüsü'nden Prof. Whittemore'un mozaikleri temizlemeye başlamasıdır. Thomas Whittemore'a mozaik çalışmaları için izin, bir uzmanın gözetiminde çalışması koşuluyla 7 Haziran 1931 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile verilmiştir.⁵⁷¹ Thomas Whittemore, Ayasofya Cami'sinde mozaik çalışmalarına 6 Şubat 1932'de başlayabilmiştir.⁵⁷² Thomas Whittemore bu tarihten 1950 yılında ölümüne kadar Ayasofya'daki mozaik temizleme projesinin yürütücüsü olarak görev yapmış ancak ülkesine döndüğünde çıkaracağı kitap için, Ayasofya'nın çektiği fotoğraflarını kimseyle paylaşmadığı ve çalışmaları da kimsenin görmemesi için iskelenin etrafını perdelerle örterek yaptığından çeşitli tartışmalara neden olmuştur.⁵⁷³

3.2.11.2. Ayasofya'nın Müze Oluşu

Atatürk 1929 yılında, Ayasofya'yı ziyaretinde camiyi bakımsız bulmuş ve içerisinde güvercinlerin uçtuğuna şahit olmuştu. Ayasofya'yı ziyareti sırasında Atatürk'ü cami görevlisi Mehmet Efendi karşılamıştı. Bu dönemde Ayasofya'nın

⁵⁶⁹ BCA: No: 030-018-01-01-020-49-13.; Akan, **a.g.t.**, s.32.

⁵⁷⁰ Dirimtekin, **a.g.m.**, s. 1447.

⁵⁷¹ BCA: No: 030-018-02-20-37-18 ; Akan, **a.g.t.**,s.33.

⁵⁷² Aziz Ogan, Türk Müzeciliğinin 100. Yıldönümü, İstanbul, Türkiye Turing Otomobil Kurumu Yayını,1974 s. 24.; İsmail Kandemir, **Ulu Mabed Ayasofya**, İstanbul, Ekip Matbaası, 2005, s. 54-55

⁵⁷³ 24 Kasım 1934 gün ve 2/1589 sayılı Bakanlar Kurulu kararı hakkında bak. M. Hadi Altay, "Ayasofya Müzesi", Türkiyemiz, 50. Yıl Özel Sayısı, Yıl.4.S.11, Ekim 1973, s.45.; Bayındır, **a.g.t.** s.254.

avlusu parsellenmiş, açık hava kahvesi olarak kullanılıyordu. Bu tarz aksaklıklar Atatürk'ün gözünden kaçmamıştı. Bu aksaklıklar Atatürk'ün Ayasofya Cami'sinin müze olmasına karar vermesinde etkili olmuştur.⁵⁷⁴ Ayasofya Cami'sinin müze haline dönüştürülmesinde büyük rol oynayan ikinci kişi Altıncı İnönü Hükümetinin (4 Mayıs 1931–1 Mart 1935) Milli Eğitim Bakanı Abidin Özmen'dir. Abidin Özmen İstanbul'a yaptığı bir gezi sırasında Ayasofya Cami'sine gitmiş ve caminin perişan halini görmüştü. Abidin Özmen caminin müze olarak halka açılması düşüncesini Atatürk'e açmıştı.⁵⁷⁵

Abidin Özmen, İstanbul Müzeleri Genel Müdürlüğü'ne yazdığı 25 Ağustos 1934 tarih ve 18777/1317 sayılı yazıda da Ayasofya Cami'sinin Bizans ve Osmanlı eserlerinin sergilenebileceği bir müze haline getirilmesinin amaçlandığı, bu amaç için bir komisyon kurulmasını istemektedir. Kurulacak olan Ayasofya komisyonu üç konu hakkında karar alacaktı. Bunlardan birincisi, Ayasofya Cami'sinin aslına uygun kalmak koşuluyla içinde ve dışında hangi çalışmaların yapılacağı. İkincisi kurulacak olan müzeye taşınacak eserler konusu. Son olarak da Ayasofya'da yapılacak çalışmaların maliyeti belirlenecekti. Özmen yazısında kurulacak komisyonun kimlerden oluşacağını da yazmıştı. Komisyon, İstanbul Müzeler Müdürü Aziz Bey'in başkanlığında, Vakıf Müdürü Niyazi Bey, Eski Eser Koruma Encümeni üyelerinden Efdalettin Bey, Mimar Kemal Bey, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Tahsin Bey'lerden oluşuyordu. Komisyonun çalışmalarına İstanbul'da bulunduğu sıralarda Etnoğrafya Müzesi Müdürü Ferit Bey de katılacaktı. Bu işin takibinde Milli Eğitim Bakanlığı Müzeler Müdürü Hamit Zübeyir Bey görevliydi.⁵⁷⁶

Milli Eğitim Bakanlığı, caminin müzeye çevrilmesinin bütün doğu alemini sevindireceğini ve böylece insanlığa yeni bir bilim kurumu kazandırılacağını bildiriyordu. Ayrıca caminin etrafındaki vakıflara ait dükkanlar yıktırılmalı, diğer dükkanlar ise istimlak olunmalıydı. Vakıflar Genel Müdürlüğü 7 Kasım 1934 tarih ve 153/107 sayılı yazısı, caminin Bizans'lılardan kalma bir eser olduğu için vakfi bulunmadığını, caminin müzeye çevrilmesi ve korunması için bir geliri olmadığını,

---

⁵⁷⁴ Ahmet Akgündüz, Said Öztürk, Yasar Baş.,: **Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya**, İstanbul, Osav, 2005, s. 710.

⁵⁷⁵ Nazif Öztürk, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 1995 s. 501.

⁵⁷⁶ Erdem Yücel, "Belgelerin Işığı Altında Ayasofya'nın Müze Oluşu ile İlgili Bazı Gerçekler", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S:78, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Haziran 1992, s. 205.

geçen sürede tamirinin vakıflar tarafından yapıldığı ancak cami olmaktan çıkarsa tamiratın mümkün olmayacağı ve vakıfların bütçesinin de camiye herhangi bir yardımda bulunmaya yetmediği şeklindeydi. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü Ayasofya Cami'sinin çevresindeki istismal işlerine de karışmamalıydı.⁵⁷⁷ Tüm bu tamir ve mozaik tartışmaları ve çalışmaları devam ettiği günlerde Ayasofya'nın müze kapsamına alınması netleşmiş ve bu konudaki 2/1589 sayılı Bakanlar Kurulu kararı da Atatürk'ün emriyle 24 Kasım 1934 günü çıkarılmıştır.⁵⁷⁸

9 Aralık 1934 tarihinde Ayasofya, Müzeler Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Konuyla ilgili basında yer alan haberlere göre Ayasofya şöhreti ile uygun bir Bizans müzesi yapılacak, Müzeler Müdürlüğü'nün hazırladığı projeye göre Ayasofya tamir olunacaktır. Büyük Bizans eserleri bahçede sergilenecektir. Müzenin bütün çalışmalarını Müzeler Müdürlüğü yürütecekti.⁵⁷⁹ Ayasofya, Müzeler Genel Müdürlüğü'ne devredildikten sonra tamirat konusundaki çalışmalara hız verilmiştir. Ayasofya'da vakıflara ait olan eşyanın neredeyse tamamı kaldırılmış; halılarının bir kısmı Edirne Selimiye Cami'sine gönderilmiştir. Şamdanlar, minber, mihrap ve mihrabın önünde birkaç halı bırakılmıştır.

Anıt Müze olarak Ayasofya Müzesi, 1 Şubat 1935 tarihinden itibaren halka açılmıştır.⁵⁸⁰ Müzenin giriş ücreti 11 kuruş olarak belirlenmişti.⁵⁸¹ Ayasofya Müzesi ilk açıldığı gün 472 yerli ve 282'si yabancı olmak üzere toplam 750 kişi tarafından ziyaret edilmiştir.⁵⁸²

Atatürk, Ayasofya'nın iki bakımdan müze olmasını ve cihana tanıtılmasını istemiştir:

- Müze olarak sanat tarihçilerinin tetkikine açılacak ve bu suretle turistleri cezbedecek, bu binanın mimari ömrünün uzun olmasının Mimar Koca Sinan'a borçlu olduğu cihana tanıtılacak, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti devrinde meydana çıkarılan mozaiklerin ise, bir sanat eseri

---

⁵⁷⁷ A.e., s. 188.

⁵⁷⁸ 24 Kasım 1934 gün ve 2/1589 sayılı Bakanlar Kurulu kararı hakkında bak. M. Hadi Altay, "Ayasofya Müzesi", Türkiyemiz, 50. Yıl Özel Sayısı, Yıl.4.S.11, Ekim 1973, s.45.; Bayındır, a.g.t., s.254.

⁵⁷⁹ **Aksam Gazetesi:** 10 Aralık 1934.

Cumhuriyet Gazetesi: 11 Aralık 1934.

⁵⁸⁰ Bayındır, a.g.t. s.254.

⁵⁸¹ **Aksam Gazetesi:** 28 Ocak 1935.

⁵⁸² **Kurun Gazetesi:** 7 Şubat 1935.

olarak değer verildiğini medeni aleme bu vesile ile gosterilecekti. Mimari bakımdan Sinan'ın inşa ettiği eserlerin sadece cami değil külliyeler olarak yapılmış olmasının ve her birinin hizmet konusunda cemiyet hayatındaki onemini belirtmek için, Atatürk bir Süleymaniye sitesinin ihyasını istemiştir. Bu suretle Mimar Sinan'ın camilerinin Ayasofya'nın yanında çok üstün mimari şaheserler olduğu, her bakımdan cihana tanıtılması gerekiyordu⁵⁸³

- Ayasofya'yı müze olarak tetkike ve ziyarete açmak, Türk hakimiyetinin insani ve medeni vasıflarını lüzumlu addedilmiştir. Osmanlı hakimiyeti devrinin Türk karakterini gosteren eserleri yanında, sahip olduğumuz eserlere ancak müzelik bir değer vermenin yerinde olacağı ve Ayasofya'nın cami gibi kullanılmasına kendi eserlerimiz var iken ihtiyaç olmadığıdır.⁵⁸⁴

3.2.12. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

Ülkemizdeki en zengin ve en tanınmış sanat müzesi olan İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, Atatürk'ün direktifiyle 1937'de Dolmabahçe Sarayı'nın bir parçası olan ve 19. yüzyılda yaptırılan Velihaht Dairesi'nde kurulmuştur. Müzede, Paris, Berlin, Münih, Viyana, Madrit gibi kentlerin müzelerinde bulunan Rubens, Dürer, Rembrandt, Holbein, Titian gibi ünlü sanatçıların bazı eserlerinin, on tanesi Hikmet (Onat), Nazmi Ziya (Gran), Galip, Mihri (Müşfik) gibi Türk sanatlarına, kırk iki tanesi Deuleubre, Aquaroni gibi yabancı sanatlara yaptırılan kopyaları ile İbrahim (allı), Ahmed Ali (çeker Ahmed Paşa), Namık (İsmail) gibi Türk sanatlarına ait seksen beş orijinal resimden oluşan Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu olarak anılan eserler; Dolmabahçe Sarayı, bakanlıklar ve diğer devlet dairelerinden devredilen eserler; Akademi Müdürü Burhan Toprak tarafından düzenlenen ve belki de müzenin kurulması fikrine ilham olan "50 Yıllık Türk Resmi Sergisi"nde o yıl Resim Bölümü Başkanlığı'na getirilen Lopold Lvy'nin grp beğendiği ve isteği üzerine sanatların bağışladığı eserler toplanmıştır. Kuruluş alışmaları için oluşturulan komite ile kurulmakta olan müzenin müdürlüğüne atanan Halil Dikmen, toplanan eserlerle müzeyi kısa sürede hazırlamıştır.⁵⁸⁵

⁵⁸³ İnan, **Tarihten Bugüne**, s.145.

⁵⁸⁴ **A.e.**, s.146.

⁵⁸⁵ (evrimii) <http://www.msgsu.edu.tr/msu/pages/130.aspx>, 17.05.2011.

3.2.13. Atatürk Dönemi'nde Kurulan Diğer Müzeler

Bursa'da, Osman Hamdi Bey'in gayretiyle Müze-i Hümayun'un Bursa Şubesi adı altında ilk müze Bursa Erkek Lisesi Kimyahanesi'nde 1 Eylül 1904 tarihinde hizmete açılmıştır. Müzenin ilk sorumluları, lisenin öğretmenleri ve memurlarıdır ve bu işi fahri olarak yürütmüşlerdir. 1923 yılında müze yöneticiliğine Hasan Fehmi Turgal atanmıştır. Atatürk, 1931 yılında müzeyi ziyaret etmiştir. Bursa Çekirge'deki Kültür Park alanı içerisinde 1971 yılında yeni bir müze binasının yapılması üzerine arkeolojik eserler buraya taşınarak Arkeoloji Müzesi meydana getirilmiş ve bu müze de 1972 yılında ziyarete açılmıştır.⁵⁸⁶

Konya'da 1902 'de Müze-i Hümayun'un şubesi şeklinde bir depo kurulmuştu. Atatürk, 1923'te iki gün kaldığı Konya'da bu müze deposunu ve Mevlana Dergahı ile türbesini ziyaret etmiştir.⁵⁸⁷ 1926'da dergahın müze olmasına karar verilmiş, müze müdürlüğüne Mehmet Yusuf Akyurt atanmıştır. 1927 tarihinde Konya Asar-ı Atika Müzesi adı altında törenle ziyarete açılmıştır.⁵⁸⁸ 1954 yılında ise müzenin teşhir ve tanzimi yeniden gözden geçirilmiş ve müzenin adı "Mevlana Müzesi" olarak değiştirilmiştir.⁵⁸⁹

Antalya, Mondros Mütarekesi'nden sonra 1919 yılı Martı'ndan itibaren İtalyanların işgaline maruz kalmıştı. Bu işgal fırsatından yararlanmak isteyen İtalyan araştırmacılar ve uzmanlar da Antalya'ya gelerek bölgedeki eski eser sahalarını dolaşmaya ve buralarda araştırmalar yapmaya başlamışlardı. Antalya'da İdadi Muallimliği yapan Süleyman Fikri Bey'e Antalya ve civarı Asar-ı Atika memurluğu görevi verilmiş, Süleyman Fikri pek çok eseri toplamış, 1921 yılında İtalyanların bölgeden ayrılmasının ardından İtalyan Konsolosluğu'nca biriktirilen eserler de geri alınmıştır. Eserler, 1922'de Rumların mübadele yoluyla şehri terketmelerinden sonra boş kalan Panaya Kilisesi'ne (bugünkü Alaaddin Cami) nakledilmiş ve o zamanki koşullara göre iyi bir müzeye kavuşmuştur. Daha sonra müzenin merkezi bir yere

---

⁵⁸⁶ Gerçek, **a.g.e.**, s.358-359.

⁵⁸⁷ **A.e.**, s.393.

⁵⁸⁸ **A.e.**, s.394.

⁵⁸⁹ (Çevrimiçi) <http://www.mevlanamuzesi.net/indextr.htm#hakkinda>, 28.12.20011.

taşınması düşünülmüş ve bu amaçla 1937 yılında Yivli Minare Cami'sinde eserler ziyarete açılmıştır. Müze son olarak 1972 tarihli yeni binasına taşınmıştır.⁵⁹⁰

Sivas'ta 1922'den itibaren Maarif Vekaleti ve Hars Müdürlüğü'nün teşvikiyle dağılık vaziyette bulunan eserler merkezde bulunan bir ortaokulda bir araya getirilerek bir müze deposu meydana getirilmiştir. Bu binanın yetersiz kalması sonucu eserler 1927 yılında Sivas'taki Selçuklu devri eserlerinden Gök Medrese'ye taşınmıştır. Böylece bağımsız bir binaya ve daha geniş bir mekana kavuşan müzede sistemli çalışmalar da başlamış ve müze burada 1934 yılında ziyarete açılmıştır.⁵⁹¹

Eski eser toplama faaliyetleri 1919 yılına kadar inen Adana'da ilk müze 1924 yılında Caferpaşa Medresesi'nde kurulmuş ve bu iş için Alyanakzade Halil Kamil Bey görevlendirilmiştir. Atatürk, Konya'ya geçmeden önce 17 Haziran 1931 tarihinde Adana'ya da uğramış ve bu müzeyi gezmiştir. 1935 yılında Kuruköprü'deki kilise binasına taşınan müzeye bir de Etnoğrafya Salonu eklenmiştir. Ali Rıza Yalman müzenin ilk yöneticilerindendir.⁵⁹²

Anadoluda açılan öteki müzelerimiz sırasıyla; Kayseri Müzesi'nin çekirdeğini oluşturacak olan eserler ilk defa 1928 yılında toplanmaya başlamış ve Kayseri İdadisi'nde depolanmıştır. Selçuklu devri eserlerinden I. Alaaddin Keykubat'ın zevcesi Mahperi Hatun'un ismini taşıyan medrese 1929-1930 yıllarında onarıma alınmıştır. 1937 yılına kadar bir depo müze şeklinde hizmet vermiştir. 1938 yılında halkın ziyaretine açılmıştır. Afyon'da ise müze deposu olarak kullanılan Taş Medrese 1933 yılında müze olarak ziyarete açılmıştır. Van ve çevresine ait eserler 1932 yılında toplanmaya başlanmış müze olarak açılması ancak 1972'de gerçekleşmiştir. Sinop'ta dağılık durumda olan eski eserler 1932 ve 1933 yıllarında Alaaddin Medresesi'nde toplanmış, 1941 'de müze olarak ziyarete açılmıştır. Türkiye'nin ilk tıp tarihi müzesi İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Deantoloji Ana Bilim Dalı ve Tıp Tarihi Bilim Dalı bünyesinde 1933 yılında kurulmuştur. Diyarbakır'da ilk müze, Zinciriye Medresesi'nde 1934 yılında kurulmuştur. 1985'e kadar medrese binasında kalan müze, bu tarihte Elazığ caddesindeki yeni binasına taşınmıştır. İzmir Tire'de ise Cumhuriyetin ilk yıllarında, kültür varlıklarının toplanması faaliyeti Tire Halkevi'nin çalışmaları arasında yer almıştı. 1429'da

---

⁵⁹⁰ Gerçek, **a.g.e.**, s.379-371.

⁵⁹¹ **A.e.**, s.372.

⁵⁹² **A.e.**, s.382-383.

yaptırılan Yahşi Bey Cami 1935 yılı Bakanlar Kurulu kararıyla Etnoğrafya Müze Deposu haline getirilmiş, 1936 yılında ise ziyarete açılmıştır. Manisa’da Muradiye Medresesi 1935 yılında restore edilerek, toplanan eski eserler buraya taşınmış, 1943 yılındaysa Manisa Müzesi olarak düzenlenmiştir. Niğde’de 1936’da müze deposu olarak Karamanoğulları’na ait Akmedrese kullanılmıştır. Müze 1957’de müdürlüğe dönüşmeden önce II. Dünya Savaşı nedeniyle 1939 ve 1959 yılları arasında İstanbul müzelerinin deposu olarak kullanılmıştır. İzmit’te ise müzecilik faaliyetleri, Seka Kağıt Fabrikası temel kazılarında ortaya çıkan eserlerle, dağınık vaziyetteki öteki eserlerin toplanması ile 1938 yılında başlamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında fabrika arazisi içinde bir müze kurulması planlanmışsa da burada ortaya çıkarılan değerli eserler 1947 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeleri’ne götürülmüştür. İzmit ancak 1967’de Sultan Abdülaziz’in Av Köşkü adı verilen iki katlı yapıyla bir müze binasına kavuşmuştur. Çanakkale’deki müze faaliyeti ise, şehrin etrafından derlenip toplanan eserler 1911’den önce Çanakkale Ortaokulu’nda depolanmaya başlamış, eserler artınca bu müze deposu 1936’da Çarşı mahallesinde onarımı yapılan bir kiliseye taşınmış, müze ancak 1959 yılında bir müdürlük haline getirilmiştir.⁵⁹³

Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı bu müzelerin dışında Samsun 19 Mayıs Müzesi 1930, Macar hükümetince Tekirdağ Rakoczy Evi 1932, İstanbul İtfaiye Müzesi 1932, Sağlık Bakanlığı’na bağlı Sıhhiye Müzesi 1934 açılmıştır. Ayrıca 1926 - 1933 yıllarında Ticaret ve Sanayi Müzesi, 1927 yılında Ziraat Müzesi, 1934 - 1942 yıllarında Mektep Müzesi’ne bütçeden ödenek ayrıldığını, 1925’te Türk Ocakları’nda Sıhhi Müze’nin varlığını bilmekteyiz.⁵⁹⁴

---

⁵⁹³ A.e, s.412 - 430.

⁵⁹⁴ Halit Çal, “Cumhuriyet Döneminde Müzeler”,**Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi**, C:3, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 2009, s.1304.

SONUÇ

Tarihsel süreçte oluşan tüm maddesel birikimi araştıran arkeoloji bilimiyle geçmişe ışık tutmak mümkün olmuştur.

Batı'da eskiye duyulan ilgi ve primitif bir çerçevede değerlendirilebilecek ilk düzenlemeler Roma devrine dek uzanmaktadır. Kuşkusuz bu dönem bilimsel bir arkeoloji kavramından da söz etmek mümkün değildir. Bu dönemdeki ilgi, eski eserlerin estetik, maddi değerlerine ve din kökenli inanışlara bağlı olarak bir çok nedene dayandırılmaktaydı. Eski eserlere karşı ilginin artması ve koleksiyonculuğun başlaması Rönesans döneminde gerçekleşmiştir. Bu durum 18. yüzyılda bilim ve kültür tarihçiliği olarak müzeciliğe dönüşmüştür.

Osmanlı Devleti'ne baktığımızda ise 19. yüzyıla dek eski eserlerle ilgili bir değerlendirmede bulunulmadığını görüyoruz. Oysaki Anadolu, halklar ve kültürler sentezinin yaşandığı bir coğrafya olarak, Ön Asya ve Avrupa'nın tüm evrelerini yaşamış ve bunların kültür ürünlerini bünyesinde toplamış, eşsiz bir zenginliğe sahiptir. Bu dönem eski yapılardan sökülen taş, sütun gibi benzeri öğeler Anadolu'da inşaatlarda kullanılıyordu. Dönemin devlet adamlarıysa bu eserleri hediye aracı olarak görmekteydi. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı bu dönemde izinli yada izinsiz çeşitli kazı ve araştırmalarla yabancılar ülkenin kültür değerlerini adeta talan etmekteydiler.

Yabancıların giderek artan kazıları, bulunan eserler üzerinde hak iddia etmeleri ve çok sayıda eserin fütursuzca yurt dışına çıkarılması, bazı devlet adamları, basın ve beraberinde halkın tepkisine neden olmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'nde eski eserlere ilginin artmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin arkeoloji - eski eserlerle ilgili tutumunun ancak Batı'ya yaklaşma çabasıyla giriştiği yenileşme hareketleri sonucunda farklılaşmaya başladığını görüyoruz. Batılılaşma sürecinde Tanzimat'la birlikte artık eski eser ve

müzecilik konusunda ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. İlk müze diyebileceğimiz Aya İrini Kilisesi'nde ele geçen çeşitli eski eserler toplanmaktaydı. Bu dönem eski eserlerin bir merkezde toplanması, teşhirini düzenlemek ve eski eser kaçakçılığının önüne geçebilmek amacıyla bir Asar-ı Atika Nizamnamesi yürürlüğe konmuştur. Ancak nizamnamenin uygulanmasında keyfi davranılmış ve istenilen fayda sağlanamamıştır. Bunun üzerine 1874 yılında yeni bir nizamname hazırlanıp yürürlüğe konmuştur.

Osmanlı döneminin, yaptığı kazı ve çalışmalarla arkeoloji ve müzecilik alanında en önemli ismi olan Osman Hamdi Bey 1881 yılında Müze-i Hümayun Müdürlüğü'ne geldikten sonra 1884 tarihli yeni bir Asar-i Atika Nizamnamesi hazırlar. Bu düzenlemedeki en önemli yenilik kazılarda bulunan tüm eserlerin devlete ait olması maddesidir. Bu nizamnamenin uygulanışı ve etkinliğinde öncekilere kıyasla daha başarılı olduğu söylenilebilir. Ancak yine de eski eserlerin yurt dışına çıkarılması yöneticilerin bilgisi dahilinde yapılmaktaydı. Bunun en büyük nedeni ise belki de o dönemin şartlarında ülkenin içinde bulunduğu durumdan kaynaklanmakta ve bu durumun güçlü devletlerce suistimal edildiği şeklinde yorumlamak uygun olacaktır. Daha sonra 1973 yılına kadar bazı değişikliklerle yürürlükte kalacak olan 1906 Asar-i Atika Nizamnamesi hazırlanır.

Osman Hamdi Bey döneminde müzecilik çalışmaları da yoğunluk kazanmış; müzedeki eserlerin kataloglanması yapılmış, müze envanter defteri oluşturulmuş, müze kütüphanesinin geliştirilmesine çalışılmış, hem müze hem de arkeoloji alanında uzmanların yetiştirilmesi için bir merkez kurulması üzerinde durulmuştur. Ayrıca ülkemizin ilk sanat ve mimarlık okulu olan, Osman Hamdi Bey'in kurduğu Sanayi Nefise Mektebi 1883 yılında öğretime başlamıştır.

Osman Hamdi Bey'den sonra 1910 yılında yerine müze müdür olarak Halil Ethem Bey getirilmiştir. Bu dönem Türk ve İslam Eserleri Müzesi ve Anadolu'da müze müdürlükleri, müze depoları kurulduğunu görüyoruz. Cumhuriyetin ilanına kadar geçen sürede müzenin kazı faaliyeti durmuş, yapılan kazılarda işgal kuvvetlerince yürütülmüştür. Cumhuriyetin kurulmasına dek geçen sürede Osman Hamdi Bey döneminin bir dönüm noktası teşkil ettiği ortadadır. Devlet adına yapılmaya başlanan kazılar, müzenin geliştirilmesi ve de eski eserlerle ilgili düzenlemeler bu dönemde ağırlık kazanmıştır. Arkeoloji ve getirisi olarak

niteleyebileceğimiz müzecilik alanında atılan adımlar, sonrasında Cumhuriyet döneminin çalışmalarına da zemin oluşturmuştur.

Bağımsızlık Savaşı'nın kazanılmasının ardından yeni bir devlet, yeni bir toplum yaratma çabasına girişilmiştir. Atatürk, yeni Türk devleti gücünü ancak çağdaş, birbirine ortak dil, kültür ve ideal birliğiyle bağlı bir milletten alabileceği görüşündeydi. Bu birlikteliği sağlamanın ve medeniyete dahil olabilmenin temelinde ise, toplumu kucaklayan güçlü bir milli kültür yaratılması gerektiğini düşünüyordu. Bu yaratımdaki en önemli görev de Tarih' indi. Arkeoloji de tarih biliminin kaynağı ve ayrılmaz bir parçası olarak Atatürk'ün önemli üstünde durduğu, gelişmesi için uğraş verdiği bir alan olmuştur.

Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar, büyük bir savaştan başarıyla çıkılmasına karşın maddi ve manevi açıdan çok zor zamanlar geçiren Türkiye, adeta yeniden yaratılırken Atatürk'ün ışığıyla yolunu aydınlatmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk modernleşme tarihinde en önemli ve en kararlı adımların atıldığını görmekteyiz. Cumhuriyet reformlarının temelini ve esasını oluşturan hukuk, iktisadi, sosyo-kültürel alanlarda köklü değişimler yapılmıştır. Atatürkçülük çağdaştırıcı bir ideoloji olarak yeniliğe açık olmuş, yeniliğe sürekli olarak yönelmeyi ilke edinmiştir. Atatürk giriştiği devrimi kısa sürede ve birbiri arkasına gerçekleştirmeye çalışmıştır. Türk kültürünün, dil, edebiyat, tarih, sanat gibi en önemli konularını araştırıp, tanıtmak ve çağdaş arkeolojinin oluşturulması için Türk Tarih Kurumu başta olmak üzere pek çok kurumun oluşumunu sağlamıştır. Tarih çalışmalarını oldukça önemsenmiştir ve arkeolojinin bu bütünü ayrılmaz bir parçası olduğunu, önemini her fırsatta bu yöndeki çalışmalara verdiği destekle ortaya koymuştur. Arkeolojiye verdiği önem ilmi olmakla birlikte daha çok vatanseverliğiyle alakalı olmuştur diyebiliriz. Atatürk önderliğinde, arkeoloji ve eski çağ araştırmalarıyla, kendi benliğini tanıyan ve değerini bilen, binlerce yıldır yaşadığı toprakların sahip olduğu kültür zenginliğinin farkında olan bir millet oluşturmak için çalışılmıştır. Üzerinde yaşadığımız coğrafyanın hediyesi olan paha biçilemez eserlerin korunması ve toplumla tanıştırılması için müzeler kurulmasına öncülük etmiştir. İلمي imkanlarından faydalanmak suretiyle yabancı enstitülerin, gözetim altında, bu yapıya katkıda bulunması amacıyla çalışmalarına izin verilmiştir. Darülfünun reformu ve Ankara'da DTCF kuralarak bu alanda çalışacak ilim insanlarının yetişmesi sağlanmıştır.

Atatürk'ün önderliğinde yapılan kazılar, onun Türk Tarih Tezi'ni ispatlar nitelikte veriler sunmuştur. Günümüzde tartışmalı olsa dahi, dönem itibariyle Eti, Sümer gibi Anadolu'da varlık göstermiş büyük uygarlıkların Türk oldukları, Anadolu'nun binlerce yıllık bir Türk yurdu olduğu anlaşılmıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi'nin büyük ekonomik sıkıntıları olmasına karşın bütün bu yapılan işlerin oldukça sağlam atılan büyük adımlar olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde arkeolojide ve onun bir kolu olan müzecilikte geline noktanın başarısını Atatürk döneminin azimli ve hevesli çalışmalarına borçluyuz.

KAYNAKÇA

Akan, Erkin: “Cumhuriyet Döneminde Ayasofya” **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Çanakkale, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bil. Enst., 2008.

Akgündüz, Ahmet, Said Öztürk, Yasar Baş,: **Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya**, İstanbul, Osav, 2005.

Aksam Gazetesi: 10 Aralık 1934.

Aksam Gazetesi: 28 Ocak 1935.

Akurgal, Ekrem: “Foça Kazıları ve Kyme Sondajları”, **Anadolu**, S:1, Ankara, DTCF Basımevi, 1956, s. 32-42.

Akurgal, Ekrem: “Türk Kültürünün Geleceği”, **Bellekten**, C.XLVI, S. 182, TTK Yay., 1982, s. 262-269.

Akurgal, Ekrem: “Osman Hamdi’den Günümüze Değın Eski Eserler Sorunu” **1. Osman Hamdi Bey Kongresi Bildiriler 2-5 Ekim**, Yay Haz: Zeynep Rona, İstanbul, Mimar Sinan Üniv.Yay., 1992, s. 29-36.

Akurgal, Ekrem: “Arif Müfit Mansel”, **Anadolu Araştırmaları**, S:16, İstanbul, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Hititoloji, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi ve Eskiçağ Tarihi Anabilim Daları Yayınları, 2002, s. 19-20.

Akyüz, Yahya: **Türk Eğitim Tarihi (başlangıçtan 1999’a)**, İstanbul, Alfa yay.,1999.

Arık, Remzi Oğuz: “Anadolu Arkeologya Tarihinde Alişar Hafriyatı”, **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S:1, Devlet Matbaası, 1933, s.22-63.

Arık. Remzi Oğuz: “Güllüdağ Hafriyatı” **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**. S:3, İstanbul, Devlet Basımevi, 1936, s. 3-48.

Arık, Remzi Oğuz: **Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı- 1935’deki Çalışmlara ve Keşiflere Ait İlk Rapor**, Ankara, TTK Yay., 1937.

Arık, Remzi Oğuz: “Karaoğlan Höyüğü”, **Bellekten**, C:III, S:9, Ankara, TTK Yay., 1939, s.27-42.

Arık, Remzi Oğuz: “Karalar Hafriyatı” ” **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S:2, İstanbul, Devlet Basımevi, 1934, s. 102-166.

Arık, Remzi Oğuz: **1936’da yapılan Sondajlar**, İstanbul, Maarif Matbaası,1940.

Arıkan, Zeki: “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, **Atatürk Yolu Dergisi**, VI/23, Ankara, Ankara Üniv.Türk İnkılap Tarihi Enst., 1999, s. 261-281.

Arsebük, Güven: “Dünden Bugüne Arkeoloji”,**Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C:I, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.66-75.

Arslan, Ali: ” Darülfünun’dan Üniversiteye Geçiş”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı, 1992.

Aslanapa, Oktay: “Atatürk’ün Kültür ve Sanat Faaliyetleri”, **Erdem**, C:2, S:6, Ankara, TTK Basımevi, 1986, s.741-747.

Ata, Bahri: “Müze ve Eğitim İlişkileri”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi**, C:3, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 2009, s.1337-1342.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II , Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi ,1997.

Atatürk’ün Tamim , Telgraf ve Beyannameleri,C: 1-4, Ankara, TTK Yay., 1991.

Atçeken, Zeki: **Konya’daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması**, Ankara, TTK Yay., 1998.

Atlı, Nur Balkan: “ Kalatepe Obsidyen Atölyesi Kazısı ve Göllü Dağ Obsidyen Projesi”, **Arkeolojik Buluntular Işığında Niğde Tarihi, 1. Niğde Günleri 29 Eylül 2 Ekim**, Niğde, Niğde Belediyesi Yay., 2011, s. 2-8.

Avcı Cavit: “Karalar Hafriyatı”, “Eski Bronz Çağında Ankara ve Civarı”, **Arkitekt**, C: 1971, S: 1971-04(344), İstanbul, Mimarlar Odası Yay., 1971, s.178-179.

Avcı, Cemal: **Güzel Sanatlar Alanında Gelişmeler, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002.

Aydın, Suavi: **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1993.

Bahar, Hasan, Özdemir Koçak: **Eskiçağ Konya Araştırmaları 2**, Konya, Kömen Yay., 2004.

Bahlau, Yuhannes: “Larisa Hafriyatı Hakkında Rapor, İlkbahar 1932”, **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S:1, İstanbul, Devlet Matbaası, 1933, s.107-112.

Bahn, Paul: **Arkeolojinin ABC’si**, çev:Banu Örenk, İstanbul, Kabalcı Yay., 1999.

Başgelen, Nezih: “Müze-i Hümayun’dan Günümüze İstanbul Arkeoloji Müzeleri”, **Arkeoloji**, No:14, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yay., 2006, s. 114-121.

Başgelen, Nezihe: **İstanbul Tarihi Yarımadasında Arkeoloji**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yay., 2007.

Batur, Afife: “Türkiye’de Sanat Tarihi Eğitimi ve Sorunları”, **Sanat Dünyamız**, Ed: Mine Haydaroglu, S:84, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 69–87.

Bayındır, Seda: “Atatürk’ün Sosyo-Kültürel Politikaları 1931-1938”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enst., 2004.

Baykal, Bekir Sıtkı: “Atatürk ve Tarih”, **Belleten**, C: XXXV, S: 140, Ankara,TTK Yay., 1971, s.531-540.

Bayraktar, Levent: “Anadoluculuk”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi**, C:2, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2009, s. 569-576.

Bean, George: **Eskiçağda Ege Bölgesi**, Çev: İnci Delemen, İstanbul, Arion Yay., 2001.

Behar, Büşra Ersanlı: **İktidar ve Tarih- Türkiye’de Resmi Tarih Tezi’nin Oluşumu (1929-1937)**, 3. bs., İstanbul, Afa Yay., 1996.

Behar, Büşra Ersanlı: **İktidar ve Tarih Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu 1929-1937**,1. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

Bittel, Kurt: “Atatürk ve İlköz Tarih Araştırmaları”, **Belleten**, Nisan C:III, S:10, Ankara, TTK Yay., s.203-205.

Bulgurlu, Selma: “Yalova Kazısı”, **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)**, Ed:Oktay Belli, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2000, s.269-270.

Ceram, C.W: **Tanrılar, Mezarlar ve Bilginler: Arkeolojinin Romanı**, Çev. Hayrullah Örs, 4.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1994, s.36-37.

Cezar, Mustafa: **Sanatta Batı’ya Açılış Ve Osman Hamdi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 1971.

Cezar, Mustafa: **Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi I, II**. 2.bs., İstanbul, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 1995.

Cezar, Mustafa: “17. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Sanat Tarihi ile İlgili Noktalar”. **17. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı (19-20 Mart Sempozyum Bildirileri)**, S:4, İstanbul, Sanat Tarihi Derneği Yayınları,1998, s. 41-54.

Cinoğlu, Uğur: “Türk Arkeolojisinde Theodor Makridi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enst. Türk Sanatı Anabilim Dalı, 2002.

Cunbur, Müjgan: **Atatürk ve Milli Kültür**, Sakarya, Sakarya Valiliği Yay., 2006.

Cumhuriyet Gazetesi: 11 Aralık 1934.

Çadircı, Musa: **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara, TTK Yay., 1991.

Çal, Halit: “Osmanlı Devletinde Asar-ı Atika Nizamnameleri”, **Vakıflar Dergisi**, S:26, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1997, s.391- 400.

Çal, Halit: “Cumhuriyet Döneminde Müzeler”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi**, C:3, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 2009, s.1300-1311.

Çal, Halit: “Müze ve Kütüphaneler”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi**, C:3, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2009, s.1321- 1330.

Çalık Ross, Ayşe: **Antik İzmit-Nikomedia**, 1. bs., İstanbul, Delta Yay., 2007.

Çeçen, Anıl: “Kültürel Haklar”, **İnsan Hakları Yıllığı**, C:7-8, S:1, Ankara, Todaie Yayını, 1985-86, s. 133-170.

Çetintaş, Sedat: “Türk Tarih Kurumu Tarafından Sivas Şifaiyesinde Yapıtılan Mimari Hafriyat”, **Bellekten**, C.III. S:9, Ankara, TTK Yay., 1939. ,s.61-67.

Çınar, Yeşim Kartaler : “Müzecilik Eğitiminde Yeni Eğilimler Türkiye’de Müzecilik ve Meslek Eğitimi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.47.

Çığ, Kemal: ”Topkapı Sarayı Müzesi”, **Türkiyemiz 50. Yıl Özel Sayısı Aylık Sanat Dergisi**, İstanbul, Akbank, 1972, s.21-29.

Çığ, Kemal: **Cumhuriyetimizin Büyük Eseri Topkapı Sarayı Müzesi ve Dünyanın Büyük Müzeleri Arasındaki Yeri ve Önemi**, Ankara, TTK Basımevi, 1983.

Çığ, Muazzez İlmiye: “Atatürk ve Türkiye’de Arkeoloji”, **Erdem**, C:9, S:26, Ankara, TTK Yay., 1996, s.621-627.

Çoker, Fahri: **Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, Ankara, TTK Basımevi, 1983.

Çoruk, Ali Şükrü: “Oryantalizm Üzerine Notlar”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:IX , Sayı: 2, Afyon, Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yay., 2007.,s.193-203.

Dalman, Knut Olof: “ 1931 de Ankarada Meydana Çıkarılan Asarı Atika”, **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S:1, İstanbul, Devlet Matbaası, 1933,s

Darga, Muhibbe: “Boğazköy-Hattuşa Kral Kapısındaki Tanrının Adı ve Tanılanması Hakkında Bir Deneme”, **Anadolu Araştırmaları**, S:10, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1986, s.145-169.

Delemen, İnci: “Trakya Tümüls Kazıları”, **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932 1999)**, Ed:Oktay Belli, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2000, s.232-234.

Dilaçar, Agop: **Atatürk ve Türk Dili**, Ankara, TDK Yay., 1963.

Dinçol, Ali M.: “Karatepe Kazıları Ve Hitit Hiyeroglif Yazısının Çözümü”, **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)**, Ed:Oktay Belli, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2000, s.423- 424.

Dirimtekin, Feridun:“Ayasofya”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C: III, İstanbul, 1960, s.1445-1454.

Dönmez, Şevket, Meltem Doğan Alparslan, Metin Alparslan, Sabahattin Ezer: ”Eski Önasya Dilleri ve Kültürleri Kürsüsü Tarihçesi 1934-2002”, **Hititoloji ile Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalları, Anadolu Araştırmaları**, S: 15, İstanbul, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak.Yay, 2002, s.133-145.

Dönmezer, Sulhi: **Milli Kültür, Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı,1983.

Duyuran, Rüstem: “Belevi’deki Mausoleum”, **Arkitekt**, C:1949, S:11-12, İstanbul, Mimarlar Odası Yay., 1949, s.243-246.

Duyuran, Rüstem: “İstanbul’da Yapılan Başlıca Arkeolojik Araştırmalar”,**Arkitekt**, C:1957, S:2, İstanbul, Mimarlar Odası Yay., 1957,s.75-80.

Duyuran, Rüstem: “Bayazatta’ki Zafer Takı”, **Arkitekt**, C:1957, S:4, İstanbul, Mimarlar Odası Yay., 1957, s.157.

Ebcioğlu, İsmet: “Türkiye’den Batı Ülkelerine Götürülen Arkeolojik Eserler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C:I., İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.76.

Ekinci, Oktay: “Kültürel ve Doğal Varlıkların Yağmalanması Sorunu”, **Kültür Politikaları Sempozyumu 26-28 Ekim**, İstanbul, İksv, 1998, s.1–17.

Eralp, Tahir Nejat: “Askeri Müze”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C:6, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.1604 – 1606.

Erbay, Fethiye, Mutlu Erbay: **Cumhuriyet Dönemi (1923 – 1938) Atatürk’ün Sanat Politikası**, İstanbul, Boğaziçi Üniv. Güzel Sanatlar Bölümü., 2006.

Erbay, Fethiye, Mutlu Erbay: “Atatürk Dönemi Sanat Politikası” **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü:Atatürk Dönemi**, C:1, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay.,2009, s.85-92.

Erdem ,Yücel: “ Belgelerin Işığı Altında Ayasofya’nın Müze Oluşu ile İlgili Bazı Gerçekler”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S:78, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Haziran 1992, s.183-221.

- Ergün, Mustafa: **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara, DTCF Yay., 1982.
- Erhat, Azra: **Mitoloji Sözlüğü**, 6.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1996.
- Erdoğan, Abdülkerim, Gökçe Günel, Ali Kılıcı: **Tarih İçinde Ankara**, Ankara, Ankara Büyük Şehir Belediyesi Yay., 2007.
- Ersin, Özlem: “İstanbul Beyazıt’taki Theodosius Forumu Geç Antik Dönemden Osmanlı Dönemine Kadar Forum ve Yapıların Değişimi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enst.,2007.
- Erzen, Adie Jale: “Cumhuriyet ve Çağdaş Sanat Ortamı”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi**, C:3, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 2009, s.1315-1320.
- Etem, Hail: **İstanbulda İki İrfan Evi**, İstanbul, İstanbul Müzeleri Neşriyatı XIV, 1937.
- Eyice, Semavi: **Ayasofya**, İstanbul, İstanbul, Yapı Kredi Bankası Kültür ve Sanat Hizmetlerinden, 1984.
- Eyice, Semavi :“Arkeoloji Müzesi ve Kuruluşu”, **Tanzimattan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C:6 , İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.1596- 1603.
- Eyice,Semavi: “Aramon, Gabriel de Luetz, Baron “,**TDV İslam Ansiklopedisi**, C:III, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1991, s.270-272.
- Eyice, Semavi: “Ayasofya Medresesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:I, İstanbul, Tarih Vakfı Yay., 1995, s. 460.
- Feyzioglu., Turhan: “Türk İnkılabının Temel Taşı: Laiklik “ **Atatürk Yolu**, Ed:Turhan Feyzioğlu, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1987. s.171-230.
- Fırat, Nalan: “Rhegion Kazıları”, **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)**, Ed:Oktay Belli. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2000, s.271-272.
- Filges, Axel: “Didyma- Bir Tapınaktan Daha Fazla!” **Kayıp Zamanların Peşinde- Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.56-64.
- Gabriel, Albert: **Phryge: Expolartion Archeologique Tome IV La Cite de Midas Architecture**, Paris, Institut Français D’Archeologie de Stamb, 1965.
- Galip, Reşit: “Türk ırk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış”, **Birinci Türk Tarih Kongresi Zabıtları**, İstanbul, TTK Yay., 1932, s.99-161.

Galip, Reşit: “Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi Niçin Çıkıyor?”, **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S:1, Ankara, Devlet Matbaası,1933, s.3-4.

Genelkurmay Başkanlığı Atatürkçülük-Atatürk’ün Görüş ve Direktifleri, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Neşriyatı, 1982.

Gerçek, Ferruh: **Türk Müzeciliği**, İstanbul, T.C. Kültür Bakanlığı Yay.,1999.

Giritli, İsmet: **Atatürk Kültür ve Sanat**, Ankara, TTK Yay., 1988.

Göçgün, Önder:“Atatürk ve Türk Kültürü”, Çukurova Üniv. Türkoloji Araştırmaları Merkezi-Atatürk Araştırmaları, (Çevrimiçi) <http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/01.php>, 21.10.2011.

Göçgün, Önder: **Atatürk Milli Kültür ve Medeniyet**, Denizli, Pamukkale Üniv. Yay.,2010.

Gül, Yusuf: **Antik Kentler**, İzmir, Okullar Yayınevi, 1998.

Gülekli, Nurettin Can: **Ankara Tarih-Arkeoloji**, Ankara, Doğu Matbaası, 1948.

Gülekli, Nurettin Can: **Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Kanun, Nizamname ve Emirler**, Ankara, MEB, 1948.

Güngör, Yüksel: **Bergama Krallık Kültü**, Bergama, Bergama Kültür Sanat Vakfı Yay., 2005.

Hauptmann, Harald: “İstanbul Şubesi”, **Kayıp Zamanların Peşinde-Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.29-39.

Hertel, Dieter: “Troia Araştırmalarının Tarihçesi” **Kayıp Zamanların Peşinde-Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999., s.146-155.

Hırçın,Selen: “Ülkemizde Eskiçağ Bilimlerinin Eğitime İlk Yansıması”**Anadolu Araştırmaları**, S:12, İstanbul, Edeb Fak basımevi, 1990, s.41-53.

Hofmann, Albrecht: “Pergamon’daki Kızıl Avlu: Geleceğe Yönelik Perspektiflerle Ayrıntılı Bir Araştırma Tarihçesi”, **Anadolu (Anatolia)**, S:25, Ankara, DTCF Yay., 2003, s.37-52.

Horata, Osman: ”Türkiye Cumhuriyeti’nin Medeniyetin Coşkun Seli Karşısında İmtihanı veya Atatürk ve Kültür”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü:Atatürk Dönemi**, C:1, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek KurumuYay., 2009, s. 66-71.

Irmak, Sadi: **Kuruluşunun 50. Yılında İstanbul Üniversitesi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1973.

İğdemir, Uluğ; **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, Ankara, TTK Yay., 1973.

İğdemir, Uluğ: “Atatürk ve Belleten”, **Belleten**, C:III, S:10,Ankara, TTK yay., 1939, 355-356.

İğdemir Uluğ: **Yılların İçinden: makaleler, anılar, incelemeler**, Ankara, TTK Yay.,1976.

İnalçık, Halil: ”Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluşu ve İlk yıllar”, **Ankara Üniv. DTCF 66. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı**, Ankara, Ankara Üniv DTCF Yay., 2003, s.199-202.

İnan, Afet: “Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde”, **Birinci Türk Tarih Kongresi Zabıtları**, İstanbul, 1932, s.18-41.

İnan, Afet: **Türk Tarih Kurumunun Arkeoloji Faaliyeti**, İstanbul, Devlet basımevi, 1937.

İnan, Afet, Enver Ziya Karal: **Atatürk Hakkında Konferanslar**, Ankara, TTK Yay., 1946.

İnan, Afet: ” Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine “**Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, S:1, Ankara, DTCF, 1957, s.1-16.

İnan, Afet: **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, 2.bs., İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1968.

İnan, Afet : **M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, Ankara, Altınok Matbaası, 1969.

İnan, Afet: **Tarihten Bugüne**, Ankara, TTK Yay., 1970.

İnan, Afet: “Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında”, **Belleten**, C. XXXV, S:140, Ankara, TTK Yay., 1971, s. 519-529.

İnan, Afet: “Atatürk ve Kültür”, **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri Seminare Sunulan Bildiriler**, Ankara,TTK Yay., 1975, s. 97-107.

İnan, Afet: **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler** , 3. bs., Ankara, İş Bankası Yay., 1981.

İnan, Afet: **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, 3. bs., Ankara, TTK Yay., 1998.

İpçioğlu, Mehmet: “Gertrude Bell'in Anılarında Konya” **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S:21, Konya, Selçuk Üniv. Yay., Ekim 2009, s.249-253.

İzgi, Özkan: “Atatürk’ün Tarih İlmi Hakkındaki Düşünceleri”, **Birinci Uluslararası Atatürk Sempozyumu Açılış Konuşmaları-Bildiriler**, Ankara, TTK Yay., 1994, s.133-137.

Kadıoğlu, Musa, Kutalmış Görkay: “Yeni Arkeolojik Araştırmalar Işığında Ankyra” **Anadolu (Anatolia)**, S:32, Ankara, DTCF Yay., 2007, s.21-151.

Kandemir, İsmail: **Ulu Mabed Ayasofya**, İstanbul, Ekip Matbaası, 2005, s. 54–55.

Kansu, Şevket Aziz: **Etiyokuşu Hafriyatı Raporu (1937)**, Ankara, TTK Yay., 1940.

Kansu, Şevket Aziz: **Türk Antropolji Enstitüsü Tarihçesi**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940.

Karaduman, Hüseyin: “Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi”, **Belgeler**, C:25, S: 29, Ankara, TTK Yay., 2004, s.73-79.

Karahasan, Ümran:”Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, YTÜ Fen Bilimleri Ens, İstanbul, 2005.

Karal, Enver Ziya: “Tanzimat’tan Bugüne Kadar Tarihçiligimiz”, **Felsefe Kurumu Seminerleri**, Ankara, TTK Yay., 1977, s.255-259.

Karal, Enver Ziya: “8. Türk Tarih Kongresi Açılış Söylevi”, **8.Türk Tarih kongresi 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler**, C:1, Ankara, TTK Yay., 1979. s.6-7.

Karpuz, Haşim: ”Sanat Tarihi Çalışmaları”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi**, C:3, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 2009, s. 1311-1313.

Kayıp Zamanların Peşinde-Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999,

Kenan, Reyhan: “1940 Trakya’da Uzun Hacı Höyüğü’nde Bulunan Eserler”,C:V, S:17-18, **Bellekten**, Ankara, TTK Yay., 1941, s. 47-52.

Kocatürk, Utkan: **Atatürk’ün Sohbetleri**, Ankara, Edebiyat Yayınevi, 1971.

Kodaman, Bayram: **Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk**, Isparta, Süleyman Demirel Üniv. Yayınları, 1999.

Kongar, Emre: **Atatürk Üzerine**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.

Korkmaz, Zeynep: “Milli Mücadele ve Sonrasında Türklük Şuuru” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C:4, S:10, Ankara, TTK Basımevi, 1987.,s.47-60, (Çevrimiçi)<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=7>, 12.10.2011.

Koşay, Hamit Zübeyr: ”Ahlatlıbel Hafriyatı” **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S:2, İstanbul, Devlet Basımevi,1934, s. 3-101.

Koşay, Hamit: "Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı", **Bellekten**, C:III., S:9, Ankara, TTK Yay., 1939, s.5-14.

Koşay, Hamit Zübeyr: **Türk Tarih Kurumu, Tarafından Alaca Höyük'te Yapılan Hafriyatın Elde Edilen Neticeler**, İstanbul, Devlet basımevi, 1937.

Koşay, Hamit Zübeyr : **Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyat Raporu**, Ankara, TTK Yay., 1941.

Koşay, Hamit: "Türk Tarih Kurumu Alacahöyük Hafriyatı 1940 Çalışmaları ve Neticeleri", **Bellekten**, C:V, S:17-18, Ankara, TTK Yay., 1941, s.1- 8.

Koşay, Hamit Zübeyr: **Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı 1937-1939 daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor**, Ankara, TTK Yay.,1951.

Koşay, Hamit Zübeyr: "Ankara Arkeoloji Müzesi'nin İlk kuruluş Safhası ile İlgili Anılar", **Bellekten**, C:XLIII. S:170, Ankara, TTK Yay., 1979, s.309-313.

Kökten, Kılıç: "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma"**DTCF Dergisi**, C:10, S:3-4., Ankara, DTCF, 1952. s.167-188.

Kundakçı, Gül E: " 19. yüzyılda Anadolu Arkeolojisine ve Eskiçağ Tarihine Genel Yaklaşım", **XIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK Yay., 2002, s.1083-1094.

Kurun Gazetesi: 7 Subat 1935.

Macar, Elçin: " İkinci Roma'da Rus Arkeoloji Enstitüsü", **Toplumsal Tarih**, Tarih Vakfı yay., S: 63, İstanbul, 1999, s.62-63.

Madran, Emre: "Osmanlı Devleti'nde Eski Eser ve Onarım Üzerine Gözlemler", **Bellekten**, C: XLIX, S:195, Ankara,TTK Yay., 1986, s. 505- 543.

Mansel, Arif Müfid: "Yalovada Bulunan İki Mezar Taşı". **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S:1, İstanbul, Devlet Matbaası, 1933, s.113-115.

Mansel, Arif Müfid: "Balaban Ağa Mescidi", **Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S:3, İstanbul, Devlet Basımevi, 1936, s.49-73.

Mansel, Arif Müfid: "Trakya Hafriyatı" **Bellekten**, C:IV, S:13, Ankara, TTK Yay., 1940, s.89-114.

Mansel, Arif Müfid: "Trakya Kazıları", **Türkiyemiz: Kültür ve Sanat Dergisi 50. Yıl Özel Sayısı**, Yıl:4, Sayı:11., İstanbul, 1973, s.9-13.

Mertzger, Henry, Georges Le Rider, Jean Louis Bacque - Grammont, **Türkiye'deki Arkeolojik Araştırmalara Fransız Katkısı**, İstanbul, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, 1986.

Miltner, Franz: “İzmir’de Roma Devri’ne Ait Forumda Yapılan Hafriyat Hakkında İzahı Rapor” **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S: 2, İstanbul, Devlet Basımevi, 1934, s. 119-242.

Mumcu, Ahmet: “Eski Eserler Hukuku ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:XXVI., S:3-4, Ankara, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1969, s. 45-78.

Mülayim, Selçuk: **Yüzyılın Kültür ve Sanat Kronolojisi (1900 – 1999)**, 1. bs., İstanbul, Kaknüs Yay. 1999.

Naumann, Rudolf: **Der Zeustempel zu Aizanoi**, Berlin, Walter De Gruyter, 1979.

Ogan, Aziz: “Regium Hafriyatı”, **Bellekten**, C:III. S: 11/12, Ankara, TTK Yay., 1939, s.437-445.

Ogan, Aziz: “1937’de Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Topkapı Sarayı Hafriyatı”, C:IV., S:16, **Bellekten**, 1940, s.315-328.

Ortaylı, İlber: “Tanzimat’ta Vilayetlerde Eski Eser Taraması”,**Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C:VI., İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.1599-1600.

Ortaylı, İlber: “Osman Hamdi’nin Önündeki Gelenek” **1. Osman Hamdi Bey Kongresi; Bildiriler**, Yay. Haz: Zeynep Rona, İstanbul, Mimar Sinan Üniv. Yay., 1992, s.123-130.

Osten, Hans Henning Von Der, Erich F. Schmidt: **The Alishar Hüyük Season of 1927**, Chicago, The University of Chicago Oriental Institute Publications, 1930, s.82. (Çevrimiçi) <http://oi.uchicago.edu/pdf/oip6.pdf,25.05.2012>, 25.03.2012.

Önder, Mehmet: “50. Yılda Türk Müzeciliği”, **Kültür ve Sanat** S:2, Ankara, Türkiye İş Bankası Yay., 1973, s.14–29.

Özata, Metin: **Atatürk, Bilim ve Üniversite**, Ankara, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2007.

Özbaran, Salih: **Tarih, Tarihçi ve Toplum**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.

Özdoğan, Mehmet: **Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006.

Özgüç, Tahsin: “Atatürk ve Arkeoloji”, **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri**, Ankara, TTK Yay., 1975, s. 109 – 117.

Özgüç, Tahsin: **Kültepe, Kaniş/Nesa**, İstanbul, Yapı Kredi Yay.,2005.

Özgüldür, Yavuz: “Yüzbaşı Helmut Von Moltke’den Müşir Liman Von Sanders’e Osmanlı Ordusunda Alman Askeri Heyetleri,” **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S:4, Ankara, DTCF Yay., s.297-307.

Özkan, Süleyman: **Osmanlı Devleti’nde Arkeolojik Kazı Çalışmaları**, İzmir, Ege Üniv. Basımı, 2009.

Öztürk, Kazım: **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, Ankara, Ak Yay.,1968.

Öztürk, Nazif: **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Pasinli, Alpay: “Osman Hamdi Bey’in Müzecilik Yönü ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri”, **1. Osman Hamdi Bey Kongresi 2- 5 Ekim**, yay haz: Zeynep Rona, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yay., 1992, s. 147-152.

Perin, Cevdet: **Atatürk Kültür Devrimi**, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1982.

Pinon, Pierre: “**Albert Gabriel’in Yaşamı ve Yapıtları**” **Albert Gabriel (1883-1972)**, **Mimar,Arkeolog, Ressam, Gezgin**, Ed: Korkut E. Erdur, Yapı Kredi yay. İstanbul, 2006.

Polat, Raşan Tamsü: “Yeni Buluntular Işığında Kaya Altarları ve Bir Tipoloji Önerisi” **Anadolu Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi**, C:10, S:1, Eskişehir, Anadolu Üniv. Yay., 2010.

Reilly, Edward Bouwen : “Tilkitepe’deki İlk Kazılar (1937)” **Türk Tarih Arkeoloji ve Etnografya Dergisi**, S:4, İstanbul, Devlet Matbaası, 1940, s.145-155.

Rheidt, Klaus: ”Aizanoi ve Ankara Antik Kentlerindeki Araştırmalar”, **Kayıp Zamanların Peşinde, Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 1999. s.40-48.

Rüstemoğlu, Jale: **Antakya Mozaikleri**, Antakya, ZiremYay., 2002.

Sazcı, Devrim Çalış: “Troia Kazı Tarihçesi”, **Troya Efsane İle Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2002.

Sayılı, Aydın:“Atatürk ve Milli Kültürümüz”, **Erdem**, C:6, S:17, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek KurumuYay.,1990, s. 325-349.

Seeher, Jürgen: “Hititlerin Başkenti Hattuşa”, **Kayıp Zamanların Peşinde-Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.90-92.

Seeher, Jürgen: “Kuzeybatı Anadolu’da Tunç Çağı: Demircihüyük Yerleşmesi ve Mezarlığı”, **Kayıp Zamanların Peşinde-Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.90-97.

Sivas, Taciser Tüfekçi: “Frig Vadileri Hala Keşfedilmeyi Bekleyen Gizemlerle Dolu”, **ESKİyeni**, Yıl 1, S:9, Eskişehir, Eskişehir Valiliği Yay.,2009, s..82-95.

Su, Kamil: **Osman Hamdi Bey’e Kadar Türk Müzesi**, İstanbul, İcom Türkiye Milli Komitesi Yayınları, 1965.

Süslü, Azmi: “Atatürk ve Tarih”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s.133-154.

Süssheim, K, A. Müfid Mansel, “Ayasofya”, **Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi**, C:II, Ankara, 1942, s. 47-55.

Şahin, Gürsoy: “ Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği”, **Ankara DTCF Tarh Araştırmaları Dergisi**, C:26, S:42, Ankara, DCTF Yay., 2007, s. 101-125.

Shaw, Wendy: **Osmanlı Müzeciliği: Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi**, Çev: Esin Soğancılar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Son Posta, 10 Ocak1936.

Son Posta, 14 Mart 1936.

Şimşek, Fatma, Güven Dinç: “XIX, yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Eski Eser anlayışının doğuşu ve bu Alanda Uygulanan Politikalar”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:X, S:16, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basım Evi 2009/1, s. 101 – 127.

Tabak, Hatice: “Anadolu Medeniyetleri Müzesi”, (Çevrimçi)
http://www.aro.org.tr/files/dokumanlar/ARO_6_261.pdf,19.03.2012.

Tarhan, Taner: **Tarih yazımında Arkeolojinin Önemi**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1995.

Taşer, Seyit: “Cumhuriyet Döneminde Üniversite Eğitiminin Yeniden Düzenlenmesi”, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enst., 2006.

Taşlıalan, Mehmet: “Geçmişten Günümüze Antik Smyrna Agorası”, **İzmir Life**, S: 100, İzmir, BRG Hizmetleri, 2009, s.77- 81.

Tekan, Ruhi: “Hatay ve Mozayik Sanatı” **Arkitekt**, C:3, S:175-176, İstanbul, 1946, s.161-164.

Toksoy, Nurcan: “Türk İnkılabında Milli Kültürün Yeri ve Halkevi Çalışmaları”,*Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature*

and History of Turkish, Guest Editor: Prof. Dr. Gürer Gülsevin, Volume: 2/1, 124–161, Winter 2007 (Çevrimiçi)
<http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi3/toksoy.pdf>, 02.10.2011.

Tongul, Neriman: “Türk Harf İnkılabı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 33-34, Ankara, Ankara Üniv Yay., Mayıs-Kasım 2004, s.103-130.

Toprak, Zafer: “Şevket Aziz Kansu ve Antropolojinin Evrimi”, **Toplumsal Tarih**, S:207, İstanbul, Tarih Vakfı Yay., 2001, s.18-29

Topuzlu, Cemil: **80 Yıllık Hatıralarım (İstibdat-Mesrutiyet-Cumhuriyet)**, Haz: Hüsrev Hatemi-Aykut Kazancıgil, İstanbul, Arma Yayıncılık, 1994.

Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi-Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, III.Kitap-II.Bölüm, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996.

Turan, Şerafettin: "Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi'nin Türkiye'nin Bilim, Eğitim ve Kültrel Yaşamındaki Yeri" **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 66. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı**, Ankara, Ankara Üniversitesi DTCF Yay.,2003, s.203-235.

Tunçay, Mete: “ 1946 ve Sonrasında Üniversite”, **Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)**, Editör: Namık Kemal Aras, Emre Dölen, Osman Bahadır, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi yayınları, 2007, s. 317-320.

Tüfekçi, Gürbüz: **Atatürk’ün Düşünce Yapısı**, Ankara,Tes-İş Fedarasyonu Basımı, 1981.

Tümer Erdem,Yasemin: “ Atatürk Dönemi Arkeoloji Çalışmalarından Biri: Sultanahmet Kazısı” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 62, Cilt: XXI, Temmuz 2005, (Çevrimiçi)
<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=1069>, 21.10.2011.

Uçankuş, Hasan Tahsin: **Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay. 2000.

Uygur, Nermin: **Kültür Kuramı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996.

Widmann, Horst: **Atatürk Üniversite Reformu**, çev: Aykut Kazancı, Serpil Bozkurt, İstanbul, 1981.

Widmann, Horst:**Atatürk ve Üniversite Reformu**, çev: Aykut Kazancıgil, 1. bs., Serpil Bozkurt, İstanbul, KabalcıYayınevi, 2000.

Yalçın, E. Semih: “Türk Modernleşmesi ve Atatürk”, **2023**, S: 23, Ankara, Atılım Yayıncılık, 15 Mart 2003, s. 52-56.

Yastı, Nalan: **Hatay Kültür Envanteri**, C:1, Ankara, Hatay Valiliği Yay., 2011.

Yıldırım, Recep: "Atatürk'ten Günümüze Eskiçağ Tarihi ve Arkeoloji Çalışmaları", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C:2, S: 6-7, İzmir, Dokuz Eylül Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enst. Yay.,1996-1997, s.33-48.

Yiğit, Ali Ata: **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası**, İstanbul, Boğaziçi Yay.,1992.

Yiğit, Ali Ata: "Atatürk Dönemi Kültür Politikası" **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü:Atatürk Dönemi**, C:1, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay.,2009, s.73-79.

Yücel, Erdem: " 1982 –1983 yıllarındaki Ayasofya'da Türk Sanatı Çalışmaları", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 26, İstanbul,Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1983, s. 200-214.

Yücel, Erdem: " Belgelerin Isığı Altında Ayasofya'nın Müze Oluşu ile İlgili Bazı Gerçekler", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S:78, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Haziran 1992, s.183-221.

Yücel, Erdem: **Ayasofya Müzesi**, İstanbul, Asrı Basım, 1986.

Yücel, Erdem: "Ayasofya Çalışmaları ve Yapılan Onarımlar", **Ayasofya Müzesi Yıllıkları**, No: 11, İstanbul,Yenilik Basımevi, 1990, s.163-164.

Yücel, Hasan Ali: **Türkiye'de Orta Öğretim**, Ankara, Devlet Basımevi, 1938.

Yüksel, Ahmet Haluk: **Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yay., 1987.

Yüzer, Arzu: "Atatürk Döneminde Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Çalışmalar (1931-1938)", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniv.Türkiyat Araştırmaları Enst.Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enst., 2006.

Zeyrek, Turgut, Rahmi Asal: "İzmit (Nikomedeia) Seka-Fabrikası Buluntuları 2003 Yılı Çalışmaları Ön Raporu", **22. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, C:1, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2005., s.1-10.

www.aktuelarkeoloji.com.tr

www.anadolumedeniyetlerimuzesi.gov.tr

www.aro.org.tr

www.atam.gov.tr

www.belevi.bel.tr

www.berksav.org

www.cavdarhisar.gov.tr

www.dildernegei.org.tr

www.dtcf.ankara.edu.tr

www.edirnekulturturizm.com

www.ekitap.kulturturizm.gov.tr

www.gerty.ncl.ac.uk

www.hatayarkeolojimuzei.gov.tr

www.hattuscha.de
www.istanbularkeoloji.gov.tr
www.istanbul.edu.tr
www.izmir.bel.tr
www.izmirkulturturizm.gov.tr
www.kultepe.org.tr
www.kultur.gov.tr
www.kvmgm.gov.tr
www.msgsu.edu.tr
www.muzelerhaftasi.gov.tr
www.nyu.edu
www.ntvmsnbc.com
www.oi.uchicago.edu
www.pau.edu.tr
www.sarkiyat.org
www.tdk.gov.tr
www.troiavakfi.com.tr
www.tsk.tr
www.ttk.org.tr
www.turkishstudies.net
www.turkiyekulturportali.gov.tr
www.turkoloji.cu.edu.tr
www.yesilirmakbasinmuseums.org.tr
www.yozgatmuzesi.gov.tr

EKLER

EK-1 Kazı Listesi

Yıl	Kazı Adı	Kazı Ekibi
1923	Sultanahmet	Demangel, Mamboury
1924	Çemberlitaş Didyma	Carl Welt Almanlar
1925	Beştepeler Çankırıkapı Didyma Karaman Manazat Mağara Kültepe Sarıkişla	T. Makridi, Von Der Osten, M.Schede K. O. Dolmann, R. O. Arık Almanlar T. Makridi B. Hrozny T. Makridi
1926	Aizanoi Ankara Klemens Kilisesi Ankara Ogüst Tapınağı Çankırıkapı Efes Gavurkale Bodrum cami Sultanahmet, Hipodrom Yedikule, Yıldızlıkapı	M. Schede, D. Klencker G. Jerphanion Almanlar Dolmann, Arık Maarif Vekaleti, Alman ve Avusturya hükümetleri Von Der Osten M. Rice Casson, Makridi Casson, Makridi
1927	Aizanoi Alişar Ankara Ogüst Efes Saint Jean Kilisesi Gavurkale Sinop Sultanahmet	Schede, Klencker Osten Almanlar Avusturya Arkeoloji Enst. Osten Maarif Vekaleti Maarif Vekaleti, İngilizler
1928	Aizanoi Ankara Ogüst Efes Saint Jean Kilisesi Şimşekhane	Schede, Klencker Almanlar Avusturya Arkeoloji Enst. Makridi

1929	Efes St. Jean Kilisesi	Avusturya Arkeoloji Enst.
1930	Antakya, Hatay Arslantepe Balabanağa Mescidi Belevi Bodrum Cami Efes St. Jean Kilisesi Gavurkale İznik	Amerikalılar Fransızlar Arkeoloji Müzeleri İzmir Müzesi Makridy, T.Rice Avusturya Arkeoloji Enst. Osten Alman Arkeoloji Enstitüsü
1931	Antakya, Hatay Belevi Boğazköy Hashöyük	Amerikalılar Avusturya heyeti K. Bittel L. Delaporte
1932	Ayasofya Mozaikleri Ahlatlıbel Alışar Antakya, Hatay Ankarar kalesi Arslantepe Bergama Efes Selçuk Feneri İsa Ankara Numune Fidanlığı Karalar Larissa İzmir Şehiriçi (Namazgah) Troia Yalova	Amerikalılar H. Z. Koşay Osten Amerikalılar ve İngilizler R. O. Arık Delaporte Hansen Ziegenaus J. Keil Makridi Koşay Arık Boehlau (Alman ve İsveçliler) S. Kantar (Maarif Vekaleti) Blegen - Amerikalılar A. M. Mansel
1933	Ayasofya Mozaikleri Ahlatlıbel Ankara Kalesi Arslantepe Efes Belevi İzmir şehiriçi Karalar Hatay Larissa Troia	Amerikalılar TTK, Maarif Vekaleti TTK, Maarif Vekaleti Delaporte Avusturya heyeti Maarif Vekaleti TTK, Maarif Vekaleti Amerikalı, İngiliz Boehlau Amerikalılar

1934	<p>Aizanoi Arslantepe Ayasofya Mozaikleri Ballıdağ Cüdeyde Eskihisarlık Göllüdağ Gözlükule İzmir şehiriçi İzmit Kızıl avlu Kumtepe Larissa Hatay Troia</p>	<p>Naumann Fransızlar Amerikalılar Koşay, Blegen Mac Ewan Koşay, Blegen TTK, Maarif Vekaleti Amerikalılar Maarif Vekaleti Alman Arkeoloji Enst. Alman Arkeoloji Enst. Maarif Vekaleti, Amerika Alman ve İsveçliler Amerikalılar, İngilizler Amerikalılar</p>
1935	<p>Aizanoi Alacahöyük</p> <p>Alpullu Arslantepe Arasta Sokağı-İshak Paşa Ayasofya Ayasofya Mozaikler Efes Belevi Gözlükule İzmit İzmir Şehiriçi İzmit Kızıl avlu Kusura Hatay Bursa akropolu Sultanahmet Troia Yazılıkaya, Midaion Yanıkodalar, Kemankeş Mustafa Paşa Cami</p> <p>Yukarı Kalınağıl</p>	<p>Naumann TTK, Maarif Vekaleti (Koşay, Arık)</p> <p>A. M. Mansel Fransızlar İskoçyalılar (Baxter) Schneider Amerikalılar Avusturya heyeti Goldmann Alman Arkeoloji Enst. Maarif Vekaleti Alman Arkeoloji Enst. Alman Arkeoloji Enst. İngilizler (W. Lamp) Amerikalılar, İngilizler Mansel J. Baxter Amerikalılar Fransızlar Schatzman</p> <p>Fransız Arkeoloji Enst.</p>

1936	<p>Aççana Alacahöyük Arslantepe Arasta Sokağı-İshak Paşa Ayasofya Mozaikleri Beyköy, Hayrababa Demircihöyük Etiyokuşu Gözlükule İzmir şehiriçi İzmit Kusura Hatay Trakya tümülüsleri Troia Yanıkodalar, Kemankeş Mustafa Paşa Cami Yazılıkaya</p>	<p>Woolley Koşay, Arık Fransızlar Baxter Amerikalılar Fransızlar Bittel Ş. A. Kansu Goldmann Maarif Vekaleti Alman Ark Enst. Alman Arkeoloji Enst. Lamp Amerikalılar, İngilizler TTK, Kültür Bakanlığı Amerikalılar Schatzman Fransız Arkeoloji Enst.</p>
1937	<p>Aççana Alacahöyük Ankara kalesi Ankara Roma Hamamı Arslantepe Çankırıkapı Demircihöyük Etiyokuşu Hatay İzmir Şehiriçi İzmit Karacaoğlan Kuştepe Pazarlı Sarayburnu Sivas Şifaiyesi Medresesi Sultanahmet Trakya Tümülüsleri Troia Yümüktepe Yazılıkaya Topkapı Sarayı 2. avlu Tilkitepe</p>	<p>Wooley TTK Arık TTK Fransızlar Dolmann, Arık Bittel Kansu Amerikalılar, İngilizler Maarif Vekaleti Alman Arkeoloji Enst. TTK, Kültür Bakanlığı TTK Ogan S. Çetindaş Baxter TTK, Kültür Bakanlığı Amerikalılar Garstang Fransız Arkeoloji Enst. Ogan Reilly</p>

1938	<p>Aççana Alacahöyük Ankara Roma Hamamı Arslantepe Boğazköy Cüdeyde Çankırıkapı Didyma İzmit</p> <p>İzmir Şehiriçi İznik Hatay Karaoğlan Ogüst tapınağı Pazarlı Rhegion Sarayburnu Sivas Şifaiye Medresesi Sultanahmet Trakya Tümülüsleri Troia Toprakkale</p>	<p>Woolley TTK TTK Delaporte Bittel Ewan Dolmann, Arık Almanlar Kültür Bakanlığı ve Almanlar</p> <p>Maarif Vekaleti Alman Arkeoloji Enst. Amerikalılar, İngilizler Arık TTK Koşay TTK (Mansel) Ogan Çetindaş Baxter TTK, Kültür Bakanlığı Blegen Lake</p>
1939	<p>Ankara Ogüst Tapınağı Ankara Roma Hamamı Arslantepe Boğazköy İzmir Şehiriçi Trakya Tümülüsleri</p>	<p>Müzeler Müdürlüğü TTK Fransızlar Alman Arkeoloji Enst. Maarif Vekaleti TTK, Kültür Bakanlığı</p>
1940	<p>Ankara Roma Hamamı Rhegion Samsun ve çevresi Trakya Tümülüsleri Hacı Bayram Veli Cami</p>	<p>TTK TTK Kılıç Kökten TTK, Kültür Bakanlığı Vakıflar Restorasyonu</p>

Kaynak: Selçuk Mülayim, **Yüzyılın Kültür ve Sanat Kronolojisi (1900 – 1999)**, 1. bs., İstanbul, Kaknüs Yay. 1999, Halit Çal, “Cumhuriyet Döneminde Müzeler”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi**, C:3, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 2009, s.1308-1309.

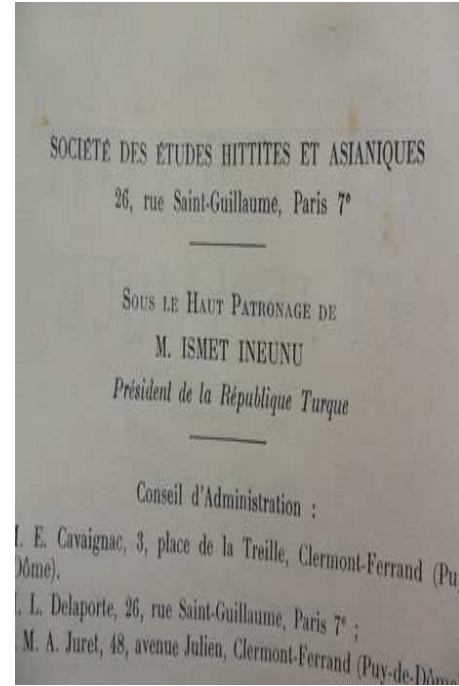
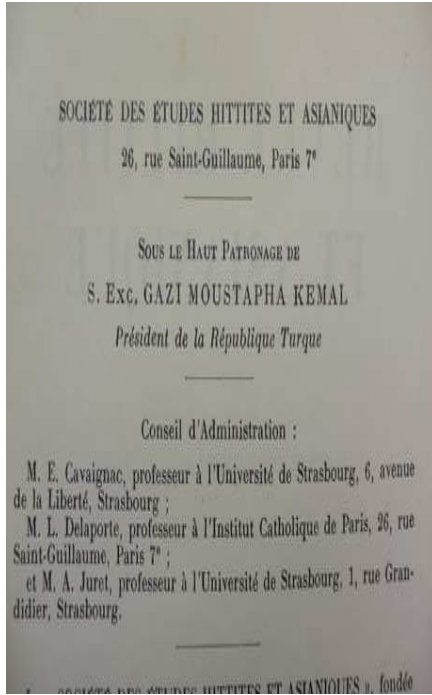
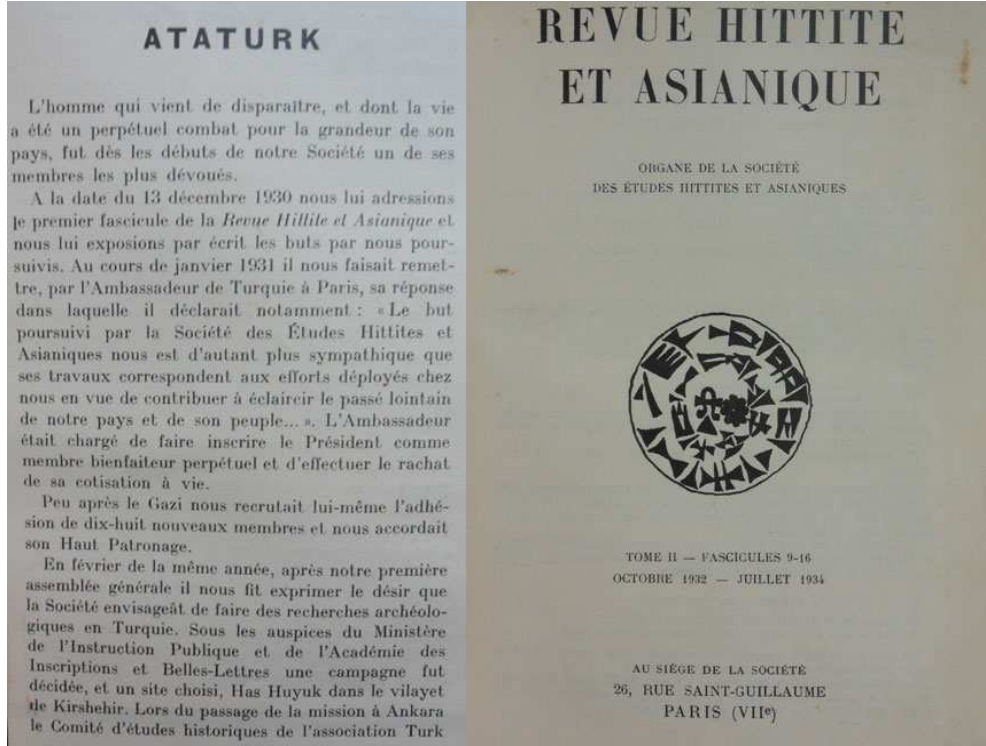
RESİMLER

Resim 1: Alman Arkeolog Humann'ın 1871'de yaptığı izinsiz kazı sonucunda Berlin'e taşıdığı Zeus Tapınağı. Halit Çal, "Müze ve Kütüphaneler", **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi**, C:3, 1.bs., Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2009, s.1324.

Resim 2: Osman Hamdi Bey Nemrut Kazısı, 1883. (Çevrimiçi) www.muzelerhaftasi.gov.tr, 20.03.2012.

Resim 3: 1938 yılında yayınlanan "Fasikül 33-40 Kitap 5" 41.-42. sayfalarda Atatürk'ün Anadolu Arkeolojisine ve Hitit çalışmalarına verdiği desteği anlatan bir yazı kaleme alınarak, ölümünden duyulan üzüntü belirtilir.
(Çevrimiçi) <http://www.ntvmsnbc.com/id/25184833/#storyContinued>, 20.03.2012.

Resim 4: Atatürk Aspendos'u inceliyor. (Çevrimiçi)

<http://www.aktuelarkeoloji.com.tr/?call=PhotoOfTheDay&CatId=273&ID=274>,
20.01.2012.

Resim 5: Atatürk Pergamon'da, 1934. (Çevrimiçi)
<http://www.berksav.org/berksav&ataturkvebergama.asp>,27.02.2012.

Resim 6: Foça Taş Kule, Eski Foça yolundaki mezar. George Bean, **Eskiçağda Ege Bölgesi**, Çev: İnci Delemen, İstanbul, Arion Yay.,2001.

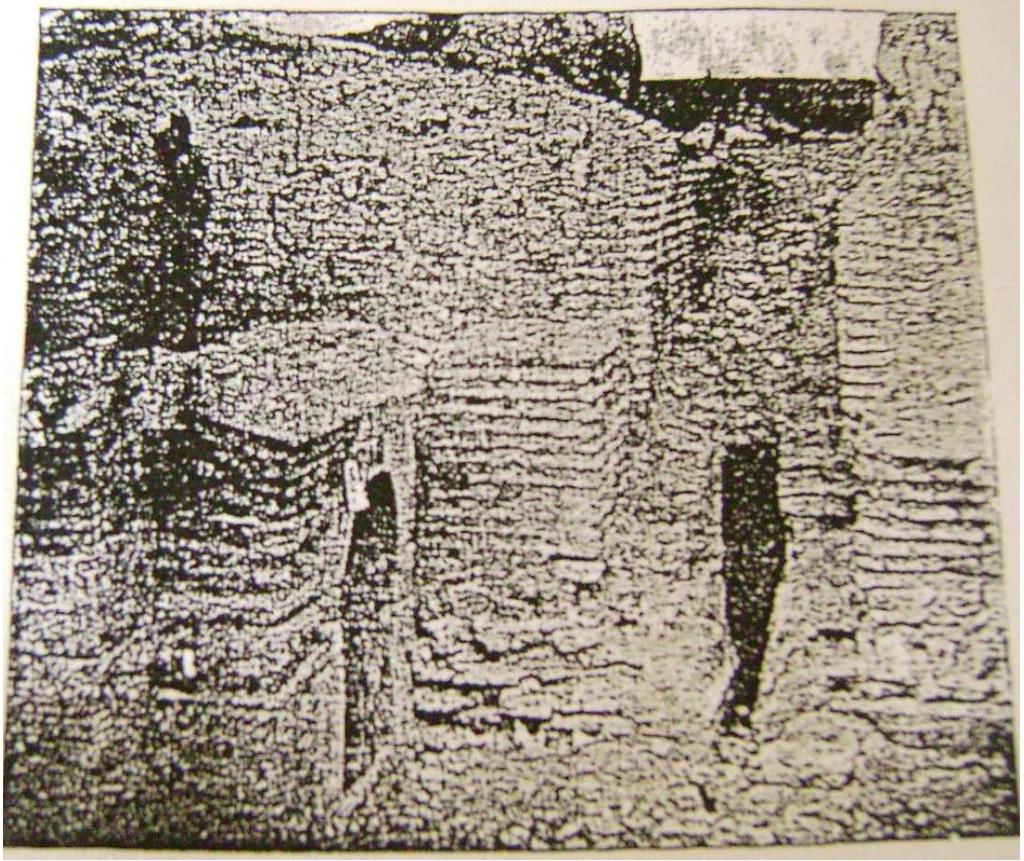

Resim 7: Efes Saint Jean Kilisesi. M.S.2. yüzyıl.
(Çevrimiçi) <http://pau.edu.tr/ayasuluk/sayfa4270.aspx>, 25.03.2012.

Resim 8: Efes Ayasuluk, 1907 Gertrude Bell arşivinden, (Çevrimiçi)
http://www.gerty.ncl.ac.uk/photos_in_album.php?album_id=6&start=40, 25.03.2012.

Resim 9: Hebdomon (Bakırköy), Hebdomon hipojesi girişi. Uğur Cinoğlu, “Türk Arkeolojisinde Theodor Makridi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enst. Türk Sanatı Anabilim Dalı, 2002, s.216.

Resim 10: Manganlar Bölgesi, St. George Manastırı 1921-1922 kazısından. Envanter numarası: 3914, M.S. 11. yüzyıl, Dua eden Meryem, İstanbul Arkeoloji Müzeleri.

Resim 11: Notion. Türkiye'deki Arkeolojik Araştırmalara Fransız Katkısı, İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1986, s.9.

Resim 12: Teos, Dionysos Tapınağı kazısı, Türkiye'deki Arkeolojik Araştırmalara Fransız Katkısı, İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1986, s.9

Resim 13: Didyma Apollon Tapınağı. Günümüzde kalıntılarını gördüğümüz yapı M.Ö. 300'lere tarihlenmektedir. Gertrude Bell arşivinden. (Çevrimiçi) http://www.gerty.ncl.ac.uk/photos_in_album.php?album_id=6&start=90,25.03.2012.

Resim 14: Didyma, Medusa Heykeli, George Bean, a.g.e.,s. Eskiçağda Ege Bölgesi, Çev: İnci Delemen, İstanbul, Arion Yay., 2001.

Resim 15: Ankara İstasyon arkası tümülüs kazısı. Cinoğlu, a..g.t., s..215.

Resim 16: Kültepe/Kaniş, Asur mühürleri. Tahsin Özgüç, **Kültepe, Kaniş/Nesa**, İstanbul, Yapı Kredi Yay.,2005, s.2.

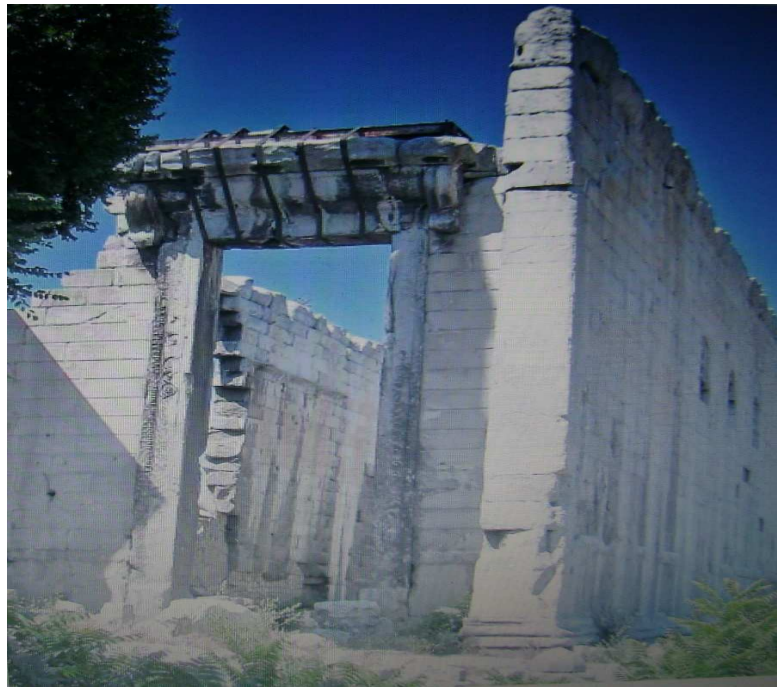
Resim 17: Kültepe, Oyun Levhası Pişmiş toprak, II. Kat. Özgüç, **a.g.e.**, s.236.

Resim 18: Kültepe, Ib katı mahallelerinin genel görünümü. Özgüç, **a.g.e.**, s.53.

Resim 19: 1871'den beri bilinen Kültepe Tabletleri. (Çevrimiçi)
<http://www.kultepe.org.tr/icerik.asp?icr=34>, 25.03.2012.

Resim 20: Ankara Oğüst Tapınağı. Abdülkerim Erdoğan, Gökçe Günel, Ali Kılıcı,
Tarih İçinde Ankara, Ankara, Ankara Büyük Şehir Belediyesi Yay., 2007,s.86.

Resim 21: Ankara Anıtı veya Yazıtlar Kraliçesi diye bilinen tapınaktaki kitabe, İmparator Augustus'un yaptığı işleri anlatan dünyadaki en uzun ve sağlam Latince kitabedir. A. Erdoğan, G. Günel, A. Kılıç, **a.g.e.**, s.60.

Resim 22: Aizanoi (Çavdarhisar). Meter Steune kutsal alanı, (Çevrimiçi) http://www.cavdarhisar.gov.tr/default_B1.aspx?content=1072,25.03.2012.

Resim 23: Aizanoi’de höyük üzerine inşa edilmiş Zeus Tapınağı. Klaus Rheidt:”Aizonai ve Ankara Antik Kentlerindeki Araştırmalar”, **Kayıp Zamanların Peşinde, Alman Arkeoloji Enstitüsü Anadolu Kazıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 1999. s. 43.

FIG. 74.—Plot 13. Room-Sections

Resim 24: Alishar Höyük I. dönem kazısından. Hans Henning Von Der Osten, Erich F. Schmidt, The Alishar Hüyük Season of 1927, Chicago, The University of Chicago Oriental Institute Publications, 1930, s.82. (Çevrimiçi)
<http://oi.uchicago.edu/pdf/oip6.pdf,25.05.2012>, 25.03.2012.

Resim 25: Alishar, Tarihi Dönemlerde Alishar'da yerleşim izleri görülen dönemler, (Çevrimiçi) <http://www.yozgatmuzesi.gov.tr/alis.html>, 25.03.2012.

Resim 26: Alishar, Hitit içki kabı. Remzi Oğuz Arık, “Anadolu Arkeolojya Tarihinde Alishar Hafriyatı”, **Türk Tarih Arkeolojya ve Etnografya Dergisi**, S:1, İstanbul, Devlet Matbaası, 1933, s.48.

Resim 27: Alishar, Frig dönemine ait sur. Arık, **Anadolu Arkeolojya...**,s.55.

Resim 28: Sultanahmet Kazısı, Büyük Saray mozaikleri, M.S. 450-550

Resim 29: Büyük Saray mozaiklerinden bir sahne.

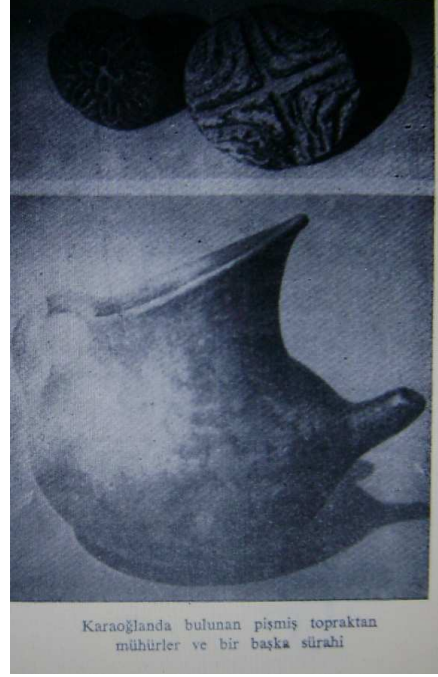
Resim 30: Şimşekhane kazısı, II. Theodosius Zafer Takı Kalıntıları. Rüstem Duyuran, “Bayazatta’ki Zafer Takı”, **Arkitekt**, C:1957, S:4, İstanbul, Mimarlar Odası Yay., 1957, s.157.

Resim 31: Şimşekhane kazısı, II. Theodosius Zafer Takı Kalıntıları. Duyuran, **a.g.m.**, s.158.

Bir Karaoğlan sürahisi

Karaoğlanda bulunan pişmiş topraktan mührler ve bir başka sürahi

Resim 32 : Karaoğlan Mührü ve Sürahileri. Cavit Avcı: “Eski Bronz Çağında Ankara ve Civarı”, **Arkitekt**, C: 1971, S: 1971-04(344), İstanbul, Mimarlar Odası Yay., 1971, s.178.

Resim 33: Gavurkale, Hitit Dönemi ait sahne; kayada oturan bir tanrıça ve karşısında duran iki tanrı figürü, M.Ö. 1400. A.Erdoğan, G. Günel, A.Kılcı, **a.g.e.**, s.27.

Resim 34: Malatya Aslantepe kazı alanı, Anadolu Medeniyetleri Müzesi Katoloğu.

Resim 35: Malatya, Aslantepe, Malatya Beyliği Kralı Sulumeli'nin tanrı ve tanrıçalara içki sunuşu, M.Ö. 10.-9. yüzyıl. Hatice Tabak, "Anadolu Medeniyetleri Müzesi", (Çevrimçi)

http://www.aro.org.tr/files/dokumanlar/ARO_6_261.pdf,19.03.2012.

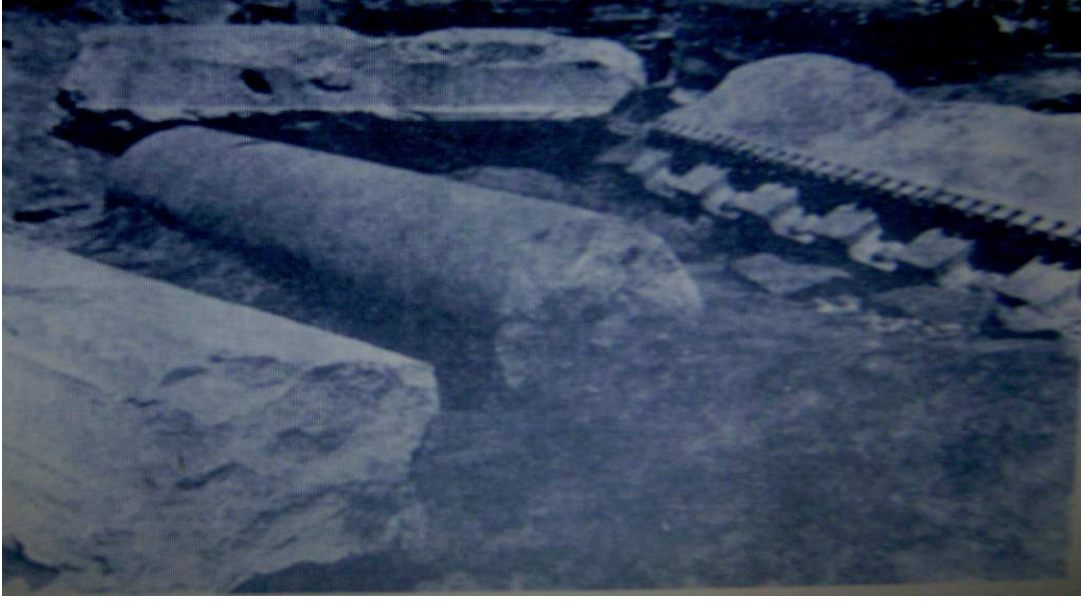

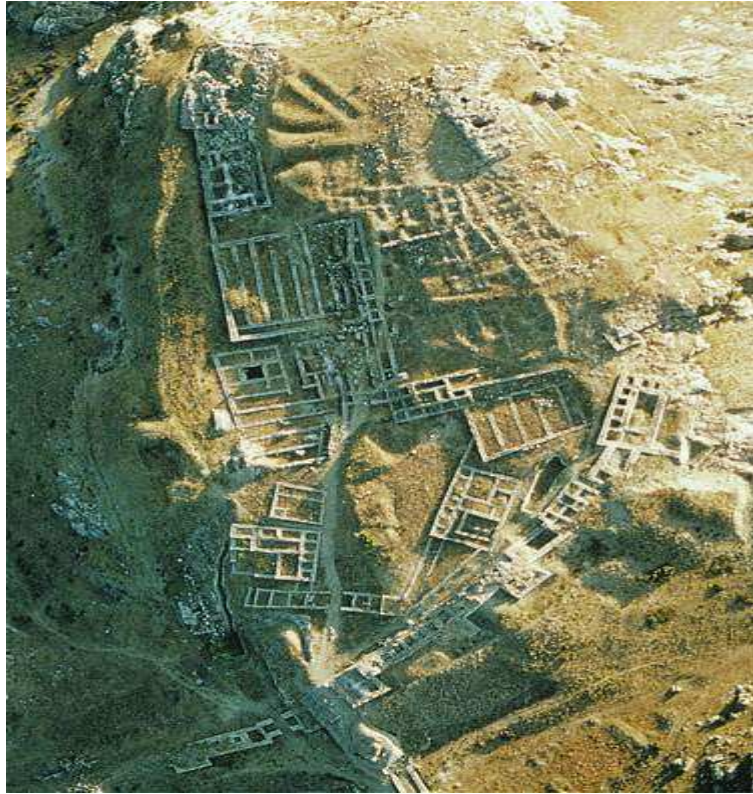
Resim 36 : Aslantepe, Kapı arslanı, M.Ö. 20.-9. yüzyıl, Anadolu Medeniyetleri Müzesi Kataloğu.

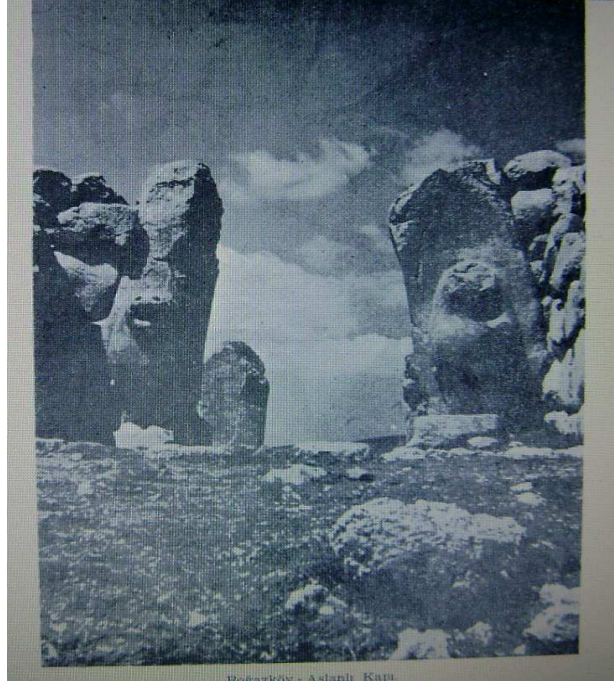
Resim 37: Çankırıkapı Roma avlusunun köşesi. Knut Olof Dalman, “ 1931 de Ankarada Meydana Çıkarılan Asarı Atika”, **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S:1, İstanbul, Devlet Matbaası, 1933,s.123.

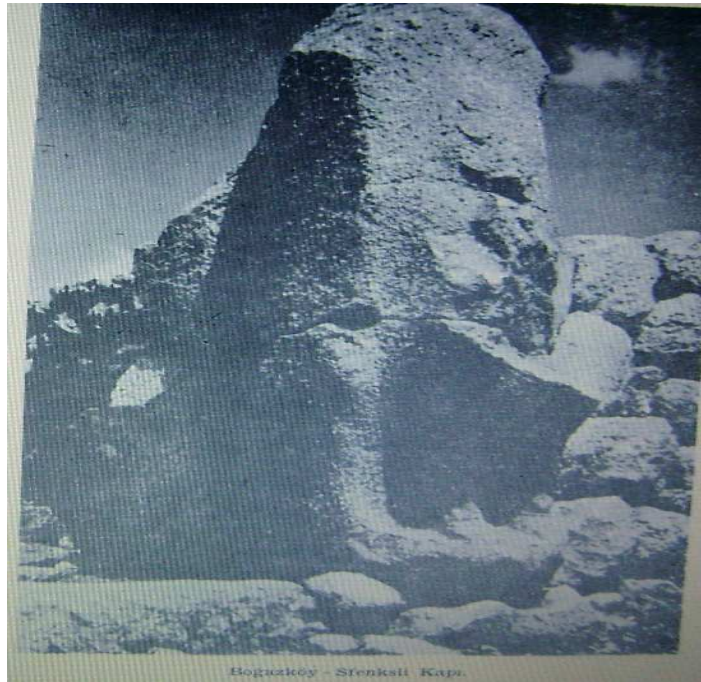
Resim 38: Çankırıkapı'da bir kitabe. Dalman, **a.g.m.**, s.127.

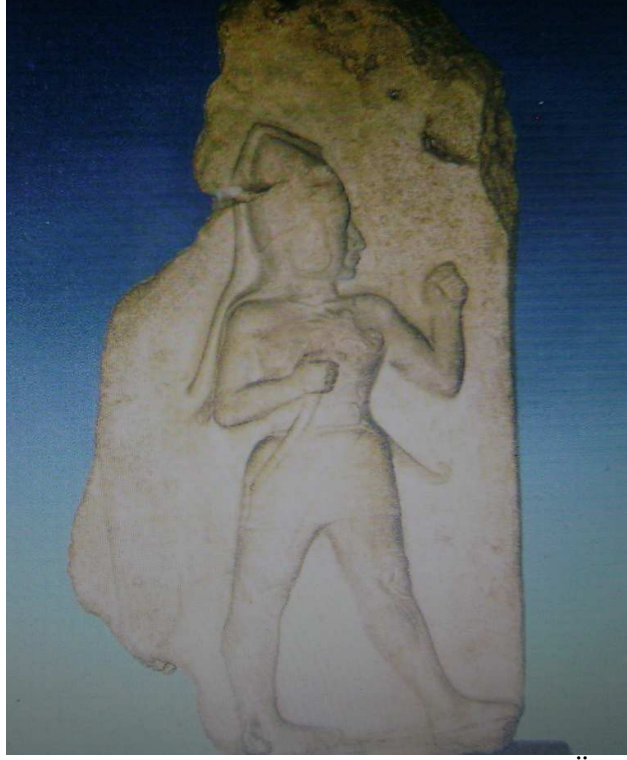
Resim 39: Boğazköy, Büyükkale Hitit Kral Sarayı. (Çevrimiçi)
<http://www.hattuscha.de/turkce/buyukkale.htm>,29.03.2012.

Resim 40: Boğazköy Aslanlı Kapı. Muhibbe Darga, “Boğazköy-Hattuşa Kral Kapısındaki Tanrının Adı ve Tanılanması Hakkında Bir Deneme”, **Anadolu Araştırmaları**, S:10, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1986, s.168.

Resim 41: Boğazköy Sfensli kapı. Darga, **a.g.m.**,s.169.

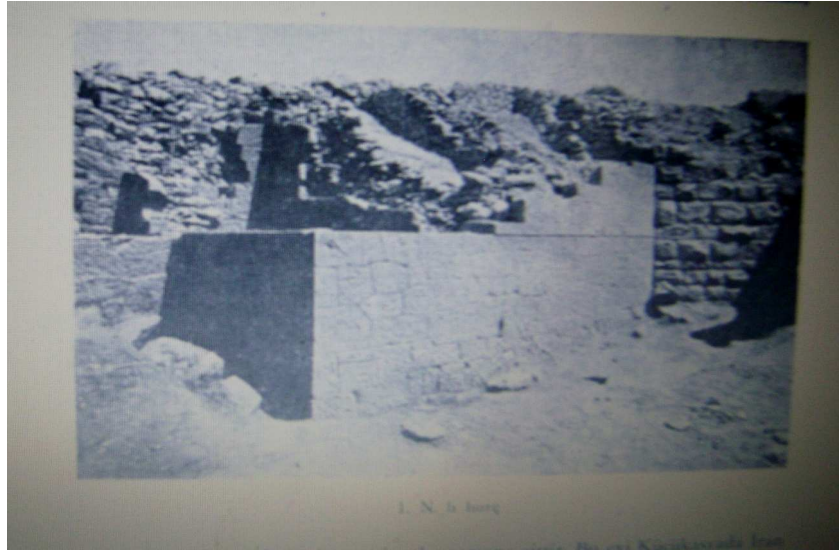
Resim 42: Boğazköy Kral Kapısı, savaş tanrısı kabartması, M.Ö. 14.-13. yüzyıl. Anadolu Medeniyetleri Müzesi Kataloğu.

Resim 43: Efes Belevi, Mezar anıtı. (Çevrimiçi),http://www.belevi.bel.tr/?page=sehir_turuDetay&id=9,29.03.2012.

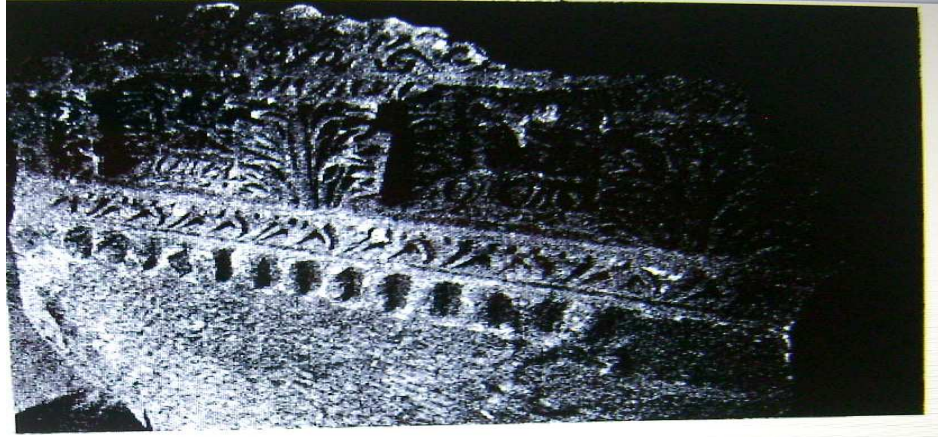
Resim 44 : Larissa, çok köşeli duvar. Yuhannes Bahlau, “Larisa Hafriyatı Hakkında Rapor, İlkbahar 1932”, **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S:1, İstanbul, Devlet Matbaası, 1933, s.110-111.

Resim 45: Larissa Burç, Bahlau, a.g.m.,s.111.

Resim 46 : İzmir Agorası, Namazgah semtinde bulunan tarihi Agora M.Ö. 4. yüzyılda kurulmuş, M.S. 178 yılında meydana gelen depremde yıkılınca Roma İmparatoru Marcus Aurelius tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.

Res. 8 — Şimal revakının korniş (Dış tarafı)

Resim 47: İzmir Agora, Revak kornişleri, Franz Miltner, “İzmir’de Roma Devri’ne Ait Forumda Yapılan Hafriyat Hakkında İzahî Rapor” **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S: 2, İstanbul, Devlet Basımevi, 1934, s. 226.

Autel şeklinde olan ihtiram kitabesinin (Resim: 19) aşağı ve yukarı pı

Resim 48 : İzmir Agora, Hadrian'a ihtiram kitabesi, Miltner, **a.g.m.** s. 236.

Resim 49 : Roma dönemine ait Yalova'da bulunan mezar taşları, Likyalıların mezar yükseltme şekline Yalova'da da rastlanmıştır. Arif Müfid Mansel, "Yalovada bulunan iki mezar taşı". **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S:1, İstanbul, Devlet Matbaası, 1933, s. 114-115.

Resim 50 : Troia VI (Son Tunç Çağı, M.Ö. 15.-13. yüzyıl). Doğudan kale duvarı, kuleler ve saray binaları. (Çevrimiçi)www.troiavakfi.com, 15.02.2012.

Resim 51 : Troia VI (Son Tunç Çağı, M.Ö. 15.-13. yüzyıl) Testere dişi tekniğiyle yapılmış kale duvarı. (Dörpfeld Arşivi, DAI Athen 599) (Çevrimiçi)www.troiavakfi.com, 15.02.2012.

Resim 52 :Troia, İlion Athena Tapınağı, mermer, dört atlı arabasıyla Helios betimlemesi, M.Ö. 3. yüzyıl. (Çevrimiçi)
http://www.troiavakfi.com/TroiaGoruntuler.asp?menu_item=Kazi,15.02.2012.

Resim 53: Schliemann'ın 1869 – 1871 yıllarda yaptığı kazılardan çıkarılan Troia Hazineslerinden bir parça. Çal, **Müze...**, s.1325.

Resim 54 : Hatay kazıları. 1932-1939 yılları arasında yapılan kazı çalışmalarından (Princeton Antiokhia Kazı Arşivi) Nalan Yastı, **Hatay Kültür Envanteri**, C:1, Ankara, Hatay Valiliği Yay., 2011, s. 23.

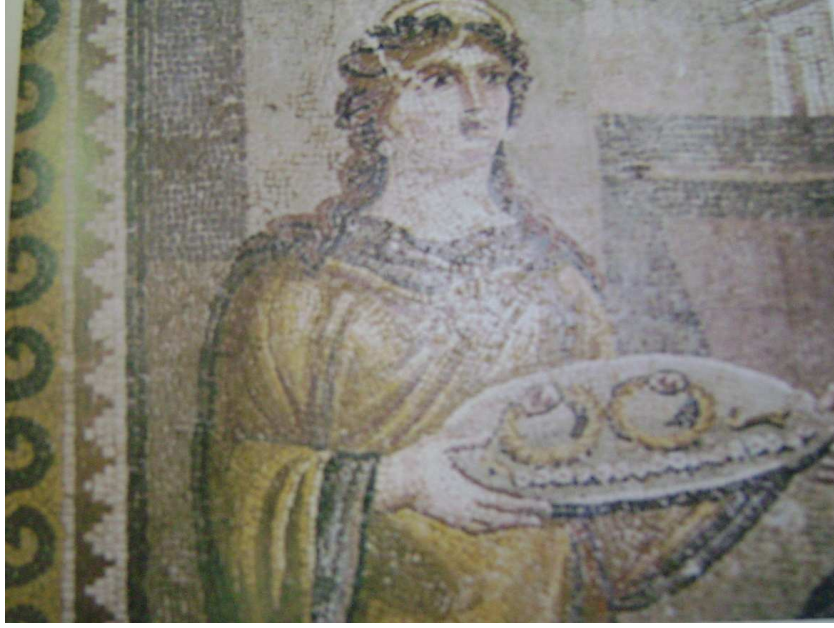
Resim 55 : Tell Atchana, Açana Höyüğü. Yastı, **a.g.e.**, s.19.

Resim 56: Tell Tainat. Yastı, a.g.e., s. 19.

Resim 57 : İphigenia Mozaïği, M.S. 3.yüzyıl. Antakya mozaikleri içinde bir sahne kompozisyonu yansıtan tek örnektir. Euripides'in aynı adlı eserinden bir sahnenin canlandırıldığı panelde Kral Agamemnon'un acıyıp kızını kurban etmekten vazgeçmesi için annesi Clytemnestra'nın İphegenia'yı çağırdığı an gösterilmektedir. Jale Rüstemoğlu, **Antakya Mozaikleri**, Antakya, Zirem Yay., 2002, s.33.

Resim 58 : Sevinç mozaïği, M. S. 4. yüzyıl. Envanter numarası: 815, Hatay Arkeoloji Müzesi.

Resim 59 : Mahsüller Mozaïği, M. S. 4. yüzyıl, Envanter numarası: 827-828, Hatay Arkeoloji Müzesi.

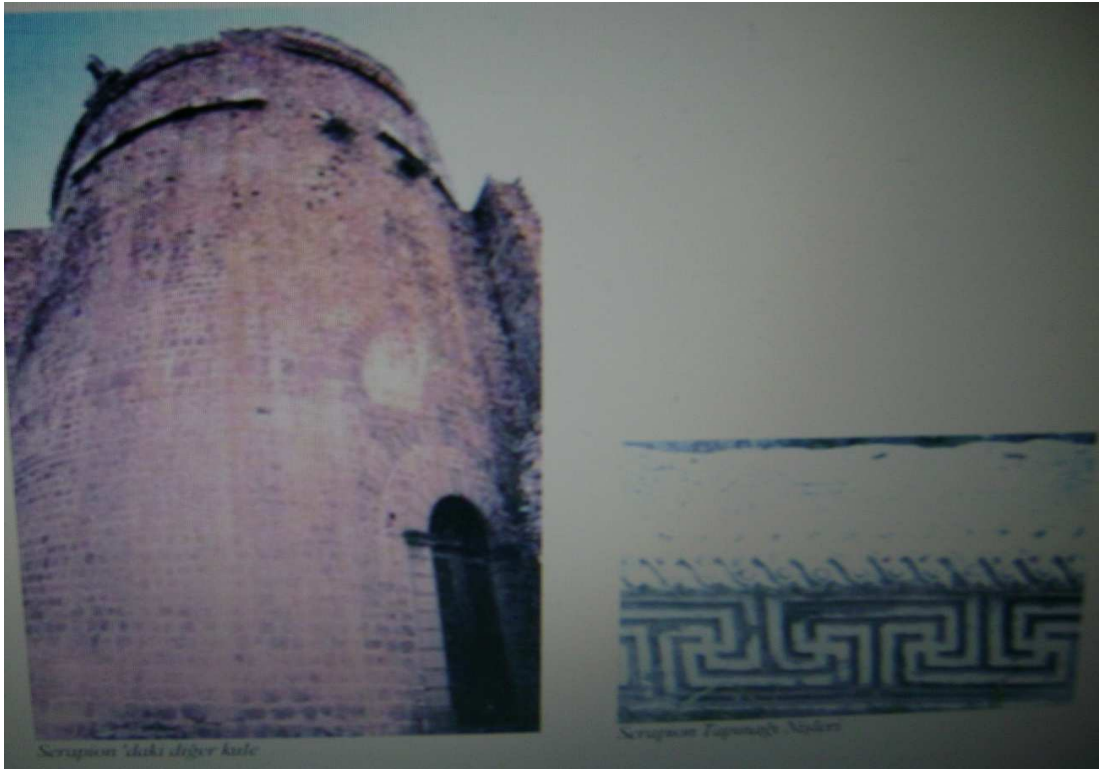
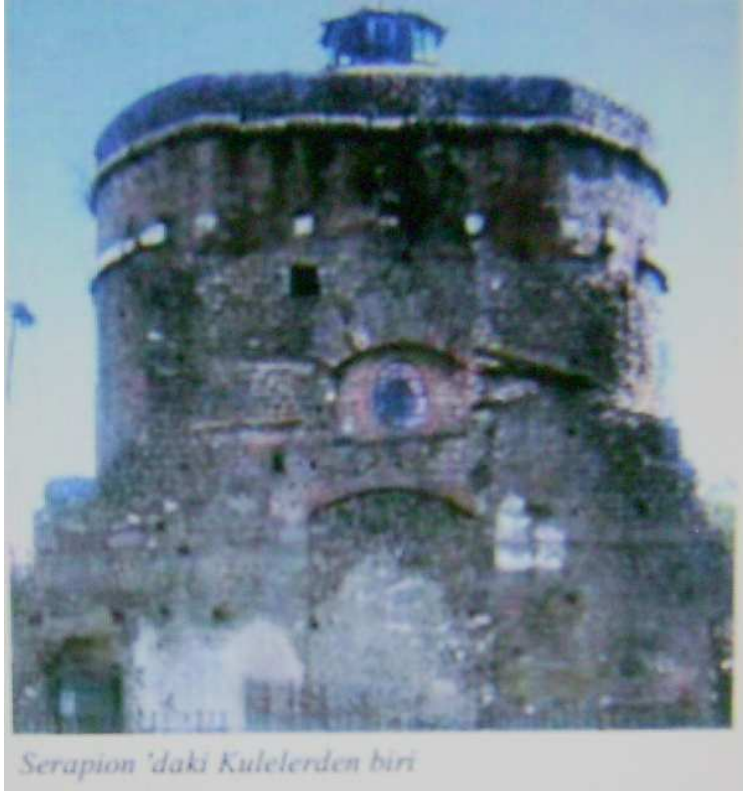
Resim 60 : Tethys ve Balıklar, M.S. 5. yüzyıl. Envanter numarası: 9097, Hatay Arkeoloji Müzesi.

Resim 61 : M.S.5. yüzyıl, Yer mozaïği, Ruhi Tekan, “Hatay ve Mozaik Sanatı” Arkitekt, C:3, S:175-176, İstanbul, 1946, s. 164.

Resim 62 : Pergamon, Kızıl Avlu. Albrecht Hofmann, “Pergamon’daki Kızıl Avlu: Geleceğe Yönelik Perspektiflerle Ayrıntılı Bir Araştırma Tarihçesi”, **Anadolu (Anatolia)**, S:25, Ankara, DTCF Yay., 2003, s. 48.

Resim 63: Girişin sağ ve solunda bulunan kuleler ve tapınak nişi. Yüksel Güngör, **Bergama Krallık Kültü**, Bergama, Bergama Kültür Sanat Vakfı Yay., 2005, s.118.

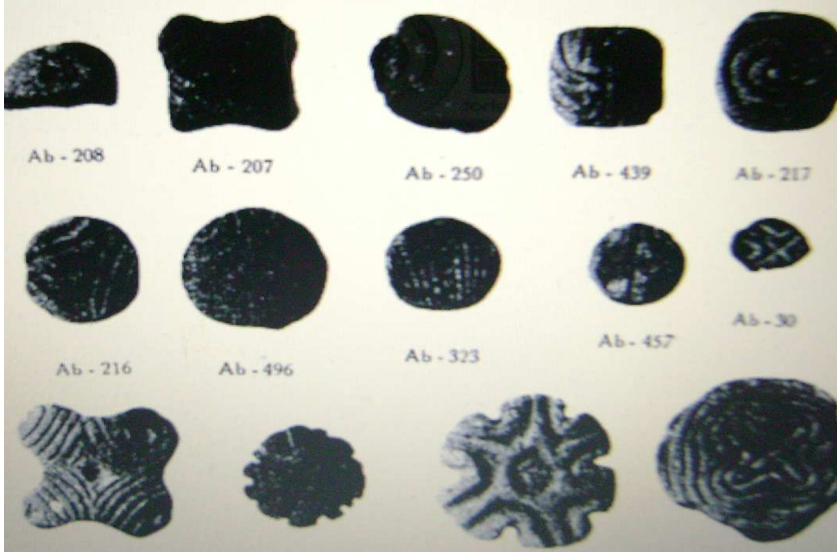

Resim 64 : 5 Mayıs 1933 Atatürk Ahlatlıbel kazısı ziyareti. **Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, sayı 1 , İstanbul, Devlet Matbaası, 1933.

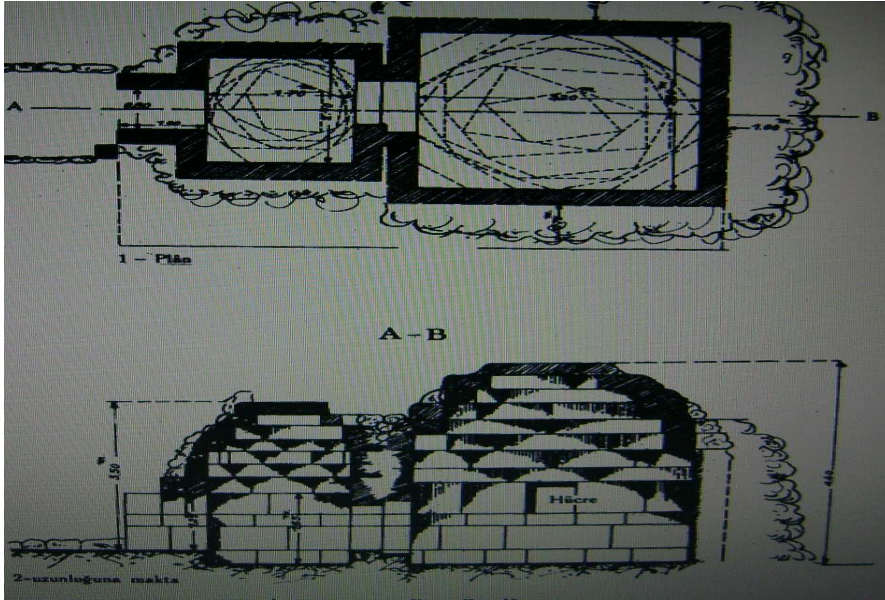
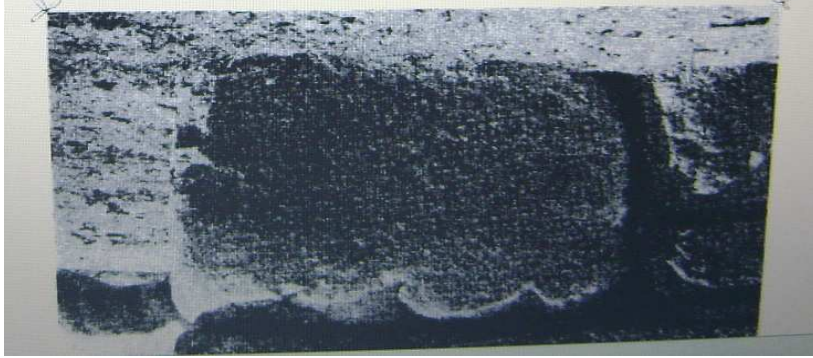
Resim 65: Ahlatlıbel, İdol.Cavit Avcı, “Eski Bronz Çağında Ankara ve Civarı”, **Arkitekt**, C: 1971, S: 1971-04(344), İstanbul, Mimarlar Odası Yay., 1971, s.179.

Resim 66: Ahlatlıbel Mühürleri. H.Z.Koşay, "Ahlatlıbel Hafriyatı" **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S:2, 1934, İstanbul, Devlet Basımevi, s.72.

Şekil: 5 Karalar köyünün içinde ele geçen mimari parçalar.

Resim 67: Karalar Kazısında ele geçen bazı mimari parçalar ve çifte mezar kubbeleri çizimi. R. O. Arık, “Karalar Hafriyatı” ” **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S:2, 1934, İstanbul, Devlet Basımevi, s.111-140.

Resim 68: Hellenistik Dönem Satyr Heykelciğı. Ayşe Çalık Ross, **Antik İzmit-Nikomedia**, 1. bs., İstanbul, Delta Yay., 2007, s.51.

Resim 69: Nikomedia'lı Doidaleses Afroditesi, Londra British Museum. Ross, **a.g.e.**, s.143.

Resim : 5 — Göllüdağ aslanları Kayseri Müzesinde; yandan görünüşleri

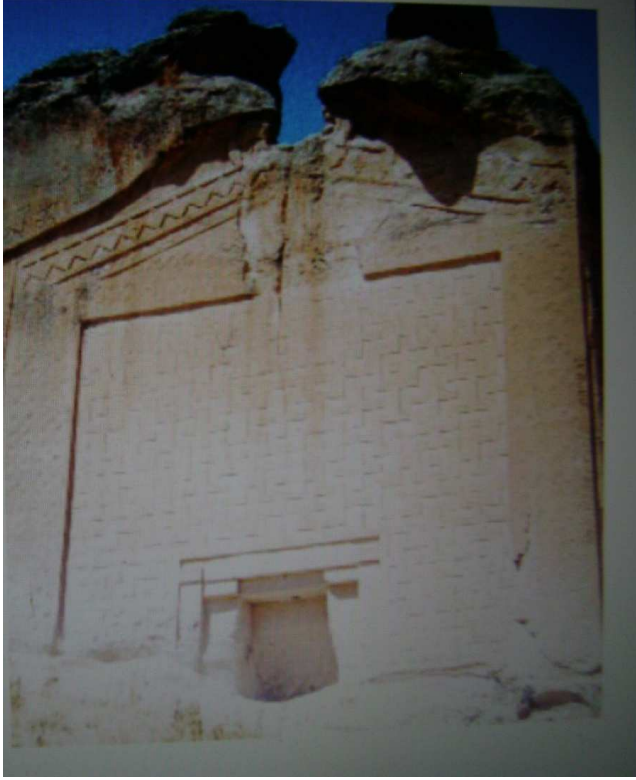
Resim 70: Göllüdağ aslanları, Remzi Oğuz Arık." Göllüdağ Hafriyatı" **Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, S:3, İstanbul, Devlet Basımevi, 1936, s.24.

Resim 71: Göllüdağ'daki göl, Arık, **Göllüdağ...**, s.26.

Resim 72: Ayasofya, On iki havariyi temsil eden kuzu figürlü friz.

Resim 73: Yazılıkaya Midas Anıtı. M.Ö. 8. yüzyıl. TaciserTüfekçi Sivas, “Frig Vadileri Hala Keşfedilmeyi Bekleyen Gizemlerle Dolu”, **ESKİyeni**, Yıl 1, S:9, Eskişehir, Eskişehir Valiliği Yay.,2009, s. 95.

Resim 74: Nişli, Basamaklı Altar. Rahşan Tamsü Polat, “Yeni Buluntular Işığında Kaya altarlari ve Bir Tipoloji Önerisi” **Anadolu Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi**, C:10, S:1, Eskişehir, Anadolu Üniv. Yay., 2010, s. 220.

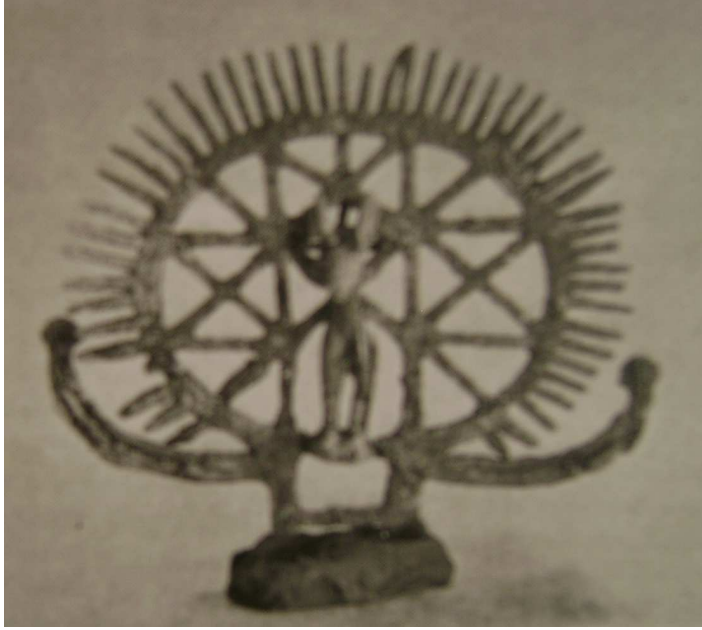

Resim 75: Sfenks. R.O. Arık, **Alacahöyük Hafriyatı 1935'teki Çalışmalara ve Keşiflere ait İlk Rapor**, Ankara, TTK Yay., 1937, s.15.

Resim 76: Höyükte Sfenksli kapı üstündeki çift başlı kartal. Hamit Zübeyr Koşay, **Alacahöyük Kazısı 1937-1939'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor**, Ankara, TTK Yay., 1951, s.79.

Resim 77: 1937’de Bakır Devri mezarında bulunan şualı güneş kursu. Hamit Koşay, “Türk Tarih Kurumu Tarafından Alaca Höyük’te Yapıtılan Hafriyatta Elde Edilen Neticeler” **Bellekten (İkinci Türk Tarih Kongresi)**, Ankara, Devlet Basımevi, 1937, s.20.

Resim 78: Alacahöyük Kalkolitik çağ maşrapa. (Çevrimiçi)
http://www.yesilirmakbasinmuseums.org.tr/corum/tr/mn2_en.aspx,12.02.2012.

Resim 79: Trakya Tümülüs Kazıları Vize, M.S. 1. yüzyıl, Maskeli miğfer gümüş kaplamalı bronz, İstanbul Arkeoloji Müzeleri.

Resim 80: Roma Hamamı Açık Hava Müzesi, Ankara. al, **Müze...**, s. 1326.

Resim 81: Etiyokuşu, Graviye içinde paleolitik bir alet. Şevket Aziz Kansu, **Etiyokuşu Hafiyatı Raporu (1937)**, Ankara, TTK Yay., 1940, s.4.

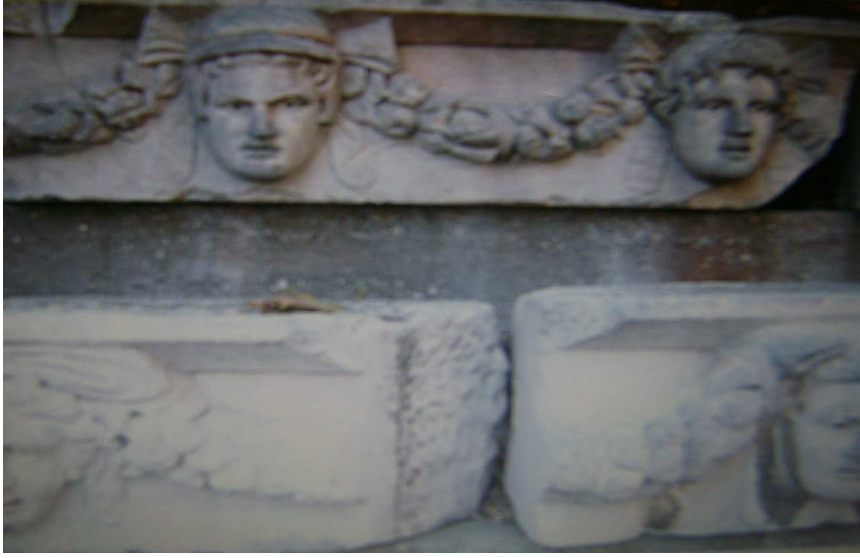
Resim 82 : Etiyokuşu, Bakır Çağı istasyonuna ait ortaya çıkartılan bir temelin bir kısmı. A.e., s.17.

Resim 83: Afrodisias, Güney agora. (Çevrimiçi)
<http://www.nyu.edu/projects/aphrodisias/photographs/index.htm>, 15.02.2012.

Resim 84: Afrodisias Tiberus Portikosu, (Çevrimiçi)
<http://www.aphrodisias.info/tiberius-portikosu-agora-kapisi/>, 15.02.2012.

Resim 85: Afrodisias, Tiberius Portikosu Friz.

cam kadeh

Toprak yağ kandili

Resim 86: Reyhan Kenan, “Trakya Uzun Hacı Höyüğünde Bulunan Eserler”, *Belleten*, C:5, S:17-18, Ankara, TTK Yay., 1941, s.48.